

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

Doktora Tezi

KUZEY MARMARA SAHİLLERİ VE ARD ALANINDA
ŞEHİRLEŞMENİN TARİHİ SÜRECİ:
XVI.-XVII. YÜZYILLARDA TEKİRDAĞ VE YÖRESİ

HACER ATEŞ
2502030217

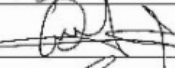
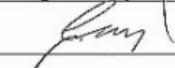
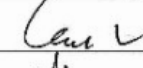
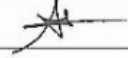
Tez Danışmanı
PROF. DR. FERİDUN M. EMECEN

2009

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz TARİH ANABİLİM Dalında 2502030217 numaralı HACER ÇELEBİ ATEŞ'İN hazırladığı "KUZEY MARMARA SAHİLLERİ VE ARDALANINDA ~~İZİMLERİ~~ ~~İZİMLERİ~~ ŞEHİRLEŞMENİN TARİHİ SÜRECİ: XVI-XVII. YÜZYILLARDA TEKİRDAĞ VE YÖRESİ" konulu YÜKSEK LİSANS / DOKTORA TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 35. Maddesi uyarınca 31.12.2009 PERŞEMBE günü saat 11.00'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezininne* OYBİRLİĞİ - OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ(*)	İMZA
PROF. DR. FERİDUN M. EMECEN	Kabul	
PROF. DR. İDRİS BOSTAN	Kabul	
PROF.DR. MEHMET CANATAR	Kabul	
DOÇ. DR. MAHMUT AK	Kabul	
DOÇ. DR. ERHAN AFYONCU	Kabul	

ÖZ

Osmanlı'nın Rumeli'ye geçişiyle birlikte bölgede pek çok yeni yerleşim birimi kurulduğu gibi mevcut bazı şehir ve kasabaların da hızla geliştiği bilinmektedir. Tekirdağ, bu süreçte Rumeli'deki ilk Osmanlı yerleşimlerinden biri olarak önem taşımaktadır. Osmanlı idâri sistemi içinde Çirmen Sancağı'na bağlı olan Tekirdağ kâzası sınırları içinde kasaba özelliği gösteren üç yerleşim birimi bulunmaktadır; bunlar kazânın merkezi olan Rodosçuk, İncik ve Banados'tur. Bu üç yerleşim içinden Rodosçuk kazânın iskelesi olarak ön plâna çıkmaktadır. Rodosçuk iskelesi sadece Tekirdağ kazâsının değil aynı zamanda Rumeli'nin dünyaya açılan kapısıdır. Rumeli'nin tarım ürünleri ve bazı hammaddeler Rodosçuk iskelesinden İstanbul ve Avrupa'ya sevk edilmektedir.

İstanbul'un fethi ile birlikte sarayın ve başkentteki askeri sınıfın iâşesinin temini, Tekirdağ/Rodosçuk iskelesinin önemini daha da arttırmıştır. Rodosçuk, Rumeli'den gelen başta hubûbat olmak üzere bazı temel ihtiyaç maddelerinin düzenli olarak başkente taşınması işini üstlenmiştir. İstanbul'un istek ve beklentileri doğrultusunda organize edilen bu liman kenti, canlı bir ticarete sahne olmuş ve kısa zamanda cazibe merkezi haline gelmiştir. Ticari aktiviteler ve kasabanın sunduğu iş imkânları büyük nüfus kitlelerini buraya çekmiştir. Bu nüfus artışına bağlı olarak kasabada yeni yerleşim alanlarının kurulduğu anlaşılmaktadır.

ABSTRACT

The Ottoman conquest of the Rumelia changed and improved the urban structure of the region. Within a short period of time, new towns and cities were established while the older ones further developed. Tekirdağ has a special places, in terms of being one of the earliest examples of Ottoman settlement in the region. It was a town of the Çirmen Sancak, and had three different settlement units, namely Rodosçuk, İncik and Banados. Rodoscuk was the most important one and served as the port town of Tekirdağ. It connected Tekirdağ to the international world as a port town. Agricultural goods and some raw materials produced in the region were transported to İstanbul and Europe.

Tekirdağ/Rodosçuk played an important role in provisioning of the Ottoman palace and İstanbul. This further developed Tekirdağ/Rodosçuk. Various goods, particularly cereals were sent to the city. This important function of the port created new job opportunities, increased commercial life and attracted newcomers. The consequent population increase contributed to the urban structure of the town and establishment of new districts.

ÖNSÖZ

Çalışmanın amacı, esas itibarıyla XVI - XVII. yüzyıllarda Tekirdağ Şehri üzerinde yoğunlaşarak, Rumeli’de bir liman kentinin gelişimi, bunu etkileyen sebepler ve sonuçları üzerinde durmak olacaktır.

Başkent olması sebebiyle şehir tarihi alanında yapılan çalışmaların büyük bir kısmı İstanbul üzerinde odaklanmıştır. Buna karşılık taşrada bulunan şehirlerin nüfus, ekonomi ve sosyo-kültürel yönleri gölgede kalmıştır. Bu noktadan hareketle Şehir (sancak-kazâ) Monografileri üzerinde yapılan çalışmalar 1980’lerden itibaren dikkat çekici bir oranda artmıştır.

Osmanlı’nın fetihlerle birlikte Rumeli’deki toprak kazanımları, küçük bir beylikten devlete hatta imparatorluğa geçiş sürecinde büyük önem taşımaktadır. Kurulduğu yerden, başka bir kıtada var olma ve bunun sürekliliğini sağlama mücadelesi plânlı bir iskân politikasını da beraberinde getirmiştir. Bu süreçte pek çok yeni yerleşim birimi kurulmuş ya da mevcut olan yerleşim birimleri bazı demografik değişiklik ve değişimlerle varlığını devam ettirmiştir.

Çalışmamızın konusu olan Tekirdağ şehri fetih sürecinde Rumeli’de ilk Osmanlı yerleşimlerinden birini teşkil etmektedir. Tekirdağ, Traklar’dan Grekler’e pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış önemli bir liman kentidir. Kuzey Marmara kıyısında, İstanbul ve Gelibolu’dan sonra hinterlandı ile en kısa yoldan bağlantı kurulabilecek tek limandır. Bu coğrafi konumu şehrin kısa zamanda gelişip büyümesine yol açmıştır. Şehrin en önemli özelliği ise imparatorluğun üç başkenti Bursa-Edirne-İstanbul arasında bir antrepo ve transfer merkezi olmasıdır. Bundan dolayı başkent in iâşesinin temininde ve savaş yıllarında ordu mühimmatının transferinde ve finansmanında büyük rolü bulunmaktadır. Bu özelliklerinden dolayı önemli bir şehir olan Tekirdağ’ın gelişim sürecini ve bu gelişimi etkileyen faktörlerin şehre ve çevresine etkileri incelenecektir. Çalışmamızın, başkent haricinde kalan Osmanlı şehirlerinin demografik, ekonomik ve sosyo-kültürel yapısını ortaya çıkarmak anlamında şehir tarihi çalışmalarına katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

Çalışma esnasında destek ve yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım Prof. Dr. Feridun M. EMECEN hocama teşekkürü bir borç bilirim. Bununla birlikte metni okuma zahmetine katlanan Doç. Dr. İbrahim Sezgin, Arş. Gör. Miraç Tosun, Arş. Gör. Cengiz Fedakâr ve Arş. Gör. Serdal Soyluer’e, haritaların çizimini

gerçekleştiren Arş. Gör. Mustafa Altunbay’a, araştırma esnasında gösterdikleri kolaylık ve nezaket için başta Başbakanlık Osmanlı Arşivi alışanları olmak üzere Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi alışanları ile İSAM Kütüphane ve Dokümantasyon birimi çalışanlarına teşekkürlerimi sunarım. Son olarak bu uzun çalışma temposunda her zaman yanımda olan aileme ve eşime sonsuz teşekkürler.

HACER ATEş

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	v
HARİTA, ŞEKİL, RESİM, FOTOĞRAF ve TABLO LİSTELERİ.....	ix
KISALTMALAR.....	xii

GİRİŞ

A- KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRMESİ.....	1
B- TARİH VE İSKÂN.....	5
1- Mekân Tanımlaması ve Coğrafi Durum.....	5
2- Tarihçe.....	7

I. BÖLÜM

ANA YERLEŞİM MERKEZLERİ: KASABALAR.....	21
A) RODOSÇUK: BİZANS İDARESİNDEN OSMANLI İDARESİ'NE.....	21
1- Kale: Kasabanın Merkezi	22
2- İskele.....	30
3- Fetih Sonrasında XVI.yy'a Kadar Kasabanın Gelişimi	34
B) BANADOS: ESKİ KALENİN UZANTISI.....	38
1- Mahalleler ve Nüfus	39
2- Ekonomik Unsurlar.....	42
C) İNECİK: PAZAR YERİNDEN KASABAYA.....	46
1- Kasabanın Kuruluşu.....	46
2- Mahalleler ve Nüfus.....	49
3- İmar Faaliyetleri ve Fonksiyonel Yapılar.....	55

II. BÖLÜM

RODOSÇUK KASABASININ FİZİKÎ VE SOSYAL YAPISI	60
A- RODOSÇUK KASABASININ FİZİKÎ YAPISI.....	60
1- XVI. Yüzyılda Kasabanın Yerleşim Sistemi ve Mahalleler.....	60
a- Doğu Yakası Yerleşim Plânı.....	66
1- Yukarı Kısım Yerleşmeleri (I. Kısım).....	66
2- Aşağı Kısım Yerleşmeleri (II. Kısım).....	73
b- Batı Yakası Yerleşim Plânı.....	77
1- Yukarı Kısım Yerleşmeleri (III. Kısım).....	77
2- Aşağı Kısım Yerleşmeleri (IV. Kısım).....	89
2- Fiziksel Yapı ve Mimârî.....	94
a- Mahallelerin Fiziksel Yapısı.....	94
b- Evlerin Mimarisi.....	97
c- Kasabadaki İmar Faaliyetleri ve Sosyal Amaçlı Yapılar.....	102
3- XVII. Yüzyıl'da Kasabanın Fiziksel Gelişmesi.....	108
a- Kasabanın Yeni Görüntüsü.....	108
b- Ermeni Göçleri ve yeni kurulan Mahalleler.....	111
c- Kasabanın Kiracıları ve Yaşam Alanları: Odalar.....	112
B- RODOSÇUK KASABASININ SOSYAL YAPISI.....	122
1- Sosyal Hayatın Dinamikleri.....	122
a- Mahalle Sâkinleri.....	122
b- Aile Hayatı ve Kadın.....	126
c- Köleler ve Câriyeler.....	129
d- Rodosçuk'ta Birlikte Yaşamak.....	133
2- Sosyal İlişkiler Ağı.....	137
a- Yerel İdare ve Yöneticiler	137
b- Muaf Zümre.....	143
3- Rodosçuk Nüfusu ve İaşe	148
a- Kasabanın Müslüman Nüfusu.....	148
b- Kasabanın Gayr-ı Müslim Nüfusu.....	155
1-Rumlar.....	155

2- Yahudiler.....	157
3- Ermeniler ve Karamanlı Rumlar.....	159
4- Nüfus Hakkında Genel Değerlendirme.....	161
c- Kasabanın İaşesi	164
1- Mahalle Aralarındaki Tarım Alanları.....	166
2- Mahalle Dışındaki Tarım Alanları.....	168
3- Kasabada Su Temini.....	170

III. BÖLÜM

RODOSÇUK'TA EKONOMİK YAPILANMA.....	171
A- KASABANIN EKONOMİK DEĞERLERİ.....	171
1- Kasabanın Gelirleri: Mukataalar.....	171
2- Çarşı-Pazar ve Esnaf Grubu.....	178
a- Pazar Yeri ve Çarşılar	178
1- Yukarı Çarşı (Sûk-ı Sultânî)	182
2- Aşağı Çarşı (İskele Çarşısı)	185
b- Esnaf Grubu.....	190
3- İmâlathâne ve İşletmeler.....	199
4- Ticari Yapılar.....	212
a -Bedestenler	212
b- Kervansaraylar ve Hanlar.....	215
B- TİCARİ FAALİYETLER.....	226
1- İç Ticaret.....	226
2- Dış Ticaret.....	231

IV. BÖLÜM

TEKİRDAĞ ARD ALANINDA YERLEŞME VE TOPRAK İDARESİ.....	241
A- YERLEŞME VE NÜFUS.....	241
1- Türk Yerleşimi Öncesinde Tekirdağ Kırsal Alan Yerleşmeleri.....	241
2- Kırsal Alanın Türkler Tarafından İskânı ve Köylerin Kurulması.....	244
3- Kırsal Alanın Sâkinleri ve Nüfus.....	248

B- KIRSAL ALANDA TOPRAK İDARESİ VE TARIM ALANLARI.....	252
1- Toprak Tasarruf Şekilleri	252
2- Tarım Alanları.....	255
C - KIRSAL ALANIN EKONOMİSİ: TARIM VE HAYVANCILIK.....	266
1- Ziraî Faaliyetler.....	266
2- Hayvancılık	275
SONUÇ.....	277
BİBLİYOGRAFYA.....	279
EKLER.....	288
Ek-1: Bugünkü Tekirdağ Şehir Plânı.....	289
Ek-2: Saadet Sokak'ta taştan yapılmış eski bir evin ön yüzü.....	290
Ek-3: Bitişik iki ev: solda ahşap, sağda taş ve ahşap malzeme kullanılmış.....	290
Ek-4: Zemin taş, üst katları ahşap malzemeden inşa olunmuş evler	291
Ek-5: Nushetiye Sokak'ta kerpiç malzemeden inşa edilmiş iki katlı bir ev.....	292
Ek-6: Nushetiye Sokak'ta eski bir evin kerpiç duvarı.....	292
Ek-7: XV- XVII .yy'larda Tekirdağ Kırsal Alan Yerleşmeleri	293
Ek- 8 XVI. Yüzyılın Sonlarında Tekirdağ Kırsal Alanında Hâsıl Olan Ürünler.....	299
Ek-9: 15.yy'ın sonlarında Tekirdağ Köyleri Haritası.....	304
Ek-9: 16.yy'ın ikinci yarısında Tekirdağ Köyleri Haritası.....	305
ÖZGEÇMİŞ.....	306

HARİTA, ŞEKİL, GÖRÜNTÜ, GRAFİK ve TABLO LİSTELERİ

1- Haritalar:

Harita- 1: Fetih Sırasında Rodosçuk Ksabası.....	17
Harita -2: 16.yy'ın ilk yarısında Rodosçuk Mahalleleri.....	64
Harita -3: 1550 sonrası Rodosçuk Mahalleleri.....	65
Harita -4: 1595 yılında Rodosçuk Mahalleleri.....	93
Harita -5: 17.yy'da Rodosçuk Mahalleleri.....	121
Harita- 6: Şehrin Fonksiyonel Yapıları.....	225

2- Şekiller:

Şekil-1 Osmanlı Fethi Öncesi Rodosçuk Yerleşme Plânı.....	60
Şekil-2 XVI. Yüzyıl Başlarında Rodosçuk Yerleşme Plânı.....	62

3- Görüntüler:

Görüntü 1. VGMA, Hurufât Kaydı, nr. 1200, s. 79.,	103
Görüntü: 2 - Rodosçuk Kasabasının Ticari Artalanı.....	240

4- Grafikler:

Grafik 1 XV.- XVII. Yüzyıllarda İnebazarı Kasabasının Hane Sayısı.....	55
Grafik 2 XVI. Yüzyılda Rodosçuk'ta Müslüman Nüfusu.....	151
Grafik 3- XVI- XVII. Yüzyılda Rodosçuk Müslüman Nüfusu.....	154
Grafik 4 - XVI- XVII.yy'da Rodosçuk'ta Rum Nüfusu.....	157
Grafik- 5 XVI. Yüzyılda Rodosçuk Genel Nüfusu.....	163
Grafik- 6 XVI.-XVII. yy'larda Etnik Gruplara Göre Rodosçuk Nüfusu.....	164

5- Tablolar

Tablo-1: XVI.yy'ın Başlarında Banados'un Nüfusu.....	40
Tablo-2: İneçik (İnebazarı)'te Meslek Grupları.....	48
Tablo-3 XV.- XVII. Yüzyıllarda İnebazarı (İneçik) Kasabasının Nüfusu.....	54

Tablo-4 I. Kısım Yerleşmeleri.....	72
Tablo-5 II. Kısım Yerleşmeleri.....	77
Tablo-6 III. Kısım Yerleşmeleri.....	88
Tablo-7 IV. Kısım Yerleşmeleri.....	92
Tablo-8 XVII. yy'ın İkinci Yarısında Müslüman Mahallesindeki Odalar.....	116
Tablo-9 Yahudilerin Yaşadıkları Odalar.....	117
Tablo-10 Rum Mahallelerindeki Oda Sayısı.....	117
Tablo-11 Ermeni Mahallerindeki Oda Sayısı.....	118
Tablo-12 XVI.yy'da Kasaba A'yânının Meskûn Olduğu Mahalleler.....	123
Tablo-13 Kasabadaki Müsellem ve Yamak Sayısı.....	144
Tablo-14 Yüzyılın Sonlarında Kasabadaki Muaf Zümre.....	146
Tablo-15 XVII. yy'da Yeniçeri ve Sipâhilerin Meskûn Oldukları Mahalleler.....	147
Tablo-16 XVI.yy'da Rodosçuk'ta Müslüman Nüfusu.....	150
Tablo-17 XVII. yy'da Rodosçuk'ta Müslüman Nüfusu.....	154
Tablo-18 XVI.yy'da Rodosçuk'ta Rum Nüfusu.....	155
Tablo-19 XVII. yy'da Rodosçuk'ta Rum Nüfusu	156
Tablo-20 XVII. yy'da Yahudi Cemaatinin Nüfusu.....	159
Tablo-21 XVII. yy'da Rodosçuk'ta Ermeni Nüfusu.....	160
Tablo-22 XVII. yy'da Rodosçuk'ta Karamanlı Rumların Nüfusu.....	161
Tablo-23 Mahalle Aralarındaki Tarım Alanları.....	168
Tablo-24 XVI. Yüzyıl'da Şehrin Etrafında Yetişen Ürünlerden Elde Edilen Gelirler.....	169
Tablo-25 XVI.yy'ın İlk Yarısında Bâc-ı Siyâh Geliri.....	173
Tablo-26 XVI. yy'da Resm-i Kantar Geliri.....	175
Tablo-27 XVI.yy'da Öşr-i şıra Geliri.....	178
Tablo-28 XVI.yy'da Gayr-ı Müslim Halkın Uğraştığı Meslek Grupları.....	192
Tablo-29 XVI.yy'da Mahallelere Göre Mesleklerin Dağılımı.....	193
Tablo-30 XVI.yy'ın Ortalarında Kasabadaki Bezirhâneler	201
Tablo-31 XVI.yy'ın Sonlarında Kasabadaki Bezirhâneler.....	202
Tablo-32 XVI.yy'ın Sonlarında Kasabadaki Şiruganhâneler.....	209

Tablo-33: Donanma İçin Rodosçuk'tan Gönderilen Peksimed Miktarı.....	212
Tablo-34: Rodosçuk Limanına Gelen Ticari Mallar	229
Tablo-35: Rodosçuk'ta Satılan Mallardan Alınan Vergi Miktarı.....	236
Tablo-36: Rodosçuk İskelesinde Alınan Gümrük Miktarı.....	238
Tablo-37: XVII.yy'da Tekirdağ Kırsal Alanında Köyler.....	247
Tablo-38: XV.yy'da Tekirdağ Kırsal Alanında Nüfus.....	250
Tablo-39: XVI.yy Sonlarında Tekirdağ Kırsal Alan Nüfusu.....	251
Tablo-40: XV.yy'da Tekirdağ Kazâsı Kırsal Alanında Toprak Tasarrufu.....	253
Tablo-41: XV.yy'da Tekirdağ Kırsal Alanında Vakıf Arâzîleri.....	254
Tablo-42: XVI.yy'da Hâriç Raiyyet Tarafından Tasarrûf Edilen Arâzi Miktârı.....	258
Tablo-43: XVI. yy'ın Sonlarında Kazâ Genelinde Ekili Alanlar.....	265
Tablo- 44: XVI.yy'da Hubûbat ve Bakliyâtın Tahrîr Kıymeti (akça olarak).....	268
Tablo- 45: XVI.yy'da Hubûbat ve Bakliyât Üretimi	269
Tablo- 46 XVI.yy'da Kazâda yetişen sınaî ürünler	272
Tablo- 47: XVI.yy'da Kırsal Alanda Hayvancılıktan Elde Edilen Vergi Miktarları.....	276

KISALTMALAR

a.g.e	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
AK.	Atatürk Kitaplığı (Muallim Cevdet Yazmaları)
b.	(i)bin
bt.	bint-i
bkz.	Bakınız
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
GDAAD	İ.Ü. Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi
D.MMK	Bâb-1 Defteri Maden Mukataası Kalemî
DİA	Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Ev.d	Evkâf Defterleri
H.	Hicri
İA	(Millî Eğitim Bakanlığı) İslâm Ansiklopedisi
İFM	İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası
İÜEF	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
KK.	Kâmil Kepeci Tasnifi
M.	Milâdî
MAD	Mâliyeden Müdevver Defterler
MD	Mühimme Defteri
nr.	Numara
RŞS	Rodosçuk Şer'iyye Sicili
s.	Sayfa
S.	Sayı
TD	Tahrir Defteri
TK.KKA	Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi
TT	Tapu Tahrir
TTK	Türk Tarih Kurumu
v.	Veled-i
VGMA	Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

GİRİŞ

A- KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRMESİ

Çalışmanın ana kaynaklarını Tapu Tahrîr Defterleri ve Şer’iyye Sicilleri oluşturmaktadır. Tapu Tahrîr Defterleri toprağın kimler tarafından ne şekilde tasarruf edildiği ve vergi mükellefi şahısların sayısı hakkında verdiği bilgiler açısından şehir tarihî araştırmaları için büyük bir önem taşımaktadır¹.

Çalışma esnasında Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde bulunan Tapu Tahrîr Defterleri incelenerek şehrin yaklaşık olarak nüfusu ve demografik yapısı hakkında tesbitlerde bulunulmuştur. Bunun yanı sıra Ankara Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi’nde ve Vakıflar Genel Müdürlüğü’nde bulunan Tapu Tahrîr Defterleri ile Vakıf Tahrîr Defterleri incelenerek diğer tapu tahrîr defterlerinde eksik kalan kısımlar tamamlanmaya çalışılmıştır.

Elimizdeki tahrîr defterlerinden ilki ve en eski tarihlisi Fatih zamanında tutulan Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde Mâliyeden Müdevver Defterler tasnifinde *MAD 35* numarasıyla kayıtlı mufassal defterdir. Çirmen Sancağı’na ait olan defterin bir kısmı adı geçen sancağa bağlı Tekfurdağı kazâsına ayrılmıştır². Defterin düzenlendiği tarihî konusunda kesin bir tarih söylemek mümkün olmamakla birlikte, sayfalara düşülen notlardan anlaşılacağı üzere en son tarihî H. 871 olarak kabul edilebilir. Defter, Fatih dönemine ait olmakla birlikte bazı kayıtlarda daha önceki dönemlere de atıflarda bulunmaktadır. Mezkûr defterde Tekirdağ Kazâsı’nın merkezi olan Rodosçuk ve hemen yakınındaki yerleşim olan Banados hakkında bilgi bulunmamakla birlikte, kazânın ikinci kadılık merkezi olan İnebazarı (İnecik) hakkında tafsîlâtı bilgiler mevcuttur. Tekirdağ kazâsının merkezi hakkında XV. yüzyıla ait veriler mevcut değildir. Gelirleri Fatih evkafına ait olduğu sebeple Rodosçuk ve Banados’a ait bilgilerin vakfa ait ayrı bir defterde kayıtlı olduğu tahmin edilmektedir.

İkinci defter, yine Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde olup ilk sayfasında H. 915/ 1515 tarihî notu bulunan TD 50 tasnif numarasıyla kayıtlı olan defterdir. Yavuz

¹ Tahrîr defterleri hakkında bkz. Ömer Lütfi Barkan, Barkan “Türkiye’de İmparatorluk Devrinin Büyük Nüfus ve Arâzî Tahrîrleri”, *İFM*, II/I, İstanbul 1941, s. 20- 59. Kezâ bkz. Feridun M. Emecen, “Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrîr Defterleri”, *Tarih ve Sosyoloji Semineri*, 28- 29 Mayıs 1990, Bildiriler. İstanbul 1991, 143- 156.

² Tekirdağ, XV- XVII. Yüzyıllar arası Çirmen Sancağı’na bağlı bir kazâdır. Coğrafi olarak aralarında bir yakınlık olmamakla birlikte bu bağ idâri bir bağlılıktır.

Sultân Selim döneminde tutulduğu anlaşılan defterde hâs, zeâmet, tîmâr ve vakıf kayıtları art arda sıralanmış olup, müselleme teşkilâtına ait kayıtlar bulunmamaktadır ve bunu tamamlayan bir deftere de rastlanmamıştır. Bu defterin çalışma açısından önemi ise kazânın merkezi Rodosçuk ile hemen yakınındaki diğer bir yerleşim yeri olan Banados ile ilgili bilgileri içeren ilk defter olmasıdır. Bu defter XV.yy'ın ikinci yarısında tutulmuş olan MAD 35 no'lu defterden özenli bir tarzda tutulmuş olup gerek içerik gerekse stil bakımından oldukça farklıdır.

Çalışmanın üçüncü defteri *Sultân Süleyman Tahrîrleri*³ olarak bilinen ve Kanûnî Sultân Süleyman'ın tahta geçişini takip eden ilk on yıl (1520- 1530) içinde bütün Osmanlı memleketlerine şâmil olmak üzere yaptırılmış olan tahrîr sersi içindeki defterlerden biridir. Atatürk Kitaplığı Muâllim Cevdet Yazmaları arasında bulunan AK.O 116/3 no'lu vakıf defteridir. Defterin düzenleniş tarihî 1520- 25 yılları arasında olmalıdır. Zîra 1530 yılında hazırlanmış olan icmâl defterinin bu defter temel alınarak hazırlandığı anlaşılmaktadır⁴.

Vakıf defteri olduğu anlaşılan 1536 (H.943) tarihli TD 185 no'lu tapu tahrîr defterinde ise kazâdaki Fatih câmi ve imâreti evkafına bağlı Rodosçuk ve Banados'a ait kayıtlar bulunmakla birlikte vakfa dâhil olmayan İncik hakkında herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Tahrîr serilerinden anlaşıldığı üzere Tekirdağ'da, özellikle Rodosçuk kasabasında fiziksel, demografik ve ekonomik yönden büyük değişim ve gelişimlerin oluştuğunu gözler önüne sermesi açısından 1541 yılına ait olduğu anlaşılan TD. 210 no'lu vakıf defteri, oldukça önemli bir defterdir. Defterde yine Rodosçuk ve Banados gibi Fatih evkafına bağlı olan yerler bulunuyorken, kazânın diğer yerleşim merkezi olan İncik yer almamaktadır.

XVI.yy'ın ikinci yarısına ait ilk defter TD 385 No'lu defterdir. Defterde herhangi bir tarihlendirme olmamasına rağmen tetkikler neticesinde 1550 sonrasına ait olduğu ve 1550- 1555 yılları arasında düzenlendiği tahmin edilmektedir⁵. Defter, mufassal defter olup Tekirdağ kazâsındaki ana yerleşim merkezlerinin (Rodosçuk-

³ Ömer Lütfî Barkan, "Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", **Türkiyat Mecmuası**, C.X, 1951- 1953, s. 11.

⁴ 1530 tarihli bu icmâl defterinde kazânın merkezi Rodosçuk ile İncik ve Banados hakkında kayıtlar mevcuttur. BOA. TD. nr. 370, s. 344 -351.

⁵ Mezkûr defterdeki mahalle isimleri, şeriye sicillerindeki bilgilerle mukayese edilerek şehrin gelişim süreci doğrultusunda defterde geçen mahallelerin kuruluş yılları ortaya çıkarılarak tarihsiz olan TD 385 no'lu defterin düzenleniş tarihi yaklaşık olarak tesbit edilebilmiştir.

Banados-İnecik) tümünü göstermesi sebebiyle kazâ genelinde yaşanan değişim ve gelişimi birlikte görmek açısından önemlidir. Bu defeterin tarihi çalışmamız için kronoloji oluşturmak açısından 1550 olarak kullanılacaktır.

Yukarıda da bahsedildiği üzere tahrîr defterleri arâzînin tasarruf ediliş şekline göre kendi içinde hâs, zeâmet, tîmâr ve vakıf, mülk olmak üzere bir sıra takip edilerek tutulmuşlardır. Bununla birlikte içerdikleri konulara göre bazı defterler tîmâr, vakıf ve mülk, müsellemler ve piyâde topraklarını göstermek üzere ayrı ayrı tutulmuşlardır. Tekirdağ'a ait defterlerden bazıları özellikle XVI.yy'ın ikinci yarısında tutulmuş defterler bu hususta birbirini tamamlar niteliktedir. Örneğin 1572 yılına ait TD 521 no'lu defter, Tekirdağ kazâsının kırsal alanına ait kayıtları ihtivâ ederken kazâdaki müsellemlerden bahsedilmemektedir. Müsellemlere ait bilgileri ise aynı dönemde tutulmuş olan TD 518 no'lu defterler içermektedir. Bu sebeple iki defter 1572 yılında kırsal alanın bütünlüğünü görmek açısından birbirini tamamlayan defterler olarak nitelendirilebilir. Ancak aynı tarihli vakıf defterinin mevcut olmaması sebebiyle Fatih evkafından olan Rodosçuk ve Banados hakkında 1572 yılına ait bilgiler bulunmamaktadır.

Defter serileri içinde klasik tahrîr defterlerinin son örnekleri olarak Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kâdime Arşivi (TK.KKA.)'nde bulunan TD.572 nolu defter ile Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan TD.651 no'lu defterleri zikretmek gerekir. TK. KKA. **TD. 572** no'lu defter 1595 yılına ait vakıf defteridir. Bu defterde kırsal alana ait bilgi bulunmamaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan **TD.651** no'lu defter ise Tekirdağ kırsal alanını ihtivâ eden bir defterdir. Bu iki defter birbirini tamamlayan defterler serisinden olup XVI.yy'a ait son tahrîrlerdir. **TD.651** no'lu defterin tarihini gösteren herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak defterin baş tarafında III. Murat'ın tuğrasının bulunması defterin bu tarihte tamamlandığını göstermektedir. Yakın kazâlarda yapılan diğer tahrîrler ile birlikte TK.KKA.**TD. 572** no'lu defterdeki bilgilerden hareketle TD.651 no'lu defterin de aynı zamanda tertip edildiği söylenebilir⁶. Bu defter XVI.yy'da tutulmuş son tahrîr defteridir. XVII.yy'da ise içerik olarak daha farklı defterlerin tutulduğu görülmektedir.

⁶ Mezkûr defterin tarihlendirilmesi hususunda bkz. Sıddık Çalık, **Çirmen Sancağı Örneğinde Balkanlar'da Osmanlı Düzeni (15.- 16.yy)**, İstanbul 2005, s. 9; Ayrıca III. Murat devrinde Tekirdağ yakınlarındaki sancaklarda gerçekleştirilen tahrîr için İbrahim Sezgin, **XV. ve XVI. Asırlarda**

XVI.yy'ın sonlarından itibaren tîmâr sisteminin hızla çözülüşü ve âdetâ işlemez hale gelişi ile birlikte o zamana kadar yapılmakta olan büyük ve çok amaçlı sayımlar artık anlamını yitirmiştir⁷. Celâli isyanları sonucu kırsal alanda köylülerin topraklarını terk etmesi tahrîr geleneğinin ortadan kalkma sürecini hızlandırmıştır. XVII.yy'ın başlarından itibaren bu yazım geleneğinin tamamen ortadan kalktığı görülmektedir⁸. Dolayısıyla şehir tarihî çalışmalarında önemli bir yere sahip olan klasik tahrîr defterleri yerini başka defterlere bırakmıştır.

Nüfus, iskân ve ekonomik tablonun birlikte sunulduğu tahrîr defterleri serisinin yerini çeşitli türden ve farklı içrekli olan kaynaklar almıştır. Avâriz, cizye, temettüat, tereke vs. defterler XVII.yy'dan sonra kent tarihî çalışmalarında sıklıkla başvurulmuş defter serileri olarak karşımıza çıkmaktadır⁹. Çalışmamız açısından bu defter gruplarını değerlendirecek olursak özellikle XVII. ortalarından itibaren mevcut olan *Avâriz Defterleri* şehrin etnik yapısını gözler önüne sermektedir. Hangi mahallede kimlerin oturduğu, kimlerin mülk sahibi kimlerin kiracı olduklarını ya da diğer yaşam alanlarını detaylı bir şekilde inceleme imkânı sağlamaktadır. Bu bakımdan XVII. yy'da belli aralıklarla tutulmuş avâriz defterleri yerleşme sürecinin takip etmemiz açısından oldukça değerlidir.

Pek çok çalışmada olduğu gibi tahrîr defterlerindeki bilgiler yetersiz kaldığında bu eksiklik başka kayıtların incelenmesiyle giderilmeye çalışılmıştır. Örneğin, Maliyeden Müdevver Defterler (MAD), Mühimme Defterleri (A.DVN. MHM) gibi çeşitli tasnifler şehrin ekonomik ve sosyal yönlerinin ortaya çıkarılmasında önemli yere sahiptir. Bunun yanı sıra şer'iyye sicilleri sosyal tarih kaynağı olarak şehir çalışmalarında önemli yer tutmaktadır¹⁰. Bu çalışma esnasında

Gelibolu Kazâsının Sosyal ve Ekonomik Tarihi (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1998, s. 7.

⁷ XVII. yy'da tahrîr sistemindeki değişim ve verilerin istatistiki değerleri hakkında bkz. Oktay Özel, "Avâriz ve Cizye Defterleri", **Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik**, Ed. Halil İnalcık-Şevket Pamuk, Ankara 2000, s. 35- 50.

⁸ Barkan tahrîrlerin tamamen idaresizlik sebebiyle sona erdiğini belirtir. Ö. L. Barkan "Türkiye'de İmparatorluk Devrinin Büyük Nüfus ve Arâzî Tahrîrleri", **İFM**, II/I, İstanbul 1941, s. 20- 59.

⁹ Klasik dönem tahrîr serilerinden sonra XVII. yy'da ortaya çıkan defter serilerinin yöntem ve içerik olarak iskân ve nüfus araştırmalarına nasıl yansıdığı hakkında bkz. Yunus Koç, "Osmanlı'da Kent İskânı ve Demografisi (XV.-XVIII. Yüzyıllar)", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, III/6, İstanbul 2005, s. 161- 210.

¹⁰ Mehmet İpşirli, " Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Şer'iyye Sicilleri", **Tarih ve Sosyoloji Semineri**, 28- 29 Mayıs 1990 (Bildiriler), İstanbul 1991, s. 157; Özer Ergenç'in XVI.yy Bursa'sını incelediği

da Rodosçuk Şer'iyye Sicilleri'nden büyük ölçüde istifade edilmiştir. Özellikle XVI.yy'ın ikinci yarısından itibaren mevcut olan sicil kayıtları, şehirdeki yerleşme sürecinin takib edilmesinin yanı sıra sosyal ve ekonomik yapının ortaya çıkarılmasında en önemli kaynakları teşkil etmektedir. Sicil kayıtları, tutulduğu tarihlerdeki olayları içermekle birlikte geçmişe de atıfta bulunmaları sebebiyle, şehirde yaşanan değişim hususunda oldukça önemli bilgiler vermektedir. Tahrîr defterleri ve şer'iyye sicilleri çalışmanın ana malzemesi ve ilk elden kaynaklar olması sebebiyle çalışmanın orijinalliği açısından önem taşımaktadır.

B) TARİH VE İSKÂN

1- Mekân Tanımlaması ve Coğrafi Durum

Tekirdağ, Marmara Denizi kuzey sahilinde bulunup İstanbul, Kırklareli, Çanakkale ve Edirne ile sınırlı bir sahil şehridir. Tekirdağ ili 29.50- 31.20 doğu boylamları ile 40.15- 41.30 kuzey enlemleri arasında ve 5950 km² büyüklüğündedir. Marmara Denizi'nin Trakya içine doğru yaptığı geniş girintinin dibinde Marmara kıyılarının yön değiştirdiği, kıyıya yüksekten bakan bir yayla kenarı üstünde ve bu kenarı genişçe yaran vadi yamaçlarında yer alır¹¹. Coğrafi özelliklerinden ötürü tepeler üzerine kurulmuş bir şehirdir.

Şehrin arâzî yapısı ise Marmara'ya paralel olarak uzanan Tekirdağları dışında kalan bütün arâzî peneplen bir bozkırdan ibarettir. Tekirdağları il merkezinin kuzeyinden başlayarak batı istikametine Meriç nehri mansabı yakınlarına kadar uzanır. Tekirdağ ili ile Şarköy arasında çok sarp bir hâl alır. Doğuda Tekirdağ, ortada Ganos, batıda Kuru Dağ adını alan ve hemen her tarafı ormanlık olan ve fundalık olan bu dağların en yüksek tepesi 945 metre ile Ganos Dağı'dır¹². Ganos Dağları güneybatı yönünde şehrin doğal sınırını belirlemektedir. Şehrin kuzeyinde kısmen sınır çizgisi meydana getiren Ergene Vadisi'ne doğru açılan vadilerle yarılmış dalgalı bir alan görüntüsü medya gelir. Bu alanda bazı tepeler 300 metreye

çalışmasında arşiv malzemeleri kullanılmakla birlikte önemli ölçüde de Bursa Şer'iyye Sicilleri'nden istifade ettiği görülmektedir. Özer Ergenç, **XVI.yy'ın Yüzyıl'ın Sonlarında Bursa**, Ankara 2006.

¹¹ Besim Darkot- Metin Tuncel, **Marmara Bölgesi Coğrafyası**, İ.Ü. Yayınları no: 2510, Coğrafya Enstitüsü Yayınları, no: 118, İstanbul 1981, s. 112.

¹² Abidin Özmen, **Trakya**, Ankara 1948, s. 4- 5.

kadar yükselir. Doğu kısmında ise bir iki yerde yükseklikler 200 metreyi bulmaktadır¹³.

Kıyılar, doğudan Kumbağ yönüne kadar düz ve sığ batıda ise dik ve derindir. Kumbağ'ın batı kısımlarına doğru gidildiğinde Ganos (Işıklar) Dağı'nın sahile uzanan etekleri burada dik kıyılar oluşturarak bir iskelenin kurulmasını ya da gemilerin yanaşmasını imkânsız kılmıştır. Kumbağ'ın doğusunda kalan yani bugün şehrin kurulduğu kısımda kıyıların düz ve sığ olması gemilerin yanaşabileceği bir iskelenin kurulmasına elverişli bir alan oluşturmaktadır. Bu sebeple şehrin bugünkü yerinde kurulmuş olması ve gelişimi bu coğrafya ile sıkı sıkıya bağlıdır.

Bu haliyle şehir, güney Ergene yöresinden ve kuzeyden gelen yolların Marmara denizine ulaştığı bir noktada kurulmuş olup antik çağlardan bu güne Trakya'nın en önemli iskelelerinden biri olma özelliğini göstermektedir.

Dağların denize olan konumu bölgenin iklimini doğrudan etkilemektedir. Kıyı kesimlerinde Şarköy- Kumbağ arasındaki Akdeniz iklimi görülmekte iken iç bölgelerde karasal iklim hüküm sürmektedir. Bu da bölgede çeşitli bitki türlerinin yetişmesini mümkün kılmaktadır. Karasal iklimin karakteristik bitkisi olan buğday arpa ve çavdar gibi tahıl ürünleri yüzyıllar boyunca bölgede en çok yetişen ürünler arasındadır. Bunun yanı sıra Akdeniz ikliminin etkisiyle birlikte bölgede bağcılık ve meyveciliğin yaygın olduğu görülmektedir. Macar Prensi Rákóczi Ferec'in başmâbeyncisi olup bir müddet Tekirdağ'da kendisi ile birlikte yaşayan Kelemen Mikes “*Türkiye Mektupları*”nda, Tekirdağ sırtlarındaki bağların çokluğundan bahsederken başka bir yerde bu kadar bağ görmediğini ve ancak bir vilâyette toplam bu kadar bağ bulunabileceğini hayranlıkla ifade etmektedir¹⁴.

Çalışma konumuz olan Tekirdağ, XVI. yüzyılda şimdiki coğrafi sınırlarından oldukça farklı bir görüntü çizmektedir. Örneğin bugün Tekirdağ il sınırları içinde kalan Çorlu, Hayrabolu, Malkara ilçeleri civardaki diğer sancaklara bağlı idi. Konumuz XVI. ve XVII. yüzyıllarda Tekirdağ olması sebebiyle çalışmamızın coğrafi alanını XVI.- XVII. yüzyıllardaki Osmanlı Tekirdağ'ı oluşturacaktır. Bunun yanı sıra bugün Tekirdağ iline bağlı birer belde olan İncecik

¹³ İsmail Hakkı Kurtuluş, **Tekirdağ Mürefte-Şarköy Kıyı Şeridi Morfolojisi**, İstanbul 2005, s. 10.

¹⁴ Kelemen Mikes, **Türkiye Mektupları**, çev. Sadettin Karatay, Ankara 1944, s. 99.

(*İnebazarı*) ve Barbaros (*Banados*) ise dönemin önemli yerleşmeleri olması sebebiyle inceleyeceğimiz diğer yerleşim merkezleri olacaktır.

2-Tarihçe

Trakya topraklarının antik dönemden bu yana pek çok medeniyete ev sahipliği yaptığı bilinmektedir. Bölgenin bilinen en eski sâkinleri Traklar'dır. Bistoniler, Paitiler, Kikonlar, Dersailer, Edonlar ve Satrailer bölgede oturan Trak kabileleridir¹⁵. Trakya topraklarının bazı antik harita ve atlaslarda genel olarak *Bisaltia* olarak geçtiği görülmektedir. Bisaltia bölgesinin güneyinde yani Marmara Denizi kıyılarının kuzey-batı bölümünde (*bugünkü Tekirdağ ve çevresi*) ise Biston Trakları oturmaktadır¹⁶. Tekirdağ'ın antik dönem kaynaklarında bilinen ilk isminin Visanthe ya da Bisanthe (Βισάνθη)¹⁷ olması bu ismin bölgede yaşayan Biston Traklarına istinaden verilmiş olduğunu göstermektedir. Bisanthe ve çevresi İ.Ö. IV. yüzyılda bir süre Odrys Krallığının hâkimiyetinde bulunmakta idi. Odrys prensi Seuthes, Bisanthe'yi sahip olduğu kıyı kentlerinin en güzeli olarak tanımlamaktadır¹⁸.

Bisaltia'nın güney kıyı şeridi ve art alanındaki bölgenin yerleşim süreci arkeolojik çalışmalardan takip edilebilmektedir. Tekirdağ merkezi çıkış noktası olarak kabul edilirse buradan batı yönüne doğru Panion (Barbaros) ve oradan güney batı yönünde Ganos'a (Gaziköy) ve Gelibolu'ya kadar antik yerleşimlerin kalıntılarına rastlamak mümkündür.

1960'ların sonlarında yapılan çalışmalar sonucu Tekirdağ merkezinde bugün Turgut Mahallesi'nde Postane Bayırı Sokağı'nda çıkarılan dikdörtgen şeklindeki mezar taşlarının incelenmesi sonucu bunların M.Ö. IV. yy'a ait Trak mezar taşları olduğu ortaya çıkarılmıştır¹⁹. Yine Tekirdağ'ın kuzey doğu yönünde gidildiğinde

¹⁵ **Herodot Tarihi-** Herodotos, çev. Muntekim Ökmen, İstanbul 1991, s. 355.

¹⁶ A. Mansel, **Trakya'nın Kültür ve Tarihi**, İstanbul 1983, s. 34.

¹⁷ **The Encyclopedia of İslam** (new edition) vol.X (fasc. 169-170), s.414, Leiden, 1999.

¹⁸ Xenophon eserinde, Odrys kralı'nın Atinalılar'a karşı yapacağı seferde yanında yer alması karşılığında kızını Xenophon'la evlendireceğini ve sahil şehirlerinin en güzeli olan Bisanthe'yi de kendilerine düğün hediyesi olarak vermeyi taahhüt ettiğini bildirmektedir, Xenophon, **Anabasis**, VII, II. bölüm, çev. H. Örs, İstanbul 1962, s. 38.

¹⁹ Mahalle sakinlerinden Zeki Çebi'nin ev inşaatı esnasında temelden çıkarılan taş üzerindeki yazıların ilk defa karşılaşılan Trak isimleri olduğu tesbit edilmiştir. Zafer Taşlıkhoğlu, **Trakya'da Epigrafi Araştırmaları I**, İstanbul 1983, s. 88.

Tekirdağ ve Ereğli arasında da aynı döneme ait pek çok buluntuya rastlandığı görülmektedir. Tekirdağ'ın kuzey doğusunda kıyıdan 4-5 km içeride bulunan Karaevli (Mocasura)'de de aynı stilde yazılmış mezar taşlarına rastlanmıştır. Ancak daha erken dönemlere kadar bir yerleşim izine şimdilik rastlanmamıştır²⁰.

Kuzey Marmara sahil yayında sık aralıklarla kurulmuş liman yerleşmeleri bulunmaktadır. Kıyıdaki yerleşmeler antik dönemde kale-liman şeklinde tipik kolonyal yerleşmeler olarak dikkat çekmektedir. Antik izler taşıyan kıyı yerleşmesinin dışındaki yerleşim yerleri ise iç kesimde yüksek dağların yamaçlarında ya da dağların bitimindeki düzlüklerde oluşmuştur. Tekirdağ çevresinde kale-liman tipindeki yerleşmelere sadece Tekirdağ ve Ereğli gibi liman şehirlerinde rastlanmaktadır.

Tekirdağ ve Ereğli yerleşim özellikleri açısından incelendiğinde benzerlik göstermektedir. Her iki yerleşimde kıyıdaki liman ve hemen arkasında başlayan yüksek tepelik kısımda oluşan yerleşim alanının bulunduğu görülür. Ereğli'de, aşağı kısmında liman bulunmakta ve yerleşim yeri ise tepenin üzerindeki alanda kurulmuştur²¹. Tekirdağ'da da aynı şekilde bir yerleşim modeline rastlanmaktadır. Tekirdağ, bugünkü Ördeklidere Caddesi'nin doğu yakasında kalan tepenin yamacında kurulmuş bir şehir idi. Burası Ereğli'de olduğu gibi şehrin ana yerleşim merkezini oluşturmaktaydı. Görüldüğü üzere Tekirdağ ve Ereğli gibi kale-liman tipi kıyı yerleşmeleri denizden yüksekte tepeler üstünde, limana ve etrafına hâkim bir noktada kurulmuş yerleşmelerdir.

İskelenin yapılması için uygun yer bulunmayan sahillerde ise yerleşmeler daha ziyâde kıyıdan biraz içeride kurulmuş kale-şehir tipinde yerleşmelerdir²². Örneğin, sahilde olmasına rağmen elverişli bir limana sahip olmayan Barbaros (Panium/Banados)'un kolonyal yerleşmelerin dışında kaldığı, deniz yolunun yakındaki liman merkezleriyle bağlantı kurmak için kullanıldığı söylenebilir

²⁰ Tekirdağ çevresinde en erken tarihli olarak Troya I dönemine ait buluntulara rastlanmaktadır. Mehmet Özdoğan, "Trakya'da Tarihöncesi Araştırmalar", **Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, S.10- 11, 1981- 1982, s. 30- 31. Ayrıca Prof. Dr. Mehmet Özdoğan ile yaptığımız mülâkatta, Tekirdağ merkezinde prehistorik döneme ait herhangi bir kalıntıya rastlanmadığını, Karaevli taraflarında yapılan çalışmalarda elde edilen buluntuların M.Ö. V. Yüzyıla ait olduğunu tesbit ettiklerini belirtmektedir (Mülâkat Tarihi- 24.06.2008).

²¹ Hikmet Çevik, **Tekirdağ Müzesine Doğru**, İstanbul 1964, s. 37.

²² Türk fethi öncesi Bizans şehirlerinin çoğu "Castron" olarak tanımlanan kale-kent yerleşmeleri idi. Bizans kent kavramı Yunan-Roma medeniyetinin bir sentezi olarak ortaya çıkmıştır. bkz. Koray Özcan, **Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerleşim Sistemi ve Kent Modelleri**, (basılmamış doktora tezi), Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya 2005, s.52- 54.

(Banasos-Rodosçuk ilişkisi gibi). Bu sebepten olacak ki sahilden biraz içeriye gidildiğinde yüksekte Barbaros (Panion) kalesinin kalıntılarına rastlanmaktadır²³. Barbaros (Panion/ Banados) kıyıdan içeride yüksek bir tepede korunaklı bir yerleşim yeridir.

Barbaros'un batısında tıpkı yine Barbaros gibi kıyıdan 3-4 km içeride kurulmuş antik yerleşmelerden biri de bugün Tekirdağ il merkezinden yaklaşık 15 km güney batıda bulunan Naibköy'dür. 1980'lerden sonra Naip Köy'de ve çevresinde yapılan arkeolojik çalışmalarda buranın antik dönemde bir yerleşim merkezi olduğu ortaya çıkmıştır. Buradaki tümülüsün içinden çıkarılan bronz ve gümüş eşyalar İ.Ö. IV yüzyılın son yirmi yılında inşâ edildiği ve kapatıldığı tesbit edilmiştir²⁴. Burası Marmara denizinden yaklaşık 3.5 km içeride, Işıklar (Ganos) dağının eteklerindeki konumuyla vadinin yanı sıra Marmara Ereğlisi'den Kumbağ'ın ilerisine kadar kıyıya ve denize hâkim bir panoramaya sahiptir.

Naibköy'de her hangi bir kale buluntusuna rastlanmamıştır. Ancak Naibköy'ün 14 km. kuzeydoğusunda bulunan Herion Oros "*Kutsal Dağ*" (günümüzde Kartal Tepesi) denilen zirvenin bir kült yeri ve hazine barındırdığını, ayrıca tahkim edilerek kale işlevi yüklendiği söylenebilir. Yakınlarda bir kalenin varlığı sebebiyle burada bir kale yapımına gerek duyulmadığı anlaşılmaktadır. Kaldı ki hemen yakınında Panion (Banados) kalesi de bulunmaktadır²⁵. Panion (Banados) kalesinin doğu kısmında bugünkü Avşar Köy'ün bulunduğu alanın da antik dönem yerleşim yerlerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Bu köy yakınlarda eski döneme ait bazı eserlerin bulunduğu tesbit edilmiştir²⁶.

Yukarıdaki verilerden Tekirdağ ve çevresinde mevcut olan çoğu yerleşmenin antik dönemde de var olduğu açıkça görülmektedir. Bu anlamda bölgede genelinde en eski tarihli olarak M.Ö. IV. yy'a kadar inen bir yerleşim sürekliliğinden bahsetmek mümkündür.

²³ Hikmet Çevik, **a.g.e.**, s. 36.

²⁴ Tümülüs üzerine çalışmalar 1980'lerden sonra başlamış, 1984-85 yıllarında kurtarma kazıları başlamıştır, 1992'de tümülüsteki bronz buluntular 1995'te de gümüş buluntular Tekirdağ müzesine teslim edilmiştir. Tümülüsün içindeki eşyalar incelendiğinde mezarın inşâ Tarihi İ.Ö. 4 yüzyılın son 20 yılında inşâ edildiği ve kapatıldığı belirlenmiştir. İnci Delemen, **Tekirdağ Naib Tümülüsü**, İstanbul 2004, s. 77.

²⁵ İnci Delemen, **a.g.e.**, s. 78.

²⁶ Hikmet Çevik, **a.g.e.**, s. 36.

Herodot'a göre şehir Samos göçmenleri tarafından kurulmuştur²⁷. Bu bilginin kısmen doğru olduğu söylenebilir. Antik dönemde Bisanthe'nin hemen batısında Panion adlı bir yerleşim bulunmaktadır. Burası Bizanslılar zamanında da Panion²⁸ adıyla anılan bugünkü Barbaros (Banados) taraflarıdır. Şehrin, Herdot'un da bahsettiği gibi Samoslu göçmenler tarafından kurulduğu varsayılırsa, Bisanthe'nin batı kısmındaki Panion'un Samos adasının karşısına düşen *Panionion* bölgesinden gelenler tarafından kurulmuş olduğu düşünülebilir²⁹.

Ünlü doğa bilimci Plinus şehrin Samoslu göçmenler tarafından kurulduğunu ifade etmektedir³⁰. Samos'lu göçmenlerin Marmara kıyısında pek çok şehir kurduklarını, bunlardan birinin Rhaidesto (şehrin Bizans dönemindeki adı) olduğunu ve buranın VI. yy'ın önemli piskoposluk merkezlerinden biri olduğunu belirtmektedir³¹. Görüldüğü üzere bugün şehrin bulunduğu yer ilk olarak Traklar tarafından iskân edilmiş daha sonra bu bölgelerde diğer Ege kavimleri de yerleşmeler kurmaya başlamışlardır.

Kuzey Marmara kıyıları uzun yıllar Traklar tarafından meskûn iken bölge Traklarla Yunanlılar arasında çekişmelere sahne olmuş ve Yunan baskılarına dayanamayan Traklar Ganos, Bizanthe, Perinhtos gibi kıyı bölgelerinde Yunan kolonilerinin kurulmasını engelleyememişlerdir. Yunanlılar döneminde ise şehrin adı *Rhaidestos* (Ραιδεστός) olarak geçmektedir³².

Yunanlılar bölgede Traklar kadar uzun zaman hüküm sürememişlerdir. Bölge Romalıların istilâsına uğramış ve istilâ sonrası Yunanlılar şehirde yarı bağımsız olarak yaşamaya devam etmişlerdir (M.Ö.168- M.S.395)³³. Roma döneminde şehrin adının değişmediği ancak *Rahidestus* olarak kaydedildiği

²⁷ Besim Darkot, "Tekirdağ", *İA*, 12/ I, I. Basım, İstanbul 1974, s. 133- 134.

²⁸ Veli Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, Ankara 2001, s. 22- 23.

²⁹ Panionion, Mykale burnunda (bugünkü Kuşadasının güneyinde Samos adasının karşısındaki burun) kutsal bir yerdir. *Herodotos*, I. Kitap, s. 64.

³⁰ Plinus'un bu bilgiye Herodotos'tan naklettiği anlaşılmaktadır.

³¹ Plinus, IV.yy'da Panion'un bir piskoposluk merkezi olduğunu bildirmektedir. Plinius, *Naturalis Historia (Natural History)* çev. H.R. Rackhman (Loeb), IV, London 1958, s. 48.

³² Darkot, *a.g.m.*, s. 133.

³³ İçişleri Bakanlığı Yayınları, *Tekirdağ İl Yıllığı*, 1973, s. 20- 21.

görülmektedir³⁴. Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasıyla birlikte şehir Bizans hâkimiyetine geçmiştir.

Bizans devrinde Trakya topraklarının geneli zaman zaman Hun, Avar, Bulgar ve Peçenek gibi çeşitli milletlerin saldırılarına maruz kalmıştır. VI. yüzyılda imparator I. Anastasios (491- 518)'un İstanbul'u Avar istilâsından korumak üzere Marmara'dan Karadeniz'e kadar uzun bir sur inşâ ettirdiği bilinmektedir. Ancak arkası gelmeyen akınlar karşısında daha sonra da imparator Iuistinianos (527-565) 527 ile 535 yılları arasında Anastasios surlarını tamir ettirerek Trakya'da yeni kaleler inşâ ettirmiştir³⁵. Tekirdağ kalesi de bu dönemde inşâ edilen kalelerden biri olmalıdır. Zîrâ Prokopius, Ereğli'den bir gün uzaklıkta bulunan Rodosçuk'un coğrafi konum olarak deniz ticaretine uygun bir liman olduğunu ancak sur ve kaleden mahrum olması nedeniyle barbarların saldırılarına maruz kaldığını ve bu sebeple Iuistinianos'un şehri surlarla çevirdiğini kaydetmektedir³⁶. Anlaşıldığı üzere Tekirdağ kalesi de diğer kalelerle birlikte VI. yy'ın sonlarına doğru Iuistinianos tarafından inşâ edilmiştir.

Bu önlemler akınlar karşısında geçici bir çözüm oluşturmuş ancak bu kez de Arap saldırıları baş göstermiştir. M. 655/ H. 34 yılında Emevîler'in Bizans'a yönelik ilk harekâtı başlatmıştır³⁷. Emevî orduları Chalcedonie (Kadıköy) taraflarını muhasara etmişse de başarısız olup geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Birkaç başarısız denemeden sonra 673- 680 yılları arasında 7 yıl sürecek olan İstanbul Seferleri başlamıştır. Bu sefer esnasında Ege taraflarında bazı yerlerin kuşatıldığı anlaşılmaktadır. Yedi yıl zarfında Kapıdağ taraflarında kışlayan Emevî orduları bahar geldiğinde tekrar harekâta geçmişlerdir³⁸. Bu seferde Emevîlerin Marmara içlerine giremedikleri ancak Gelibolu taraflarında faaliyet gösterdikleri anlaşılmaktadır³⁹. Ege'yi takip ederek Gelibolu'dan geçip İstanbul'u kuşattıkları

³⁴ Darkot, **a.g.m.**, s. 133.

³⁵ Semavi Eyice, "Bizans Devrinde Edirne ve Eserleri", **Edirne'nin 600. Fethi Yıl Dönümü Armağan Kitabı**, Ankara 1965, s. 42.

³⁶ Prokopius'tan naklen, L.İnciciyan-H.D. Andreasyan, "Osmanlı Rumelisi'nin Tarih ve Coğrafyası", **GDAAD**, Sayı 4- 5, İstanbul 1976, s. 136.

³⁷ Marius Canard, "Tarih ve Efsaneye Göre Arapların İstanbul Seferleri", çev. İsmâil H. Danişment, **İstanbul Enstitüsü Dergisi**, II (1956), s. 215.

³⁸ Marius Canard, **a.g.m.**, s. 223.

³⁹ Gelibolu'nun kuşatılması ile ilgili bkz. Hakkı Dursun Yıldız, "Emevîler Devri", **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, II, İstanbul 1986, s. 399- 400.

sefer ise 715- 717 yılları arasında gerçekleşen seferdir. Emevî kumandanı Mesleme Abydos/Nara (Çanakkale)'dan Trakya üzerine yürüyerek İstanbul'u kuşatmıştır⁴⁰.

Evliya Çelebi, İstanbul kuşatması esnasında Emevîler'in ilk önce gemilerle Tekirdağ limanına geldiklerini ve Tekirdağ kalesini fethettikten sonra İstanbul'u kuşattıklarından bahsetmektedir⁴¹. Evliya Çelebi'nin bahsettiği bu sefer 715 yılında gerçekleşen sefer olmalıdır. Ancak Arap kaynaklarında sefer esnasında Tekirdağ'ın kuşatıldığına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır⁴². Marmara kıyısındaki önemli limanlardan olan Tekirdağ'ın bu harekât esnasında kuşatılmamış olması hemen yakınındaki zamanın önemli limanlarından olan Ereğli limanının kuşatıldığını akla getirmektedir.

Trakya, belli aralıklarla yine Hun, Avar, Bulgar ve Peçenek saldırılarına maruz kalmakla birlikte IV. Haçlı seferleri esnasında bölgenin geneli ve İstanbul Latin istilâsına uğramıştır. 1204'de İstanbul'un Latinler tarafından işgali neticesinde kurulan Latin imparatorluğu bünyesinde Tekirdağ, Venedikliler'in denetimine bırakılmıştır. Ancak Venedikliler, bundan önce Tekirdağ'a gelip bir mahalle dahi kurmuşlardır. Şehir, Bizans idaresinde olmasına rağmen daha 1150'lerde şehrin dışında bir Frank Mahallesi mevcuttur. Bu mahallede bir fondaco (han), bunun yanında Meryem Ana'ya adanmış hastane ile bahçesini kapsayan bir kilise de bulunmaktaydı⁴³. Kuzey Marmara sahilinde iyi bir liman olan Tekirdağ, Venedikliler için aynı zamanda hubûbat bakımından önemli bir merkezdi.

Venedikliler, toprakları verimli ve gemilerin yanaşmasına elverişli olan bölgeleri denetimlerine almışlardır. Bunlar; Epir kıyıları, Ege Adaları, Mora, Adalar Denizi'nin güneyindeki adalar ve Çanakkale Boğazı ve Marmara Denizi'nin Avrupa sahili boyunca dizilmiş olan bir sıra şehirlerdi. Marmara kıyısındaki bu şehirlerin en önemlileri Gelibolu, Tekirdağ ve Ereğli gibi liman şehirleriydi⁴⁴. Venedik

⁴⁰ Marius Canard, **a.g.m.**, s. 225.

⁴¹ Evliya Çelebi, **Seyahâtnâme**, VIII, İstanbul 1935, s.347; Ancak Arap kaynakları bundan bahsetmemektedir. Marius Canard çalışmasında pek çok Arap kroniğini incelemiştir, bkz. **a.g.m.** s. 213- 258.

⁴² Marius Canard, **a.g.m.**, s. 221.

⁴³ Bu kilise önce, 1157'de Ste. Marie d'Andrinople manastırına bağlı idi. Fakat bu tarihten önce de Tekirdağ'da bir St. Georges manastırı vardı ki bu manastır St. Giorgio Maggiore'un bir şubesi idi. W.Heyd, **Yakın-Doğu Ticareti**, çev. Enver Ziya Karal, Ankara 1975, s. 265- 266.

⁴⁴ W.Heyd, **a.g.e.**, s. 265.

kontrolünde bulunan şehirlerin hemen hemen hepsi Venedik ile İstanbul arasındaki büyük ticaret ağını oluşturan deniz yolunun üzerinde bulunmaktaydı.

Trakya’da Latin hâkimiyeti devam etmekteyken Bizans yöneticileri Bulgarlar çarından yardım talep etmişler ve bu çağrı üzerine Bizans’a yardım gelen Bulgar Çarı Kaloyan, Latin’lerin Edirne karargâhına saldırarak onları Edirne’den çıkarmayı başarmıştır. Edirne’den güçlükle kaçan Latin birlikleri ise Venedik idaresindeki Rodosçuk (Tekirdağ) kalesine sığınmıştır⁴⁵. Kaloyan ve beraberindeki kuvvetlerin Makedonya içlerine yönelmesini fırsat bilen Latin imparatoru naibi Henri Çorlu, Babaeski, Vize, Apri’yi geri alarak Edirne’yi de kuşatmıştır. Bunun üzerine 1206’da büyük bir kuvvetle geri dönen Bulgar çarı Silivri ve Vize hâriç olmak üzere Latinlere ait kaleleri tekrar ele geçirmiştir.

Bölgede sürüp giden Bulgar- Latin çatışmasını fırsat bilen İznik prensi Ioannes III Vatatzes (1222- 1254) , Latinlerden eski Bizans topraklarını geri alırken, Edirne halkının kendisini çağırması üzerine Trakya topraklarına geçerek sahil kalelerini geri almayı başarmıştır. Daha sonra yıllarda ise İznik prensi olan Theodoros Laskaris’in ardından idareyi eline alan Michael VIII. tarafından Tekirdağ 1275 yılında tekrar Bizans idaresine katılmıştır.

1305 yılı başlarında şehir bu kez de Katalanların saldırılarına maruz kalmıştır. Batı Anadolu Türkmen Beylikleri karşısında Bizans yönetimi Katalanlar’dan yardım istemiş ancak yardıma gelen Katalan kuvvetleri bir süre sonra Trakya topraklarını yağmalamaya başlamıştır. Bu harekât esnasında Tekirdağ’ı talan eden Katalan kuvvetleri, Rodosçuk kalesini ve ahalisini yok etmişler ve ardından 3 km uzaklıktaki Panion (Banados/Barbaros)’u ele geçirerek buradan Gelibolu’ya giderek orada karargâh kurmuşlardır⁴⁶. Katalanlara karşı Bizans yönetimi bu kez Batı Anadolu Türkmen Beylikleri’nden yardım istemiş ve bu yıllarda Türk Beylikleri Rumeli’ye geçmeye başlamışlardır. Ancak Osmanlı’ların bölgeyle tanışması ise Çimpi kalesinin alınmasından itibaren.

⁴⁵ Semavi Eyice, “Bizans Devrinde Edirne ve Eserleri”, s. 54.

⁴⁶ Yusuf Ayönü, **Katalanların Anadolu ve Trakya’daki Faaliyetleri 1302- 1311**, İzmir 2009. s. 65-68.

Bölgenin Fethi ve Osmanlı İdâresi

Osmanlı öncesinde bölgeye yakın Türk Beylikleri tarafından Rumeli'ye geçişler olmakla birlikte Osmanlıların bölgeyle tanışması Orhan Bey zamanında Bizansla kurulan ittifaklar neticesinde gerçekleşmiştir⁴⁷. Ancak bölgedeki ilk tutunma hareketi Süleyman Paşa'nın Sırp ve Bulgarlar karşısında Bizans imparatoru Kantakuzenos'a (VI. Ioannes) yardımı karşılığında Çimbi kalesini elde etmesiyle başlamıştır (1353)⁴⁸.

Bu kale Türklere Rumeli'nin kapılarını açmış ve böylece Rumeli yönünde yeni bir süreç başlamıştır. Çimbi kalesi, Osmanlılar için bir dayanak noktası oluşturmuş ve müstakil hareket etmeye başlayan Süleyman Paşa bir taraftan Trakya, diğer taraftan Gelibolu yönünde akınlarda bulunmaya başlamıştır⁴⁹. Gelibolu'yu kuşatma altına alan Osmanlı kuvvetlerinin bir kısmı bölgede akınlara devam etmiştir. İşte Tekirdağ'ın fetih süreci de bu dönemde başlamıştır. Süleyman Paşa zamanında bölgeye akınlar düzenlediği ancak Tekirdağ ve yöresinin daha sonra fethedildiği anlaşılmaktadır.

Aşıkpaşazâde'ye göre⁵⁰, Süleyman Paşa Gelibolu'dan geçip Tekirdağ taraflarına gelmiş, burada bulunan hisarların kimini savaşmadan kimini de yağma ile kendine tabi ederek buradan hareketle Od Gönlek (bugün Malkara sınırları içinde bulunan Balabancık - bazı yazımlarda Od Köklük) hisarını uç edinmiş ve Hayrabolu taraflarına yürümüştür. Ancak Süleyman Paşa'nın bir av esnasında vefâtından sonra (758/ 1356) görevi devralan Murat Han, Karesi ilinden ve kendi ilinden pek çok asker toplayıp Gelibolu'dan geçerek *Bozant* hisarına yürümüş ve Tekirdağ halkı hisarı savaşmadan teslim etmişler bundan dolayı onlar yerli yerinde bırakılmıştır. Burada bahsi geçen *Bozant hisarı*, Bizanthe yani Rodosçuk hisarı olmalıdır. Zîrâ kasabanın antik dönemdeki adı Bizanthe'dir ve kronikteki bu kayıt Bizans döneminde nadir de olsa Rodosto adının yanında şehrin antik isminin de kullanılıyor olduğunu akla getirmektedir.

⁴⁷ Orhan Bey, Bizans taht mücadelelerinde Kantakuzen'i desteklemiş ve onun kızı Teodora ile evlenerek bu ittifak bağına daha da güçlendirmiştir. Dukas, **Bizans Tarihi**, Mirmiroğlu Tercümesi, İstanbul 1956, s. 21-22.; Ostrodogorsky, **Bizans Devlet Tarihi**, (çev. Fikret Işıltan), Ankara 1981, s. 321.

⁴⁸ Münir Aktepe, "Çimbi", **DİA**, VIII, s. 318.

⁴⁹ Feridun M. Emecen, "Gelibolu", **DİA**, XVIII, s. 1- 6.

⁵⁰ Aşıkpaşazâde, **Tevârih-i Âl-i Osman**, Çiftçioğlu N.Atsız neşri, İstanbul, 1970, s. 54.

Osmanlı fethini mütakiben ise Türkçeye uygun olarak bu isim Rodosçuk olarak anılmaya başlanmıştır. Osmanlı resmi kayıtlarında şehrin bilinen ilk ismi Tekfurdağı'dır⁵¹. Evliya Çelebi, Rum tarihçilerden naklen vaktiyle Bizans tekfurlarının burada bağlarının bulunması ve şehrin kuzeyini çevreleyen dağlara istinaden Tekfurdağı isminin verildiğini bildirmektedir. Bazı kaynaklarda şehrin adının burada yaşayan Ermenilere izafeten Ermenice, "kral" manasında "takavur" kelimesinden geldiği ileri sürülse de bölgede Ermenilerden bahseden en erken tarihli kayıt XVI.yy'ın sonlarına rastlamaktadır⁵².

Tekirdağ'ı ele geçiren Murat Han daha sonra buradan hareketle Çorlu hisarına gitmiş ancak Çorlu'daki halkın mukavemeti ile karşılaşmıştır. Savaş esnasında tekfurun yaralanmasıyla halk teslim olmayı kabul etmiştir. Çorlu'nun fethini müteakiben Silivri taraflarına hareket edilmiş ancak burada halkın her hangi bir muhalefeti söz konusu olmamıştır. Silivri tekfuru şehrin anahtarını teslim etmek zorunda kalmıştır. Kronikten de anlaşıldığı üzere Tekirdağ ve yöresinin fetih süreci Süleyman Paşa ile başlamış Şehzâde Murat tarafından nihayatlendirilmiştir. Süleyman Paşa'nın vefatı (758 /1356) olarak kaydedildiğine göre bölgenin fethi de yaklaşık olarak 1356- 57 yıllarında olduğu tahmin edilebilir.

Anonim Tevârih-i Âl-i Osman'da Tekirdağ'ın Süleyman Paşa tarafından fethedildiği kayıtlı olup Murat Han'dan bahsedilmemektedir. Süleyman Paşa'nın Gelibolu'yu kuşattığı ancak fethetmediği buradan Tekfurdağı'na yürüyüp Tekurdağı'nı fethettikten sonra Gelibolu'nun fethinin tamamlandığı kayıtlıdır. Tarih olarak ise Hicretin 758'si gösterilmektedir⁵³.

Neşrî de bölgenin Süleyman Paşa tarafından fethedildiğini, Süleyman Paşa'nın Gelibolu'yu fethettikten sonra Tekfurdağı'na vardığını oradaki hisarı aldıktan sonra Od Köklük (Od Gönlek) hisarını uç edinerek Hayrabolu vilâyetine yürüdüklerinden bahsetmektedir⁵⁴.

⁵¹ BOA. MAD. nr. 35, vr .1a.

⁵² L.İnciciyan-H.D. Anderesyan, "Osmanlı Rumelisi'nin Tarih ve Coğrafyası", **GDAAD**, Sayı 4-5, İstanbul 1976, s. 136.

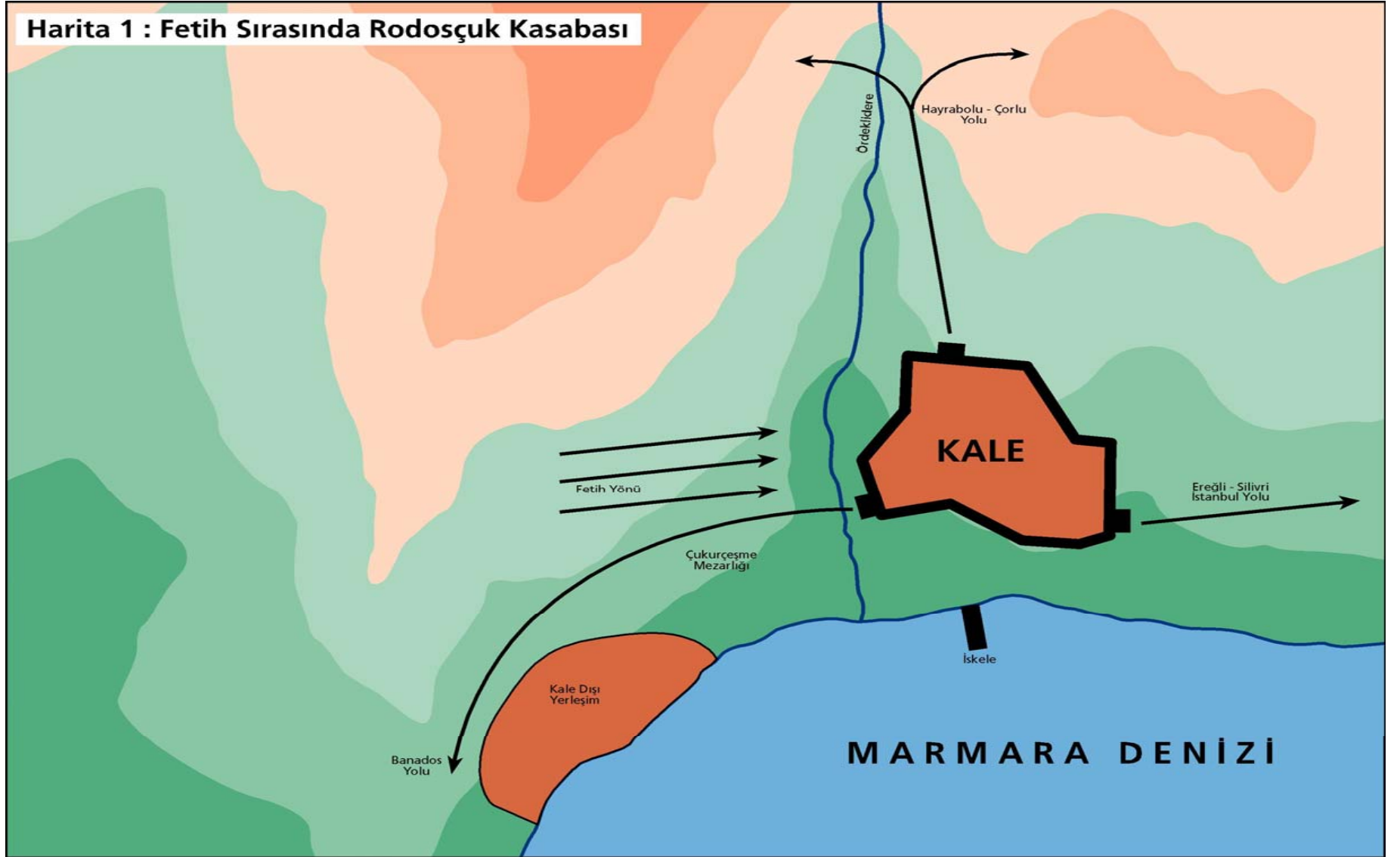
⁵³ Anonim Tevârih-i Âl-i Osman, haz. Nihat Azamat, F.Giese neşri, s. 19.

⁵⁴ Neşrî, **Kitab-ı Cihan-nümâ**, I-II, F.R. Unat- M. Altay Köymen neşri, Ankara 1949, s. 181; Oruç Tarihi'nde de hemen hemen aynı bilgiler yer almaktadır. Buna göre Gelibolu'yu kuşatan Osmanlı kuvvetleri buradan hareket ederek Tekirdağ'ı fethetmişler ve geri dönüp Gelibolu- Tekirdağ arasındaki yerleri fethettikten sonra geri gelip Gelibolu'yu fethetmişlerdir. Oruç b. Âdil, **Tevârih-i Âl-**

Kroniklerden de anlaşıldığı kadarıyla fetih hareketleri Süleyman Paşa döneminde başlamış olup şehzade Murat zamanında tamamlanmıştır (1357- 58). Bölgenin fethi esnasında ise iki güzergâhın kullanıldığı anlaşılmaktadır. Birincisi Gelibolu'dan hareketle Malkara'ya (Od Köklük/Od Gönlek) oradan Hayrabolu üzerinden Edine taraflarına, diğeri ise Gelibolu'dan Malkara'ya ve oradan geri sahile dönölüp Tekirdağ üzerinden Çorlu ve Silivri taraflarına ulaşan güzergâh olarak tanımlanabilir. Ancak kroniklerin içinden sadece Aşıkpaşazâde bu ikinci güzergâhtan bahsetmektedir.

i Osman, Babinger neşri, Hanover 1925, s. 37 (Atsız Önsözlü- 1972). Yine bir başka kronikte Süleyman Paşa'nın bir grup askeri Gelibolu kuşatmasında bırakarak diğeri geri kalanlar ile Tekfurdağı civarındaki Od Gönlek (Köklük) kalesini fethettiğinden bahsedilmektedir. İbn-i Kemâl , **Tevârih-i Âl-i Osman**, II. Defter, Şerafettin Turan neşri, Ankara 1983, s. 36.

Harita 1 : Fetih Sırasında Rodosçuk Kasabası



Bölgenin fethinden sonra, Anadolu'nun çeşitli yerlerinden göçürülen Türkmen grupları Tekirdağ ve civarında yerleştirilmiştir. Bu yerleşme plânı daha çok kırsal alanda görülmektedir. Selçuklu, Osmanlı, Danişmentli, Karahisarlı, Avşarlı, Kınıklı, Kayı, Karesili, Menteşeli gibi isimleri taşıyan köyler fethi müteakiben kurulmuş olup aynı adları taşıyan bu köylerin birçoğu bugün dahî mevcuttur⁵⁵.

Rumeli'nin fethini müteakiben bölgede Vize, Kırk-Kilise, Çirmen olmak üzere üç livâ (sancak) kurulmuş ve bunlar Rumeli Beylerbeyliğini oluşturmuşlardır⁵⁶. Tekirdağ bu idarî yapılanma içinde bölgenin fethiyle birlikte Çirmen Sancağına dâhil edilmiştir. Balkanlarda bir uç bölge olması sebebiyle önemli bir müsellemlik merkezi olan Çirmen Sancağı (Bugün Bulgaristan sınırları içinde bulunmaktadır) ile Tekirdağ arasında coğrafi bir bağlantı bulunamamasına rağmen askeri sistem içinde Tekirdağ müsellemlerinin Çirmen müsellemlerine dâhil edilmesi sebebi ile Tekirdağ Çirmen Sancağı'nın bir parçası haline getirilmiştir.

Osmanlı taşra teşkilâtında en büyük idarî birim olan eyâlet sancaklara, sancaklar da her birinin başında birer kadı bulunan kazâlara ayrılmıştır⁵⁷. Kazâ bölgeleri de muayyen nâhiyelere ayrılmakta ve kadı her nâhiyeye kendi vekili olarak bir nâib tayin etmektedir⁵⁸. Nahiyelelerin ise idarî anlamda aynı özellikleri taşıyan köylerin oluşturduğu bir birimi karşıladığı anlaşılmaktadır⁵⁹. Bununla birlikte Nâhiyenin kazâ ile aynı anlamı taşıdığı da öne sürülmektedir⁶⁰. Nitekim Tekirdağ ilk

⁵⁵ Kazâya ait ilk defterde bu hususta oldukça fazla örnek bulunmaktadır. BOA. **MAD.** nr. 35, vr. 39a-104a.

⁵⁶ Tayyib Gökbilgin, **XV.-XVI. Asırda Edirne ve Paşa Livası- Vakıflar-Mülkler- Mukataalar**, İstanbul 1954, s. 17

⁵⁷ Arapça'da "idare etme, icra" anlamında *iyale* kelimesinden türeyen eyâlet'in II. Murat döneminden itibaren Osmanlı taşra yapılanmasında en büyük idarî birimi ifade etmek için kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Bundan önce beylerbeylik yahut vilâyet kelimeleri kullanılmaktaydı. Bkz. Halil İnalçık "Eyâlet", **DİA**, XI, s. 548- 549.

⁵⁸ Örneğin Galata kadılığı üçyüz köydür. Kırk dört yerde kadı naibi bulunmaktadır. bkz. Halil İnalçık, "Adaletnâmeler", **Belgeler**, 2, Ankara 1965, s. 76.

⁵⁹ Bu hususta bkz. Tayyib Gökbilgin, "Nahiye", **İA**, IX, 36- 39. Ayrıca bkz. Feridun M. Emecen, **XVI. Asırda Manisa Kazâsı**, Ankara 1989, s. 110- 111., Hanfî Bostan, **XV- XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat**, Ankara 2002, 23-46.; Mehmet Öz, **XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı**, Ankara 1999, s. 25-37.

⁶⁰ Nâhiye ve kazânın aynı kavramlar olduğu ve her ikisinin de bir kadılık merkezini ifade ettiği hususunda bkz. Nejat Göyünç, **Mardin Sancağı**, İstanbul 1969, s. 39 (12 no'lu dipnotta bu iki kavram tartışılmaktadır).

dönem kaynaklarında *Nâhiye-i Tekfirdağı* diye kayıtlıdır⁶¹. XVI.yy'ın ortalarına doğru ise Tekirdağ kazâsı olarak kaydedilmeye başlanmıştır⁶².

Tekirdağ kazâsının Rodosçuk ve İncik olmak üzere iki nâhiyesi bulunduğu anlaşılmaktadır. Tekirdağ kadısının kazânın merkezi olan Rodosçuk'ta oturduğu ve İncik'te bir kadı naibinin bulunduğu söylenebilir. Fakat XVI.yy'ın sonlarına doğru İncik nâhiyesinin ayrı bir kadılık merkezi olduğu görülmektedir. Nitekim XVII.yy'ın ilk yarısına ait sicil defterlerinde İncik kadılığından bahseden kayıtlara rastlanmaktadır⁶³. Çalışma konumuz XVI.-XVII.yy'larda Tekirdağ ve yöresi olduğu sebepten önceleri Tekirdağ kâzasının bir nâhiyesi olan İncik de kazâ geneli dahilinde incelenecek olan yerleşim yerlerinden biridir.

Tekirdağ kazâ sınırları içinde incelenecek olan diğer bir yerleşme de Banados'tur. Rodosçuk'un hemen batısında bulunan Banados, XVI.yy'ın başlarında karye (köy) olarak kaydedilmesine rağmen 6 mahalleden oluşmakta ve nüfusu ise aynı yıllarda İncik kasabasının nüfusunun iki katından fazladır⁶⁴. Fakat ne mahallelere bölünmüş olmak ne de nüfusunun fazla olması buranın “karye” olarak zikredilmesini değiştirmemiştir⁶⁵. Banados'un XVI.yy'ın ikinci yarısına ait defterlerde “nefs” olarak kaydedilmeye başlandığı dikkat çekmektedir⁶⁶. Bu dönemde sicil kayıtlarında da Banados için *karye* ve *kasaba* tâbirlerinin birlikte kullanıldığı görülmektedir⁶⁷. Ancak XVII. yy'ın sonlarına gelindiğinde dahi Banados'un statüsünün değişmediği görülmektedir⁶⁸. Banados'un karye olarak zikredilmesindeki neden buranın bir kazâ (yargı) merkezi olmamasından kaynaklanmış olabilir. Rodosçuk'a yakınlığı nedeniyle Banados'a ayrı bir *kadının* atanmadığı tahmin edilebilir. Nitekim Banados'tan daha uzak köyler Rodosçuk kadılığının yetki alanında bulunmaktaydı. Banados'un Rodosçuk'a tâbi bir köy

⁶¹ BOA. **MAD**. nr. 35, vr. 1b; BOA. **TD**. nr. 50, s.226.

⁶² BOA. **TD**. nr. 240, s. 348.

⁶³ **RŞS**. nr. 1550, 57a; nr.1551, 28a; **RŞS**. nr. 1551, 66a.

⁶⁴ BOA. **TD**. nr. 50, s. 237- 243.

⁶⁵ Benzer bir durum Manisa-Turgudlu örneğinde de görülmektedir. XVI.yy'ın ikinci yarısında mahalleleri ve nüfusuyla birçok merkezden daha büyük olmasına rağmen Turgudlu *köy* olarak kaydedilmiştir, F. Emecen, **Manisa Kâzası**, s. 47; ayrıca nefis, kazâ ve şehir kavramları hakkında bkz. Emecen, aynı yer.

⁶⁶ BOA. **TD**. nr. 385, s. 418.- 392.; TK. KKA. **TD**. nr. 572, vr. 14a.

⁶⁷ Kayıtların çoğunda Banados'tan karye olarak bahsedilmekte iken kasaba olarak kaydedildiğine de rastlanmaktadır. **RŞS**. nr.1512. 82a; 1513, 22b.

⁶⁸ XVI.yy'ın sonlarında mahallesi bulunan Banados defterde karye olarak kayıtlıdır, BOA. **TD**. nr. 816, s.10.

olarak kaydedilmesindeki nedenlerden biri de Banados'un, Fatih evkâfı içinde Rodosçuk gelirini tamamlayıcı bir yer olarak Rodosçuk'a bağlanması idi. Bu durum özellikle sicil defterlerinde açık şekilde belirtilmektedir. Defterlere nazaran bu tür bağılıkların her hangi bir köy ya da kasabanın içinde bulundukları ekonomik örgütlenme ile yakından alâkalı oldukları dikkat çekmektedir. Yine çeşitli kayıtlarda bu durumun Tekirdağ kazâsı için de söz konusu olduğu görülmektedir.

I. BÖLÜM

ANA YERLEŞİM MERKEZLERİ: KASABALAR

A) Rodosçuk: Bizans İdaresinden Osmanlı İdaresi'ne

Tekirdağ kazâsının merkezi olan Rodosçuk, antik dönemden Osmanlı idaresine kadar Trakya bölgesinden toplanan hubûbatın sevkiyatının yapıldığı bir iskele olarak karşımıza çıkmaktadır. Bizans döneminde de küçük bir iskelenin bulunduğu kasaba gerek nüfus gerekse fiziksel anlamda dikkat çekici bir gelişme göstermemektedir. Rodosçuk, IX. yy'a kadar Iustinianos'un kendi kaderine terk ettiği bir kent iken X. yy başlarından itibaren canlanmaya başlamıştır⁶⁹.

XVI.- XVII.yy'da şehirleşme sürecini tesbit etmek için ilk olarak Osmanlı öncesinde şehrin nerede kurulduğu, Osmanlı'nın nasıl bir yerleşimi devraldığı ve burada yerleşim sisteminin nasıl ve nerelerde odaklandığı sorularının cevaplanması gerekmektedir. Bunun için kimi zaman modern veriler kimi zaman da dönemin orijinal kaynakları birlikte kullanılarak yerleşim süreci ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

Tekirdağ bugün yan yana ve yükseltisi fazla olmayan iki tepe üzerinde kurulmuş bir şehirdir. Bu iki tepe, vaktiyle faal bir akarsu olan Ördeklidere ile birbirinden ayrılmakta iken dere zamanla dolarak bugün cadde halini almıştır. Ördeklidere Caddesi bugünkü Turgut Mahallesi'nin batı sınırını oluşturmaktadır. Şehrin diğer akarsuyu ise bugün mevcut olmayıp kuruyan Cehennemdere'dir. Cehennemdere ise bugünkü Hürriyet Mahallesi'nin doğu sınırında bulunmaktaydı. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında da değinileceği üzere, Bizans döneminde kasabanın ana yerleşim merkezini bu iki akarsuyun arasında kalan bölge teşkil etmekteydi. Hatta Traklar döneminde de bu iki akarsu arasında kalan bölgenin şehrin ana yerleşim merkezi olduğu kuvvetle muhtemeldir. Zîrâ Turgut Mahallesi'nin bulunduğu alanın sınırları içinde M.Ö. IV.yy'a ait Trak mezar taşlarına rastlanmıştır⁷⁰. Şehrin ana yerleşim merkezinin antik dönemden bu yana hemen hemen aynı coğrafyada yani Ördeklidere Caddesi'nin doğu yakasında yükselen

⁶⁹ Michael Kaplan, "İmparatorluğun Midesi", **Konstantinopolis 1054- 1261**, Ed. Alain Ducellier-Michel Balard, İstanbul 2002, s. 90.

⁷⁰ Zafer Taşlıkioğlu, **a.g.m.**, s. 89.

tepenin yamaçlarında kurulduğu anlaşılmaktadır. Aşağıda da bahsedileceği üzere bu coğrafya aynı zamanda şehrin merkezini oluşturan kalenin de bulunduğu alandır.

Şehrin diğer bir önemli unsuru olan iskele ise kalenin hemen aşağısında bulunmaktaydı. Ancak daha önceden iskelenin şehrin başka bir bölgesinde olduğunu ve zaman içinde yerinin değiştiğini tahmin etmekteyiz. Bizans'ın ilk dönemlerinde buğday sevkiyatının yapıldığı iskelenin yerinin şehrin batı sahilinde (bugünkü Ertuğrul Mahallesi) olduğuna dair bulgular mevcuttur⁷¹. Şehirde kale ve iskele olmak üzere yerleşimi belirleyecek iki unsurun bulunduğu anlaşılmaktadır.

1) Kale: Kasabanın Merkezi

Ortaçağ şehirleri kale-şehir diye tanımlanan etrafı yüksek surlarla çevrili tamamen izole yapılar içinde gelişmişlerdir. Böylece şehrin merkezini bir kale teşkil etmekte ve etrafında yerleşim yerleri ve pazarlar bulunmaktadır⁷². Osmanlı fethi öncesi bölgede bulunan Edirne, Gelibolu, Çorlu, Vize ve Burgaz gibi önemli Bizans yerleşimleri kale merkezli yerleşim yerleriydi. Şehirlerin bu tür savunma merkezi etrafında gelişmesinin başlıca nedeni bölgede yaşanan güvenlik sorunu idi. Rodosçuk kalesi de bu güvenlik gerekçesiyle imparator İuustinianos zamanında yapılmıştı.

IV. Haçlı seferi sırasında kurulan Latin imparatorluğu bünyesinde önce Venedik ardından da Bulgar işgaline uğrayan Tekirdağ kalesi, en yıkıcı darbeleri Katalan saldırılarında almıştır. Katalanlar Tekirdağ ve civarını yağmalayarak Tekirdağ kalesini yerle bir etmişler ve ardından Gelibolu taraflarına yürümüşlerdi (1305)⁷³. Bu saldırıda kalenin büyük bir bölümünün neredeyse yok olduğu anlaşılmaktadır. Geri kalan kısmının ise 1354'te meydana gelen depremde yıkılmış olduğu kuvvetle muhtemeldir. Bu sebeple Osmanlı kuvvetleri bölgenin fethinde kendilerine mukavemet edecek fiziksel bir engelle karşılaşmamıştır. Hisardaki halkın karşı koymandan teslim olması da bu sebepten olmalıdır.

Rodosçuk kalesi, geçirdiği istilâlar ve 1354'te yaşanan büyük depremde gördüğü hasardan sonra Osmanlı döneminde artık bir güvenlik sorununun yaşanmaması sebebiyle olacak ki tahkime ihtiyaç duyulmamış ve neticesinde de

⁷¹ Burası, bugün şehrin batı sahilinde bulunan Taş Merdivenler civarı olmalıdır.

⁷² Henry Pirenne, **Ortaçağ Kentleri, Kökenleri ve Ticaretin Canlanması** (terc. Şadan Karadeniz), İstanbul 1994, s. 50- 51; Koray Özcan, **a.g.t.**, s. 54.

⁷³ Yusuf Ayönü, **a.g.t.**, s.68-69.

kaleden günümüze bir şey kalmamıştır. Rodosçuk sicil defterlerinde mülk satışlarını konu alan kayıtlardan bir kısım kale kalıntılarının XVI.yy'ın ikinci yarısında hâlâ mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Sicil kayıtları ile modern kaynaklardaki verilerden yola çıkılarak kalenin bulunduğu yeri tesbit edebilmekteyiz. Rodosçuk'ta yerleşim plânının ortaya konması ve şehrin Osmanlı döneminde gelişme yönünün/yönlerinin belirlenmesi açısından kalenin yerinin tesbiti çalışmanın seyri bakımından büyük önem arz etmektedir.

Kalenin Yeri ve Fonksiyonu

Modern kaynaklarda kalenin yeri hakkında bilgiler oldukça kısıtlıdır. Ancak bunların içinde yalnızca bir çalışmada Tekirdağ kalesi hakkında derli toplu bir bilgi verilip, kalenin bulunduğu alan yaklaşık olarak belirtilmiştir. Buna göre kalenin surlarının Cehennemdere'den başlayıp Câmî-i Cedid (Yeni Câmî) Mahallesi (*ki bu câminin modern dönemde yapılan câmilerinden biri olduğu anlaşılmaktadır*)- Abdi Hoca- Şah Veli- Papa Piskopos- Câmî-i Atik (yazar buraya bir not düşerek bugünkü Câmî Atik olmadığını belirtmiştir) - Yorgi Frengi Mahallesi'nin yanından geçip Sünanidos Mahallesi (ki bu mahalle tahrir defterlerinde geçen Snadios mahallesidir)- Ganitos Mahallesi ve Cehennemdere'ye uzandığı görülmektedir ⁷⁴. Bu mahallelerin yerinin tesbiti kasabanın yerleşim evrelerinin görülmesi açısından önem taşımaktadır.

Kasabaya ait sicil kayıtlarında rastladığımız veriler kalenin yeri hakkında bazı ipuçları vermektedir. Bu kayıtlarda kaleden *köhne hisar* diye bahsedildiğini görmekteyiz. Kayıtlardan birinde Rodosçuk âmili olan Pîrî b. Cafer Reis'in *Papa Hırtafilako Mahallesi*'nde bulunan *köhne hisar taşlarının* bir kısmını 300 akçaya kasabanın önde gelenlerinden Gazanfer Ağa'ya sattığını öğrenmekteyiz⁷⁵. Bu kayıttan anlaşıldığı üzere eski hisar mezkûr mahalle yakınlarından geçmektedir. Yine takib eden bir kayıтта Rodosçuk âmili Mustafa b. Canpaşa'nın *Çavuş Mahallesi*'ndeki bir evin arkasında bulunan *köhne hisar taşlarını* 200 akça

⁷⁴ Mehmet Serez, **Tekirdağ Tarihi ve Coğrafyası Araştırmaları**, Ankara 2007, s. 105- 106. Ayrıca kitabın son sayfasında şehir haritası üstünde kalenin yaklaşık sınırları belirtilmiştir. (Mehmet Serez Tekirdağ ileri gelenlerinden olup Tekirdağ Tarihi, coğrafyası ve vakıfları ile ilgili çalışmalarına devam etmektedir. [15.01.2009] verdiği bilgilerle çalışmamıza katkılarından dolayı kendisine teşekkür ederim.)

⁷⁵ RSS. nr.1511, 50a.

karşılığında Gazanfer Ağa'ya sattığı görülmektedir⁷⁶. Şu halde hisarın geçtiği yerlerden biri de bu mahalledir.

Başka bir kayıтта Pîri Çelebi b. Cafer Reis'in *Papa Snadios Mahallesi*'nde bir yanı hisara bitişik bulunan boş bir arâzîyi kasaba sakinlerinden birine sattığına dair kayıttan da anlaşılacağı üzere hisarın bir kısmı *Papa Snadios Mahallesi*'nden geçmekteydi⁷⁷. Yine Câmî-i Atik Mahallesi sâkinlerinden Hasan b. Sadık'ın mezkûr mahallede babasının evinin yanında köhne hisar tarafında bulunan evini satışıyla ilgili kayıttan anlaşılacağı üzere köhne hisarın bir kısmı *Câmî-i Atik Mahallesi*'nde bulunmaktaydı⁷⁸. Kasaba âmili olan Pîrî Çelebi'nin evi de aynı mahallede ve köhne hisarın yanında bulunmaktaydı⁷⁹.

Bu verilerden XVI.yy'ın ikinci yarısında eski hisarlarının Câmî-i Atik ve Papa Snadios mahallelerindeki kısmının halen ayakta, Çavuş ve Papa Hırtafilako Mahalleleri'nde olan kısmının ise yıkık olduğunu ve yıkılan kısımlardaki taşların satıldığını öğrenmekteyiz. Bu soyut verilerin bir anlam ifade etmesi için hangi coğrafyayı işaret ettiğinin bilinmesi gereklidir. Böylece kasabanın ana yerleşim alanı olan kalenin nerede bulunduğu ortaya çıkacaktır.

Yukarıda bahsi geçen mahallelerden Câmî-i Atik Mahallesi'nin, bugün bilinen Câmî-i Atik Mahallesi olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bugün Câmî-i Atik olarak bilinen câmi, Ördeklidere Caddesinin batı tarafında, Hükümet Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Bu câminin ne zaman ve kimin tarafından yapıldığı bilinmemektedir. Câmi hakkında bilinenler XIX. yy'da geçirdiği bir yangın neticesinde zahîre nâzırı Ahmet Bey tarafından yıktırılıp yeniden inşâ edildiğinden öteye gitmemektedir⁸⁰.

Sicil kaydına konu olan Câmî-i Atik'in Mahallesi'nin nedere olduğu önemli bir sorun teşkil etmektedir⁸¹. Sicil kayıtlarına nazaran Eski Câmî'nin Fatih devri

⁷⁶ RSS. nr.1511, 50b.

⁷⁷ RSS. nr. 1510, 83b.

⁷⁸ RSS. nr.1513, 78b.

⁷⁹ RSS. nr.1510, 104a.; RSS. nr.1513,68b., Ayrıca tahrîr defterinde de Câmî-i Atik Mahallesi'nde kayıtlıdır, BOA.TD. nr. 210, s.208.; BOA. TD. nr. 385, s. 400.

⁸⁰ Mehmet Tuncel, **Babaeski, Kırklareli ve Tekirdağ Câmileri**, Ankara 1974, s. 36.

⁸¹ Mehmet Serez ile yaptığımız mülâkatta kale surlarının geçtiği yerleri belirtirken bu bilgileri nereden temin ettiği husunda her hangi bir açıklamada bulunmamıştır. Ancak şehrin yerlilerinden olduğu sebeple bazı kalıntıları bizzat görmüştür. Serez, Câmî-i Atik'in yerinin tesbit edilmediğinden bahsederek bu câminin Çandarlızâde İbrahim Paşa tarafından iskele tarafında inşâ edildiğini tahmin

hekimlerinden Hekim Şîrvânî tarafından XV.yy'ın sonlarına doğru kiliseden bozularak inşâ edildiğini öğrenmekteyiz⁸². Şu halde öncelikle bu câminin yerini tesbit etmek gerektir. Böylece mahallenin de nerede kurulduğu da ortaya çıkacaktır. Yine sicil kayıtlarından elde ettiğimiz veriler doğrultusunda mahallenin yeri hususunda bazı tesbitlerde bulunmak mümkün olmuştur. Sicil defterlerinde, kasabanın iki çarşısından biri olan *Yukarı Çarşı* 'nın kimi zaman *Eski Câmi Çarşısı* olarak da zikredildiği görülmektedir⁸³. İskele civarında kurulan çarşı, *Aşağı Çarşı* olduğuna göre isminden de anlaşılacağı üzere *Yukarı Çarşı* iskeleden yukarıda bulunmalıdır⁸⁴. İskele ise kasabanın doğu yakasında bulunduğuna göre şu halde Câmi-i Atik Mahallesi'nin şehrin doğu yakasında ve yukarı kısımda olduğu anlaşılmaktadır⁸⁵. Kalenin bir kısım duvarları XVI.yy'da hâlâ sağlam olup Câmi-i Atik Mahallesi'de bulunduğuna göre, kale kasabanın doğu yakasında bulunan tepenin yamaçlarında yer almalıdır. Ancak Câmi-i Atik Mahallesi kalenin neresinde bulunmaktaydı? Bu mahallenin yerini netleştirmemizi diğer mahallerin şehrin neresinde kurulduğu belirleyecektir.

Mehmet Serez'in yukarıda tarif ettiği, kale sınırları içinde kalan mahallelerden biri de Abdi Hoca Mahallesi'dir. Bu mahallenin şehrin bugünkü Hacı Hürmüz Mahallesi civarında olduğu tesbit edilmiştir. Buna göre Abdi Hoca Mahallesi de iskelenin yukarısında bulunmaktadır⁸⁶. Şu halde iskelenin yukarısında bulunan Câmi-i Atik Mahallesi ile Abdi Hoca Mahallesi'nin birbirine yakın olduğu ortaya çıkmaktadır.

ettiğini belirtmiştir. Ancak bu câminin Hekim Şîrvânî tarafından inşâ edildiği tesbit edilmektedir. Ayrıca câminin kasabanın yukarı kısmında yer aldığı anlaşılmaktadır.

⁸² Bir tamirat kaydından Câmi-i Atik'in, Hekim Şîrvânî tarafından kiliseden tahvil edildiğini öğrenmekteyiz. RŞS. nr.1524, 46b.

⁸³ RŞS. nr. 1547, 54a.

⁸⁴ Kasabanın çarşıları hususunda bkz. III. Bölüm, Rodosçuk'ta Ekonomik Yapılanma,

⁸⁵ Özlem Sert 1546-1553 yılları arasında Rodosçuk'u incelediği çalışmasında sicil kayıtlarında bahsi geçen Câmi-i Atik Mahallesi'ni bugünkü Câmi-i Atik Mahallesi olarak kabul edip bağlantılı olarak kalenin sınırlarının bugünkü Ördeklidere Caddesi'nin batı tarafında olduğu kanaatine varmıştır. Nitekim Câmi-i Atik Mahallesi'nin yerinin belirlenmesinde ortaya çıkan bu yanlış, diğer mahallelerin yerinin belirlenmesini de doğrudan etkilemiştir. Yazar, Câmi-i Atik yakınlarında bulunan Abdi Hoca Mahallesi'ni bu sebeple olsa gerek sahil kenarında göstermiştir. Hâlbuki Abdi Hoca Mahallesi'nin yeri tesbit edildiği üzere kasabanın doğu yakasında ve yukarı kısımda bulunmaktadır. Bkz. Özlem Sert Sandfuchs, **Reconstructing a Town from its Court Records Rodosçuk (1546-1553)**, München 2008, s.69 (Harita).

⁸⁶ Tahrir defterlerindeki veriler takip edilerek bu iki mahallenin aynı yerde kurulmuş olduğunu tesbit edilmiştir. Bu hususta ayrıntılı bilgi Kasabanın Yerleşim Plânı, I. Kısım Yerleşmeleri'nde verilmektedir.

Kale ile bağlantılı olarak sicillerde adı geçen diğer Müslüman mahallesi ise Çavuş Mahallesi'dir. İlk akla gelen bu mahallenin Hüseyin Çavuş Mahallesi olabileceğidir. Kasaba ileri gelenlerinden Hüseyin Çavuş tarafından kurulmuş olan bu mahallenin modern kaynaklarda bugünkü Eski Câmî Mahallesi sınırları içinde kaldığından bahsedilmektedir⁸⁷. Buna göre Hüseyin Çavuş Mahallesi Ördeklidere Caddesi'nin batı yakasında yükselen tepenin eteklerinde, bugünkü Muratlı Caddesi ile Kolordu Caddesinin kesiştiği yerde bulunmaktaydı⁸⁸. Görüldüğü üzere bu mahalle Ördeklidere Caddesi'nin batı yakasında bulunmaktadır. Hâlbuki yukarıda yerleri aşağı yukarı tesbit edilen iki mahallenin de kasabanın *doğu yakasında*, Ördeklidere'nin doğu tarafında olduğu görülmektedir.

Tahrîr kayıtlarını incelediğimizde kasabada iki tane Hüseyin Çavuş Mahallesi olduğunu öğrenmekteyiz⁸⁹. Sicilde adı geçen Çavuş Mahallesi, kasabada kurulan ilk Hüseyin Çavuş Mahallesi'dir. Ancak bu mahalle daha sonra batı yakasındaki ikinci bir Hüseyin Çavuş Mahallesi'nin kurulmasıyla birlikte *Çavuş Hüseyin Bey der-kurb-i leb-i derya* adını almıştır⁹⁰. Leb-i derya Mahallesi, modern dönemde Câmî-i Vasat (XVI.yy'ın Câmî-i Cedîd/ Kürkçü Sinan Mahallesi) Mahallesi'nin yakınında bulunmaktaydı⁹¹. Bu bilgiyi XVI.yy için değerlendirecek olursak Çavuş Mahallesi'nin iskele tarafında Dîzdârzâde Mahallesi'nin batı ve Câmî-i Cedîd/ Kürkçü Sinan Mahallesi'nin doğu kısmında yer aldığı, bu iki mahallenin arasında bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Şu halde sicil kaydına göre hisarın bir kısmı *Çavuş Hüseyin Bey der-kurb-i leb-i derya Mahallesi* 'nin kuzeyinden geçmekteydi.

⁸⁷ Aydın Oy, **Tekirdağ İli Yer Adları Merkez İlçenin Toponimisi**, İstanbul, 1964, s.22.

⁸⁸ Hüseyin Çavuş tarafından yaptırılan ve mahallenin merkezinin oluşturan mescid, bugünkü Tuğlacılar Lisesi ile Atatürk İlköğretim Okulu bahçesi karşısında bulunmakta iken hâlen mevcut değildir. Mehmet Serez, **a.g.e.**, s. 361.

⁸⁹ Mahalle ilk kez 1541 yılında düzenlenmiş tahrîr defterinde geçmektedir. Bu tarih kayıt Tarihi olmakla birlikte mahallenin kuruluş Tarihi daha önce olmalıdır..

⁹⁰ 1541 yılındaki tahrîrde ilk defa Hüseyin Çavuş Mahallesi ismine rastlanmıştır (BOA. **TD.** nr. 210, s. 212). Ancak 1550 sonrası yapılan tahrîrde ikinci bir Hüseyin Çavuş Mahallesi'nin kurulduğunu görülmektedir (BOA. **TD.** nr. 385, s. 403). İki mahalleyi tefrik etmek amacıyla olsa gerek ilk kurulan mahalleye *Çavuş Hüseyin Bey der-kurb-i leb-i derya* adı verilmiştir Mahalle sâkinlerinin isimleri takib edilerek mezkûr mahallelerden hangisinin önce kurulduğu tesbit edilmiştir. Buna göre *Çavuş Hüseyin Bey der-kurb-i leb-i derya* mahallesi ilk kurulan mahalledir. krş. BOA. **TD.** nr. 210- BOA. **TD.** nr. 385, s.403).

⁹¹ Leb-i derya Mahallesi, bugünkü Orta Câmî (dönemin Câmî-i Cedîd/ Kürkçü Sinan Câmisi) Mahallesi'nin Ördeklidere tarafında bulunmaktaydı. Leb-i derya Mahallesi için bkz. Mahmut Sümer, **Tekirdağ'ın Eski Günleri**, s. 76. Yani mezkûr kaydın tutulduğu vakitte Cam-i Cedîd ile Dîzdârzâde mahalleleri arasında bulunmaktaydı.

Burası muhtemelen kalenin *güney-batı* sınırını da teşkil etmekteydi. Çünkü kalenin bu kısmından hareketle Ördeklidere geçilerek, buradan batı yönüne doğru ilerlendiğinde kale dışında kurulmuş olan sahil mahalleleri ile Banados tarafına gidildiği tahmin edilebilir. Bu sebeple burada bir kapının olduğu ve dereyi geçmek için bir köprünün bulunduğu kuvvetle muhtemeldir.

Hisarın geçtiği yer ile ilgili sicil kayıtlarında zikredilen Hırtafilako ve Snadios mahalleleri ise Bizans döneminde kalenin içinde bulunan diğer mahallelerdir. Serez, Snadios Mahallesi'nden surların geçtiğini söylemektedir⁹². Sicil kayıtlarından da bu bilginin doğru olduğu anlaşılmaktadır. XVI.yy'a ait tahrir kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla kasabada 7 Rum mahallesi bulunmaktaydı. Bunlardan dördünün kasabanın batı sahilinde olduğu tesbit edilmiştir⁹³. Geri kalan üç mahalleden biri olan Snadios Mahallesi yukarıdaki kayıtlardan anlaşıldığı üzere kale içindedir. Yine dönemin tahrirlerinde adı geçen Papa (Aya)Yorgi Mahallesi'nin de Yukarı Çarşı'da olduğunu sicil kayıtlarından öğrenmekteyiz⁹⁴. Hırtafilako Mahallesi de diğer iki Rum mahallesi ile birlikte kale içinde bulunmaktaydı.

XVI.yy'ın sonlarında ve XVII.yy'da kasabada kurulan mahallelerin yerleşim yerleri göz önünde bulundurulduğunda Câmi- Atik, Hırtafilako, Snadios ve Aya Yorgi mahallelerinin kasabanın neresinde bulunduğu daha da netleşecektir. Örneğin Abdi Hoca Mahalle'sinin aşağı kısmında Hoca Veli, Behram Reis ve Leb-i Derya mahalleleri, yukarı kısmında ise Hacı Hürmüz mahallesinin kurulduğu tesbit edilmektedir. Yine aynı bölgede *Yukarı Çarşı* taraflarında XVII.yy'da Dudu Hatun ve Hacı Mehmet mahalleleri kurulmuştur. Adı geçen mahallelerin yerlerini modern kaynaklardan da belirleyebilmekteyiz. Bu mahallelerin aşağısında ise iskele tarafında kurulmuş olan Dizdârzâde ve Bevvab Mehmet Bey mahalleleri bulunmaktaydı.

Görüldüğü üzere yeni mahalleler *Yukarı Çarşı* olarak belirlediğimiz alanın batı, güney ve doğu kısımlarında kurulmuştur. *Yukarı Çarşı*'nın kuzey kısmında mevcut yerleşmeler bulunduğu sebepten yeni mahalleler *Yukarı Çarşı*'yı güney yönünden olmak üzere doğu ve batı taraflarından çevrelemiştir. Öyleyse Câmi-i

⁹² Mehmet Serez, **a.g.e.**, s. 105.

⁹³ Bkz. I. Bölüm İskele kısmı.

⁹⁴ **RSS**. nr. 1529, 74a.

Atik, Hıtafilako, Snadios ve Aya Yorgi mahalleleri yukarıda zikredilen bu mahallelerin üst tarafında bulunmaktadır.

Kasabanın yerleşme plânı ve Yukarı Çarşının gelişme yönü göz önünde bulundurulduğunda, Câmî-i Atik Mahallesi'nin gelişme yönünün batı (Ördeklidere) ve güney (Abdi Hoca [Hacı Hürmüz] Mahalleleri) taraflarına olduğu tahmin edilebilir. Şu halde Câmî-i Atik Mahallesi'nin bulunduğu kısım kalenin kuzey-batı tarafını oluşturmaktadır. Kalenin bu tarafı Ördeklidere ile sonlanmakta ve bu doğrultuda derenin batı yakasında Bizans zamanında bir yerleşimin bulunmadığı, batı yakasındaki Rum yerleşiminin sahil tarafında olduğu tesbit edilmiştir⁹⁵. Bu sebeple kalenin *kuzey-batı* tarafında derenin öte yakası ile bağlantı kurulacak bir kapısının bulunmadığını düşünmekteyiz. Bu yöndeki bağlantı bölgenin fethini müteakiben ya da bir müddet sonra kurulmuş olmalıdır. Bu sebeple Osmanlı öncesinde kalenin bu kısmında bir kapı olmadığını düşünmekteyiz.

Kale içindeki Gayr-ı Müslim mahallelerden Hıtafilako Mahallesi ise Câmî-i Atik Mahallesi'nin doğu tarafında bulunuyor olmalıdır. Mezkûr mahallenin hemen yakınlarında ise Papa Snadios ve Papa Yorgi mahalleleri yer almaktadır. Bu mahalleler kalenin *kuzey-doğu* sınırını teşkil etmektedir. Burada da bir kapı olduğu düşünülebilir. Ancak surların bazı yerlerin artık belirlenemeyecek şekilde harap olması bu hususta herhangi bir kanıt bırakmamıştır.

Kalenin bu kısmı aslında oldukça stratejik bir noktadır. Çünkü buradan hareketle kuzeye doğru giderek tepeye ulaşmak fazla bir zaman almamaktadır. Tepede ise geniş bir düzlük bulunup buradan doğu ve batı yönlerinde iki yol ayrılmaktadır. Buradan art alanla bağlantı kurulması oldukça kolaydır. Bu durum kale içinde bulunanlara deniz tarafından gelecek her hangi bir saldırı ya da kuşatma esnasında kaleden çıkılarak yukarıya, daha iç kısımlara kolayca geçilebilme imkânı verecektir. Burası bugünkü Kayı Köy'dür. Kayı Köy, bugün şehrin kurulduğu iki tepenin yukarıda birleştiği bir noktadadır. Kayı Köy'den batı yönünde İncik, Malkara ve Hayrabolu taraflarına, doğu yönünde ise Çorlu taraflarına gidilmektedir. Bu yolun aynı zamanda iç kesimlerdeki malların Rodosçuk pazarına getirildiği

⁹⁵ Bu hususta bkz. II. Bölüm, Kasaba'nın Yerleşim Plânı, III. Kısım Yerleşmeleri.

güzergâh olduğu söylenebilir. Dolayısıyla kalenin kuzey-doğu cihetinde bir kapının bulunduğu muhakkaktır.

Yukarıdaki veriler neticesinde kale hisarlarının kuzey-batı, güney-batı ve kuzey-doğu bölümünü oluşturan kısımları aşağı yukarı ortaya çıktığı söylenebilir. Kalenin doğu sınırını ise bugünkü Hürriyet Mahallesi taraflarında bulunan Cehennemdere belirlemekteydi⁹⁶. Burası Cehennemdere Bayırı'ndan başlayıp batıya yönelerek sahil paralelinde Eski Hanlar Sokağı'na uzanmaktaydı⁹⁷. Anlaşıldığı üzere kalenin güney-doğu kısmı Cehennemdere'ye bakmaktaydı. Burada önceden bir kapının var olduğunu ve İstanbul yönünde olması sebebiyle adının *İstanbul Kapı* olduğunu modern kaynaklardan öğrenmekteyiz⁹⁸. Ayrıca şehrin eski sâkinlerinden naklen bu yönde Cehennemdere üzerinde yontma taştan bir köprünün olduğu ve zamanla toprak altında kaldığı anlaşılmaktadır⁹⁹.

Sicil defterleri, tahrîr kayıtları ve modern kaynakları birleştirdiğimizde Rodosçuk kalesinin bugünkü Ördeklidere Caddesi'nin doğu yakasında bulunan tepenin yamaçlarında kurulduğu ve kasabanın tümüne ve iskeleye hâkim bir konumda olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak sicil kayıtlarında da bahsi geçtiği üzere XVI.yy'ın ortalarına kadar bir kısmı mevcut olan kalenin geri kalan taşları kasaba halkı tarafından kullanılarak ortadan kalkmıştır. Bu taşlar muhtemelen ev yapım malzemesi olarak kullanılmış ve kaleden geriye pek fazla bir şey kalmamıştır.

Kaleler, askerî ve idarî yönetim organlarının bulunduğu, şehrin idâre merkezleridir. Rodosçuk ve çevresi X.yy'da Attalies adlı bir asilzâdenin mülkü olup idaresi ve gelirleri de Attalies'e ait idi. Attalies'in Edirne ve Rodosçuk'ta

⁹⁶ Araştırmacı Mehmet Serez'in özel albümünde Hürriyet Mahallesi'ndeki sur kalıntılarının resimleri bulunmaktadır. Bu resimleri gösterme nezaketinde bulunduğu için kendisine tekrar teşekkür etmek isterim (Mehmet Serez Bey'le mülâkat - 15. 01. 2009).

⁹⁷ Mehmet Serez, **a.g.e.**, s. 110. Şehrin sâkinlerinden olan Mehmet Serez eserinde, kalenin hisarlarının geçtiği yeri yine şehrin diğer sâkinlerinin oturduğu evleri ve eski bazı binaları tarif ederek anlatmaktadır. Buna göre kalenin sınırı; Eski Hanlar Sokağı üzerinden devam ederek Hamam Bayırı ve hamamın kuzeyinden devam edip Mâliye Lojmanları yanından Musevî Ahvad Kulübü'nün bahçesinin altından geçerek Eski Postane Bayırı'nı kuşatıp, Soğukkuyu Caddesi ve Soğukkuyu Câmî-i Karabayır Yolu'nu takip ederek Halit Paşa Çeşmesi karşısından, soğancı İbrahim Efendi'nin ev ve arsalarını keserek Terzi Nazmi Yel'in evinin yanından geçerek buradan Mustafa Gül'ün evinin altındaki çeşmeye bitişik devam edip giden Cehennemdere yolunda kale bitmektedir. Mehmet Serez, **a.g.e.**, s.110.

⁹⁸ Aydın Oy, **a.g.e.**, s. 35.

⁹⁹ Aydın Oy, **a.g.e.**, s. 33.

büyük malikânelerinin bulunduğu belirtilmektedir¹⁰⁰. Şu halde Rodosçuk kalesi Bizans döneminde hem şehir merkezinin hem de art alanın yönetim merkezi konumundadır. Yukarıda yerini tarif etmeye çalıştığımız kale, görüldüğü üzere şehrin geneline hâkim bir noktada konumlanmıştır. XV. yy'ın ikinci yarısında câmiye dönüştürüldüğünü tesbit ettiğimiz kilise ise Bizans döneminde kasabanın muhtemelen en büyük kilisesi olup kasabanın dini merkezini teşkil etmekteydi. Klasik olduğu üzere yönetim ve dini merkezlerin yakınında hemen hemen her medeniyette bir de pazar yeri bulunmaktaydı. Zîrâ şehirleri kısıt yerleşmelerden bu özellik ayırdetmekteydi. Şu halde kalede kilisenin ve malikânelerin hemen yanında bir pazar yerinin olduğu düşünülebilir. İlerleyen kısımlarda da bahsedileceği üzere sicil kayıtlarında adı geçen *Kâfir Çarşısı*, kalenin içindeki çarşığı işaret etmektedir. Şu halde Osmanlı öncesinde kalenin yeri ve aşağı yukarı hangi yapıları içerdiği ve fonksiyonu belirlenmektedir.

2- İskele

Rodosçuk iskelesi bilindiği üzere Trakya buğdayının toplanıp İstanbul ya da Avrupa'ya sevk edildiği bir iskele durumundaydı. X.yy'a kadar Rodosçuk'ta buğday satışı üzerinde devletin herhangi yaptırımını bulunmaması sebebiyle iskeledeki bağımsız tüccarlar, başkentin istekleri doğrultusunda ürün sevkiyatı yapıyor ve bu işlem devlet tarafından hiçbir denetime tabi tutulmuyordu¹⁰¹. İstanbul'a sevk edilmek üzere Rodosçuk (Rhaïdestos)'a arabalarla buğday getiriliyor ve her hangi bir depolama işlemi söz konusu olmaksızın satış işlemleri arabada yapılıyor ya da pek çok kimse evlerinden buğday satıyordu¹⁰².

Halkın buğday satış işlemini doğrudan evlerinden ya da arabalardan yapıyor olması dikkat çekicidir. Buğday deniz yolu ile İstanbul'a gönderildiğine göre, evlerinden buğday satan Rodosçuk (Rhaïdestos)'lular kasabanın neresinde oturmaktaydılar? Bu sorunun cevabı aynı zamanda iskelenin yerinin neresi olduğunu da ortaya çıkaracaktır. Zîrâ satış işleminin bu şekilde gerçekleşmesi iskelenin, halkın yaşadığı yere yakın olduğunu akla getirmektedir. Bu hususta yine sicil ve tahrîr

¹⁰⁰ Georg Ostrogorsky, **Bizans Devlet Tarihi**, (çev. Fikret İşıltan), Ankara 1981, s. 321.

¹⁰¹ G.Ostrogorsky, **a.g.e.**, s. 321.

¹⁰² Kaplan, **a.g.m.**, s. 92.

kayıtları ile modern kaynaklardan istifade edilerek iskelenin yeri tesbit edilmeye çalışılacaktır.

Osmanlı döneminde mevcut iskele kasabanın doğu yakasında ve kalenin aşağısında bulunmaktaydı. Burada herhangi bir Rum yerleşimi bulunmamaktaydı. Kaldı ki Osmanlı döneminde de iskele taraflarında bir yerleşim yerinin kurulması XVI.yy'ın ortalarına doğru gerçekleşmiştir¹⁰³. Şu halde fetih öncesi sahildeki Rum yerleşiminin kasabanın diğer yakasında olduğu tahmin edilebilir. Papa Hırtafilo, Papa Snaodios ve Papa Yorgi mahalleleri kale içinde bulunduğu göre tahrîr defterlerinde adı geçen diğer mahalleler sahilde bulunan mahalleler olmalıdır.

Bugün şehrin güney batı sahilinde bulunan *Ertuğrul Mahallesi*, 1924 yılı öncesinde yoğun bir Rum nüfusa sahipti. Ertuğrul Mahallesi'ndeki *Saadet Sokak* olarak bilinen sokakta ve yakınında bulunan Ay, Yıldız ve Güneş sokaklarında 1924'ten önce Rumlar yaşamaktaydı¹⁰⁴. Bugün *Ay, Yıldız ve Güneş* adıyla bilinen sokaklarının isimleri 1924 öncesinde Rumca olup nüfus mübadelesinden sonra sokakların Rumca isimleri değiştirilerek, sokaklara bugünkü Türkçe isimleri verilmiştir¹⁰⁵. Bu mahallelerin isimlerini modern verilerden ve sicil defterlerinden tesbit edebilmekteyiz. Şöyle ki;

Bugün *Peştamalcı Caddesiyle* Ertuğrul Mahallesi'nden ayrılan *Yavuz Mahallesi*'nde Cumhuriyet dönemi öncesinde şehrin bir diğer Gayr-ı Müslim nüfusu olan Ermeniler yaşamaktaydı. Yavuz Mahallesi, *Artin, Çektirme ve Kirkor* mahallelerinin birleşiminden oluşmaktaydı ve bu mahallelerden bazılarında Rumlarla birlikte Ermeniler de oturmaktaydı¹⁰⁶. Burası sahildeki Rum mahallelerinin yanında idi. Ermenilerin şehrin bu kısmına XVI. yy'ın sonlarına doğru gelip yerleştiklerini anlaşılmaktadır. Sicil kayıtlarına nazaran XVI. yy'ın sonlarına doğru şehre yeni gelen Ermenilerin müstakil mahalleler kurmadan önce Rum mahallelerinde

¹⁰³ İskele taraflarında 1520'lere kadar herhangi bir yerleşim alanının bulunmadığı anlaşılmaktadır. Kanunî döneminin ilk yıllarında (929-937/1522-1530) hazırlandığı anlaşılan vakıf defterine (AK. O.116/4,vr.4b) nazaran İskele tarafında 1520- 1530 yılları arasında bir yerleşimin başladığı anlaşılmaktadır.

¹⁰⁴ Aydın Oy, **a.g.e.**, s. 19.

¹⁰⁵ Bugün Ertuğrul mahallesinde bulunan Ay Sokağı'nın önceki sakinleri Rumlar idi. 1924 yılındaki mübadele üzerine şehirden ayrılan Rumlar Yunanistan'a göç edince sokağın Rumca adı değiştirilmiş ve Ay Sokağı adı verilmiştir. Bunun yanındaki diğer iki Rum sokaktan birine Yıldız ve diğerine Güneş isimleri verildiğini ve bunların Rumca isimlerinin neler olduğu hakkında ise herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu hususta bkz. Aydın Oy, **a.g.e.**, s. 14.

¹⁰⁶ Artin ve Çektirme mahallelerinde Rumların yaşadığını yazmaktadır, A. Oy, **a.g.e.**, s. 46.

yaşadıklarını öğrenmekteyiz¹⁰⁷. Sicildeki bahsi geçen Ermenilerin Papa Esterati, Papa Yani, Papa Benefit, Papa Likasto mahallelerine yerleştikleri kayıtlıdır.

Yavuz Mahallesi'nde, Ermeni ve Rumların yan yana mahallelerde oturdukları bilgisinden hareketle, *Papa Esterati, Papa Yani, Papa Benefit, Papa Likasto* mahallelerinin sahildeki Rum mahalleleri olduğu anlaşılmaktadır. Bu mahallelerin, kasabanın Bizans döneminden Cumhuriyet dönemine kadar geçen sürede mevcut olan mahaller olup, kalenin dışında kalan yerleşmeler olduğu anlaşılmaktadır. Şu halde X.yy'da Rodosçuk'tan İstanbul'a ürün sevkiyatı yapılan iskele de bugünkü bu mahallelerin yakınında bulunuyordu. Yani Bizans döneminin ilk iskelesi Ertuğrul Mahallesi'nin doğu tarafında, Ertuğrul Mahallesi ile bugünkü Taş Merdivenler arasında bir yerlerde olmalıydı. Kaldı ki XVI.yy'ın ikinci yarısında Rüstem Paşa tarafından yaptırılan kasabanın ikinci iskelesinin, batı tarafında ve eskiden var olduğunu tahmin ettiğimiz iskele yakınlarında kurulmuş olması, iskelesinin yerinin tesadüfen seçilmiş bir yer olmadığını akla getirmektedir ki, bu da ilk iskelenin batı sahilinde olduğu düşüncemizi kuvvetlendirmektedir.

XI. yy'da İstanbul'da görülen hubûbat kıtlığı, Bizans idarecilerini başkentin iaşesi işini büyük bir ciddiyetle kontrol altına almaya sevk etmiş ve VII. Mihail'in naibi Nikephoritzes, serbest hubûbat ticaretini yasaklayarak tahıl ticaretini devletin tekeline almak üzere Rodosçuk'ta bir devlet anbarı tesis etmiştir ve şehrin dışında (*burada şehrin dışından kasıt kalenin dışı, aşağı kısmı olmalıdır*) bir han (*phoundax*) kurdurmuştur¹⁰⁸. Yeni yapılan ambar ve han muhtemelen şehrin yönetim merkezi olan kalenin aşağı tarafında kurulmuştur. Nikephoritzes, sevkiyatı kontrol altına almak üzere, halkın yaşadığı yerle iç içe olan iskeleyi de kaldırarak hanların yakınına bir yere taşımış olmalıdır¹⁰⁹. Böylece hem ambara gelen buğday kayıt altına alınacak hem de iskeleden sevkiyat kontrol edilmiş olacaktır. Ancak alışık

¹⁰⁷ Ermeniler şehre ilk geldiklerinde Rum mahallelerinde ikâmet edip daha sonra kendi mahallerini kurmuşlardır. Papa Esterati, Papa Yani, Papa Benefit, Papa Likasto mahallesi papaz ve sâkinleri mahallelerine 5-10 Ermeni'nin yerleştiğini ve avârız vakti geldiğinde mahalleye inâyet etmediklerinden şikayetçidirler, RŞS. nr. 1549, 55a.

¹⁰⁸ Ostrogorsky, **a.g.e.**, s. 321.

¹⁰⁹ Nikephoritzes, evlerde ve sair yerlerde buğday satılmaması için halkın kullandığı ölçü aletlerine de el koymuştu. Bu durum Rodosçuk piyasasını alt üst etmiş buğday ticaretinde aracılardan ortaya çıkmasına ve fiyatların yükselmesine neden olmuştu. Nikephoritzes, iskeledeki buğday sevkiyatının devletin kontrolünde yapılmasını sağlamanın yanı sıra devletin kazancını arttırmak üzere buğday haricinde şehre gelecek tüm mallara da gümrük koydurmuştur. Kaplan, **a.g.m.**, s. 90-93.

olmadıkları bir uygulamayla karşı karşıya kalan Rodosçuk (Rhaidestos) halkı VII. Mihail'in iktidarının sarsılmasıyla şehirdeki bu uygulamaya son vererek şehrin dışındaki hanı yerle bir etmiştir¹¹⁰.

Anlaşılan o ki X. yy'a kadar batı sahilinde bulunan iskele XI.yy'da kalenin aşağı kısmına taşınmış ancak sonra buradaki uygulamaya son verilmiştir. 1204'den sonra bir süre Venediklilerin denetiminde kalan Rodosçuk, Venedikliler döneminde de Nikephoritzes'in tarzına benzer bir uygulamayla karşılaşmıştır. Venedikliler de buğday sevkiyatının kontrol amacıyla Nikephoritzes'in yaptığı gibi şehrin dışında bir han yaptırmışlardır¹¹¹. Anlaşılan o ki Venedikliler de iskeleyi kalenin aşağısına taşıyarak kale ve iskelenin idaresini birlikte yürütmek istemişlerdir.

Venedik idaresindeki uygulamadan sonra iskelenin yeri artık değişmemiştir denebilir. Zîrâ Osmanlılar zamanında iskele kalenin aşağısında kurulmuş ve hanlar da bu iskelenin yanında inşâ edilmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla şehir tekrar Bizans idaresine geçince iskelenin yeri değişmemiş, Venedik dönemindeki haliyle kalmıştır. Zîrâ Osmanlı idaresinde iskelenin kasabanın doğu yakasında kurulmuş olması, bölgenin fethi esnasında da iskelenin aynı yerinde olduğu fikrini kuvvetlendirmektedir. İskeledeki büyük han da belki Venedik ya da Bizans son döneminden kalan bir yapının üzerine ya da yerine inşâ edilmiş olabilir. Bu hanlardan bugün geriye bir kalıntı kalmaması çok eski yapılar olduklarının akla getirmektedir.

Osmanlılar zamanında iskelenin şehrin doğu sahilinde bulunduğu tesbit edilmektedir. XVI.yy'ın başlarında kurulan İskele Mahallesi'nin adının birkaç yıl sonra değişerek Dizdarzâde olduğu anlaşılmaktadır. Dizdarzâde Mahallesi bugünkü Turgut Mahallesi'nde bulunmaktaydı¹¹². İskeledeki han ve mahzenlerin ise Bevvâb Mehmet Bey Mahallesi'nde bulunduğunu sicil kayıtlarından tesbit etmekteyiz¹¹³. Mezkûr mahalle iskelenin doğu tarafında bulunan bu günkü Hürriyet Mahallesi'nde bulunmaktaydı¹¹⁴. Şu halde kasabanın iskelesinin önce batı sahilinde iken sonradan doğu sahiline taşındığı anlaşılmaktadır. Böylece sahildeki Rum Mahallelerinin şehrin

¹¹⁰ Kaplan, **a.g.m.**,93.

¹¹¹ W.Heyd, **a.g.e.**, s.266.

¹¹² Aydın Oy, **a.g.e.**, s. 43.

¹¹³ Sicil defterlerinde, iskele kurbünde hanların bulunduğu yer "Bevvâb Mehmet Bey Mahallesi" olarak geçmektedir. Bkz. II. Bölüm, yerleşme plânı.

¹¹⁴ Aydın Oy, **a.g.e.**, s. 26.

yapısı açısından neyi ifade ettiği de ortaya çıkmaktadır. Bu mahallelerin varoş diye tabir edilen kale dışındaki yerleşmeler olduğu tesbit edilmektedir.

Görüldüğu üzere Osmanlı fethi öncesinde Rodosçuk, kale ve varoşu olmak üzere iki yerleşimden meydana gelmekteydi. Bugünkü Ördekliidere Caddesi bu iki yerleşimi birbirinden ayıran doğal bir sınırı teşkil etmekte idi. Ördekliidere'nin doğu yakasında yükselen tepenin yamaçlarında kurulmuş olan kalenin içinde büyük kilise, pazar yeri ve en az üç dört mahalleden oluşan yerleşim yerleri bulunmaktayken, iskele ise kalenin hemen aşağısında bulunmaktaydı. Batı yakasında yükselen tepenin eteğinde ise atıl iskelenin çevresinde kalmış birkaç mahalle yer almaktaydı. Osmanlı'nın Bizans'tan devraldığu Rodosçuk bu yerleşme özelliklerine sahip küçük bir kasabası görünümünde idi.

3- Fetih Sonrasından XVI.yy'a Kadar Kasabanın Gelişimi

Osmanlı fethi öncesinde Rodosçuk yukarıda da belirtildiğu üzere yedi sekiz mahalleden oluşan küçük bir yerleşme idi. Kasabanın Osmanlı idaresine girdikten hemen sonra fizikî açıdan fazla bir gelişme yaşamadığu fakat XV. yy'ın ikinci yarısından itibaren bu süreçte büyük bir ivme kazandığu anlaşılmaktadır.

Rodosçuk'a ait XV. yy tahrir kayıtlarının mevcut olmaması ne yazık ki kasaba hakkında bilgileri kısıtlamaktadır. Ancak, XVI. yy'ın ortalarından itibaren de olsa kasabaya ait sicil defterlerinin varlığu büyük bir şanstır. Kasabadaki mevcut yapıların tamamen harabe olması sonucu yeniden yapılması ya da tamiri hususundaki kayıtlar, yapıların daha önceki tarihlerde ne gibi fonksiyonel değişikliğe uğradığu hakkında bilgi edinmemize imkân tanımaktadır. Yapılan bazı tetkikler neticesinde, kasabadaki Osmanlı yapılarının en erken tarih olarak Fatih döneminde inşâ edilen yapılar olduğu tesbit edilebilmiştir.

Sicil kayıtlarından Rodosçuk'un ilk câmisinin Fatih devri ünlü hekimlerinden olan Hekim Mehmet şirvânî tarafından yapıldığını öğrenmekteyiz. şirvani, câminin ihtiyaçlarının karşılanması ve görevlilerin maaşlarının ödenmesi için de, belgelerden anlaşıldığu üzere câmiye bitişik bir hamam inşâ ettirmiştir. Bu hamamın daha sonra klasik bir uygulama olarak câmiye vakfedildiğu görölmektedir. Hamam ve câmi XVI. yy sonlarına doğru oldukça harap olmalı ki sık sık vakıf mütevellisi tarafından bu binaların tamir edilmesi hususundaki arzlar İstanbul'a

iletılmıştır. İşte bu arzılara cevaben yazılan bir hükümden, Hekim Şîrvânî'nin inşâ ettiği câminin yeni bir câmi olmadığı, aslının kilise olup, kiliseden dönüştürülmüş bir câmi olduğu anlaşılmaktadır¹¹⁵. Hekim Şîrvânî Câmisi, daha sonra kasabanın merkezini teşkil edecek olan Câmî-i Şerif'tir.

Bu bilgi, şehirde yaşanan demografik ve etnik değişimin görülmesi açısından oldukça önemlidir. Şehre Türk ruhunu ve kimliğini veren bu câmi aynı zamanda güç ve otoritenin de şehirde sembolik bir yansımasıdır. Bânîsi olan Hekim Şîrvânî ise şehrin manevi anlamda kurucusudur denebilir. Bundan sonra şehirdeki gelişmeler bu yeni câmi etrafında şekillenmiştir. Dînî yapılardaki bu tür dönüşümler, Rumeli'ye geçildikten sonra yeni fethedilen birçok bölgede uygulanmış bir usûldür. Edirne bu anlamda ilk örneklerden biridir.

Bizans devrinin büyük şehirlerinin çoğunda olduğu gibi Edirne'de de *kale içinde* bir kilise bulunmaktadır. Şehrin en büyük ve eski kilisesi olan Ayasofya kilisesi, Edirne fethedildiğinde I. Murad (Hüdavendigâr)'ın emriyle kiliseden bir câmiye dönüştürülmüş ve I. Murad ilk Cuma namazını bu câmide kılmıştır¹¹⁶. Bundan önce yine Edirne'de Yıldırım Bayezid Câmîi'nin de bu tür bir dönüşüm sonucu câmi halini aldığını kanıtlayan çalışmalar mevcuttur¹¹⁷. Yine Edirne-Kaleiçi'nde yani şehrin merkezinde Fatih döneminde kiliseden tahvîl bir câminin daha mevcut olduğunu öğrenmekteyiz¹¹⁸. İstanbul'un fethini müteakiben Ayasofya Kilisesi de şehirdeki otoritenin sembolü olarak câmiye çevrilmiştir.

Tekirdağ'da da buna benzer bir uygulama ile kasabanın ilk câmisi inşâ edilmiş olmaktadır. Görüldüğü üzere câmiye dönüştürülen kiliseler aslında fetih öncesinde mevcut mahallelerin de merkezini belirlemektedir. Rodosçuk'ta Bizans döneminden kalan ve câmiye dönüştürülen bu kilise yukarıda da bahsi geçtiği üzere kalenin içinde kalan ve şehrin merkezini oluşturan mâbettir. Yeni fethedilen yerleşim yerlerinin zaten tam teşekküllü yerleşim alanları oldukları açıktır.

¹¹⁵ RŞS. nr.1524, 46b.

¹¹⁶ Edirne'deki bu değişim için bkz. Eyice, **a.g.m.**, s. 68.

¹¹⁷ Eyice, **a.g.m.** s. 69- 70.

¹¹⁸ "Biri dahî dâhil-i hisarda kilise câmiidir. Bu câmi hin-i fetihte kilise tarzında olup, sonra Ebu'l feth Sultân Mehmet Han ol binayı hedm edip halen mevcut olan tarz üzere ki iki paye üzerinde altı kubbeden bina eylemiştir." Eyice **a.g.m.**, s. 67-68.

Fetih sonrasında etnik ve demografik değişimin yanı sıra fiziksel anlamda da pek çok gelişme yaşanmıştır. Şehirdeki bu değişimin mimarları dönemin ulemâ ve yönetici sınıfından olan şahıslardır. Fatih devri hekimlerinden Hekim Şîrvânî, İstanbul Kadısı Yegânzâde Mevlâna Ahmet Çelebi, Kasım Paşa ve Vezir Çandarlızâde İbrahim Paşa şehrin XV.yy'da gelişmesinde etkisi olan kişilerdi. Yukarıda da belirtildiği üzere kasabanın ilk câmisinin bânîsi olan *Hekim Şîrvânî* câminin yanına bir hamam yaptırılarak, ibâdet yeri haricinde halkın sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasını amaçlamıştır. Şehrin sosyal ihtiyaçlarının karşılamasında katkıları olanlardan biri de Fatih ve II. Bayezid ricalinden olan *Kasım Paşa*'dır (Kasım Paşa 1483'de İshak Paşa'nın yerine Vezir-i âzam olmuştur ve 1485'te vefat etmiştir)¹¹⁹.

Kasım Paşa, Edirne'de olduğu gibi Rodosçuk'ta da Câmî Mahallesi içinde bir hamam yaptırmıştır. Ancak buradaki hamamın etrafında Edirne'de olduğu gibi bir yerleşim söz konusu olmamıştır. Burası yalnızca halka hizmet eden bir yapı olarak varlığını sürdürmüştür. *Hekim Şîrvânî* ve *Kasım Paşa*, şehrin merkezinde yani çarşı yakınlarında halka hizmet amaçlı binalar inşâ etmişlerdir. Ancak bu gelişimin mimarları adına her hangi bir mahallenin bulunmaması ilginçtir. Edirne'de Kasım Paşa Hamamının bulunduğu muhit, gerek tahrîr kayıtlarında gerekse bazı kaynaklarda (Enisü'l-Müsâmirîn) Kasım Paşa Mahallesi olarak geçmektedir. Her ne kadar Hekim Şîrvânî Câmîi'nin bulunduğu mahalle bir zamanlar Hekim Şîrvânî Câmîi Mahallesi olarak bilinse de bu söyleyiş XVI.yy'ın başlarından itibaren terk edilmiş ve mahalle Câmî-i Şerif Mahallesi olarak anılmaya başlanmıştır¹²⁰.

İskelede tarafında ise Balkanlar, Akdeniz ve İstanbul arasında taşınan malların depolanması, korunması ve gelen tüccarların güvenli bir şekilde barınmalarının sağlanması hususunda yapıların yapılması da yine XV.yy'ın sonlarına rastlamaktadır. İskelede yaptıkları yapılarla şehrin ticari hayatına yön verenlerin başında *Çandarlızâde İbrahim Paşa* gelmektedir. İbrahim Paşa, iskelede en eski ve

¹¹⁹ Tayyib Gökbilgin, "Edirne Şehri'nin Kurucuları", **Edirne'nin 600. Fethi Yıl Dönümü Armağan Kitabı**, s. 162-178. Münecimbaşı'ya göre, 1483'de İshak Paşa'nın yerine Vezir-i âzam olmuştur ve 1485'te vefat etmiştir.

¹²⁰ XVI.yy'ın ortalarında dahi mahallenin adının Hekim Şîrvânî Câmîi Mahallesi olduğuna dair belirtiler bulunmaktadır. Sicil kaydında Câmî Şerif Mahallesi halkından bahisle "Hekim Şîrvânî Câmîi cemaâtı" diye kayıt tutulmaya başlanmış iken kaydın üstü çizilerek "Câmî-i Şerif Cemaâtı" olarak kayda devam edildiği görülmektedir. **RSS**. nr.1524, 102a.

en büyük yapının bânîsidir. İbrahim Paşa tarafından yaptırılan han iki katlı olup üstte 42 bâb mahzen (oda ya da depo olarak adlandırılabilir) ve alt katta da 15 mahzen ile 17 dükkândan müteşekkil oldukça büyük bir yapıydı. XVII.yy'ın sonlarında dahi bu yapıyla boy ölçüşebilecek bir han daha yapılmamıştır. Bu hanın kira gelirleri İbrahim Paşa'nın İstanbul'daki câmiine hasredilmiştir.

XV.yy'da Rodosçuk iskelesinde ikinci büyük ticari kompleksin bânîsi ise eski İstanbul kadılarında olan Yegânzâde Mevlâna Ahmet Çelebi'dir. Mevlâna Ahmet Çelebi iskele yakınlarında depo ya da dükkân olarak kullanılmak üzere 24 mahzenden oluşan bir bina inşâ ettirmiştir¹²¹. Mevlânâ Kırımî ise Rodosçuk çarşısında bir kervansaray inşâ etmiştir¹²². Osmanlı fethi öncesine kasabada bu kadar kapsamlı yapılar söz konusu değildir.

Görüldüğü üzere Rodosçuk Osmanlı öncesinde gelişmemiş bir yerdi. Fetih sonrasında durağan bir gelişme seyretmesine rağmen Rodosçuk iskelesinin devlet tarafından hubûbat transferi için açıkça teşvik edilmesiyle XV.yy sonlarına doğru canlanmaya başlamıştır. Bunda İstanbul'un fethi ile birlikte şehre göçürülen büyük nüfus kitlelerinin beslenmesi önemli rol oynamıştır. Bu doğrultuda Rumeli'den gelen hubûbat, et, meyve ve sebze gibi temel ihtiyaç maddelerinin düzenli olarak sağlanması işini Rodosçuk limanı üstlenmiştir. Şehirdeki ticari aktivitenin artmasıyla kasabanın geliri artmaya başlamış ve Rodosçuk, Fatih câmi ve imâreti tamamlandıktan sonra Rumeli ve ülkenin genelinde pek çok yerde olduğu gibi Rodosçuk ve hemen yakınındaki Banados kasabalarının gelirleri imâret ve câmi giderlerine vakfedilmiştir. Netice itibarıyla XV. yy'da Rodosçuk, İstanbul'un istek ve beklentileri doğrultusunda organize edilmiş ve bu hususta desteklenmiş bir liman olarak ön plâna çıkmıştır.

Tekirdağ kazâsında nefis olarak tabir edilen olan yerleşmeler içinde klasik şehir tanımlamalarına uygun görüntüyü sergileyen başlıca yerleşim merkezi Rodosçuk kasabasıdır. Bu sebeple çalışmanın ilerleyen bölümlerinde şehir olarak değerlendirmeye alınacak olan yerleşim yeri Rodosçuk olacaktır. Bu bölümde (I. Bölüm) ise kazânın ikinci derecede öneme sahip diğer yerleşmeleri olan İncik ve

¹²¹ BOA. TD. nr. 50, s. 243.

¹²² RŞS. nr.1539, 14b.

Banados kasabalarının gelişimleri incelenecektir. İlerleyen bölümlerde Rodosçuk'la olan bağlantıları ekseninde yeri geldikçe kendilerinden bahsedilecektir.

B) BANADOS: ESKİ KALENİN UZANTISI

Tarihin hemen her döneminde Kuzey Marmara yayı boyunca pek çok yerleşim kurulmuştur. Bu korunaklı kıyılar iklim koşulları ve önemli yollar üzerinde olması sebebiyle yerleşim için oldukça çekici alanlar olmuşlardır. Bu yerleşimlerden biri Rodosçuk merkezinden güneye inildiğinde hemen güney batısı kısmında kurulmuş, Bizanslılar zamanında Panion adıyla bilinen Banados (Barbaros)'tur¹²³.

Bizans dönemindeki kuzey Marmara kıyı yerleşmeleri Yunan kolonizasyon devrinden kalan kıyı şehirleridir. Bu yerleşmeler genellikle karaya doğru sokulmuş kuytu deniz girintileri olan iskeleler ya da denizden gelecek saldırıları karşı tedbir olmak sahilin hemen yanı başında akropol ya da kale yapılabilecek, denizden yüksek ve olabildiğince dik yamaçlı kıyı teraslarıdır¹²⁴.

Banados'un yerleşim alanı da kıyıdan yüksekçe bir yerde bulunan kale etrafında şekillenmiştir. Muhtemelen kalenin içinde birkaç mahalle bulunmaktadır fakat Rodosçuk'ta olduğu gibi sahil kısmında bir yerleşim yoktur. Banados kalesi bölgenin fethi esnasında kuşatıldığı vakit bölgedeki diğer kalelerde olduğu gibi halkın canına dokunulmamıştır. Bunun en belirgin göstergesi fetih sonrasında Banados'ta yoğun bir Rum nüfusunun bulunuyor olmasıdır¹²⁵.

Bizans döneminde Banados'ta, Rodosçuk gibi bölgeler arası ürün transferinin sağlandığı bir iskelenin bulunduğu dair bir bilgiye rastlanmamıştır. Dolayısıyla insanları buraya çekecek ve sahilde yerleşmelerini gerektirecek ticari bir aktivite de bulunmamaktadır. Ancak günün ulaşım ve iletişim koşulları göz önünde alındığında gerek günlük ihtiyaçların karşılanması gerekse hemen yakınındaki Rodosçuk'ta bulunan buğday depolarına ürün götürülmesi hususunda Banados'ta küçük bir iskelenin varlığından söz edilebilir.

Osmanlı fethi öncesi Banados'ta yerleşim bu minval üzere idi. Ancak bölge Osmanlı hâkimiyetine geçtikten sonra yerleşme alanı ve şekli değişmiştir denebilir.

¹²³ Veli Sevin, **a.g.e.** s. 22- 23.

¹²⁴ Hikmet Çevik, **Tekirdağ Müzesine Doğru**, İstanbul 1966, s. 36.

¹²⁵ Ayrıca kroniklerde de halkın can ve malına dokunulmadığı kaydedilmektedir.

Bizans döneminde kalede ve etrafında oturmakta olan halk fetihten sonra kısım kısım sahile doğru inip yerleşmeye başlamıştır. Bunda bölgenin artık güvenli olması sebebiyle kalede ya da çevresinde yaşamayı gerektirecek bir durumun söz konusu olmayışı etkili olmuş olabilir. Osmanlı Banados'unun yerleşim alanına bakıldığında Naip, Yağcı ve Nusretli köyleri ile çevrili adeta bir çanak görüntüsünde bir yerleşim karşımıza çıkmaktadır. Batı kısmında bulunan Kumbağ'da henüz bir yerleşim bulunmayıp burası sadece zirâat yapılan bir çiftliktir.

Fetih sonrası Banados'a ait tahrîrler ne yazık ki elimizde mevcut değildir. Ancak 1515 tarihli tahrîr defterinde (BA, *TD 50*) Banados hakkında ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Fethinden iki-üç yüz yıl sonra bile Banados'ta Müslümanların sakin olduğu bir mahalle bulunmamaktadır. Osmanlı döneminde tek müslüman mahallesi ise XVI. yy'ın ikinci yarısında kurulacaktır. Banados, Gelibolu ve Rodosçuk gibi iki büyük iskelenin arasında kalması sebebiyle gelişmemiş, Rodosçuk'la sıkı bir bağlantısı olduğu için onun etki alanında kalmış bir yerleşim yeridir. Bu sebeple olsa gerek tahrîr defterlerinde karye (köy) olarak kaydedilmiştir. Lâkin XVI.yy'ın başlarında Banados'un 6 mahallesi bulunmakta idi.

Banados kasabası, Bizans döneminde kalede yaşayan Rumların, Osmanlı fethini müteakiben sahil kısmına gelerek yerleşmesiyle kurulmuştur. Burası kaynaklarda köy olarak kaydedilmesine rağmen daha XVI.yy'ın başlarında Tekirdağ kazâsının ikinci kadılık merkezi olan İnebazarı'ndan iki kat daha büyük bir nüfusa sahiptir. Tekirdağ kazâsında Rodosçuk ve İncik kayıtlarda nefis olarak yer almaktadır. Kasaba, Rodosçuk'la birlikte Fatih Câmii ve imâreti evkafına dâhil edildiği sebepten Banados'tan vakıf defterlerinde genellikle "...Tekirdağ muzâfâtından Banados nâm karye" şeklinde kaydedilmiştir. Ancak görüldüğü üzere nüfusun yüksek olması bir yerleşimin köy olarak adlandırılmasına engel değildir. Yani burada nüfus belirleyici bir unsur değildir.

1- Nüfus ve Mahaller

Banados'a ait ilk veriler XVI.yy'ın başlarında tutulmuş *TD 50* no'lu defterde kayıtlıdır. Banados XVI.yy'ın başlarında hemen hemen tamamı Rumlardan oluşan bir kasabadır. 1515 yılındaki deftere göre kasabanın nüfusu 304 *hâne* 36

yavadan ibarettir¹²⁶. Defterde *yava* olarak kayıtlı şahısların isimlerinin altında baba adları olmaksızın *yava* ibaresi bulunmakta olup bunlar Manol *yava*, Dimitri *yava*, Çoban Mihal *yava*¹²⁷ şeklinde deftere yazılmışlardır.

Bu kişiler kasabada aileleri olmaksızın tek başına yaşayan kişiler olup bir hâneyi temsil etmedikleri sebepten olsa gerek bu şekilde kaydedilmişlerdir. *Yava* olarak kaydedilen bu kişiler kaçgun, köle asıllı veya nereden geldikleri bilinmeyen şahıslar da olabilir. Şehre geçici olarak gelen bu kimselerin deftere *yava* olarak kayıt edilmeleri statüleri açısından belirleyici olmak amacını taşır. Bu gibi kimselerin bulunuşu buranın bir geçit mahali ya da limana yakın olmasından kaynaklanıyor olmalıdır. Daha sonraki kayıtlarda *yava* adı altında bir kayda ratlanmadığı görülmektedir. Şu halde bunların şehre kaçak olarak geldikleri ve daha sonra yerleştikleri anlaşılmaktadır.

Bu şekilde kaydedilen kişiler kasaba nüfusu hesaplanırken hâne olarak değil, Müslüman mahallerinde hâne sayısına dâhil edilmeyen mücerredler gibi değerlendirilmelidir¹²⁸. Buna göre kasabada Rumların nüfusu yaklaşık 1550 kişi kadar olduğu tahmin edilmektedir. Aynı yıllarda kazâsının merkezi olan Rodosçuk'ta oturan Rum nüfusun 347 hâne olduğu düşünülürse Banados nüfusunun Rodosçuk'ta yaşayan Rumlar'ın nüfusuna yakın olduğu görülmektedir. XVI.yy'ın başlarında kasabanın nüfus durumu aşağıdaki gibidir.

Mahalle ¹²⁹	Neferen	Bive	Yava	Müslüman
Yorgi	46	5	3	3
Fuka	40	5	6	-
Angelos	77	12	11	1
Duka	65	10	8	1
Mihal	44	8	5	1
Manol	68	12	3	8 ¹³⁰

Tablo-1 XVI.yy'ın Başlarında Banados'un Nüfusu

¹²⁶ BOA. TD. nr. 50, s. 237- 242.

¹²⁷ BOA. TD. nr. 50, s. 238- 240.

¹²⁸ Bu kelime “yıva” ya da “yive” da yazılmakta birlikte kimsesiz, muhtaç anlamında olup vergiden muaf demektir. bkz. M. Tayyib Gökbilgin, **Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fatihân**, İstanbul 1957, s. 21

¹²⁹ BOA. TD. nr. 50, s. 237- 243.

¹³⁰ Kasabada bulunan 3 mücerred toplam sayıya ilave edilmiştir.

Görüldüğü üzere Banados, Rodosçuk'tan sonra Rum nüfusun yoğun olarak yaşadığı ikinci merkezdir. Bu durum fetih sonrasında Rum nüfusun canına ve malına dokunulmadığı ve her hangi bir yere göçürülmediğini ortaya koymaktadır. Ayrıca Rodosçuk yakınlarında böyle kalabalık bir Rum nüfusun bulunuyor olması bölgenin fethi esnasında yakın köylerde oturan Rumların buraya gelip yerleştiklerini akla getirmektedir. Zîrâ Tekirdağ kırsal alanında birkaç köy istisna olmak üzere Rum köylerine rastlanmamıştır¹³¹.

XV.yy'da kasabada her hangi bir Türk yerleşimi olmadığı kanaatindeyiz. XVI.yy'ın başlarında dahi kasabada Müslümanlara ait her hangi bir mahalle bulunmamaktaydı. 1515 yılında Banados'ta *Papa Manol* mahallesinde 8 hâne 3 mücerred, *Papa Yorgi* mahallesinde üç hâne, *Papa Angelos*, *Papa Duka* ve *Papa Mihâl* mahallelerinde ise birer Müslüman hâne olmak üzere kasabada yaşayan Müslümanların sayısı 14 hâne 3 mücerred olarak tesbit edilmektedir¹³². 1515 yılındaki tahrîre göre Banados'un toplam nüfusunun yaklaşık 1600 kişi olduğu söylenebilir. 1530 yılına ait defterde kasabadaki Müslüman sayısı 14 hâne 6 mücerred olup bir önceki tahrîre göre değişmezken aynı yıllarda Rum nüfusun 283 hâneye gerilediği görülmektedir¹³³.

Gayr-ı Müslim mahallelerde dağınık şekilde yerleşmiş olan Müslümanların biraraya gelerek müstakil bir mahalle kurmaları ise 1530'ların sonlarına rastlamaktadır. 1541 yılına ait defterden Câmî-i Şerif adıyla bir Müslüman mahallesinin kurulduğu görülmektedir. 1530'lardan mahallenin bulunduğu alana bir câmî inşâ edilmiş ve kasabadaki Müslümanlar toplanarak burayı bir yaşam alanına dönüştürmüşlerdir. Câminin kimin tarafından yapıldığı bilinmemektedir. Bir imam ve bir müezzinin bulunduğu Câmî-i Şerif Mahallesi'nde 17 hâne Müslüman yaşamakta idi¹³⁴.

Kasabada Rum nüfusunun azalmasına rağmen mahalle sayısının bir önceki tahrîre göre iki kat artmış olması düşündürücüdür. 1540 yılında düzenlenmiş defterde kasabada 12 Gayr-ı Müslim mahallesinin olduğu ve nüfusun ise 261 hâneye düştüğü

¹³¹ Kırsal alan yerleşmeleri konusu IV. Bölümde incelenmektedir.

¹³² Kasabadaki Müslüman hâneler "bennak" olarak kaydedilmişlerdir. Bunlar kasaba sınırında tarım yapmak üzere buraya yerleşmiş kişiler olabilirler.

¹³³ BOA. TD. nr. 370, s. 349.

¹³⁴ BOA. TD. nr. 210, s. 222.

tesbit edilmektedir¹³⁵. XVI.yy'ın ilk yarısında Müslümanların sayısı aşağı yukarı aynı kalmakla birlikte Gayr-ı Müslim sayısında bir düşüşün yaşandığı görülmektedir. Buna göre kasabada yaklaşık 1400 kişi yaşamakta idi.

XVI.yy'ın ikinci yarısında kasabada demografik bir değişim yaşanmamıştır. Ancak Rum mahalle sayısı 12'den dörde inmiştir. Nüfusun ise 265 hâne 10 mücerred olduğu görülmektedir¹³⁶. Kasabanın tek Müslüman Mahallesi olan Câmî-i Şerif mahallesinin nüfusu ise 13 hâne 3 mücerred olarak kayıtlıdır¹³⁷.

XVI.yy'ın sonlarında kasabada Müslüman nüfusa ait bir kaydın bulunmadığı görülmektedir. Kasabada yaşayan Rumlar ise iki mahallede toplanmışlardır. 1595 yılında kasabanın nüfusu 161 hâneye kadar inmiştir. XVI.yy'ın başlarında yaklaşık 1500-1600 kişi kadar nüfusu olan kasabanın yüzyılın sonlarında yaklaşık 800 kişiden ibaret olduğu görülmektedir¹³⁸. Bunun sebebi Rodosçuk'un gittikçe artan çekim gücü olmuş olabilir.

XVII.yy'ın ilk yarısına ait verilerin bulunmaması nedeniyle XVI.yy sonlarıyla XVII.yy'ın ikinci yarısına kadar olan sürede kasabanın geçirdiği değişimi tesbit etme imkanımız bulunmamaktadır. Ancak XVII.yy'ın ikinci yarısına ait avâriz defterine nazaran geçen sürede kasaba nüfusunun çok değişmediği tesbit edilmektedir. XVI.yy'ın sonlarına ait defterde izine rastlamadığımız Müslüman grubun tekrar kasaba sakinleri arasında kaydedildiği dikkat çekmektedir. 1661 yılında Banados'ta 8 hâne Müslüman yaşamaktadır¹³⁹. Kasabanın Rum nüfus ise geçen zaman içinde değişmemiştir. 1595 yılında Rum nüfus 160 hâne olup kasabanın nüfusu toplam 850 kişi kadardır¹⁴⁰. 1681 yılına gelindiğinde ise 38 hâne olduğu kayıtlıdır¹⁴¹.

2- Ekonomik Unsurlar

Banados'un XVI.yy'ın başlarında ekonomik olarak gelişmiş bir yerleşim olduğunu söylemek güçtür. Sicil kayıtlarından anlaşıldığı üzere Fatih evkafından

¹³⁵ BOA. TD. nr. 210, s. 222- 227.

¹³⁶ BOA. TD. nr. 385, s.418- 422.

¹³⁷ BOA. TD. nr. 385, s.418- 422.

¹³⁸ TK. KKA. TD nr. 572, s. 14- 15.

¹³⁹ Defterde Müslümanlar 2 avâriz hânesi olarak kaydedilmiştir, mezkûr defterde 4 gerçek hâne 1 avâriz hânesi olarak belirtilmektedir. Şu halde 1595 yılında Müslümanların sayısı 8 hânedir. BOA. MAD 3040, s. 8.

¹⁴⁰ BOA. MAD. nr. 3040, s.8.

¹⁴¹ BOA. TD. nr. 816, s.25.

olan kasabanın ekonomik anlamda değer ifade eden gelirleri iltizam usulüyle mukataaya verilmek suretiyle vakfa bağlanmıştır. Kasabada bir şemhâne ve bir bezirhânedan başka vakıf için ekonomik değer taşıyan imâlathâne yahut dükkân ve mahzen gibi ticari üniteler bulunmamaktaydı. Bu sebeple kasabada vakfın gelirleri daha çok tarım eksenli idi. Bunda *Banados Bağları* ve etrafındaki tarım alanları önemli yere sahiptir. Kasaba etrafındaki tarım alanlarında bağcılığın yanı sıra önemli ölçüde buğday ve pamuk üretimi yapılan tarlalar bulunmakta idi. Dolayısıyla Banados geliri tarıma dayalı bir yerleşim profili çizmekteydi.

XVI. yy'ın başlarında kasabanın âşâr-ı şeriyeye ve rûsûm-ı örfiye ve cürm-i cinâyet ve mâl-ı gâib, mâl-ı mefkut, bâd-ı havâ, resm-i arûs, aded-i ağnâm, resm-i kanara, mukataay-ı zemîn, bezirhâne, serhâne, bâc-ı araba vs. bilcümle gelirlerinin toplamı 39. 800 akçaydı¹⁴². Bu tarihte kasabanın kimin uhdesinde olduğuna dair bir kayıt bulunmamaktadır. 1530 yılına ait defterden bu rakamın yükseldiği dikkat çekmektedir. Bu tarihte kasabanın senelik hâsılı 48.828 akça olarak kayıtlıdır¹⁴³.

Kasabanın tarım dışı gereksinimleri hemen yakınındaki Rodosçuk'tan karşılanması sebebiyle olsa gerek, 1515 yılındaki defterde kasabanın gelirleri içinde bâc-ı pazar, bâc-ı araba ya da resm-i ihtisâb gibi kayıtlar bulunmamaktadır. Bu sebeple Tekirdağ kazâsının en eski yerleşimlerinden bir olan Banados'ta 1530'lara kadar bir pazar ya da belirli bir alışveriş yerinin olduğunu söylemek güçtür. 1530'lara ait icmâl defterinde kasaba hâsılı içinde *bâc-ı araba resminin* bulunması kasabada küçük de olsa bir ticaretin varlığını işaret etmektedir¹⁴⁴. Bâc-ı araba resmi genel gelirler içine dâhil edildiğinden kasabadaki alışverişin boyutları hakkında yorum yapmak güçleşmektedir.

1541 yılında düzenlenen tahrîr defterine nazaran ihtisâb ve ihzâriye, resm-i kantar, bâc-ı siyah, bâc-ı araba resm-i kapan gibi ticari gelirin toplam 3500 akça olduğu görülmektedir¹⁴⁵. Aynı yıllarda Rodosçuk'ta ihtisâb ve ihzâriye gelirin 23.000 akça olduğu göz önünde bulundurulduğunda Banados'ta ticaretten elde edilen gelirin oldukça az olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu veriler doğrultusunda Banados'ta XVI.yy'ın ortalarına doğru ticaret hayatında bir kıpırdanma olduğu ve

¹⁴² BOA. TD. nr. 50, s. 243.

¹⁴³ BOA. TD. nr. 370, s. 349.

¹⁴⁴ BOA. TD. nr. 370, s. 349.

¹⁴⁵ BOA. TD. nr. 210, s. 228.

küçük bir pazarın kurulduğu söylenebilir. 1540 yılında kasabın tarım dışı gelirlerinden ihtisâb ve ihzâriye, resm-i kantar, bâc-ı siyah, bâc-ı araba resm-i kapan geliri ile bâd-ı havâ başlığı altında toplanan resm-i arûs, yava ve kaçkun ve beytûlmâl gibi tarım dışı gelirleri 5000 akça idi¹⁴⁶.

Kasabanın ekonomik anlamda büyük bir dönüşüm yaşadığı dönem 1550'li yıllara rastlamaktadır. Bu dönem kırsal alan kısmında bahsedileceği üzere Banados'un art alanı diye tanımlayabileceğimiz bölgede yaşanan nüfus hareketleriyle alakalı olmalıdır. Bu tarihlerde Mora, Teselya, Arnavutluk ve Batı Anadolu kıyılarından pek çok Rum'un Banados çevresindeki bölgeye gelip yerleştikleri bilinmektedir¹⁴⁷.

Banados, hemen yakınında bulunan Naib, Çanakçı, Yazır, Sametli, Oruçbeyli köyleriyle sıkı ilişkiler içindedir. Mezkûr köyler tarım dışı gereksinimlerinin bir kısmını Rodosçuk'a gitmeksizin Banados'tan karşılıyor olmalıydılar. Art alanda yaşanan nüfus artışıyla birlikte mamûl maddeye olan talebin de atması sebebiyle olsa gerek kasabada yeni ticari ünitelerin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu doğrultuda Banados'ta biri mahzen olmak üzere 22 dükkân bulunmaktadır¹⁴⁸. Aynı tarihte kasaba sakinleri arasında bir kürkçü, bir kuyumcu, iki pabuççu, iki fırıncı, iki boyacı, iki kasap ve iki neccardan oluşan bir esnaf sınıfının bulunuyor olması yakınındaki köylerin birçok ihtiyacını Banados'tan karşıladığını açıkça göstermektedir.

Kasabada halkın ihtiyacını karşılamak üzere çeşitli işletme ve imâlathâne bulunmakta idi. Bunlar aynı zamanda civar köylerin de gereksinimini karşılamakta idi. Kasaba nüfusunun kalabalık olması sebebiyle olsa gerek halkın temel besin maddelerinden olan ekmek yapımında kullanılan un temini için kasabada 10 değirmen bulunmaktaydı. Değirmenlerden 4'ü su değirmeni olup her biri 35 akçadan olmak üzere vakfa yıllık getirisi 140 akça idi. Diğer 6 değirmen ise hayvan gücüyle

¹⁴⁶ BOA. TD. nr. 210, s. 228.

¹⁴⁷ Banados'un yukarısında bulunan Avyalıgöl karyesi bu göçmenler tarafından kurulmuştur, RŞS. nr.1512, 94; Ayrıca daha evvel meskûn iken sonradan viran olan Sametli köyü de aynı yıllarda yeniden şenlendirilmiştir. RŞS. nr. 1515, 1a

¹⁴⁸ BOA. TD. nr. 385, s. 422- 423.

işlemekteydi. Değirmenlerden her biri 18 akça olmak üzere vakfa yıllık 108 akça gelir getirmekte idi¹⁴⁹.

Kasabadaki imâlathânelerden biri de kiremithâne idi. Kiremithâne Rodosçuk ve Banados'un ihtiyacına cevap vermenin yanında civar köylerinde kiremit ihtiyacını karşılıyor olmalıdır. Sicil defterlerine nazaran Rodsoçuk ve Banados'ta evlerin çatılarının hemen hemen hepsi kiremit örtülü idi¹⁵⁰. Sicil kaydına göre kiremithânenin sahibi Banados'ta oturan Gayr-ı Müslim bir kadındı.

Kasabanın ekonomik geliri daha çok tarım eksenli idi. Kasabanın etrafı bahçe ve bağlarla çevrili olup kasaba halkının çoğu bağcılık ve tarım ile uğraşmakta idi. Kasaba etrafındaki bağlar *Banados Bağları* olarak bilinmekte idi. XVI.yy'ın başlarında kasaba civarındaki bu bağlardan 42 dönüm bağ Fatih evkafına ait idi. 1515 yılında bağlarda üretilen üzümlerden elde edilen şıranın öşrü 2780 merde olup vakfa getirisi 22.240 akça idi. Bu tarihte şıranın merdesinin 8 akçada olduğu anlaşılmaktadır¹⁵¹.

Banados'un hemen batısında bulunan Kumbağ, Rodosçuk-Banados ilişkisine benzer bir şekilde kasabayla yakın ilişkiler içinde olması sebebiyle XVI.yy'ın ikinci yarısında gelişmeye başlamıştır. Kumbağ'da bulunana dalyan Banados'u iltizama tutan mültezimin denetiminde idi. Dalyanın 1515 yılında geliri 700 akça olarak kayıtlıdır¹⁵².

Banados, Fatih evkafına oldukça iyi gelir getirmekte idi. XVI.yy'ın ikinci yarısında Banados'u Fatnos v. Mendermetos adlı bir Gayr-ı Müslim 3 yıl tamamına 115.000 akçaya iltizama etmekte idi¹⁵³. Bu miktar yıllık yaklaşık 38.330 akça civarında idi. Aradan geçen zaman zarfında kasabanın ekonomik yapısında her hangi değişimin yaşanmadığı anlaşılmaktadır. XVII.yy'ın başlarında Banados mukataasını senesi 57.000 akça olmak üzere Teyfur adlı Gayr-ı Müslim bir mültezim mukataya tutmuştu¹⁵⁴.

¹⁴⁹ BOA. TD. nr. 50, s. 243.

¹⁵⁰ RŞS. nr. 1572, 72a.

¹⁵¹ BOA. TD. nr. 50, s. 243.

¹⁵² BOA. TD. nr. 50, s. 243.

¹⁵³ RŞS. nr. 1526, 11b.

¹⁵⁴ RŞS. nr. 1552, 66b.

C- İNECİK: PAZAR YERİNDEN KASABAYA

1- Kasabanın Kuruluşu

Tekirdağ kazâsının ikinci kadılık merkezi ve önemli bir yerleşim yeri olan İnepazarı (bugünkü İneçik'tir) kasabasıdır. Burası sahilden içeride Edirne- Tekirdağ yolu üzerinde bulunan bir yerleşim yeridir. Bugünkü İneçik'in antik dönemdeki Apori veya Apros, latince Apri) adıyla bilinen yerleşim olup olmadığı hakkında tereddütler bulunmakta idi. Bu konu üstünde ilk çalışma yapan Zafer Taşlıkılıoğlu'dur. Taşlıkılıoğlu, Tekirdağ sakinlerinden bazı kimselerin de yardımıyla bugünkü İneçik'te araştırmalar yapmış ve bu çalışma esnasında antik dönem yerleşmesine rastlamamıştır.

Çalışmalara başlamadan evvel İneçik'in antik dönem Apri'si olabileceği düşünülmüş ancak daha sonraki yapılan incelemelerde eski Apri'nin bugün Malkara sınırları içinde Kermeyan köyü olduğu tesbit edilmiştir. Taşlıkılıoğlu, özellikle köyde bulunduğu *Aprensis* ismini taşıyan kitâbe ile buranın antik Apri olduğu üzerinde karar kılmış ve devam eden araştırmalarda bu görüşünü destekleyecek pek çok buluntuya rastlamıştır. Kermeyan köyünün yaklaşık 1,5 km kuzeyinde eski bir şehir kalıntısı ile karşılaşmıştır. Bu eski şehrin iç içe genişliği iki üç metreyi bulan surlarla çevrili olduğunu ancak surlardan geriye çok az izler kaldığını kaydetmektedir. Apri olduğu tesbit edilen eski şehrin etrafında tümölüsler bulunması Kermeyan'ın eski şehrin (Apri) yerinde kurulmuş olabileceği fikrini pekiştirmiştir¹⁵⁵. Ayrıca köyün mevcut suyuolları antik çağdaki suyuoluyla örtüşmektedir. Bu durumda antik dönem Aprisi'nin bugünkü İneçik olmadığını söylemek yanlış olmasa gerektir.

Yukarıdaki verilerden de anlaşılacağı üzere kasabanın bulunduğu alanda Osmanlı öncesinde her hangi bir yerleşim söz konusu değildir. İneçik'in ne zaman kurulduğu hakkında kesin bir tarih ya da veri bulunmamaktadır. Ancak Çirmen Sancak Beyi olan Umur Bey, Çelebi Mehmet'ten Tekfırdağı yakınlarında *İne bazarı durmak için* yer istemiş ve bu isteği doğrultusunda kendisine 3 pâre mevkûf yer (*kimsenin tasarrufunda olmayıp, o an kullanımı devlete ait olan arâzî*) tahsis edilmiştir¹⁵⁶. Çelebi Mehmet'in 1421 yılında öldüğü göz önünde bulundurulduğunda

¹⁵⁵ Zafer Taşlıkılıoğlu, **a.g.e.**, s. 70-72.

¹⁵⁶ BOA. **MAD.** nr. 35, vr. 1b.

kasabanın temelini oluşturacak pazar yerinin en erken 1420’li yıllarda kurulduğu tahmin edilebilir¹⁵⁷.

Rumeli fethi sonrasında Tekirdağ kırsal alanında yüze yakın köyün kurulduğu bilinmektedir. Tekirdağ kırsalının pazar ihtiyaçlarını karşılayan tek yerin kazânın merkezi olan Rodosçuk olduğu düşünüldüğünde, Rodosçuk dışında en yakın alış veriş merkezleri komşu kazâlar olan Hayrabolu ve Malkara’dır¹⁵⁸. İnecek bu noktada her üç kasabaya da hemen hemen aynı uzaklıkta olması sebebiyle etraftaki kır yerleşiminin pazar ihtiyacını karşılamak üzere yapılandırılmıştır denebilir.

Bu bölgedeki pazar ihtiyacını ilk fark eden bahsedildiği üzere dönemin Çirmen Sancak Bey’i Umur Bey olmuştur. Bu anlamda Umur Bey kasabanın kurucusudur denebilir. Umur Bey, ilk önce burada “*İnebazarı durmak için*” yer istemiştir. Buradaki pazaryeri alanı kasabanın merkezini oluşturmuş ve kasaba yavaş yavaş bu alanın etrafında şekillenmeye başlamıştır.

Umur Bey’in daha sonra burada bir câmi yaptırdığı görülmektedir. Bilindiği üzere İslâm şehirlerinde câmiler şehrin merkezini temsil etmektedir¹⁵⁹. Câminin yakınında bir bedesten bulunur ve iki merkez arasında da şehrin çarşısı dediğimiz pazar yeri ve dükkânlar yer alır¹⁶⁰. Câmi olmayan köylerde oturanlar, hem alışveriş yapmak hem de Cuma namazını kılmak istemeleri sebebiyle pazarın Cuma günü kurulmasını tercih etmektedirler. Bu sebeple *Cuma Câmisi* kalabalık bir kitleyi topladığı için pazarın da Cuma günü kurulması âdettendir¹⁶¹. Görüldüğü üzere pazaryeri yakınlarına câminin de inşâ edilmesiyle klasik anlamda bir kasaba

¹⁵⁷ Çelebi Mehmet dönemi için bkz. Halil İnalcık, “Mehmet I”, **DİA**, XXVIII, s. 391-394; Çirmen sancak beyi olan Umur Bey’in ölüm Tarihi için bkz, Sıddık Çalık, **Çirmen Sancağı Örneğinde Balkanlarda Osmanlı Düzeni**, Ankara 2005, s. 27.

¹⁵⁸ Malkara isminin Rumca büyük pazar veya çarşı anlamına geldiği hakkında bkz. Necdet Öztürk, **Fatih Devri Kaynaklarından Düstûrnâme-i Enverî, Osmanlı Tarihi Kısım (1299-1466)**, İstanbul 2003, s. XLIX ; Aynı yazar, “Erken Dönem Osmanlı Vekayinâmelerinde Yer İsimlerinin İmlâsı: Malkara Örneği” **Uluslararası Osmanlı Tarihi Sempozyumu Bildirileri**, İzmir, 8-9 Nisan 1999, s. 11-23.

¹⁵⁹ Doğan Kuban, “Anadolu-Türk Şehri, Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerine Bazı Gelişmeler”, **Vakıflar Dergisi**, Sayı VII, İstanbul 1968, s. 55.

¹⁶⁰ Gönül Tankut, “Osmanlı Şehrinde Ticari Fonksiyonların Mekânsal Dağılımı”, **VII. TTK Kongresi**, Kongrede sunulan bildiriler, 1970, s. 778.

¹⁶¹ Anadolu’daki Cumâ Câmileri hakkında bkz. Suraiya Faroqhi, “ A Map Of Anatolian Friday Mosques (1520-1535)”, **Osmanlı Araştırmaları**, IV. İstanbul, 1984, s.161-173. Ayrıca XVI.yy’da Kastamonu’da Cuma pazarları hususunda iki köy arasında yaşanan tartışmalar hakkında Faroqhi’nin tesbitleri oldukça önemlidir. Aynı yazar, **Batı ve Orta Anadolu’da Şehirleşme ve Ticaret**, Ankara 1980, s. 243- 244.

oluşumunun temel koşulları yerine getirilmiş olmaktadır. Burası hem fiziksel hem de nüfus olarak kazâdaki diğer yerleşmelerden küçük olmasına rağmen kırsal alanda pazar ihtiyacını karşılaması sebebiyle ayrı bir statü kazanmıştır.

Zira 1461 tarihli mevcut ilk tahrîr kaydını incelediğimizde ilginç bir özellik dikkat çekmektedir. Kasabanın en büyük ve merkez mahallesi olduğu görülen Câmî Mahallesi sâkinlerinin adları altındaki yazılı olan kişisel özelliklerine baktığımızda, mahalle sâkinlerinin yarıya yakın kısmının bir meslek erbâbı olduğu görülmektedir¹⁶². Bu veriler İnecek'in gerçekten Tekirdağ kırsalında tarım dışı değerlerin üretilip satılması için düzenlenmiş bir yer olduğunu açıklamaktadır.

Meslek adı	Sayısı
Cüllâh	8
Terzi	5
Hallaç	4
Pabuççu	2
Nalbant	2
Boyacı	2
Çıkırıkçı	1
Tirger	1
Nakkaş	1
Demirci	1
Mutaf	1
Helvacı	1
Kalaycı	1
Hamamcı	1

Tablo-2 İnecek (İnebazarı)'te Meslek Grupları

Câmî Mahallesi, adından da anlaşıldığı üzere câminin yakınında kurulmuş olup aynı zamanda pazar yeri yakınlarındadır. Hatta zamanın koşullarında san'at erbaplarının mesleklerini mahalle içinde evlerinin yakınında ya da altında icra ettikleri düşünülürse Câmî Mahallesi'nin bizzat pazarın merkezini teşkil ettiği söylenebilir. Bu sebeple bu mahalle kasabanın da merkezi sayılabilecek bir konumda olup kasabanın en önemli sâkinleri ve meslek erbâbları da bu mahallede meskûn idiler. 1466 tarihli defter İnecek'e ilk yerleşenlerin kimler olduğunu ya da kasabanın ilk kurucularının kimler olduğu hakkında oldukça değerli bilgiler vermektedir. Diğer iki mahallenin

¹⁶² BOA. MAD. nr. 35, vr.1b- 3a.

adlarına ve burada oturan şahısların isimlerine bakıldığında bu coğrafyanın yeni bir yerleşim yeri olduğu tesbit edilmektedir.

İnecik örneğinde küçük bir pazar yerinin yavaş yavaş bir yerleşim merkezi haline dönüştüğü açıkça görülmektedir. Burası gerek tarım dışı faaliyetleriyle gerekse çoğu meslek erbâbı olan sakinleriyle, Tekirdağ art alanında bir kasaba olarak ortaya çıkmıştır. Görüldüğü üzere İnecik kasabası, Umur Bey'in çabalarıyla Çelebi Mehmet döneminde kurulan bir pazar yeri iken daha sonra gelişerek kasaba haline gelmiştir. İnecik, Tekirdağ Kazâsı içinde Osmanlı döneminde kurulmuş tek kasabadır ve burada diğer yerleşmelerde olduğu gibi Rum nüfustan ya da herhangi bir Gayr-ı Müslim nüfustan bahsedilmemektedir. Üst düzey devlet görevlilerinin mevcut bir şehrin mâmur edilmesi hususundaki katkıları geleneksel olarak hemen hemen tüm Osmanlı şehirlerinde rastlayabileceğimiz bir durumdur. Ancak İnecik bizzat devlet idarecileri eliyle kurulmuş bir yerleşim merkezi olarak dikkat çekmektedir.

Kasabaya ait ilk bilgiler XV.yy'ın ikinci yarısı başlarına kadar gitmektedir¹⁶³. Bu kayıta Rodosçuk'a ait bilgiler bulunmaz iken İnecik hakkında detaylı bilgiler bulunmaktadır. XV.yy'ın ikinci yarısında İnecik'ten nefis olarak bahsedilmektedir¹⁶⁴. Burada mezkûr tarihten itibaren bir kadı ya da nâibin bulunduğu anlaşılmaktadır. Rodosçuk'un hızlı büyümesiyle orantılı olarak XVI.yy'ın ikinci yarısından itibaren Rodosçuk'a bağlı çok sayıda köyün İnecik kazâsına bağlandığı görülmektedir. Buradan İnecik kadılığının etki ve yetki alanının genişlediği anlaşılmaktadır.

2- Mahalleler ve Nüfus

C â m i M a h a l l e s i : Çirmen Sancak Beyi Umur Bey tarafından yaptırılmış olan câminin merkez olduğu mahalledir. Bu mahalle kasabanın merkezini oluşturan pazar yerinin hemen yakınında bulunuyor olmalıdır. Câmi Mahallesi 107 hâne (*Yaklaşık 535 kişi*) ile XV.yy'da İnecik'in en kalabalık mahallesidir¹⁶⁵. 1515

¹⁶³ Mevcut en erken tarihli kayıt 1466 yılına ait tahrîr kayıtlarıdır, BOA. **MAD.** nr. 35, vr. 1b.

¹⁶⁴ Nefs teriminin neyi ifade ettiği Giriş Kısmı'nda açıklanmıştır.

¹⁶⁵ Mevcut bilgiler doğrultusunda elimizdeki en erken tarihli kayıt 1466 yılına ait tahrîr kayıtlarıdır, BOA. **MAD.** nr. 35, vr. 1b.

yılına ait defterden kasabada ikinci bir câminin kurulduğu ve Umur Bey tarafından yaptırılan câminin bundan sonra Câmî-i Kôhne olarak adlandırıldığı görülmektedir¹⁶⁶.

XVI.yy'ın başlarından itibaren kazânın genelinde görülen gelişmeye paralel olarak İncik kasabasında da bir değişim başlamıştır. Kasabanın pazar yeri oluşumunun yanında artık sosyal ve kültürel yapıların da artması sonucu bu yeni oluşumların izlerini taşıyan meslek sahipleri ortaya çıkmıştır. Örneğin imâret kâtibi, vakıf câbisi mahallenin yeni sakinleridir artık. Kasabanın ilk kurulduğu dönemlerde bu tür görevlilerin bulunmayışı ilgili kurumların henüz kasabada mevcut olmamalarından kaynaklanmaktadır.

Mahallenin dışına doğru zirâat alanları mevcut olmalıdır ki, mahalle sakinlerinden 14 hâne çift ve 96 hâne bennâk hânesi olarak kayıtlıdır. Mahallelerde zirâat yapıldığı, henüz tam bir şehirleşmenin gerçekleşmediği zamanlar için sık rastlanan bir durumdur ve benzer örnekler Tekirdağ merkezi olan Rodosçuk'ta ve Banados'ta da mevcuttur.

D u a c ı M a h a l l e s i : Mahalle yerleşiklerinin adlarından anlaşıldığı üzere, mahallenin kurucusunun Duacı adlı bir şahıs olduğu söylenebilir. Duacı, XV.yy'ın ikinci yarısında yaşamamaktadır. Ancak Duacı'nın oğlu Osman Fakih ve kayın biraderi mezkûr mahalle sakinlerindendir. Mahallenin nüfusu 22 hâne olmak üzere yaklaşık 100-110 kişi ile kasabanın orta büyüklükte bir mahallesidir. Mahalle sakinleri arasında kasabada XVI.yy'ın ikinci yarısında kurulacak olan *Keçili Mahallesi'nin* kurucularının da oturmakta olduğu anlaşılmaktadır. XVI.yy'ın başlarında nüfusu azalmaya başlamıştır.

D e r v i ş â n M a h a l l e s i : Bu mahalle Şeyh Ali ve Derviş Ahmet ile yakınlarından ibaret olup 4 hânedan oluşmaktadır. Kasabanın şenlendirilmesi hususunda devlet tarafından yerleşiklere bir takım imtiyazlar sağlanmakta idi. Özellikle Rumeli'ye geçildikten sonra buraların bir Türk yerleşimi haline gelmesi için bu konuda oldukça titiz davranılmıştır. Dervişân mahallesi sakinleri de bu imtiyazlı gruptan olabilirler.

Görüldüğü üzere İncik kasabası XV.yy'ın ikinci yarısında 3 mahallesi ile toplam nüfusu 133 hânedan ibaret küçük bir kasabadır¹⁶⁷.

¹⁶⁶ BOA. TD. nr. 50, s. 188.

XV.yy'ın ikinci yarısında İncecik'te ne tür işletme, dükkân vs. ekonomik unsurların bulunduğu hakkında bilgi bulunmaması sebebiyle XV.yy sonları ile XVI.yy'ın başlarına kadar geçen sürede ekonomik anlamda ne tür gelişmelerin yaşandığı da tesbit edilememektedir. Ancak XVI.yy'ın başlarından itibaren kasabada fiziksel ve ekonomik anlamda gelişmelerin yaşandığı tahrîr defterlerinden tesbit edilmektedir. XVI.yy başlarında fiziksel gelişmenin yansıması olarak üç yeni mahallenin oluştuğu görülmektedir. Câmî-i Cedîd, Keçili ve İlyas Fakih mahalleleri yeni kurulan mahallelerdir.

C â m i - i C e d î d M a h a l l e s i : Adından da anlaşılacağı üzere mahalle, yeni kurulan bir câminin etrafında yerleşimin oluşmasıyla meydana gelmiştir. Bu câmi eski Selânîk Mirlivâsı Hüseyin Bey tarafından inşa edilen câmidir. Bir imam, iki müezzin ve bir hatipten oluşan bu câminin görevli sayısına ve çeşitliliğine bakıldığında, Umur Bey Câmii'nden daha büyük ya da kapsamlı olduğu söylenebilir. Bu mahalle, nüfus bakımından kasabanın ikinci büyük mahallesidir.

K e ç i l i M a h a l l e s i : Yukarıda da bahsedildiği üzere, İncecik hakkındaki ilk bilgilerin kayıtları 1466 yılına ait tapu defterinde mevcuttur ve bu defterde *Keçili Mahallesi* kayıtlı değildir. Ancak Duacı mahallesinde 3 hânelik Keçili ailesinin bulunması, mahallenin bu aile mensuplarınca kurulduğunu akla getirmektedir¹⁶⁸. İki defter arasındaki yaklaşık 50 yıllık bir süre olması sebebiyle 1515 yılında mahallede Keçili ailesine mensûb bir hâne bulunmaktadır¹⁶⁹.

İ l y a s F a k i h M a h a l l e s i : İlyas Fakih mahallesi, XVI. yy'ın başlarında kurulan mahallelerden biridir. Mahallenin kurucuları hakkında bir bilgi bulunmamakla birlikte mahalle sakinleri içinde *baba adı İlyas* olan sadece bir hâne bulunmaktadır¹⁷⁰. Mahallede imam ya da müezzin gibi din görevlilerinin olmayışı mahallenin Câmî-i Cedîd Mahallesi yakınlarında olduğunu akla getirmektedir. Câmî-i Cedîd mahallesindeki din görevlisi sayısının fazla olması da kendisine sınırdaş olan mahallelerin dini ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla görevlendirildiklerini akla getirebilir.

¹⁶⁷ BOA. MAD. nr. 35, vr. 1b-4b.

¹⁶⁸ BOA. MAD. nr. 35, vr. 2b.

¹⁶⁹ Seydi v. Keçili mezkûr mahalle ile aynı adı taşıyan tek aile reisidir, BOA. TD. nr. 50, s.190.

¹⁷⁰ BOA. TD. nr. 50, s.189.

XVI.yy'ın başlarında yeni mahalleler kurulmakla birlikte, artık varlığını devam ettiremeyen mahalleler de bulunmaktadır. Bu yüzyılda *Dervişân Mahalles'inin* adından söz edilmemektedir ve âkıbeti hakkında daha sonra karşımıza çıkacak bir bilgiye de ulaşamamıştır. Ancak kasabanın yeni kurulduğu sırada derviş ya da tasavvuf ehli insanların Rumeli'nin çoğu yerinde olduğu gibi yeni iskân yerlerinin kurulmasındaki rolleri malûmdur. Dervişan mahallesi kurucularının da bu misyonlarını tamamlayarak mahallenin yeni kurulan mahallelerden biriyle birleştiğini ya da sakinlerinin başka bir yere gittiklerini düşünebiliriz.

XVI.yy'ın başlarındaki kasabadaki fiziki gelişmenin nüfus için söz konusu olmadığı görülmektedir. XVI.yy başlarında kasabanın nüfusunda 14 hânelik bir artış olmuş ve kasabanın nüfusu 147 hâneye yükselmiştir¹⁷¹.

İnecik nüfusunda Rodosçuk'ta olduğu gibi yıllara göre bir artışın yaşanmadığı ortadadır. XVI.yy'ın ortalarına doğru kasabaya ait veriler incelendiğinde nüfusun ilk kurulduğu dönemdeki nüfusu dahi yakalayamadığı görülmektedir. 1530 yılına ait verilerden kasabada mahalle sayısının aynı olmasına rağmen bu yıllarda kasaba nüfusunda 26 hâne kadar bir düşüş yaşanmıştır. 1530'larda kasabanın nüfusu 121 hâne 46 mücerreden ibarettir¹⁷². XV.yy'ın ikinci yarısından XVI.yy ortalarına kadar kasabanın mahalleri ve nüfus sayısı aşağıdaki gibidir.

XVI.yy'ın ikinci yarısına gelindiğinde kasabanın fiziksel anlamda bir gelişme kaydetmediği aksine gittikçe daha da sade bir yapı sergilediği görülmektedir. 1550'li yıllarda kasaba nüfusunun 107 hâne 13 mücerred olduğu tesbit edilmektedir¹⁷³. 1570'lerde ise hâne sayısı 5 hâne artmış ve kasabanın toplam nüfusu 112 hâneye yükselmiştir¹⁷⁴. Ancak bu tarihte kasabanın mahalle sayısı ikiye inmiştir. *İlyas Fakih* ve *Keçili* mahallerinin TD 521 no'lu defterde kayıtlı olmadığı görülmektedir. Mezkûr mahalleler Câmî-i Cedîd Mahallesi ile birleşmiştir ki Câmî-i Cedîd Mahallesi'nin nüfusu 18 hânedan 81 hâneye yükselmiştir.

¹⁷¹ BOA. TD. nr. 50, s.237- 242.

¹⁷² BOA. TD. nr. 370, s. 344 (mezkûr defter 1530 yılına ait icmâl defterdir. 1522 sonrasında düzenlendiği tahmin edilen vakıf defterinin icmâli olmalıdır.)

¹⁷³ BOA. TD. nr. 385, s. 256- 257.

¹⁷⁴ BOA. TD. nr. 521, s 326- 327.

XVI.yy'ın sonlarında tutulmuş defterlerde kasabaya ait verilerin bulunmaması nüfus ve mahalleler hakkında kesin bilgiler vermeyi güçleştirmektedir. Ancak XVII. yy'ın ikinci yarısına ait avâriz tahrîr defterine nazaran, XVI.yy'ın ikinci yarısında kasabanın iki mahallesinin, Câmî-i Cedîd ve Câmî-i Atik mahallelerinin bu tarihte de mevcut olduğu görülmektedir. Fakat bu defterde mahallelerin nüfusunun ayrı ayrı değil birlikte yazıldığı yazılmışlar böylece kasaba merkezini teşkil eden iki mahallenin yani *kasabanın* nüfusu 23 *hâne* olarak kayıtlıdır¹⁷⁵. XVII. yy'ın sonlarına gelindiğinde ise kasabada herhangi bir mahalleden söz edilmektedir. 1681 yılında tanzim edilmiş avâriz defterinde İneçik mahalleler olmaksızın kaydedilmiş olup kazânın nüfusu 20 *hâne* olarak kaydedilmiştir¹⁷⁶.

XV.yy'ın ortalarına doğru kurulduğunu tahmin ettiğimiz İneçik kasabasının Tekirdağ kırsalında bölgenin pazar ihtiyacını karşılamak maksadıyla kurulduğu ve bu ihtiyaç doğrultusunda geliştiği söylenebilir. Tekirdağ kırsal alanındaki nüfusun XV.yy'a oranla XVI.yy sonlarında azalmasıyla birlikte köylerin bir çoğunun nüfusu yarıya inmiş bazıları da tamamen boşalmıştır. Pazar yeri olarak organize edilmiş olan İneçik'in etrafında hizmet sunacağı nüfus kitlesinin azalması sonucu İneçik kasabasının da bölgedeki fonksiyonu gittikçe azaltmıştır. Kırsal alan kısmında da bahsedileceği üzere, XVI.yy'ın sonlarında doğru kırsal alan nüfusunun yavaş yavaş azalmaya başlaması, XVII.yy'ın başlarında kasaba nüfusunda kendini daha da hissettirecektir.

¹⁷⁵ BOA. MAD. nr. 3040, s. 8a.

¹⁷⁶ BOA. TD. nr. 816, s. 29.

Mahalle	1466¹⁷⁷		1515¹⁷⁸		1530¹⁷⁹		1550¹⁸⁰		1572¹⁸¹		1661¹⁸²		1681	
	Hâne	Mücerred	Hâne	Mücerred	Hâne	Mücerred	Hâne	Mücerred	Hâne	Mücerred	Hâne	Mücerred	Hâne	Mücerred
Câmi-i Köhne	107	-	57	-	53	18	47	3	31	-	23	-	20	
Duacı	22	-	15	-	13	7	-	-	-	-	-	-	-	-
Dervîşân	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Câmi-i Cedîd	-	-	30	-	27	6	18	2	81	-	-	-	-	-
İlyas Fakih	-	-	16	-	13	8	28	2	-	-	-	-	-	-

Tablo- 3 XV.- XVII. Yüzyıllarda İnebazarı (İnecik) Kasabasının Nüfusu

¹⁷⁷ BOA. **MAD.** nr. 35, vr. 1b-3b.

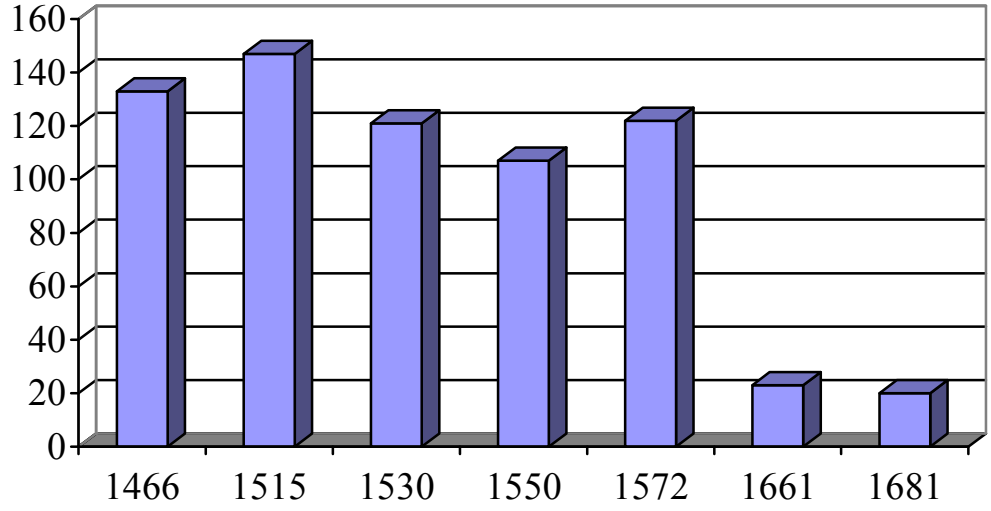
¹⁷⁸ BOA. **TD.** nr. 50, s.188- 92.

¹⁷⁹ BOA. **TD.** nr. 370. s. 344.

¹⁸⁰ BOA. **TD.** nr. 385, s. 256- 258.

¹⁸¹ BOA. **TD.** nr. 521, s. 326- 327.

¹⁸² BOA. **MAD.** nr. 3040, s. 8.



Grafik- 1 XV.- XVII. Yüzyıllarda İnebaşı Kasabasının Hâne Sayısı

3- İmar Faaliyetleri ve Fonksiyonel Yapılar

Umur Bey Câmii: Bu câmi XV.yy ortalarına doğru Çirmen Sancak Beyi Umur Bey tarafından inşâ edilmiş olan kasabanın ilk câmisi olmalıdır. Bu câmi aynı zamanda kasabanın merkezini belirleyen câmidir ve pazar yeri de bu câmi etrafında kurulmuştur. Kasabanın ilk câmisi olan Umur Bey Câmii, XV.yy sonlarına doğru yeni câminin yapılmasıyla birlikte kaynaklarda Köhne (Eski) Câmi olarak zikredilmeye başlanmıştır. Câmi hakkında bugün bir kayıt bulunmamaktadır.

Bu câminin masrafları ve görevlilerin maaşlarının ödenmesi için Tekirdağ sınırları dâhilinde bazı çiftliklerin gelirleri padişahın özel izniyle câmiye vakfedilmiştir. Bunlardan 1311 akça getirisiyle Nusret Fakih Çiftliği câmi masrafları için vakfedilmiştir. 1687 akça geliri ile Doğancı Yakup çiftliği câmi hatibinin maaşını karşılamak üzere ve 1066 akça geliri ile İncirli Şeyh çiftliği de müezzin için tayin edilmişti. XVI. yy başlarında bu çiftliklerin toplam geliri 4064 akça idi¹⁸³.

¹⁸³ BOA. TD. nr. 50, s.220- 221.

Hüseyin Bey Câmii: Kasabanın ikinci câmisi II. Bayezid devrinde Selânik Beyi olan Hüseyin Bey tarafından inşa edilmiştir¹⁸⁴. İnşâ tarihi kesin olmamakla birlikte 1480'lerde yapıldığını tahmin etmekteyiz¹⁸⁵. Hüseyin Bey Câmii, zâviyeli veya tabhâneli câmiler denilen gruba giren erken dönem Osmanlı mimarisi eserlerinden bir örnektir¹⁸⁶. Kare formunda inşa edilen câminin her iki tarafında âynede ve revende için tabhâne bulunmaktadır. Bunlar da kare formunda olup her üç cephesinde pencere ve câmiye bitişik duvarında nişler ve ayrıca her ikisinde de birer ocak bulunan yapılardır¹⁸⁷.

Hüseyin Bey Selânik'teki bazı mülklerini bu câmi ve imârete vakfetmiştir¹⁸⁸. Hüseyin Bey imâreti için Selanik'te vaki olan evkafından 959 mahsulünden Hacı Mahmut yedinden 7100 akça evkaf-ı mezbur cabisi tarafından teslim alınarak imâret masrafları için kabzedilmiştir¹⁸⁹. Ayrıca Rodosçuk'ta Câmi-i Atik mahallesinde bir boyahâne yaptırarak buranın kirasını da İnecek'te yaptırdığı imâretin masraflarının karşılanması için vakfetmiştir¹⁹⁰.

XV.yy'da kasabanın ekonomik gelirini ortaya çıkaracak veriler kasabaya ait ilk bilgilerin bulunduğu MAD 35 no'lu defterde mevcut değildir. Kasabadaki bu anlamda gelişimi takip etme imkânı tanıyan veriler XVI.yy'ın başlarında tutulmuş TD 50 no'lu defterde bulunmaktadır. Kasabanın bir anlamda kurucusu sayılan Çirmen Sancak Beyi Umur Bey, sağlığında kasabanın gelirlerini *mîrlivâ hâssına* dâhil etmiştir. 1466 yılına ait defterde bu kasabanın ve bazı köylerin gelirlerinin mîrlivâ hâssı olduğu kayıtlıdır. Aynı köyleri 1515 yılında da mîrlivâ hâssı içinde görmek mümkündür.

¹⁸⁴ Hüseyin Bey adından ilk olarak 1515 yılında düzenlenmiş TD 50'nolu defterde bahsedilmektedir. Defterdeki kayıta Hüseyin Bey'den "*Hüseyin Bey Mîr-i Köhne-i Selânik*" diye bahsedilmektedir (BOA. TD. nr. 50 s. 225). Şu halde Hüseyin Bey'in II.Bayezid saltanatının ilk devri devlet adamlarından biri olduğu söylenebilir.

¹⁸⁵ Apri yakınlarında İğdemir köyünün Hüseyin Bey'in İnecek'teki câmi ve imâretine sarf olunmak üzere II. Bayezid tarafından 894 (1489- 99) yılında Hüseyin Bey'e temlik olunduğu kayıtlıdır. BOA. TD. nr. 75, s. 524, Şu halde bu câminin inşâa Tarihi mezkûr tarihten önce olmalıdır. Ayrıca bu hususta bkz. Semavî Eyice "Trakya'da İnecek'te Bir Tabhâneli Câmi", **Tarih Enstitüsü Dergisi**, S.1, İstanbul 1970, s. 187.

¹⁸⁶ İnecek'teki Hüseyin Bey Câmii ilk olarak Semavî Eyice'nin dikkatini çekmiştir. Semavî Eyice **a.g.m.**, s.182.

¹⁸⁷ Semavî Eyice, **a.g.m.**, s. 178

¹⁸⁸ **RSS.** nr. 1515, 29a.

¹⁸⁹ **RSS.** nr. 1512, 46b.

¹⁹⁰ **RSS.** nr. 1526, 41a; **RSS.** nr.1515, 29a.

XVI. yy. başlarında İncecik'in geliri cürm-ü cinayet, resm-i arûs, bad-ı hava gibi gelirlerinden sağlanan 10.000 akça ve raiyyet rûsumu ve kasabanın etrafında yetiştirilen ürünlerinden elde edilen gelirle birlikte toplam 20.076 akça miktarında idi¹⁹¹. Bu miktar dönemin koşullarına göre azımsanmayacak bir rakamdır.

Umur Bey Hamamı: Kasabanın tek hamamı olan bu hamam Umur Bey tarafından yaptırılmış olup kasabanın merkezinde, câminin yakınında bulunmakta idi. Kiralamak usulüyle işletildiği anlaşılan hamamın vakfa getirisi senelik 2300 akça idi¹⁹². Hamamın kira geliri câminin masraflarına hasredilmiş olmalıdır.

Kervansaray: Yukarıda da bahsedildiği üzere Umur Bey dükkânlarından bazılarının kasabaya gelen tüccarların konaklamaları için tahsis edildiği bilinmektedir. Bu bilgidен hareketle kasabanın henüz yeni yeni oluşmaya başladığı devirlerde ticaret için gelenlerin konaklayabilecekleri bir yerin bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bunda pazarın sadece yakın çevresinin ihtiyaçlarına cevap vermek üzere organize edilmesi etkili olmuş olabilir. Çevre köylerde oturanlar kasabaya gününbirlik gelip ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra köylerine dönüyor olmalıydılar. Câmiler kısmında bahsedildiği üzere XV.yy'da pazara dışarıdan gelenlerin barınma vs ihtiyaçlarını muhtemelen zaviyeler karşılamakta idi.

XVI.yy'ın başlarına ait defterde kasabada bir kervansarayın bulunduğu kayıtlıdır¹⁹³. Hüseyin Bey tarafından yaptırılan bu kervansaray kasabanın tek kervansarayıdır. XV.yy'ın sonlarına doğru ticari faaliyetlerin artmasıyla kasabaya dışarıdan tüccar ya da alış veriş için gelenlerin sayısı da arttırmış olmalı ki burada bir kervansaray yapılması zarureti doğmuştur. XVII.yy'da kasabayı ziyaret eden Evliya Çelebi de bu kervansaraydan bahsetmektedir¹⁹⁴. XIX.yy'da seyahati esnasında İncecik'te konaklayan Fransız seyyahın anılarına nazaran kervansarayın iki katlı olduğu anlaşılmaktadır. Üst katta çok sayıda oda bulunan kervansarayın alt katı ahır olarak kullanılmaktadır. Kapısının sağ ve solunda olmak üzere dükkânlar

¹⁹¹ BOA. TD nr. 50, s.191.

¹⁹² BOA. TD. nr. 50, s.225.

¹⁹³ BOA. TD. nr. 50, s.225.

¹⁹⁴ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VIII, s. 351.

bulunmaktadır¹⁹⁵. Seyyah mezkûr tarihte kervansarayın oldukça harâbe olduğundan da bahsetmektedir.

Kervansarayın iki katlı çok odalı olması büyük bir yapı olduğunu düşündürmektedir. Şu halde kervansarayın yapıldığı yıllarda kasabanın ticari aktivitesi oldukça yüksektir. Ancak nüfus kısmında da bahsedildiği üzere kasabanın çevresinin tenhalaşmasıyla kasabaya olan talep azalmış ve bu büyük konaklama yeri de fonksiyonunu yavaş yavaş yitirerek harâbe olmaya yüz tutmuştur. Bu kervansaraydan günümüze hiçbir iz kalmamıştır. Kervansarayın XVI.yy'ın ilk yarısında Hüseyin Bey vakfına yıllık getirisi 1500 akça idi¹⁹⁶. bu kervansarayın geliri Hüseyin Bey'in kasabada yaptırdığı câminin masrafları için vakfedilmiştir

D ü k k â n l a r : Şehir ya da kasabalarda bulunan han, kervansaray, dükkân, çarşı gibi yapıların sayısı ticari aktivitenin boyutlarını belirlemektedir. XVI.yy'ın başlarında İncik'te de Umur Bey vakfından olan 30 dükkân bulunmaktaydı. Pazaryerini çevrelediği düşünülen bu dükkânların vakfa senelik geliri 300 akça idi. Yine Umur Bey vakfından olan 8 dükkân daha bulunmaktaydı ki bu dükkânlarda kasabadaki pazara gelen tüccarların sakin oldukları kayıtlıdır¹⁹⁷. Tüccarların sakin oldukları bu dükkânların vakfa yıllık getirisi 600 akça idi. Umur Bey vakfından olan dükkânlar kasabanın ekonomik anlamda değer taşıyan ve kasabanın pazaryerinden kasaba formuna dönüşmesinde oldukça önemli anlamlar ifade etmektedir. Bu dükkânların kasabanın ekonomik değer taşıyan ilk yapıları oluğu söylenebilir.

Kasabada dükkânların haricinde küçük ölçekli işletme ve imâlathânelerin de bulunduğu dair kayıtlar XVI.yy'a ait defterde mevcuttur. Buna göre XVI.yy'ın başlarında kasabada Hüseyin Bey vakfından olan bir *bozahâne* ve bir *bezirhâne* bulunmaktadır. Pazaryeri ya da çarşıda alışverişe gelenlerin dinlenmek ya da vakit geçirmek için toplandıkları yerlerin başında kahvehâneler yaygınlaşmadan önce bozahâneler gelmekte idi. Kasabada Hüseyin Bey vakfından olan bir bozahâne

¹⁹⁵ Semavî Eyice, Fransız jeolog Ami Boue'un 1837 yılında İncik'ten geçerken bu handa kaldığını söylemektedir. Semavî Eyice, **a.g.m**, s. 175.

¹⁹⁶ BOA. **TD**. nr. 50, s.225.

¹⁹⁷ BOA. **TD** nr. 50, s. 225.

bulunmaktaydı. Mukataa usûlü işletildiği ve senelik 1000 akçaya kiralandığı anlaşılmaktadır¹⁹⁸.

Kasaba halkının aydınlama ihtiyacını karşılamak üzere Hüseyin Bey tarafından XVI.yy başlarında bir bezirhâne yaptırılmıştır. Zira câmi ya da evlerde aydınlanma aracı olarak kullanılan kandillerde bezir yağı kullanılmakta idi. Bezirhânenin vakfa yıllık geliri 600 akça idi¹⁹⁹.

D e ğ i r m e n l e r : İncik'in nüfusu XVI.yy başlarında az olmakla birlikte kasabanın, civarın büyük bir pazarı olması sebebiyle tıpkı Rodosçuk gibi gününbirlik gelenlerinin sayısının oldukça yüksek olduğu düşünülebilir. Kasaba sakinleri ve civardan gelenlerin ekmek ihtiyacını karşılamak üzere Hüseyin Bey tarafından kasabaya iki su değirmeni yaptırılmıştır. Biri 8 diğeri 9 müd buğday öğüten bu değirmenlerin vakfa getirisi yıllık 2300 akça idi²⁰⁰. Tahrîr defterlerinden anlaşıldığı üzere kasabada değirmen ihtiyacını sadece bu iki değirmen karşılamakta idi. 1530'larda her iki değirmenin de mevcut olduğu görülmektedir²⁰¹. Ancak bu değirmenlerden birinin XVI.yy'ın ikinci yarısında harap olduğu kayıtlıdır²⁰².

Rodosçuk mahallelerinde yerleşik esnaf ve san'atkarların yoğun olduğu mahallelere bakıldığında bunların *pazar yeri* ya da *iskele* gibi ekonomik faaliyetlerin yaşandığı merkezlerden uzak mahallelerde yoğunlaştığı görülmekteyken İncik'te bunun aksi bir durum söz konusudur. İncik doğrudan bir pazar yeri etrafında kurulması sebebiyle pazarın hemen yakınında olan mahalle esnaf ve sanatkarların yoğun olduğu mahalle olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum kasabanın hem fiziksel yönde az geliştiğinin hem de tek ekonomik merkezin kasabanın pazarı olduğu sebepten olmalıdır.

¹⁹⁸ BOA. TD. nr. 50, s.225.

¹⁹⁹ BOA. TD. nr. 50, s.225.

²⁰⁰ BOA. TD. nr. 50, s.225.

²⁰¹ BOA. TD. nr. 370, s. 349.

²⁰² BOA. TD. nr. 385, s. 391.

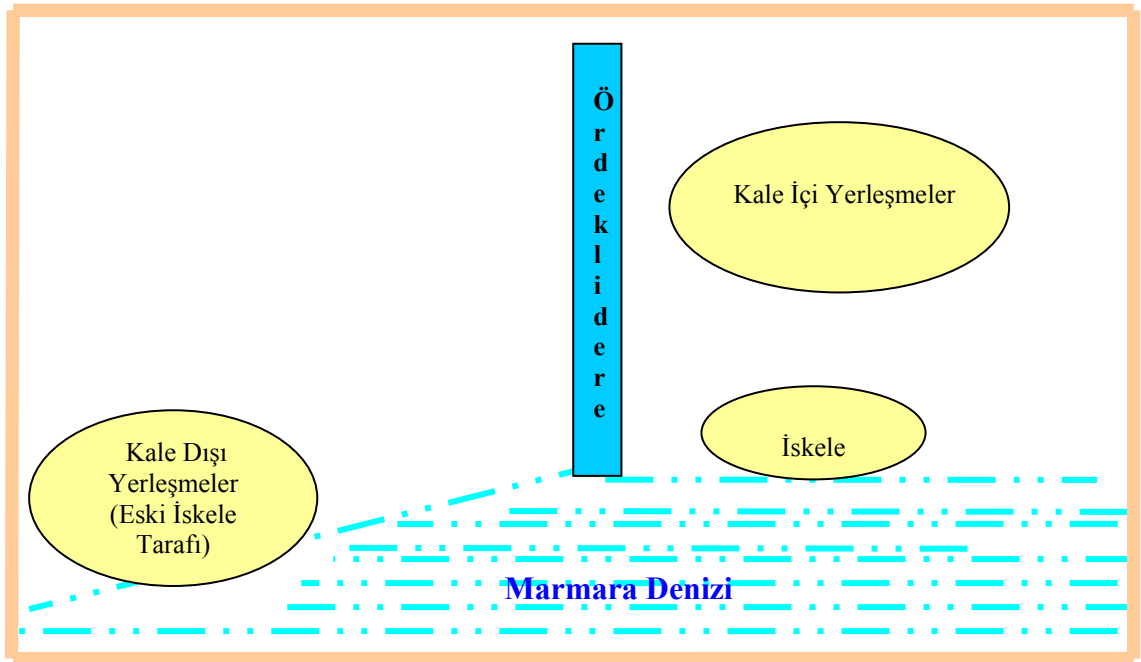
II. BÖLÜM

RODOŞÇUK KASABASININ FİZİKÎ VE SOSYAL YAPISI

A- RODOŞÇUK KASABASININ FİZİKÎ YAPISI

1- XVI. Yüzyılda Kasabanın Yerleşim Sistemi ve Mahalleler

Rodosçuk'ta yerleşimin Osmanlı öncesinde kale ve dışındaki yerleşim yeri olmak üzere iki kısma ayrıldığı konusuna I. Bölüm'de değinilmişti. Osmanlı'nın Bizans'tan devraldığı Rodosçuk kasabasının yerleşim plânı bu şekilde idi. XV.yy'ın ikinci yarısına kadar bu yapıda pek fazla bir değişiklik olmadığı kanaatindeyiz. Zîrâ kasabanın gelişimi İstanbul'un fethinden sonraya rastlamaktadır.



Şekil- 1 Osmanlı Fethi Öncesi Rodosçuk Yerleşme Plânı

Şehrin kurulduğu coğrafya göz önünde bulundurulduğunda Ördeklidere'nin şehri iki kısma ayıran doğal bir sınır olduğu görülmektedir²⁰³. Ördeklidere, kasabadaki yerleşim plânı tariflerinde sıkça kullanılacağı üzere, çalışma esnasında kullanım kolaylığı sağlaması için Ördeklidere'nin doğusunda kalan tepenin bulunduğu kısma *doğu yakası*, batısında kalan tepenin bulunduğu kısma da *batı yakası* demek uygun olacaktır. Zîrâ kasabanın gelişimi bu iki tepenin karşılıklı yamaçlarında gerçekleşecektir.

Fetihten sonra kasabadaki ilk Osmanlı yerleşimi *batı yakasında* şekillendiği anlaşılmaktadır. İleride ayrıntılı bir şekilde ifade edileceği üzere bu yakanın yukarı kısımlarında Nebî Reis, Hacı Hızır ve Hacı Mehmet mahalleleri kurulmuştur. Bundan sonra kurulacak olan Müslüman mahallelerin büyük çoğunluğu kasabanın bu kısmında yer alacaktır. Görüldüğü üzere *batı yakasında* kurulan yeni mahalleler, sahildeki Rum mahallelerinden oldukça yukarıda bulunmaktadır. İki yerleşim arasında bu kadar uzak mesafenin oluşu, tıpkı doğu yakasındaki gibi aşağı ve yukarı olmak üzere iki kısımdan oluşan yeni bir yapıyı ortaya çıkarmıştır.

Bu yakanın aşağı kısmında bölgenin fethi esnasında sahilde bulunan Rum mahalleleri (*bugünkü Ertuğrul Mahallesi civarı*) bulunmaktaydı. Bu mahalleler kasabanın ana merkezinden oldukça uzakta olup doğu yakasıyla her hangi bir fiziksel bağlantısı bulunmamaktadır. Böylece *batı yakasında*, yukarıda Müslümanların aşağı kısmında ise Rumların ikâmet ettiği, birbirinden oldukça uzakta kurulmuş yaşam alanları oluşmuştur. Kaldı ki kasabanın bu kısmı XVI.yy'ın sonları ile XVII.yy'ın başlarına kadar yapısal bir değişikliğe uğramamıştır. Batı yakasındaki bu iki parçalılık ilerleyen yıllarda da aynı özelliğini sürdürecektir.

Derenin *doğu yakası* ise Bizans döneminde en önemli yerleşim alanı idi. Bu yakanın yukarı kısımda eski yönetim merkezi olan ve Osmanlı döneminde fonksiyonunu yitirmiş kale ve aşağı kısımda ise iskele bulunmaktaydı. Doğu yakası yukarı kısımda eski kale içinde XV.yy'ın sonlarına doğru inşa edilen Câmî-i Şerif ve etrafında oluşan pazar yeri Rodosçuk kasabanın merkezini oluşturmaktadır. Aşağı

²⁰³ Bugün ikisi de kurumuş olan Ördeklidere ve Cehennemdere dereleri şehrin iki önemli akarsuyu idi. Şehrin ortasından geçen ve şehri ikiye bölen Ördeklidere daha sonra kuruyarak doldurulup cadde haline dönüştürülmüştür.

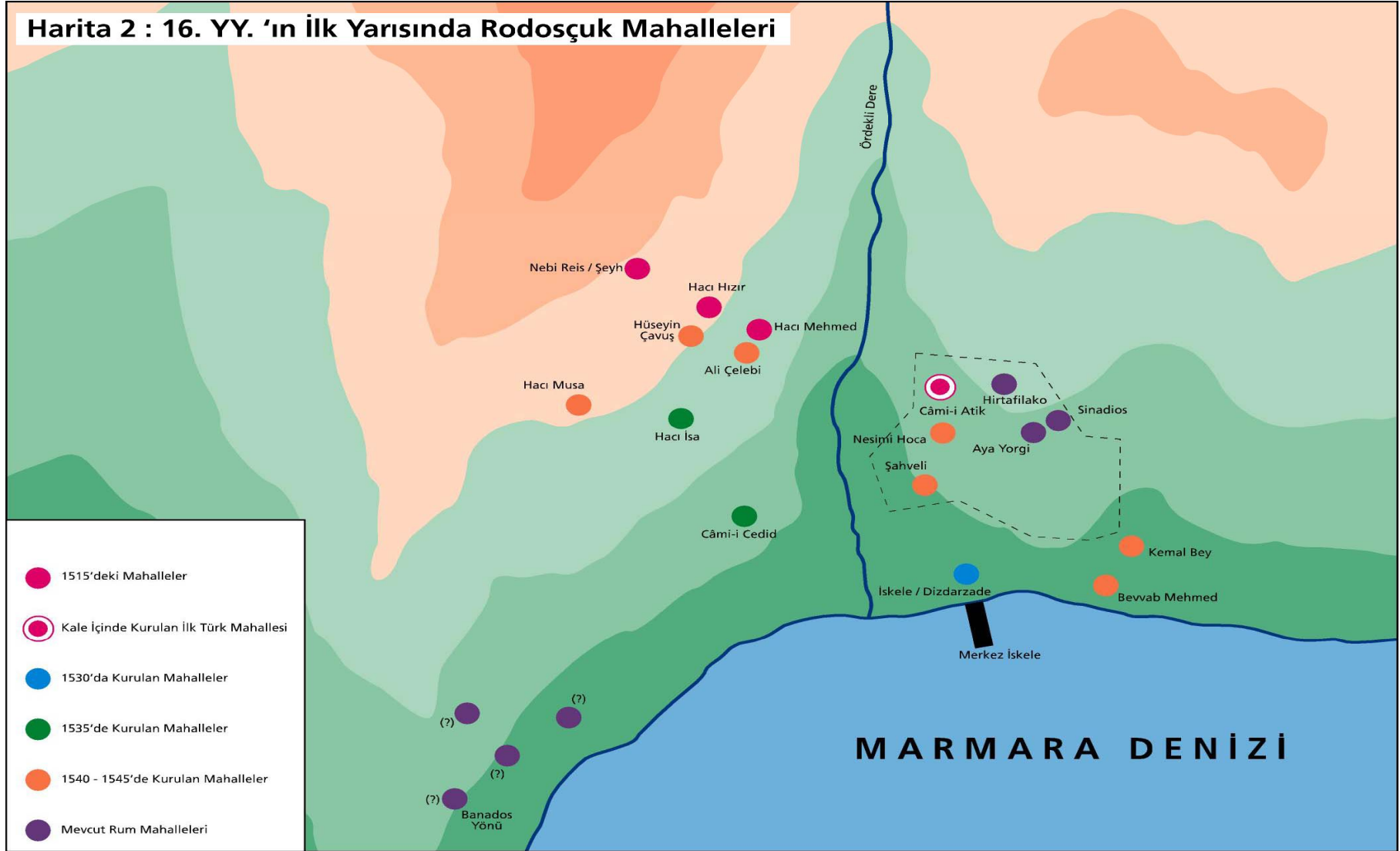
Yukarıdaki şekilde de görüldüğü üzere XVI.yy'ın başlarından itibaren her iki yakada aşağı ve yukarı yerleşim alanlarının oluşmasıyla birlikte kasabada dört ayrı yerleşim bölgesinden oluşan çok parçalı bir yapının oluştuğu izlenmektedir. Kasabada oluşan bu dört ayrı yerleşim yeri arasındaki boşluklar geçen zamanla yeni mahallelerin, çarşı ve ticari yapıların kurulmasıyla birlikte yavaş yavaş kapanmaya başlayacaktır. Bu çok parçalılık eski kale ve merkez iskele arasında kalan bölümlerde bir süre sonra bütünleşme eğilimine girecek ancak batı yakasındaki yukarı ve aşağı kısım arasında kalan mesafe Cumhuriyet dönemine kadar devam edecektir.

Ancak yine Şekil-2'de [.....] ile belirtilen ve Ördeklidere'nin aşağısından başlayıp batı yönünde uzanan bir hat bulunmaktadır. Bu hat üzerinde IV. kısım yerleşmeleri ile Ördeklidere arasında kalan üçgen alanda Kürkçü Sinan Câmii ve onun hemen batısında Rüstem Paşa Câmii ve külliyesi inşa edilecektir. Ayrıca yukarı çarşının bir bölümü de buraya kadar uzanacaktır. Kasabada yaşam alanlarını birbirinden ayıran kesin çizgiler olmamasına rağmen bir bu hat, doğal bir süreçle batı yakasını yukarı ve aşağı olmak üzere iki kısma ayıracak ve bu iki yerleşim XX. yy başlarında kadar birbiriyle kaynaşmayacaktır.

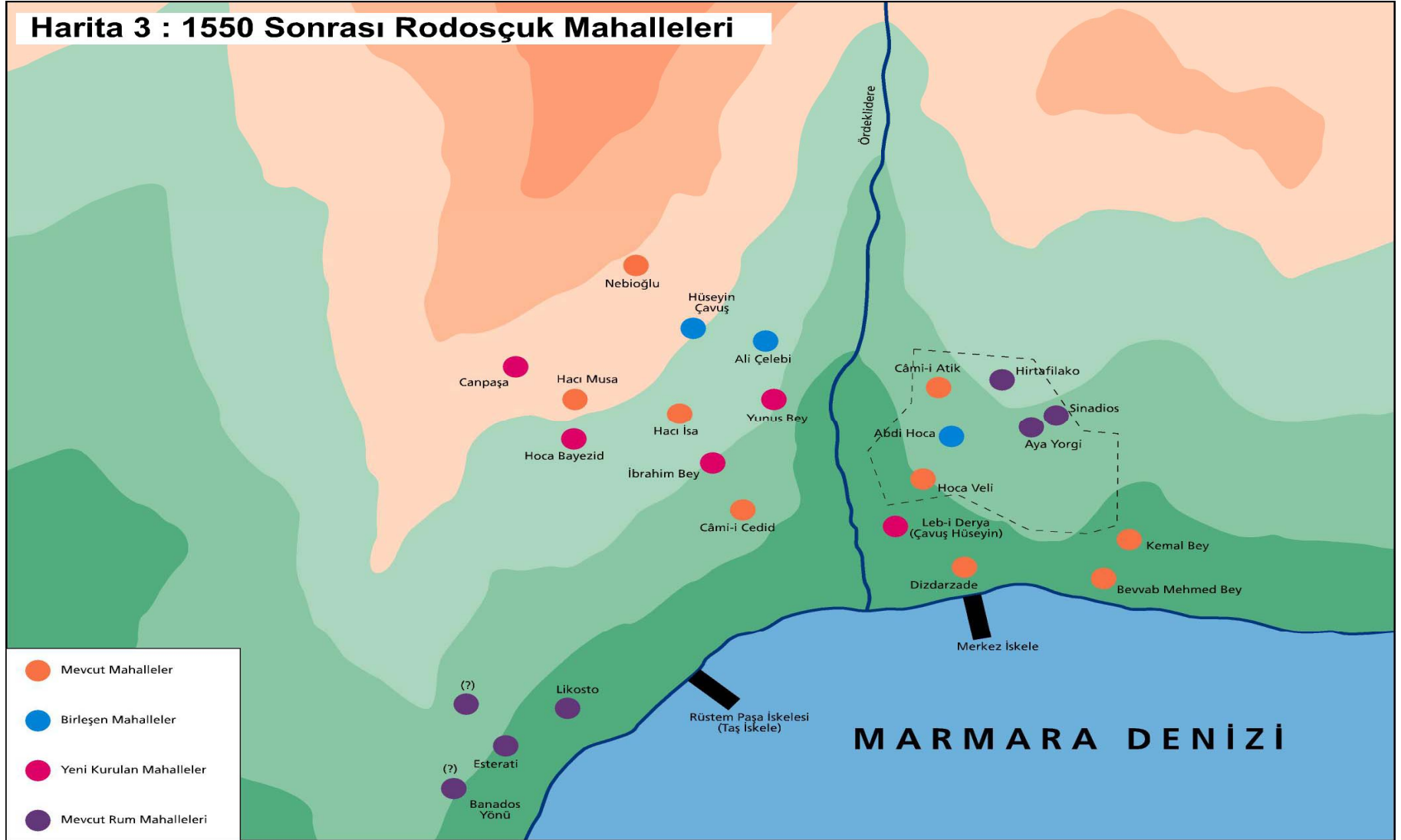
Bu süreci takip etmek ve kasabanın gelişimi ortaya çıkarmak üzere fiziksel büyümenin somut yansımalarından biri olan mahalleleri incelemek gereklidir. Çalışmanın bu kısmında, mahallelerin kuruluş tarihleri göz önünde bulundurularak tahrir defterlerindeki veriler doğrultusunda kronolojik bir sıralamaya gidilecektir. Aksi halde kronolojik hatalar şehrin gelişim sürecinin yanlış algılanmasına ve şehrin muhtemel görüntüsünün yanlış kurgulanmasına sebebiyet verecektir. Bu husus göz önünde bulundurularak Rodosçuk'taki yerleşim alanları aşağıda incelenecektir.

Yukarıdaki yerleşim plânında kurulmuş olan mahallelerin kasabanın neresinde olduklarını görmek açısından tahrir defterlerindeki verilerden istifade edilerek kronolojik haritalar oluşturulmuştur. Bu hususta ilk harita 1515 yılına aittir. İkinci harita ise 1515 yılındaki harita model alınarak bu tarihten itibaren 1550-80'li yıllara kadar arada geçen sürede kurulmuş mahalleleri içermektedir. Çalışmanın ileleyen kısımlarında kasabanın gelişme göre yeni haritalar bulunmaktadır.

Harita 2 : 16. YY. 'ın İlk Yarısında Rodosçuk Mahalleleri



Harita 3 : 1550 Sonrası Rodosçuk Mahalleleri



a- Doğu Yakası Yerleşim Plânı

1- Yukarı Kısım Yerleşmeleri (I. Kısım)

Yukarıda Şekil-2’de I. Kısım olarak adlandırdığımız yerleşim alanı Bizans döneminde kale içindeki alanı işaret etmekte olup kasabanın yönetim ve ekonomik merkezini oluşturmaktaydı. Kale içindeki çarşının ise sicil kayıtlarında adı geçen *Kâfir Çarşısı* olduğu anlaşılmaktadır²⁰⁴. Buradaki yerleşim alanının sınırlarını eski kale surlarının bulunduğu hat belirlemektedir. Buranın kasabanın fethini müteakiben bir Müslüman yerleşimine sahne olmadığı görülmektedir.

Kasabanın önemli mahallelerinden Papa Hırtafilako, Papa Snadios ve Aya Yorgi Mahalleleri burada bulunmaktaydı²⁰⁵. Câmiye dönüştürülen kilise de bunlara dâhil edilmelidir ve mezkûr kilise etrafında da bir mahalle bulunuyor olmalıdır. XVI. yy’ın başlarında Papa Hırtafilako Mahallesi’nin nüfusunun diğer Rum mahallelerden fazla olduğu göz önünde bulundurulursa, câmiye dönüştürülen kilise cemaâtinin Papa Hırtafilako Mahallesi’ne yerleşmiş olabileceği düşünülebilir. Buradan hareketle Papa Hırtafilako Mahallesi ile Câmî-i Şerif (Câmî-i Atîk) Mahallesi’nin yan yana olduğu söylenebilir.

Kasabanın yerleşim plânı ve çarşıların bulunduğu alan göz önünde bulundurulduğunda, Papa Hırtafilako Mahallesi’nin doğu tarafında Papa Snadios ve güneyinde ise Aya Yorgi (Papa Yorgi) Mahalleleri’nin bulunduğu, *Yukarı Çarşı*’nın merkezi olan Câmî-i Şerif Mahallesi’nin ise kasabanın gelişime yönü doğrultusunda Papa Hırtafilako Mahallesi’nin batı tarafında olduğu söylenebilir. Şu halde câmiye dönüştürülen kilise ile birlikte kale içinde dört mahalle bulunduğu anlaşılmaktadır.

Ancak Bizans bakîyesi bu mahallerin isimleri yıllar geçtikçe değişime uğramıştır. Bunda mevcut din görevlilerinin değişmesi etkili olmuştur denebilir. Zîrâ kiliselerin tıpkı câmi ya da mescid gibi cemaâtin toplandığı ve böylece etrafındaki yerleşimin de merkezi durumunda oldukları söylenebilir. Bu sebeple aynı kiliseye gelen ahali o kilise papazının cemaati sayıldığı ve dolayısıyla görevli papazın adının mahalleye verildiği anlaşılmaktadır. Benzer durum Müslüman mahallelerinde görülmekteydi. Mahalleler kimi zaman gerçek isimlerinin yanı sıra mescid ya da

²⁰⁴ Kâfir Çarşısı’nın bulunduğu yer için, bkz. III. Bölüm, Çarşılar kısmı.

²⁰⁵ Bu mahalleler kalenin içinde bulunan mahallelerdir. bkz. I. Bölüm, Bizans İdâresinden Osmanlı İdâresine.

câmide halen görevli olan imamın adıyla da anılmaktaydılar. Bu durum sıklıkla karşılaşılan bir durumdu. Papa Hırtafilako Mahallesi, XVI.yy'ın ilk yarısında tahrîr kayıtlarında mevcut olmakla birlikte, kasabanın en kalabalık Rum nüfusa sahip olan bu mahallenin adına 1595 yılındaki tahrîrde rastlanmaması ilginçtir. Bu durumun Papa Hırtafilako'nun görevden ayrılmasıyla birlikte yerine geçen papazın adının kiliseye verilmesiyle ilgili olmalıdır. 1552 yılına ait bir sicil kaydından Papa Hırtafilako'nun artık hayatta olmadığı anlaşılmaktadır²⁰⁶. Bu yıllarda mahallenin ismi bir süre muhafaza edilmiş olmakla birlikte ilerleyen zamanlarda adına rastlamamıştır.

Kale içinde ilk Müslüman mahallesinin kurulması ise XV.yy'ın sonlarına doğru gerçekleşmiştir. Kale içindeki kiliseden inşâ edilen Câmî-i Şerîf, XV.yy'ın sonlarında hizmete açılarak etrafında bir mahalle oluşmaya başlamıştır. İlk yıllarda bânîsi olan Hekim Şîrvânî'ye istinâden mahalle halkına *Hekim Şîrvânî Cemâati*²⁰⁷ de denilmekle birlikte 1530'larda Câmî-i Cedîd'nin yapılmasının ardından mahalle Eski Câmî ismini almış ve bundan sonra Câmî-i Atîk Mahallesi olarak kayıtlara geçmiştir.

Câmî-i Atîk Mahallesi, kasabanın ekonomik merkezinin kontrol edildiği bir mahalle olarak öne çıkmaktadır. Burası kasabanın *Yukarı Çarşı* olarak adlandırılan Sûk-ı Sultânî'nin başlangıç noktasını teşkil etmekte idi²⁰⁸. İslâm şehirlerinde câmiler, şehrin merkezini oluşturmaktaydı²⁰⁹. Geleneksel olarak Türk şehirlerinin çoğunda câminin yakınında bir bedesten bulunur ve iki merkez arasında da şehrin çarşısı dediğimiz pazar yeri ve dükkânlar yer almaktadır²¹⁰. Bu iki unsur, şehirlerde yerleşimin yerlerinin merkezini belirlemektedir.

Yukarıda Şekil-2'de I. Kısım olarak belirlediğimiz alanda câmî ve pazaryeri koşulunu sağlamış yerleşim yeri olarak Câmî-i Atîk Mahallesi görülmektedir. Kasabanın merkezini teşkil etmesi sebebiyle XV.yy sonu ile XVI. yy'ın ortalarına yönetici sınıfın bu mahallede oturduğu söylenebilir. Ayrıca bu gruba Tekirdağ art alanda kurulmuş olan köylerin dirlik sahiplerinin vekilleri de eklenebilir. Dirlik

²⁰⁶ RSS. nr. 1513, 37b.

²⁰⁷ RSS. nr.1524,102a.

²⁰⁸ Bkz. III. Bölüm, Pazar Yeri ve Çarşılar kısmı.

²⁰⁹ Doğan Kuban, "Anadolu-Türk Şehri, Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fizîki Özellikleri Üzerine Bazı Gelişmeler", **Vakıflar Dergisi**, Sayı VII, İstanbul 1968, s. 55.

²¹⁰ Gönül Tankut, "Osmanlı Şehrinde Ticari Fonksiyonların Mekânsal Dağılımı", **VII. TTK Kongresi**, Kongrede Sunulan Bildiriler, Ankara 1970, s. 778.

sahiplerinin çoğu tasarruf ettikleri köyleri atadıkları vekiller vasıtasıyla kontrol etmekteydiler ve bu vekillerin çoğu kasaba da merkezinde yaşamaktaydı.

1540'lara kadar kale içinde ya da kalenin bulunduğu alanda yeni mahalleler kurulmamıştır. Bu sıra kalenin büyük bir kısmı da yok olmuş çok az kısmı ayakta durmaktadır. Fetih sonrasında herhangi bir güvenlik sorununun yaşanması kalenin tahkimini gerektirmemiştir. Bu sebeple eski kale alanı artık iskâna açık bir bölge haline almıştır. 1540'ların başlarında kasabanın genelinde olduğu gibi eski kale ve yukarı çarşı taraflarında yeni mahallelerin oluştuğu görülmektedir. Bu yeni mahallelerin mevcut mahallelerin güney yönünde kurulduğu anlaşılmaktadır. Yeni kurulmuş olan mahalleler aynı zamanda *Yukarı Çarşı*'nın da güney sınırını belirlemektedir. Zîrâ *Yukarı Çarşı*'nın genişleme yönü batı yakası doğrultusunda olmuştur.

1540'larda bu kısımda Şah Veli ve Nesimi Hoca gibi yeni mahalleler kurulmuştur. İlk kayıtlarda Şah Veli Mahallesi²¹¹ olarak kaydedilmiş olan mahalle daha sonraki yıllarda Hoca Veli olarak kaydedilmeye başlanmış ve bundan sonra tahrîr defterlerine Hoca Veli Mahallesi adıyla kaydedilmiştir²¹². Hoca Veli Mahallesi, Hoca Veli mescidi etrafında kurulmuştur. Modern kaynaklarda mahallenin bugünkü Turgut Mahallesi'nde Hoca Veli Sokağı'nda bulunduğu kayıtlıdır ve bu sokak halen mevcuttur²¹³. Şu halde XVI.yy'da mahallenin yeri Abdi Hoca Mahallesi'nin aşağısında, eski kale surlarının Ördeklidere'ye yaklaştığı kısmında bulunduğu söylenebilir.

1540'larda düzenlenmiş tahrîr defterinde yine Nesimi Hoca adlı bir mahalle bulunmaktadır²¹⁴. Mezkûr mahalle hakkında tahrîr kayıtlarının haricinde bilgiye rastlanılmaması sebebiyle mahallenin yerinin tesbiti tahminden öteye gitmemektedir. Kasaba sakinlerinden olan Nesimi adlı birinin 1530'lardan itibaren iskele civarında birkaç dükkânı bulunmaktadır²¹⁵. Bu şahsın aynı zamanda mezkûr mahallenin imamı olduğu anlaşılmaktadır²¹⁶. Sicil defterlerine nazaran, din adamlarından bazılarının küçük ölçekli imâlathâneleri ya da işletmeleri olduğunu görmekteyiz. Nesimi adlı şahıs da bu gruba dâhil edilmelidir.

²¹¹ BOA. TD. nr. 210, s. 214.

²¹² BOA. TD. nr. 385, s. 402.

²¹³ Hikmet Çevik, **a.g.e.**, s. 76.

²¹⁴ BOA. TD. nr. 210, s. 213.

²¹⁵ BOA. TD. nr. 185, s. 142.

²¹⁶ BOA. TD. nr. 210, s. 213.

Nesimi Hoca Mahallesi'nin, kuruluşundan 10 yıl kadar sonra ortadan kalktığı görülmektedir. Mahallenin kayıtlardan silindiği tarihlerde, Abdi Hoca Mahallesi'nin ortaya çıkışı hemen hemen aynı tarihlere rastlamaktadır. Abdi Hoca Mahallesi'nin nüfusu ile kayıtlardan silinen Nesimi Hoca Mahallesi'nin nüfusunun aynı olması dikkat çekicidir²¹⁷. Bu sebeple Nesimi Hoca Mahallesi'nin, kayıtlarda yeni geçen Abdi Hoca Mahallesi'nin alt yapısını oluşturduğu ve bundan sonra ilk adından bahsedilemeyerek, Abdi Hoca Mahallesi olarak kaydedildiği söylenebilir.

Modern kaynaklarda Abdi Hoca Mahallesi hakkında bir veri bulunmamaktadır. Mahallenin yerini XVII.yy'ın ikinci yarısında tutulmuş olan avâriz defterlerindeki veriler sayesinde öğrenebilmekteyiz. 1661 yılına ait avâriz defterinde *Mahalle-i Hacı Hürmüz Ağa nâm-ı diğer Abdi Hoca*²¹⁸ ifadesinden, mahallenin bugünkü yerini tesbit etme imkânı bulmaktayız. Abdi Hoca ve Hacı Hürmüz Mahalleleri XVI.yy kayıtlarında müstakil mahalleler olarak görülmekte iken XVII.yy'a ait defterlerde birlikte kaydedilmişlerdir. Buradan iki mahallenin yan yana olduğu anlaşılmaktadır. Hacı Hürmüz Mahallesi, bugünkü Turgut Mahallesi'nde aynı adlı sokakta bulunmaktaydı²¹⁹. Şu halde Abdi Hoca Mahallesi'nin, Câmi-i Atîk Mahallesi'nin hemen aşağısında olduğunu söylemek mümkündür.

Mahalle, 1550'lerde Abdi Hoca'nın yaptırdığı mescid etrafında şekillenmiştir²²⁰. Mahallenin kurucusu Abdi Hoca'nın kimliği hakkındaki bilgiler ise tahminden öteye gitmemektedir. Abdi Hoca'nın, *Hacı İsa Mahallesi*'nde oturan ve bir süreliğine Rodosçuk mültezimi olan Abdi b. Seferşah olma ihtimâli yüksektir²²¹. Abdi b. Seferşah'ın kasabanın diğer bir mültezimi olan Cihanşah b. Seferşah ile aynı aileden olduğunu görmekteyiz. Bu aile XVI.yy'da Rodosçuk ileri gelenlerindendir.

Abdi Hoca Mahallesi, XVII.yy'ın ortalarına kadar varlığını sürdürmüş olup²²² yukarıda da bahsedildiği üzere aynı muhitte kurulan *Hacı Hürmüz Mahallesi*yle birleşmiştir. Bu iki mahallenin birbirinin devamı olduğunu tahrîr ve

²¹⁷ BOA. TD. nr. 240 (1545 tarihli) no'lu defterde Nesimi Hoca Mahallesi'nin nüfusu 26 hâne 2 mücerredd olarak kayıtlıdır. 1550'lerde mahalle ortadan kalktığı vakitlerde kurulan Abdi Hoca Mahallesi'nin nüfusu da 28 hâne olarak kayıtlı olduğu tesbit edilmektedir. BOA. TD. nr. 385, s. 406.

²¹⁸ BOA. MAD. nr. 3040, s.6.

²¹⁹ Aydın Oy, a.g.e., s. 43.

²²⁰ RŞS. nr. 1530, 121a.

²²¹ RŞS. nr.1512, 69a.

²²² RŞS. nr.1552, 5a.

sicil defterleri doğrulamaktadır. XVI.yy sonlarında Abdi Hoca Mahallesi'nde Yahudi cemaâtinden olan bazı kimselerin olduğunu öğrenmekteyiz²²³. XVII.yy'da, Hacı Hürmüz Mahallesi'nde görülen Yahudilerin, Abdi Hoca Mahallesi'nin eski sakinlerinden oldukları anlaşılmaktadır.

1590'larda tutulmuş bir sicil kaydında ilginç bir bilgi bulunmaktadır. Bu kayıta Abdi Hoca Mahallesi sakinlerinin kadıya gelerek, Merhûm Abdi Hoca'nın yaptırdığı mescidin harâb olduğu ve iki kez tamir görmesine rağmen yine de kullanılamadığını, buranın yıkılarak yerine câmi yapılmasını murâd ettikleri yazılıdır²²⁴. Anlaşılan o ki böyle bir câmi inşâ edilmemiş ve Abdi Hoca Mahallesi cemaâti hemen yakınlarında bulunan Hürmüz Çavuş Câmi'i'ni kullanmaya başlamışlar bu vesile ile iki mahalle cemâati XVII.yy'ın başlarından itibaren birlikte kaydedilmiştir.

Osmanlı şehirlerinde mahalle aynı mescidde ibâdet eden cemâatin aileleriyle birlikte yerleştikleri şehir kesimi olarak ifade edilmektedir²²⁵. Buradaki örnekte ibâdet yerinin mahallenin adının belirlenmesinde oynadığı rol açıkça görülmektedir. Görüldüğü üzere ibâdet yeri yıkılmış olan Abdi Hoca Mahallesi cemâati, hemen yakındaki Hacı Hürmüz Câmiine gitmeye başlamışlar ve bu sebeple Abdi Hoca Mahallesi artık XVII.yy kayıtlarında yer almamıştır. Abdi Hoca Mahallesi'nin kayıtlarda olmaması tabî ki mahalle sakinlerinin başka bir yere taşındığı ya da ortan kaybolduklarını göstermemektedir. Mahalle cemâati halen aynı yerinde yaşamaktadır ancak ibâdet ettikleri mekân değişmiş bu sebeple ibâdethânenin bulunduğu mahallenin cemâati olarak kaydedilmişlerdir.

Hacı Hürmüz Mahallesi, yukarıda da bahsedildiği üzere Abdi Hoca Mahallesi yakınında bulunmaktaydı. Mahalle, Hürmüz Çavuş'un yaptırdığı câmi etrafında kurulmuştur. Mahallenin adına ilk olarak 1588 yıllarında tutulmuş sicil kayıtlarında tesadüf edilmektedir²²⁶. Tahrîr kayıtlarında ise 1595 tarihli defterde geçmektedir²²⁷. Oysa câminin kitâbesinde yapılış tarihinin 1584 yazması ilginçtir²²⁸.

²²³ RŞS. nr.1552, 5a.

²²⁴ RŞS. nr.1530, 121a.

²²⁵ Özer Ergenç, "Osmanlı Şehirlerindeki Mahalle'nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine", **Osmanlı Araştırmaları**, IV, 1984, s. 69.

²²⁶ RŞS. nr.1529, 10a.

²²⁷ TK. KKA. TD. nr. 572, 4a.

²²⁸ Câminin kitâbesinde yapılış Tarihi H. 992 yazmaktadır. Aydın Oy, **a.g.e.**, s. 44 .

Anlaşılan o ki, Abdi Hoca Mahallesi sâkinlerinden Hacı Hürmüz, mahallenin dışında sayılabilecek bir yerde bir câmi yaptırmış ve Abdi Hoca mescidinin harap olmasıyla bu câmi her iki cemaâti de toplayarak yeni bir mahallenin oluşmasını sağlamıştır. Hacı Hürmüz'ün oğlunun 1550'lerde tutulmuş tahrîr defterinde Abdi Hoca Mahallesinde oturduğunu tesbit etmekteyiz. Bu kayıttan mezkûr şahıs Şaban v. Hacı Hürmüz olarak kayıtlıdır²²⁹. XVII.yy'ın ikinci yarısında bu iki mahalle Mahalle-i Hacı Hürmüz Ağa nâm-ı diğer Abdi Hoca²³⁰ olarak birlikte zikredilmekte iken, XVII.yy'ın sonlarında sadece Hacı Hürmüz ismi kullanılır olmuştur²³¹.

Hoca Veli, Abdi Hoca ve Hacı Hürmüz mahalleleri *Yukarı Çarşı*'nın kale içinde kalan bölümünün güneyinde kalmaktadır. Mezkûr mahallelerden daha aşağıya doğru ilerlendiğinde ise iskeleye ulaşılmakta idi. Bu mahalleler *Aşağı* ve *Yukarı Çarşı*'lar arasında kalmış olmaları sebebiyle ticarî mekânlarla iç içe oldukları söylenebilir. XVI.yy'da *Yukarı Çarşı*da yapılmış olan yeni bedesten Abdi Hoca Mahallesi'nde yapıldığı tahmin edilebilir.

Kasabanın bu kısmında XVII.yy'ın başlarında Dudu Hâtun ve Hacı Mehmet mahalleleri kurulacaktır.

²²⁹ BOA. **TD**. nr. 385, s. 406.

²³⁰ BOA. **MAD**. nr. 3040, s.6.

²³¹ BOA. **KK**. nr. 2781, s. 2.

Mahalleler	1515	1522- 1530	1535²³²	1540²³³	1545	1550	1595	XVII. yy.
Câmi-i Şerif (Atık)	+	+	+	+	+	+	+	+
<i>Papa Hırtafilako*</i>	+	+	+	+	+	+	?	?
<i>Papa Snadios*</i>	+	+	+	+	+	+	?	?
<i>Papa Yorgi*</i>	+	+	+	+	+	+	?	?
Şah Veli- Hoca Veli	-	-	-	+	+	+	+	+
Nesimi Hoca	-	-	-	+	+	-	-	-
Abdi Hoca	-	-	-	-	-	+	+	-
Hacı Hürmüz Çavuş ²³⁴	-	-	-	-	-	+	+	+ ²³⁵
Dudu Hatun	-	-	-	-	-	-	-	+
Hacı Mehmet	-	-	-	-	-	-	-	+

Tablo- 4 I. Kısım Yerleşmeleri

²³² BOA. **TD.** nr. 185, s. 130- 146.

²³³ BOA. **TD.** nr. 210, s. 208- 228. (Defter 1541 yılına aittir ancak bir period belirlemek üzere 1540 tarihi esas alınmıştır.)

* (***)** *İşaretli* Gayr-ı Müslim mahallelerin adları sonraki yıllarda değişikliğe uğradığı sebepten tesbit edilememiştir.

²³⁴ TK. KKA. **TD.** nr. 572, vr. 9a.

²³⁵ Hacı Hürmüz ve Abdi Hoca mahalleleri XVII.yy'da birleşmişler ve kayıtlarda Hacı Hürmüz Ağa nâm-ı diğer Abdi Hoca şeklinde tek mahalle olarak kaydedilmişlerdir. BOA. **MAD.** nr. 3040, s.6.

2- Aşağı Kısım Yerleşmeleri (II. Kısım)

II. Kısım diye adlandırdığımız bu yerleşim alanı Osmanlı öncesinde mevcut değildi. Zîrâ Rodosçuk iskelesi XIII.yy başlarına kadar batı yakası sahilinde bulunmaktaydı. Rodosçuk bir dönem Venedik idaresinde kaldığı süre zarfında iskelenin yeri kalenin hemen aşağısına, doğu yakası sahiline taşınmış ve Bizans'ın son dönemine kadar bu iskele kullanılmıştır. Osmanlı idaresinde iskele, yerinde bırakılarak XV.yy'ın ikinci yarısından itibaren çevresinde hanlar ve buradaki insanların ihtiyaçları için bir de hamam ve sair hizmet binâları yaptırılmıştır. XVI.yy'da kasaba sakinlerinden Hacı Hürmüz, iskeleye gelen gemilerin gece güvenli sefer yapmalarını sağlamak amacıyla iskeleye bir *deniz feneri* yaptırmıştır²³⁶.

XVI.yy'ın başlarına kadar burada herhangi bir yerleşim yeri, mahalle kurulmamıştır. XVI.yy'ın başlarından itibaren iskele civarında başlayan ticari hareketlilikle birlikte bu bölge nüfus çekmeye başlamıştır. Artık yoğun bir ticari trafiğin yaşandığı iskelede malların nakliyesi, korunması ya da alış verişin denetlenmesi gibi hususlar için çeşitli görevliler sürekli olarak bulunmaya başlamış olmalı ki iskele civarında yeni bir yerleşim yeri kurulmuştur. İskele tarafında ilk olarak 1522 yılında bir mahallenin kurulduğu görülmektedir. *İskele Mahallesi* adıyla kurulan bu mahalle 9 hâne 11 mücerreden oluşan küçük bir mahalledir²³⁷. Burası limanda çalışanlar ile ailelerinin oluşturduğu bir mahalledir denebilir.

İskele Mahallesi şehirdeki yeni yapılanmanın habercisi olması sebebiyle kasabanın yerleşim tarihi açısından önem taşımaktadır. İskele Mahallesi, batı yakasının yukarı kısmında kurulmuş olan Müslüman mahallelerinin aksine sahilde kurulmuş ilk Müslüman mahallesi olarak dikkat çekmektedir. Tahrîr kayıtlarında ilk olarak İskele Mahallesi adıyla kayıtlı olan mahalle sonraki yıllarda "*nâm-ı diğer Merhûm Dizdârzâde*"²³⁸ ve ardından "*Dizdârzâde*" olarak anılmaya başlanmıştır²³⁹. Dizdarzâde Mahallesi bugünkü Turgut Mahallesi sınırları içinde bulunmaktaydı²⁴⁰.

²³⁶ RSS. nr. 1550, 42b.

²³⁷ AK. O.116/4, vr.4a. (Defter Kanunî döneminde tutulmuş olup kesin tarihi belli değildir. Ancak tahrîrin 1522-1530 yılları arasında yapıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca hemen ardından tutulmuş 1530 tarihli TD 370 no'lu icmâl defterinde de İskele Mahallesi mevcuttur.

²³⁸ Mahallenin adı, "Mahalle-i İskele nâm-ı diğer merhum Dizdarzâde" olarak kayıtlıdır. BOA. TD. nr. 210, s.212.

²³⁹ Merhum Dizdârzâde ismi XVI.yy'ın ikinci yarısında sadece Dizdârzâde olarak kaydedilecektir. BOA. TD. nr. 385, s. 403.

²⁴⁰ Aydın Oy, a.g.e., s. 43.

Bu kayıttan anlaşılacağı üzere kasabanın iskelesi Ördeklidere'nin doğu yakası sahilindedir²⁴¹. Kasabanın ikinci iskelesi olan Rüstem Paşa iskelesi ise XVI.yy'ın ikinci yarısında batı yakası sahilinde kurulacaktır.

Dizdârzâde ismi, İskele Mahallesi'nde Dizdârzâde Mehmet Bey'in yaptırdığı mescide istinaden verilmiştir²⁴². Dizdârzâde mescidi, iskelenin biraz yukarısında, bugünkü Ördeklidere caddesinin doğu yakasında bulunmaktaydı²⁴³. Dizdârzâde Mehmet Bey iskelede ve şehirde bulunan bazı işletmelerinin gelirlerini bu mescidin masrafları için vakfetmiştir²⁴⁴. Mahallenin adının XVII.yy kayıtlarında da Dizdârzâde olarak kaydedildiği görülmektedir.

İskele taraflarında başlayan bu süreç hızlı bir şekilde devam etmiştir. İskele tarafının en büyük mahallesi olan Bevvâb Mehmet Bey Mahallesi de bu süreçte kurulmuştur. Bevvâb Mehmet Bey Mahallesi, İskele (Dizdârzâde) Mahallesi'nin doğu tarafında kurulmuş bir mahalledir. Mahalle, bugünkü Hürriyet Mahallesi sınırları içinde bulunmaktaydı²⁴⁵. Kasabanın en büyük ve ilk hanlarından olan Çandarlızâde İbrahim Paşa Hanı ile Yegânzâde Hanı ve Abdüssleâm Bey Hanı bu mahallede bulunuyordu. Daha doğrusu mahalle, bu hanların etrafında kurulmuştur denebilir. Burası ileride de bahsedileceği üzere kasabanın ikinci ekonomik merkezi olup *Aşağı Çarşı*'nin merkezi haline gelecektir. Nasıl ki *Yukarı Çarşı*'nin merkezini Câmi-i Atik Mahallesi oluştuyorsa, *Aşağı Çarşı*'nin merkezini de Bevvâb Mehmet Bey Mahallesi oluşturmaktadır.

Mahalleye adını veren Bevvâb (Kapıcı) Mehmet Bey hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ancak kendisinin, İstanbul'un iâşesi için görevlendirilmiş bir memur olup daha sonra Rodosçuk'a yerleşerek bizzat ticaret hayatında aktif olarak bulunmuş olabileceğini akla gelmektedir. Dergâh-ı âli Bevvâbları'nın sarayın iâşesi temini için Rodosçuk iskelesinde görevlendirildiğinin birçok örneği

²⁴¹ Bu hususa daha önce değinilmişti. Bkz. I. Bölüm, İskele kısmı.

²⁴² Bir sicil kaydından Dizdârzâde'nin adının Mehmet olduğunu öğrenmekteyiz. **RSS**. nr.1520, 4a.

²⁴³ Yerel araştırmacılardan Mehmet Serez mescidin iskele çarşısından postaneye çıkan bayırın sağ tarafında Gönül Sokakta bulunduğunu bildirmektedir. Bu tarif XVI.yy'da mahallenin kurulduğunu tahmin ettiğimiz yer ile örtüşmektedir, M. Serez, **a.g.e.**, s. 119. Kezâ bkz. Hikmet Çevik, **Tekirdağ Tarihi**, s.77.

²⁴⁴ Rodosçuk'taki mescidden başka Gelibolu'da da bir câmisi bulunmakta ve câminin masrafları da yine Rodosçuk'ta bulunan işletmelerinden elde edilen gelirden karşılanmaktaydı. **RSS**. nr.1520, 4a.

²⁴⁵ Aydı Oy, **a.g.e.**, s. 26.

bulunmaktadır²⁴⁶. Ya da ikinci bir ihtimâl, Mehmet Bey daha önce bir iltizâmı tutuyorken şehirde yatırım yaparak gelirini arttıran biri de olabilir. Dergâh-ı âlî bevvâblarından çoğu kimseler Rodosçuk'ta çeşitli mukataaları ellerinde bulunduruyorlardı²⁴⁷.

1540'lara ait tahrîr defterlerinde *Kemâl Bey* adlı bir mahalleye rastlanmaktadır²⁴⁸. Mezkûr mahalle hakkında tahrîr kayıtlarının dışında bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak tetkikler neticesinde iskele civarında kurulduğunu ve takip eden yıllarda yakınlarındaki yeni kurulan ya da kendilerinden daha büyük olan mahallelerle birleşmiş olduğu tahmin edilebilir. Kemal Bey Mahallesi 15 yıl varlığını korumuşken daha sonra adına rastlanmamıştır. Bevvâb Mehmet Bey ile aynı dönemde kurulmuş olan bu mahalle ilk tahrîrde ard arda kaydedilmişlerdir. Mahallelerin nüfus oranlarını ve kuruluş koşullarını dikkate alarak tahrîr kayıtlarını incelediğimizde mezkûr mahallenin Bevvab Mehmet Bey Mahallesi ile birleşmiş olduğu tahmin edilebilir²⁴⁹. Bu iki mahalle iskelenin doğu tarafında kurulmuştur.

Aynı yıllarda bu iki mahalle ile birlikte kayıtlarda *Hüseyin Çavuş Mahallesi* adlı bir mahalle daha bulunmaktadır²⁵⁰. Bu mahalle kasabanın önde gelen simalarından Hüseyin Çavuş tarafından kurulmuştur. Kasabada Hacı Hızır Mahallesi yakınında ikinci bir Hüseyin Çavuş Mahallesi'nin kurulmasıyla birlikte bu ilk kurulan Hüseyin Çavuş Mahallesi'ne "*Leb-i derya diğer Hüseyin Çavuş Mahallesi*" adının verildiği anlaşılmaktadır. Adından da anlaşılabacağı üzere mahalle sahilindedir. Mahallenin tam olarak yerini ise modern kaynaklardan öğrenmekteyiz²⁵¹. Buna göre "*Leb-i derya diğer Hüseyin Çavuş*" Mahallesi'nin iskelenin batı yönünde Dizdarzâde Mahallesi ile Ördeklidere arasında bulunduğu ve batı sınırını da Câmî-i Cedîd Mahallesi'nin teşkil ettiği söylenebilir.

²⁴⁶ RŞS. nr. 1539, 9a.- 15a; RŞS. 1551, 11b.

²⁴⁷ Örneğin, Dergâh-ı âlî bevvâblarından Mehmet Çavuş, Fatih evkafından olan Rodosçuk mukataasını 1015 yılı başlarından itibaren 3 yıl tamamına 7 yük ve 30.000 akçaya iltizâm tarikiyle uhdesine aldığı görülmektedir. RŞS. nr.1550, 3a. Bu şahısların adamları yahut kendileri bizzat kasabada bulunarak mukataa içindeki kalemleri denetlemekte ve bu süre içinde kasabada yaşamakta idiler. Böylece kasabanın bir sâkini olarak kasabada kaldıkları süre içinde katkıları olmuş olabilir.

²⁴⁸ BOA. TD. nr. 210, s. 212.

²⁴⁹ Mukayese için bkz. BOA. TD. nr. 210; BOA. TD. nr. 240; BOA. TD. nr. 385.

²⁵⁰ BOA. TD. nr. 210, s. 212.

²⁵¹ Mahmut Sümer, *Tekirdağ'ın Eski Günleri*, s. 76.

İskeledeki bu fiziksel gelişim sadece evlerin ve mahallerin kurulmasıyla sınırlı değildi. XVI.yy'ın sonlarına doğru Dizdârzâde ve Bevvâb Mehmet Bey Mahallesi arasında çok sayıda ticari yapı da inşâ edilmiştir. *Aşağı Çarşı*'nın ve iskelenin ticari fonksiyonu göz önünde bulundurulduğunda birkaç yeni han, dükkânlar, bezirhâne, lokanta, fırın ve kahvehâne gibi yapıların inşâ edilmesi bu iki mahalleyi birbirine yaklaştırmıştır. Her iki mahalle arasında fiziksel olarak fazla bir mesafe bulunmamaktadır. Hatta *iskele ile Aşağı Çarşı* arasındaki ilişkiler bu yapıyı daha da girift hale getirmiştir denebilir.

XVI.yy'ın ikinci yarısından itibaren iskeledeki ticaretin ivme kazanması nüfus yönünden iskele tarafının kalabalıklaşmasına yol açmıştır. XVI.yy'ın sonlarında Behram Reis adlı yeni bir mahallenin kurulduğu görülmektedir. Bugün Hürriyet Mahallesi sınırları içinde bulunan Behram Reis Caddesi olarak bilinen cadde adını buradan almaktadır. İskeledeki hanların doğu taraflarında Ördeklidere yakınlarında kurulan mahalle, Behram Reis tarafından yaptırılan mescid etrafında şekillenmiştir. *Eski Postane* ile mezarlık arasında bulunan Behram Reis Mescidi²⁵² 1912 yılına kadar ayakta kalmış ve aynı yıl meydana gelen depremde yıkılmıştır. Sicil kaydından elde ettiğimiz bilgilere nazaran, Behram Reis Mahallesi'nin 1560'lı yıllarda kurulduğunu söylemek mümkündür²⁵³. Ancak mahallenin adına ilk olarak 1595 tarihli tahrîr kaydında rastlamaktayız.

Behram Reis, Rodosçuk eşrafından olup gerek Rodosçuk çarşısında gerekse iskele civarında bezirhâne, fırın, dükkân ve bunun yanı sıra ayrıca bir fırın ve değirmeni bulunmakta idi²⁵⁴. Tüm vakıf kayıtlarında rastladığımız üzere bu işletmelerden bazılarının gelirleri de mescidin giderlerine ayrılmış olmalıdır.

²⁵² Hikmet Çevik, *Tekirdağ Tarihi*, s. 76.

²⁵³ RŞS. nr.1524, 77b.

²⁵⁴ TK. KKA. TD. nr. 572, vr. 12a- 14a.

Mahalleler	1515	1522-30	1535	1540	1545	1550	1595
İskele [Dizdârzâde]	-	+	+	+	+	+	+
Kemal Bey	-	-	-	+	+	+	+
Bevvab (Kapıcı) Mehmet Bey	-	-	-	+	-	+	+
Çavuş Hüseyin Bey der Leb-i derya	-	-	-	+	+	+	+
Behram Reis	-	-	-	-	-	-	+

Tablo- 5 II. Kısım Yerleşmeleri

b- Batı Yakası Yerleşim Plânı

1- Yukarı Kısım Yerleşmeleri (III. Kısım)

Şekil-2’de III. Kısım Yerleşmeleri olarak adlandırdığımız yerleşim alanı, batı yakasındaki tepenin yamaçlarında, kasabanın merkezi olan kaleden uzakta kurulmuştur. Aşağıda da görüleceği üzere burası kasabada ilk Müslüman mahallelerinin kurulduğu yer olarak önem arz etmektedir. Bölgenin fethinden sonra kasabaya gelenler ilk olarak bu kısımda yerleşmiştir.

Rodosçuk’a ait mevcut ilk tahrîr defteri 1515 yılına aittir. Bu tahrîrde kasabada Câmi-i Şerif mahallesinin yanı sıra Hacı Mehmet, Hacı Hızır ve Nebî Reis adlı üç mahallenin daha bulunduğu görülmektedir²⁵⁵. XV.yy’a ait Rodosçuk tahrîrlerinin mevcut olmaması sebebiyle bu mahallelerin daha önceden mi var olduğu yoksa 1515’te mi kurulduğu sorusunun cevabı net değildir. Ancak mevcut verilerden yola çıkılarak bu soruya cevap verilebilir.

Kasabanın ilk câmisi olan Câmi-i Şerif bilindiği üzere XV.yy’da eski kale içindeki kiliseden tahvil olunmuştur²⁵⁶. Dolayısıyla Câmi-i Şerif Mahallesi de XV.yy’ın ikinci yarısında kurulmuştur. Kasabanın fethi XIV.yy’ın ikinci yarısında gerçekleştiğine göre şu halde kasabada XV.yy’ın ikinci yarısından önce kurulmuş Müslüman mahallelerinin bulunması gerektir. Bu cümleden olarak Nebî Reis, Hacı

²⁵⁵ BOA. TD. nr. 50, s. 226- 230.

²⁵⁶ Bkz. I. Bölüm, Kale.

Hızır ve Hacı Mehmet mahallelerinin kasabanın ilk Müslüman mahalleleri oldukları söylenebilir.

Nebi Reis Mahallesi, XVI.yy'ın başlarında kasabanın ikinci büyük mahallesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tarihte mahallede görevli iki imam bulunması mahallenin, Câmi-i Şerif inşâ edilmeden önce kasabanın en prestijli mahallesi olduğu akla getirmektedir. Mahallenin bir mescid etrafında şekillendiği muhakkaktır. Bu mahalle muhtemelen XVI.yy'ın başlarında oluşan Câmi-i Şerif mahallesinin misyonunu taşımaktaydı. Kasabanın ilk yönetici kadrosunun bu mahallede oturduğu ve kasabanın idari merkezinin Nebi Reis Mahallesi olduğu söylenebilir. Zirâ islâm şehirlerinde Cuma Mescidi ve hükûmet konağı (darü'l-emâre) şehrin merkezini oluşturmaktaydı²⁵⁷. Ayrıca ilginçtir XVII.yy'ın sonlarında Rodosçuk kadısının Nebizâde mahallesinde oturduğu kayıtlıdır²⁵⁸.

Mahalle, 1535 yılına kadar Nebi Reis olarak kaydedilmiştir. 1535- 1541 yılları arasında mahallenin adına tahrîr kayıtlarında rastlanmamaktadır. 1550'li yıllara ait tahrîr kaydında *Şeyh nâm-ı diğer Nebizâde* ifadesinden²⁵⁹, 1535 yılındaki tahrîr defterinde karşımıza çıkan Şeyh Mahallesi'nin, Nebizâde Mahallesi (Nebî Reis Mahallesi) olduğunu öğrenmekteyiz²⁶⁰. Bu isim değişikliğinin sebebini incelediğimizde mahallenin imamı olan *Şeyh Muhyiddin Halife*'nin isminin geçici bir süre mahalleye verilmesinden kaynaklandığını tesbit etmekteyiz²⁶¹. Sıkça karşılaşıldığı üzere mahalleler bazen imamların adıyla da anılmakta idi²⁶².

Nebi Reis Mahallesi, XVI.yy'ın sonlarına doğru Nebizâde Mahallesi olarak kayıtlara geçecektir²⁶³. Bu mahallenin adına modern kaynaklarda da rastlanmaktadır²⁶⁴. Bu mahalle bugün Eski Câmi Mahallesi'nde Nebizâde Sokağı

²⁵⁷ Abdülaziz Durî, "Hükümet Kurumları", **İslâm Şehri**, Ed. R.B. Serjeant, (çev. Elif Topçugil,) İstanbul 1997, s. 63.

²⁵⁸ BOA. TD. nr. 816, s. 16.

²⁵⁹ BOA. TD. nr. 385.

²⁶⁰ BOA. TD. nr. 185, s. 134.

²⁶¹ BOA. TD. nr. 210 s. 211.

²⁶² Aynı durum bir süre için Hüseyin Çavuş Mahallesi için de söz konusu olmuştur. Mahalle bir ara sicil kaydında Yakup Hoca Mahallesi olarak geçmişti, aynı dönemi içeren tahrîr kayıtlarını incelediğimizde Yakup Hoca'nın imamı olduğu mahallenin Hüseyin Çavuş Mahallesi olduğu tesbit edilmiştir. **RSS**. nr.1510, 10b

²⁶³ TK. KKA. TD. nr. 572, s. 8a.

²⁶⁴ Aydın Oy, **a.g.e.**, s. 22.

olarak yaşamaktadır. Bu sokak bugün şehrin batı yakasında yükselen tepenin yamaçlarında bulunmaktadır.

Hacı Hızır ve Hacı Mehmet mahallelerinin adlarına ise modern kaynaklarda rastlanmamaktadır. Ancak XVI. yy'ın ikinci yarısına ait defterde Hüseyin Çavuş Bey nâm-ı diğer Hacı Hızır²⁶⁵ kaydından bu iki mahallenin yan yana olduğu ve Hüseyin Çavuş Mahallesi ile birleştiği ve artık iki mahallenin birlikte zikredildiği görülmektedir. Hüseyin Çavuş Mahallesi, kasaba sakinlerinden Hüseyin Çavuş'un yaptırdığı mescid etrafında kurulmuştur²⁶⁶. Mescidin daha sonra câmiye dönüştürüldüğünü öğrenmekteyiz²⁶⁷. Hüseyin Çavuş Mescidi bugünkü Muratlı Caddesi üzerinde Tuğlacılar Lisesi'nin karşısında bulunmaktaydı²⁶⁸. Sicil defterindeki vakıf kayıtlarını incelediğimizde Hüseyin Çavuş'un kasabanın ileri gelenlerinden varlıklı biri olduğu anlaşılmaktadır²⁶⁹. Bu mahalle Hüseyin Çavuş tarafından kurulmuş ikinci mahalledir.²⁷⁰ Bu iki mahallenin birbiriyle karıştırılmaması gerekir.

Hüseyin Çavuş Mahallesi sınırları içinde Hacı Hızır ve Hüseyin Çavuş adlı iki mescidinin bulunması iki mahallenin birleşmiş olması sebebiyledir²⁷¹. Şu halde Hacı Hızır Mahallesi'nin Hüseyin Çavuş Mahallesi yakınında olduğu ve kasabanın batı yakasında bulunduğu konusunda bir şüphe yoktur.

Modern kaynaklarda Hacı Mehmet Mahallesi'nin iskele taraflarında kurulduğu kaydedilmektedir²⁷². Ancak 1515'lerde iskele taraflarında Müslüman yerleşimi bulunamamaktadır. Bu mahallenin kurucusu hakkında ne sicil ne de tahrîr

²⁶⁵ BOA. TD. nr. 385, s. 402.

²⁶⁶ RŞS. nr. 1513, 13a.

²⁶⁷ RŞS. nr. 1544, 56.

²⁶⁸ Mehmet Serez, Hüseyin Çavuş Mescidi'ne Kadiri Tekkesi de denildiğini kaydetmektedir. Serez, **a.g.e.**, s. 361.

²⁶⁹ Hüseyin Çavuş mescidine vakfedilen, 14 bâb oda, bir han, 2 mahzen, 1 boyahâne ve serhâne, 1 attâr dükkânı, 1 kebab dükkânı, 1 börek dükkânı, kırıshâne ve kereste dükkânı olmak üzere toplam 10 dükkân vakfın mallarından idi. Ayrıca kiraya verilen bir bostan ve 4 yağhâneyi de bunlara eklemek gerekir. Bunlardan elde edilen 44.585 akçalık gelir mescidin görevlileri ve masrafları için kullanılmaktaydı. RŞS. nr. 1544, 56a.

²⁷⁰ Mezkûr mahalle kurulduğunda daha önce kasabada var olan Hüseyin Çavuş Mahallesi'ne "Hüseyin Çavuş Bey der kurb-i Leb-i derya" ismi verildiği anlaşılmaktadır. Ayrıntı için bkz. III. Kısım yerleşmeleri.

²⁷¹ Hüseyin Çavuş Mahallesi sâkinlerinden Cafer b. Abdullah avârız tekâlifi için 300 akça Hacı Hızır mescidine ve 300 akça da Çavuş Hüseyin Bey mescidine vakfetmiş ve bu para mescidlerin imamlarına verilmiştir. RŞS. nr. 1514, 68a.

²⁷² Aydın Oy, **a.g.e.**, s. 32.

defterlerinde her hangi bir kayıt bulunmaktadır. Mahallenin yerinin neresi olduğu konusu ise ayrı bir meseledir. Ancak kasabada Müslüman yerleşmelerinin hangi alanlarda gerçekleştiğini belirlemek adına bu mahallenin yerinin tesbiti önemlidir.

1540 yılına kadar Hacı Mehmet Mahallesi'ni tahrîr kayıtlarında görebilmekteyken²⁷³, bir sonraki tahrîrde (1545 yılı) ve daha sonraki yıllarda mahalleyle ilgili herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Kasabadaki fiziksel gelişim doğrultusunda mezkûr mahallenin yeni kurulan mahallelerden biri ile birleşmiş olması muhtemeldir.

Hacı Mehmet Mahallesi'nin tahrîr kayıtlarında yer almadığı tarihte yeni bir mahalle olarak *Ali Çelebi Mahallesi*'nin ortaya çıktığı görülmektedir²⁷⁴. Tahrîr kayıtlarını incelediğimizde yeni kurulan Ali Çelebi Mahallesi sakinlerinin büyük bir kısmının 1540'larda mevcut olan Hacı Mehmet Mahallesi sakinlerinden oluştuğunu tesbit etmekteyiz. Her iki mahallenin imamı Eyyüb Fakih v. Abdi adlı şahıstır. Ayrıca XVI.yy'ın ikinci yarısında bir ara Rodosçuk mültezimi olan kasaba âyânından Cihanşah b. Seferşah'ın, 1541 yılında Hacı Mehmet Mahallesi sâkini iken, 1545 yılında hazırlanan defterde yeni oluşan Ali Çelebi Mahallesi sakinleri arasında olduğunu görmekteyiz²⁷⁵. Bu iki mahallenin birbirlerine yakın olduğunu ve ilerleyen zaman içerisinde tek bir mahalle olarak varlıklarını devam ettirdikleri anlaşılmaktadır. XVI.'yy'ın başlarında mevcut olan Hacı Mehmet Mahallesi'nin, Ali Çelebi (Kâtip Ali/ Karakâtip) Mahallesi yakınında olduğu anlaşılmaktadır.

Ali Çelebi Mahallesi, ilk olarak Ali Çelebi ismiyle kaydediliyorken²⁷⁶, XVI.yy'ın sonlarına doğru ise Kâtip Ali Çelebi adı ile kaydedilmeye başlanmıştır²⁷⁷. XVI.yy'ın ikinci yarısına ait olan sicil kayıtlarında mahallenin adını Karakâtip olarak da görmekteyiz. Sicil kayıtlarında, aynı adlı şahıslarla ilgili konularda mahalle adı bazen Kâtip Ali Çelebi Mahallesi, bazen de Karakâtip Mahallesi olarak zikredilmektedir²⁷⁸.

²⁷³ BOA. TD. nr. 210, s. 209.

²⁷⁴ 1541 (TD 210) yılında yapılan tahrîrde Hacı Mehmet Mahallesi mevcutken birkaç yıl sonra yapılan tahrîrde (1545- TD 240) ise yoktur. Ali Çelebi Mahallesi de bu esnada ortaya çıkmıştır. BOA. TD. nr. 240, s. 156.

²⁷⁵ Krş. BOA. TD. nr. 210, s. 209 ile BOA. TD. nr. 240, s.156.

²⁷⁶ BOA. TD. nr. 240, s. 156.

²⁷⁷ TK. KKA. TD nr . 572, s. 9a.

²⁷⁸ RŞS. nr.1550, 29a.

Örneğin, Cihanşah b. Seferşah adlı mültezimin oturduğu yerin tahrîr ve sicil defterlerinde farklı şekillerde kaydedildiği görülmektedir. Nitekim tahrîr kayıtlarında Cihanşah b. Seferşah adlı mültezimin Ali Çelebi Mahallesi'nde kayıtlı iken ²⁷⁹ aynı tarihlerde bu şahsın Karayazıcı Mahallesi'nde oturduğuna dair de sicil kayıtları mevcuttur²⁸⁰. Tahrîr ve sicil kayıtlarını takip ettiğimizde *Ali Çelebi*, *Kâtip Ali Çelebi* ya da *Karayazıcı* mahallelerinin aynı mahalleler olduğu anlaşılmaktadır. Mahalle, XVII.yy'a ait avâriz defterlerinde artık *Karakâtip* olarak kaydedilmiş ve modern kaynaklara da bu isimle geçmiştir. Modern kaynaklarda Karakâtip Mahallesi'nin bugünkü Orta Câmi Mahallesinde bulunduğu kayıtlıdır²⁸¹. Yerini tesbit etmeye çalıştığımız Hacı Mehmet Mahallesi, Ali Çelebi [Karakâtip/Karayazıcı] Mahallesinin bulunduğu yerde idi. Şu halde Hacı Mehmet Mahallesi'nin kasabanın batı yakasında kurulduğu netleşmektedir.

Yukarıda yerlerini tesbit ettiğimiz Nebi Reis, Hacı Mehmet ve Hacı Hızır mahalleleri görüldüğü üzere kasabanın Osmanlı öncesi mevcut yerleşim merkezinin oldukça dışında kurulmuşlardır. Kasabaya yeni gelenlerin kale içinde ya da batı sahilindeki Rum mahalleleri yanında değil, onlardan oldukça uzakta, kasabanın batı yakasında yükselen tepenin yukarı kısmında meskûn oldukları anlaşılmaktadır. Bu yerleşme tarzına baktığımızda ilk dönemlerde (XV.yy sonlarına kadar) kasabada etnik bakımdan bir ayrışma olduğunu söylemek mümkündür. İki yaka arasındaki dere bu ayrımın doğal bir sınırı durumundadır.

1520'lerden sonra kasabanın doğu yakasında iskelenin yanında bir mahalle kurulmasıyla birlikte, kasabadaki Müslümanların sahile doğru yönelme eğilimi başlamıştır denebilir. Batı yakası yukarı kısmında oturanların 1530'lardan sonra yerleşme sisteminde bazı değişiklikler olduğu ve bu yakada da dah aşağılarda sahili gören yerlere yerleşme süreci başladı. 1535 yılına ait tahrîr defterinde adına ilk kez rastladığımız Câmi-i Cedîd Mahallesi²⁸², yukarıda zikredilen üç mahalleden farklı olarak batı yakasındaki tepenin aşağı kısmında inşâ edilmiş ve etrafında bir mahalle oluşmuştur.

²⁷⁹ BOA. TD. nr. 385, s. 405.

²⁸⁰ RŞS. nr.1514, 8a.

²⁸¹ Aydın Oy, a.g.e., s.38.

²⁸² BOA. TD. nr. 185, s. 132.

Câmi-i Cedîd Mahallesi'nin, kasaba ileri gelenlerinden Kürkçü Sinan tarafından yaptırılan câminin karşısındaki mahalle olduğu anlaşılmaktadır. Kürkçü Sinan Câmiî, bânisinin adından ziyâde, kasabanın ilk câmisi olan Câmi-i Şerif'ten sonra yapıldığı için *Câmi-i Cedîd* ismiyle anılmış ve câminin adına istinaden etrafında kurulan mahalleye de Câmi-i Cedîd Mahallesi denilmiştir. 1550'lere kadar mahallenin adı Câmi-i Cedîd olarak geçmekteyken şehirdeki yeni oluşumların yansıması olarak yeni bir isim aldığı anlaşılmaktadır.

Örneğin 1557 yılına ait bir sicil kaydında görülen Sinan Subaşı Mahallesi adlı bir mahalleye tesadüf edilmektedir²⁸³. Tahrîr defterlerini incelediğimizde, 1550'li yılların başında tutulmuş defterindeki *Câmi-i Cedîd Mahallesi*²⁸⁴ sâkinleri ile 1595 tarihli defterde ilk kez karşımıza çıkan *Câmi-i Sinan Subaşı Mahallesi*²⁸⁵ sâkinlerini karşılaştırdığımızda her iki mahallenin pek çok sâkinin aynı kişiler olduğu görülmektedir. Ayrıca iki mahallenin imâmı da Alâeddin Halife olarak kayıtlıdır. Hatta 1550'lerde hayatta olup Câmi-i Cedîd Mahallesi sâkinlerinden olan Hacı Nasuh b. Mustafa'nın²⁸⁶ 1595 yılında artık hayatta olmadığını ve bu şahsın Sinan Subaşı Mahallesi avârızına 5000 akça nakit vakfettiğini tahrîr kayıtlarında görülmektedir²⁸⁷.

XVI.yy'ın sonlarında mahallenin artık Câmi-i Sinan Subaşı olarak kaydedilmeye başlaması, kasabada başka bir yeni câminin yapılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Zîrâ bu tarihlerde Rüstem Paşa Câmiî faaliyete geçmiştir. Ancak Rüstem Paşa Câmiî etrafında bir mahalle kurulmamıştır²⁸⁸. Sicil defterlerinde bahsi geçen Câmi-i Cedîd Mahallesi, Sinan Subaşı (Kürkçü Sinan) Mahallesi'dir. Örneğin kasabanın ileri gelenlerinden Mustafa b. Canpaşa, Câmi-i Cedîd Mahallesi sâkinlerindendir. Mezkûr şahıs 1540 yılında da aynı mahallede oturmaktadır²⁸⁹. Kaldı ki Câmi-i Cedîd Mahallesi ismine ilk olarak 1535 yılında hazırlanmış defterde

²⁸³ Bu kayıтта, Sinan Subaşı'nın vakfettiği abâcî dükkânının kiralanması hususunda sözleşmeyle bilgi bulunmaktadır. Bu dükkân Sinan Subaşı'nın yaptırdığı câmiye vakfettiği dükkânlardan olduğu muhtemeldir. Bu tarihten daha önce ve sonra mahalle ile ilgili bir kayda tesadüf edilmemiştir. **RŞS.** nr. 1515, (1557 yılı)

²⁸⁴ BOA. **TD.** nr. 385, s. 401.

²⁸⁵ TK. KKA. **TD.** nr. 572, vr. 4a.

²⁸⁶ BOA. **TD.** nr. 385, s. 401.

²⁸⁷ TK. KKA. **TD.** nr. 572., vr. 4a.

²⁸⁸ XVII. yy'ın ortalarında Rüstem Paşa Câmiî taraflarında bir mahalle kurulmuş ancak bu mahallenin adı Câmi-i Cedîd Mahallesi değil Rüstem Paşa Mahallesi' olarak kayıtlıdır. **RŞS.** nr. 1543, 11a.

²⁸⁹ BOA. **TD.** nr. 210, s. 210.

rastlanmaktadır ki bu tarihte Rüstem Paşa henüz sadrazam değildir ve Tekirdağ ile bir bağlantısı bulunmamaktadır²⁹⁰.

Rüstem Paşa Câmîinin faaliyete geçmesiyle birlikte Câmî-i Sinan Subaşı Mahallesi XVII. yy'ın başlarından itibaren Câmî-i Vasat Mahallesi olarak sicillerde geçmeye başlamış²⁹¹ ve XVII. yy boyunca Orta Câmî olarak adlandırılmıştır²⁹². Bu isim, Câmî-i Atik ile Rüstem Paşa câmîlerinin arasında kalması nedeniyle verilmiştir.

Görüldüğü üzere bir mahallenin adı farklı zamanda farklı kaynaklarda birkaç değişik şekilde geçmektedir. Daha önce de bahsedildiği üzere, Ali Çelebi Mahallesi ile Karakâtip Mahallesi aynı mahalleler olmasına rağmen sicil ve tahrîr verilerinde farklı mahalleler gibi görülmektedir. Eğer dikkatli davranılmazsa bu mahalleler, aynı tarihte ayrı ayrı mahallelermiş gibi algılanabilir. Bu hususta sicil ve tahrîr verilerinin iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Aksi halde aynı mahalleden farklı bir mahalleymiş gibi bahsedilebilir ve pek çok mahallenin var olduğu gibi bir yanlışlığa düşülebilir.

Câmî-i Cedîd'in yanında ve karşısında dükkânlar bulunmakta idi²⁹³. Bu dükkânlar Câmî-i Atik Mahallesi'nden başlayarak batı yakasına geçip aşağıya uzanan Yukarı Çarşı'nın, aşağıda sonlandığı yerdeydi. Sinan Bey'in yaptırdığı bu câmî belki de pazara gelen halkın Cuma namazını kılmaları için düşünülmüştü. Yapılış amacı ne olursa olsun bu câmî ve hemen karşısında oluşan mahalle, kasabadaki Türklerin ilk yerleştikleri yerden, XVI.yy başlarında artık yavaş yavaş aşağıya doğru indiğinin işaretidir.

Câmî-i Cedîd Mahallesi ile aynı zamanda kurulan bir diğer mahalle ise Hacı İsa Mahallesi'dir²⁹⁴. Hacı İsa Mahallesi bugünkü Orta Câmî Mahallesi sınırlarında bulunmaktaydı²⁹⁵. Hâlen sokak olarak yaşayan mahalle bugün Hasan Efendi Câmîi'nin arkasında uzanan dik sokakta yer almaktadır. Mahalle, batı

²⁹⁰ Mahallenin isminin kimi araştırmacıları yanlışlığa düşürdüğü anlaşılmaktadır. Sicil kayıtlarında adı geçen Câmî-i Cedîd, Rüstem Paşa Câmîi olarak algılanmış ve böylece Câmî-i Cedîd Mahallesi'nin Rüstem Paşa Câmîi etrafında kurulan bir mahalle olduğu sonucuna varılmıştır. Bkz. Özlem Sert Sandfuchs, **a.g.t.**, s. 42- 43. Hâlbuki Câmî-i Cedîd Mahallesi adına tahrir defterlerinde 1530'larda düzenlenmiş tahrir defterlerinde rastlanmaktadır. BOA. **TD.** nr.185, s.132.

²⁹¹ **RSS.** nr. 1551, 61a.

²⁹² BOA. **MAD.** nr. 3040, s.6.

²⁹³ **RSS.** nr. 1550, 45a.

²⁹⁴ BOA. **TD.** nr. 210, s. 209.

²⁹⁵ Aydın Oy, **a.g.e.**, s. 38.

yakasının Ördeklidere'ye bakan yani doğu yakasına bakan tarafında bulunmaktaydı. Bu yön, Yukarı Çarşı'nın aşağıya uzandığı güzergâha yakındı. Gerek pazara gerekse sahile yakın olması sebebiyle stratejik bir nokta olan mahalle, XVI. yy'ın ikinci yarısında kasaba ileri gelenlerinin oturmayı tercih ettiği yer olarak dikkat çekmektedir. Şehrin ekonomisini elinde tutan ve buna yön veren pek çok mültezim ve vakıf yöneticisi Hacı İsa Mahallesi'nin sakinlerindendir²⁹⁶.

Hacı İsa Mahallesi bu yakada adeta bir cazibe noktasıdır. 1550'lerde kurulan mahallelerden Cennet Hatun, Yunus Bey ve İbrahim Bey Mahalleleri'nin Hacı İsa Mahallesi ekseninde kurulduğu anlaşılmaktadır.

Hacı İsa Mahallesi'nin hemen yukarısında bugünkü Hasan Efendi Câmii bulunmaktadır. Modern kaynaklardan, bugün Hasan Efendi Câmii olarak bilinen muhite eskiden Cennet Hatun Mahallesi denildiğini öğrenmekteyiz²⁹⁷. Câminin karşısından başlayıp yukarı doğru uzanan bu sokak bugün "*Firdevs Sokak*" olarak kayıtlıdır²⁹⁸. Bu isim, mahallenin eski ismine istinaden verilmiş olmalıdır. Mahalle Cennet Hatun'un yaptırdığı mescid etrafında kurulmuştur. Beytül-mâl emini olan Müseyyib Çelebi b. Pîri 'nin evi Cennet Hatun Mahallesi mescidin hemen yanında bulunmaktaydı²⁹⁹.

Modern kaynaklarda, yukarıda adı geçen Hasan Efendi Câmii'nin 1616 yılında Cennet Hatun tarafından yapıldığı yazmaktadır³⁰⁰. Cennet Hatun Mahallesi 1550'lerde mevcut olduğuna göre mezkûr câmi, Hasan Efendi tarafından 1616 yılında Cennet Hatun Mescidi üzerine yapılmış olmalıdır. Hasan Efendi Câmii muhitine Cennet Hatun Mahallesi denilmesi bu sebepten ötürü olmalıdır.

1550'lerde Hacı İsa Mahallesi'nin güney-doğu tarafında İbrahim Bey Mahallesi kurulmuştur³⁰¹. İbrahim Bey Mahallesi bugünkü Orta Câmi Mahallesi sınırları içinde Yunus Bey ve Soğukkuyu Caddeleri arasında uzanan cadde üstünde

²⁹⁶ Rodosçuk Bâd-ı hava ve asiya ve ihzâriye ve balıkhâne ve resm-i küvare (petek) ve adet-i ağnam ve resm-i keyl ve rûsum-ı aruz ve resm-i fuçu ve yava ve kaçgûn ve beytûlmal gelirlerini mukataaya tutan Abdi b. Seferşah Hacı İsa mahallesi sakinlerindendir. **RŞS.** nr.1512. Yine kasaba ileri gelenlerinden Beylerhan b. İbrahim de aynı mahallede oturmaktadır. **RŞS.** nr. 1513, 52a .

²⁹⁷ Aydın Oy, **a.g.e.**, s. 72

²⁹⁸ Saha incelemesi esnasında mahallenin yerini bizzat tesbit etmiş bulunaktayız.

²⁹⁹ **RŞS.** nr. 1551, 64.

³⁰⁰ Aydın Oy, **a.g.e.**, s.70.

³⁰¹ BOA. **TD.** nr. 385, s. 405.

bulunmaktaydı³⁰². Kasabanın yerleşim plânına bakıldığında İbrahim Bey Mahallesi'nin, Câmî-i Cedîd Mahallesi ile komşu olduğu anlaşılmaktadır.

Hacı İsa Mahallesi'nin yukarısında Yunus Bey Mahallesi bulunmaktaydı. Tahrîr kaynaklarında ilk olarak 1550'li yıllarda rastladığımız mahalle³⁰³, Yunus Bey'in yaptırdığı mescid etrafında kurulduğu anlaşılmaktadır³⁰⁴. Modern kaynaklarda Yunus Bey Mescidi'nin şehrin en eski mescidi olduğu ve ilk Cuma namazının burada kılındığı rivayet edildiği kayıtlıdır³⁰⁵. Oysa mahallenin kuruluşu şehrin fethinden yaklaşık iki yüzyıl sonraya tesadüf etmektedir. Yunus Bey Mescidi, bugünkü Orta Câmî Mahallesi'nde Tavanlı Çeşme taraflarında bulunmaktaydı³⁰⁶. Şu halde Yunus Bey Mahallesi'nin XVI.yy'da Eski Câmî Mahallesi ile karşı karşıya olduğu söylenebilir. Yunus Bey Mahallesi, *Yukarı Çarşın*ın batı yakasında uzanan kısmının başlangıç noktası olmalıdır. Câmî-i Atik Mahallesi'nden başlayan *Yukarı Çarşı* Yunus Bey Mahallesi tarafında muhtemelen bir köprüyle batı yakasına geçmekteydi.

Câmî-i Cedîd, Hacı İsa, Cennet Hatun, Yunus Bey ve İbrahim Bey Mahalleleri bugünkü Ördeklidere ile Muratlı Caddeleri arasında kurulmuş mahallelerdir. 1550'lerde kasabanın batı yakasında mezkûr mahallelerle birlikte yine aynı tarihlerde başka mahalleler de kurulmuştur. Bunlar Canpaşa, Mescid-i Mûsa, Hoca Bayezid ve Mescid-i İskender Çavuş Mahalleleri'dir. Bu mahallelerin yeri bugünkü Muratlı Caddesinin batı taraflarındadır. Ancak bu bölgeyi XVI.yy'ın Tekirdağ'ı için değerlendirecek olursak buraların kasabanın batısı sınırını belirlediğini söyleyebiliriz. Canpaşa, Mescid-i Mûsa, Hoca Bayezid ve Mescid-i İskender Çavuş Mahalleleri pazar yerleri ve iskeleden oldukça uzakta kurulmuştur. Bugünkü Muratlı Caddesi bu mahalleleri, Hacı İsa Mahallesi ekseninde kurulan mahallelerden ayıran bir sınır gibi durmaktadır. Yeni mahallelerin kurulduğu coğrafya Caddenin batı tarafında bulunan ve bugün Zafer ve Aydoğdu Mahalleleri olarak geçen mahallelerin içinde kalmaktadır.

³⁰² Aydın Oy, **a.g.e.**, s.40.

³⁰³ BOA.TD. nr. 385, s. 406.

³⁰⁴ RŞS. nr.1550, 14a.

³⁰⁵ Aydın Oy, **a.g.e.**, s.42. Ayrıca bkz. Hikmet Çevik, **Tekirdağ Tarihi**, s.77

³⁰⁶ Aydın Oy, **a.g.e.**, s.42.

Mescid-i Mûsa Mahallesi³⁰⁷, bugünkü Zafer Mahallesi'nde Acı Çeşme denilen semtte Hacı Musa mescidi etrafında kurulmuştu³⁰⁸. XVI.yy'ın ortalarında kurulan bu mahalle sonraki yıllarda Hacı Musa ya da El-hâcc Musa olarak kaydedilmiştir³⁰⁹. Modern kaynaklarda şehir halkından naklen, Hacı Musa Mahallesi'nde akan suya *Acı Çeşme* denmesinin, Yahudi semtinde oturanların kuyularından sızan su ile karışması sebebiyle Acı Çeşme denildiği kayıtlıdır³¹⁰. Acı Çeşme Bayırı'nın hemen yukarısında bugün *Kırklar Tekkesi* olarak bilinen semtte XVI.yy'da Canpaşa Mahallesi bulunmakta idi³¹¹. XVI.yy'a ait sicil kayıtlarında Yahudi cemaatinden bazı kimselerin Canpaşa Mahallesi'nde meskûn oldukları kayıtlıdır³¹². Her ne kadar suyun acı olmasıyla bir ilgisi bulunmasa da mahallenin yukarısında Yahudilerin yaşadığı konusunda bu bilginin doğruluk payı bulunmaktadır.

Hoca Bayezid Mahallesi bugün *Zafer Mahallesi* sınırları içinde bulunmakta idi. Mahallenin adı tahrîr kayıtlarında ilk olarak 1550'lerde Hoca Bayezid nâm-ı diğer Cekli olarak kayıtlıdır³¹³. Cekli ismi, Câmî Atik Mahallesi sakinlerinden olup Atmacacıbaşı Gazanfer Ağa'nın Rodosçuk'taki vekili Hüsam b. Mehmet (el- ma'ruf) Cekli'den gelmektedir³¹⁴. Rodosçuk ileri gelenlerinden biri olan Cekli, Hekim Şirvanî hamamını işletmekle birlikte mîri dalyanları da mukataaya tutmakta idi³¹⁵.

Hüsam b. Mehmet el- ma'ruf Cekli, mahalle için büyük bir maddi yardımda bulunmuş ya da mahalle halkının ortak kullanımı için bir hayrat yaptırmış olmalı ki mahalleye *Cekli* adı ilâve edilmiştir. *Cekli* ismi sadece 1550'li yıllarda kullanılmışdaha sonra terk edilmiştir³¹⁶. Mahalle sonraki yıllarda yapılan tahrîrlerde

³⁰⁷ BOA. TD. nr. 240, s. 160.

³⁰⁸ Aydın Oy, a.g.e., s. 72.

³⁰⁹ BOA. MAD. nr. 3040,

³¹⁰ Aydın Oy, a.g.e., s. 53.

³¹¹ Bugünkü Aydoğdu Mahallesi, Canpaşa ve Raziye Hatun mahallelerinin birleşmesinden oluşmaktaydı. Aydın Oy, a.g.e., s.7.

³¹² RŞS. nr.1512, 81a.

³¹³ BOA. TD. nr. 385, s. 404

³¹⁴ RŞS. nr. 1511, 4a; 1512, 70b; 1514, 50b.

³¹⁵ RŞS. nr. 1513, 13.; RŞS. nr. 1512, 82a.

³¹⁶ 1595 tarihli TK. KKA. TD. nr. 572'de mahalle yine Hoca Bayezid olarak kayıtlıdır.

Hoca Bayezid olarak kayıtlıdır ve takip eden zamanlarda da bu isim kullanılagelmiştir³¹⁷.

XVI.yy'ın ikinci yarısında kasabanın bu kısmında başlayan imar faaliyetleri ve yeni mahallelerin kurulması XVII.yy'da da devam etmiştir. XVII. yy'ın ortalarına doğru bugünkü Aydoğdu Mahallesi sınırları içinde Kırklar Tekkesi olarak bilinen muhitte Canpaşazade Mahallesi'nin yakınlarında Raziye Hatun Mahallesi kurulacaktır.

³¹⁷ TK. KKA. TD. nr. 572, s.6; BOA. MAD. nr. 3040; BOA. KK. nr. 2781, s.12.; Ayrıca günümüze ulaşan ismi de Hoca Bayezid'dir, Aydın Oy, a.g.e.,s. 72

Mahalleler	1515	1522-30	1535	1540	1545	1550	1595	XVII.yy
Nebi Reis	+	+	Şeyh	Şeyh	Şeyh	[Nebioğlu] ³¹⁸	Nebizâde	+
Hacı Hızır	+	+	+	+	-	- ³¹⁹	-	-
Hacı Mehmet	+	+	+	+	Ali Çelebi	Ali Çelebi/ Karayazıcı ³²⁰	Kâtib Ali	Karakâtib
Câmi-i Cedîd [Kürkçü Sinan]	-	-	+	+	+	+	Sinan Subaşı ³²¹	Câmi-i Vasat
Hacı İsa	-	-	+	+	+	+	+	+
Hüseyin Çavuş Bey	-	-	-	-	-	+	+ ³²²	+
Cennet Hatun	-	-	-	-	-	+ ³²³	+	+
İbrahim Bey	-	-	-	-	-	+	+	+
Yunus Bey	-	-	-	-	-	+	+	+
Mescid-i Musa	-	-	-	-	+	Hacı Musa ³²⁴	+	+
Canpaşa	-	-	-	-	-	+	+ ³²⁵	+
Hoca Bayezid	-	-	-	-	-	[Cekli] ³²⁶	+	+
(Mescid-i) İskender Çavuş	-	-	-	-	-	-	+	+
Râziye Hatun	-	-	-	-	-	-	-	+

Tablo- 6 III. Kısım Yerleşmeleri

³¹⁸ BOA. TD. nr. 385, s.404.

³¹⁹ Hacı Hızır Mahallesi'nin bu tarihte Çavuş Hüseyin Bey Mahallesi ile birleşmiştir (Çavuş Hüseyin Bey nâm-ı diğer Hacı Hızır), BOA. TD. nr. 385, s. 402.

³²⁰ RŞS. nr. 1511, 50b.

³²¹ TK. KKA. TD. nr. 572, s.4a.

³²² Çavuş Hüseyin Bey burada sehven olsa gerek Çavuş Hüsam olarak kaydedilmiştir. (Mahalle, Çavuş Hüsam nâm-ı diğer Hacı Hızır olarak kaydedilmiştir. Hâlbuki Çavuş Hüseyin olmalıdır zîrâ Hacı Hızır Mahallesi'nin daha önce Hüseyin Çavuş Bey Mahallesi ile birleştiği açıktır), TK. KKA. TD. nr. 572, 6a.

³²³ RŞS. nr. 1511, 34b.

³²⁴ BOA. TD. nr. 385, s.407.

³²⁵ TK. KKA. TD. nr. 572, 4a.

³²⁶ BOA. TD. nr. 385, s. 404.

2- Aşağı Kısım Yerleşmeleri (IV. Kısım)

IV. Kısım olarak adlandırdığımız bu yerleşim alanı Bizans döneminde kale dışında kalan mahallerin bulunduğu alandır. Burası şehrin varoşu olarak da nitelendirilebilir. Buradaki iskân süreci kale içindeki Rum mahalleleriyle eş zamanlıdır. Vaktiyle mevcut olduğunu tahmin ettiğimiz ilk Bizans iskelesi bu mahallelerin yakınında bulunmaktaydı³²⁷. Fakat Bizans'ın son dönemlerinde iskelenin doğu sahiline, kalenin aşağısına nakledilmesiyle birlikte batı sahilindeki fiziksel gelişme de durmuştur denebilir.

Kasabanın bu kısmı Rodosçuk yakınlarında önemli bir yerleşim olan Banados yolu üzerindeydi. Mahallerin hemen arkası batı yönünde Banados'a kadar uzanan ve kayıtlarda *Banados Bağları* olarak geçen bağlık alandan ibaretti³²⁸. Buradaki mahallelerin kasabanın dışında, etrafı tarım arâzîleriyle çevrili ıssız yerleşmeler olduğu söylenebilir. XVII.'yya kadar burada Rumların haricinde başka unsurlar yaşamamaktadır. Ancak 1590'lardan itibaren küçük bir Ermeni nüfusun mahalleler arasına yerleştiği anlaşılmaktadır³²⁹. Bu ilk gelen grubu daha sonra büyük kitleler takip edecek ve kasabanın bu kısmı XVII.yy'da Rodosçuk'a gelen göçmenlerin yeni yaşam alanını oluşturacaktır.

XVI.yy'a ait sicil kayıtlarından edindiğimiz bilgiler doğrultusunda burada dört mahallenin bulunduğunu tesbit etmekteyiz. Yukarıda da değinildiği üzere Rum mahallelerinin çoğu kilisede görevli papazın adını taşımakta ve papaz değiştiğinde mahallenin adı da değişmekteydi. Bu sebeple Rum mahallelerinin adını tarihî süreçte takip etmek güçleşmektedir. Ancak XVI.yy'ın ikinci yarısına ait sicil kayıtlarına nazaran kasabanın bu kısmındaki Papa Esterati, Papa Likasto, Papa Perfit(?) ve Papa Yani adlı mahallelerini bulunduğu anlaşılmaktadır³³⁰.

Bölgenin fethi esnasında meskûn olan bu yerde evlerden başka yapılar bulunmaktaydı. Buradaki mahalleler kasabadaki ana çarşılarından uzakta bulunması sebebiyle halkın günlük ihtiyaçlarını karşıladığı fırın, kasap ve bakkallardan oluşan

³²⁷ İskelenin yapılanma aşaması için bkz. I. Bölüm, İskele.

³²⁸ RŞS. nr. 1514, 32b

³²⁹ RŞS. nr. 1549, 55a.

³³⁰ RŞS. nr. 1549, 55a. (Bu mahallelerin bulunduğu yer hakkında bkz.I. Bölüm İskele).

bir dükkânlar topluluğunun var olduğu söylenebilir. Mahalle aralarında bu tür küçük çarşılara diğer Osmanlı şehirlerinde de rastlanmaktaydı.

Şehir merkezinden uzak olanların gündelik ihtiyaçları, mahalleler arasında bu tür dükkânların oluşmasına yol açmıştır. Böylelikle şehrin dışında yaşayanlar bazen epey uzakta kalan şehir merkezine inmeden evlerin yakınındaki dükkânlardan erzak ve temel ihtiyaç maddelerini bulabilmekteydiler. Mahalle arasında oluşan bu dükkân gruplarına Cezayir’de “*hanavî*” denmekte iken Suriye’de bunlar “*küçük çarşı*” anlamında “*suveyka*” olarak adlandırılmaktaydı³³¹. Rodosçuk batı sahilindeki mahallelerde bu yapının örneklerine rastlanmaktaydı. Burası kasabanın ekonomik ve ticari faaliyetlerinin dışında kalan bir bölge olduğu için ihtiyaçlar doğrultusunda ticari yapılar bulunuyordu. Örneğin, buralarda ekmek fırını, bakkal dükkânı ve simit fırını gibi yapılar bulunuyordu³³².

XVI.yy’ın ikinci yarısında, Rüstem Paşa iskelesinin yapılmasıyla birlikte bu alan yeniden canlanmaya başlamıştır. Kasabanın batı sahilinin gerek nüfus gerekse fiziki mekân olarak kalabalıklaşmasında Rüstem Paşa’nın katkıları önemli bir yere sahiptir. Buradaki Rüstem Paşa yapıları sosyal ve ekonomik yapılar olmak üzere iki grupta sınıflandırılabilir. Birinci grup câmî, medrese, imâret ve mektep gibi halka hizmet veren yapılar olup ekonomik anlamda hiçbir getirisi olmayan hayır kurumlarıdır³³³. İkinci grup yapılar ise bunların masraflarını karşılamak üzere organize edilmiş han, kervansaray, hamam, mahzen, dükkân ve debbağhâne gibi işletmelerdir. Bu işletmelerden elde edilen gelir hayır kurumlarının masraflarına sarf edilmiştir³³⁴. Kısacası ikinci grup yapılar, birinci gruptaki yapıları finanse etmek üzere kurulmuş yapılardır. Ancak buradaki bu yapıları anlamlı kılan asıl belirleyici unsur Rüstem Paşa tarafından yeni kurulan iskeledir. Rüstem Paşa iskelesi sicil kayıtlarında Taş İskele olarak geçmektedir³³⁵.

³³¹ Andre Raymond, **Osmanlı Döneminde Arap Kentleri**, çev. Ali Berktaş, İstanbul 1995, s. 129.

³³² RŞS.nr. 1515, 58a.

³³³ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), **Rüstem Paşa Vakfiyesi**, D. 635/2, s. 137.

³³⁴ Vakıf mülkleri gelir getiren (akarât-ı mevkûfe) ve hizmet veren (müessesât-ı hayriyye) yapılar olmak üzere temelde iki gruba ayrılmaktadır. Dükkân, işletme, ev gibi gayr-ı menkuller gelir getirmektedir. Bu mülklerden elde edilen gelir ise câmî, medrese, imâret gibi sosyal hizmet binalarının giderleri için kullanılmaktaydı. Bkz. Ahmet Akgündüz, **İslâm Hukûkunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi**, Ankara 1988, s. 209.

³³⁵ RŞS. nr.1545, 34a.

Taş İskele câminin hemen aşağısında kurulmuştur. İskelenin kurulduğu yeri dikkatle incelediğimizde buranın Bizans'ın ilk dönemlerinde kurulmuş olduğunu tahmin ettiğimiz iskele yeri yakınlarında olduğunu görebiliriz (bu konuda I. Bölümde bahsedilmiştir). Bu sebeple Rüstem Paşa iskelenin yerinin seçiminin tesâdüfen seçilmiş bir yer olmadığını düşünmekteyiz. Yeni iskelenin bu alanda kurulması bir anlamda kasabanın ilk iskelesinin yeniden ihyâ edilmesi anlamını taşımaktadır. Ana iskeleye alternatif olarak yapılan Taş İskele, kasabadaki ticaretin yönünün bir nebze de olsa değişmesine neden olmuştur.

İskelenin başında yapılmış olan Rüstem Paşa mahzenleri belli başlı ürünlerin depolandığı ve muhafaza edildiği yerler olarak ön plâna çıkmaktadır³³⁶. Örneğin buğday³³⁷, tuz³³⁸ ve donanma için kullanılan demir malzemeler³³⁹ ve hammadde buradaki mahzenlerde depolanmaktaydı. Rüstem Paşa mahzenleri adeta mîri depolar haline dönüşmüştür denebilir.

Taş İskele etrafında oluşan bu ticari aktivitenin sağladığı iş imkânları kasabaya yeni gelen göçmenlerin ilgisini çekmiş ve burası tıpkı XVI.yy başlarında kasabanın merkez iskelesi gibi kısa zamanda büyük bir nüfus artışına sahne olmuştur. Kasabanın dışında kalan bu yerleşim alanı Rüstem Paşa'nın imar faaliyetleri neticesinde kısa zamanda gelişerek XVII. yy'da kasabanın alternatif yaşam alanını haline gelmiştir.

Yeni oluşumlar batı sahilinde var olan Rum mahallelerinin yeniden canlanmasını sağlamıştır. Rüstem Paşa Câmiini merkez olarak kabul ettiğimizde diğer sosyal ve ticari yapıların batı yönünde yani Rum mahalleleri tarafına doğru geliştiği görülmektedir. Artık ticari bir merkezin etki alanında kalan mahalleler yaşamak için cazibe merkezi haline gelecektir. XVII. yy'da kasabaya gelen Ermeni göçmenler iskeleye yakın olan bu Rum mahallelerinin etrafına yerleşecektir. XVI.yy'da hemen hemen sadece Rumların yaşadığı bu alan XVII.yy başlarından itibaren Rumlar, Ermeniler, Karamanlı Rumlar ve iskele etrafındaki odalarda yaşayan Türk nüfusla birlikte kasabanın kozmopolit bölgelerinden biri haline gelecektir.

³³⁶ RŞS. nr. 1545, 34a.

³³⁷ RŞS. nr. 1514, 58a.

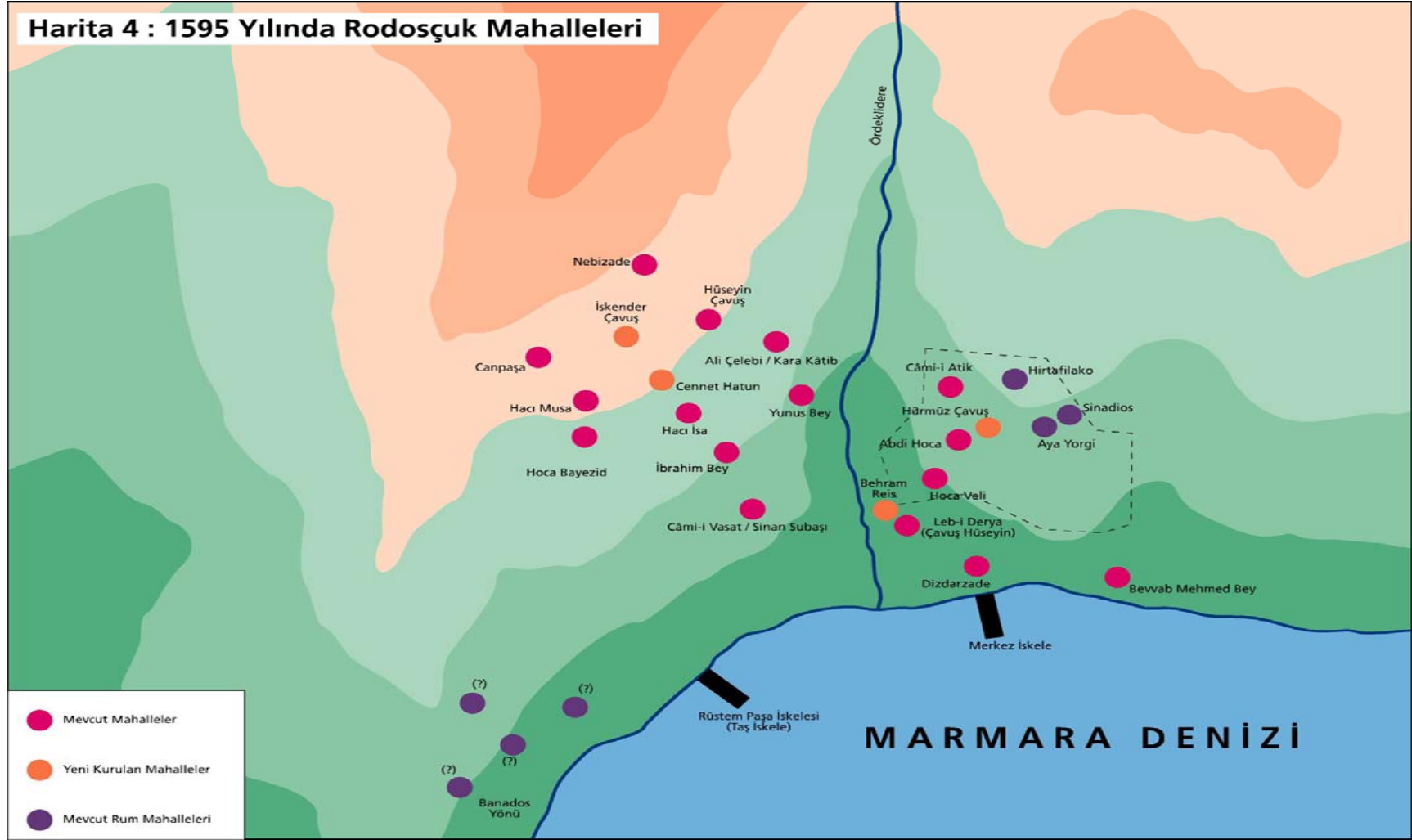
³³⁸ RŞS. nr. 1523, 13a.

³³⁹ RŞS. nr. 1526, 44a.

Mahalleler	XVI. yy'ın ikinci yarısı	XVII. yy'ın ilk yarısı	XVII. yy'ın ikinci yarısı
Papa Esterati *	+	+	+
Papa Likasto(?)*	+	+	+
Papa Yani *	+	+	+
Papa Perfit(?) *	+	+	-
Rüstem Paşa	-	+	-
Cedîd Ermeniyân	-	+	+
Yanık(?) Ermeniyân	-	-	+

Tablo-7 IV. Kısım Yerleşmeleri

* (✱) İşaretli Gayr-ı Müslim mahallelerin adları sonraki yıllarda değişikliğe uğradığı sebepten tesbit edilememiştir.



2- Fiziksel Yapı ve Mîmari

a - Mahallelerin Fiziksel Yapısı

Şehrin alt birimi oluşturan mahallelerin sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiği ya da bunu belirleyen unsurların neler olduğu hakkında kesin veriler bulunmamaktadır. Ancak mahallelerin geniş ya da dar bir alanda mı kurulduğu hakkında sicil kayıtlarındaki ev satışları genel olarak fikir sahibi olmamıza imkân vermektedir.

Bilindiği üzere sicil kayıtlarında satışı yapılan evin dört bir yanında kimlerin evi, dükkânı ya da bağı bahçesi olduğu belirtilerek kayda geçirilmekte idi. Bu kayıtlar incelendiğinde evlerin çoğu zaman birbirine bitişik olduğunu görmekteyiz. Bu iç içelik durumu, sosyal anlamda insanların komşuluk ilişkilerini geliştirmekle birlikte, sınırdış olmanın getirdiği bazı sorunları da beraberinde getirmekteydi. En sık rastlanan sorunlar ve şikâyet olarak kadiya aksettirilen konular, komşu evin çatısından akan sular ya da komşusunun sundurma direklerinin kendi mülkü sınırı içine geçmesi sıklıkla karşılaşılan şikâyet konularıydı. Daha da ilginç olanı, evinin penceresi önüne duvar ören komşusundan şikâyet edilmekteydi ki, bu da sık rastlanan bir şikâyet unsuruydu. Bu tür davaların sıklıkla kadiya aksetmesinden gözlemlediğimiz kadarıyla evler arasında yakın fiziksel temasların söz konusu olduğu oldukça açıktır.

Sicil kayıtlarından, pazar yeri ve çarşıya yakın olan mahallelerin daha sıkışık yerleşme özelliği gösterdiği anlaşılmaktadır. Örneğin Câmî-i Atik Mahallesi pek çok dükkân, imâlathâne ve küçük işletmelerle iç içe kalmış bir mahalle olarak dikkat çekmektedir³⁴⁰. Burada mahalle sâkinlerinin meskûn olduğu evlerin haricinde ekonomik değer taşıyan çeşitli yapıların da mevcut olması, yerleşim alanını daraltmış ve bunun neticesinde oldukça sık yerleşmeler kurulmuştur. Sicil kayıtlarında pazar yeri yakınındaki Câmî-i Atik Mahallesi'nde komşu evinin saçağından akan suların kendi evine zarar vermesinden şikâyet eden bir mahalle sakininden bahsedilmektedir³⁴¹. Aynı hususta yine başka bir şikâyet daha söz konusudur³⁴². Görüldüğü üzere

³⁴⁰ RŞS. nr.1530, 33a.

³⁴¹ RŞS. nr.1521, 1b.

³⁴² RŞS. nr.1521, 13b.

mahallenin pazara yakın olan kısımlarında yerleşimin sıkışık ve evlerin birbirlerine oldukça yakın olduğu söylenebilir.

Ancak mahallenin dereye (bugünkü Ördeklidere) uzanan yani batı yakasına bakan tarafında yerleşme için daha geniş alanların bulunduğu anlaşılmaktadır. Zîrâ ev satış kayıtlarında Câmî-i Atik Mahallesi'nde satışı söz konusu olan geniş evlerin de bulunduğunu görmekteyiz³⁴³. Pazara yakın kısmın aksine bu tarafta birbirinden ayrı ve bahçe içinde kurulmuş geniş evler bulunmaktadır. Kasabanın ileri gelenlerinden Pîrî Çelebi b. Cafer Reis'in konağı da Câmî-i Atik Mahallesi'nde idi³⁴⁴.

Yine pazar yakınlarında kurulmuş bir mahalle olan Abdî Hoca [Hacı Hürmüz] Mahallesi'nin de yerleşim şekli Câmî-i Atik Mahallesi ile benzerlik göstermekteydi. Mahallenin pazara yakın olan bölümünde yerleşme alanının daha dar olması sebebiyle gelişme yönü dereye doğru idi. Mahallenin bu tarafında oldukça geniş yaşam alanları olduğunu sicile yansıyan ev satışlarından tesbit edebilmekteyiz³⁴⁵.

Kasabanın çarşılarına yakın olan yerlerde bir mekân darlığından söz edilebilir. *Yukarı Çarşı*'nın Câmî-i Atik Mahallesi'nden başlayıp batı yakasına geçerek oradan aşağıya uzanan kısmı Câmî-i Cedîd Mahallesi'nde son bulmaktadır. Bu durumda Câmî-i Cedîd Mahallesi'nin *Yukarı Çarşı*'nın uzantısı olan pek çok çarşı ile iç içe olduğu sonucu çıkmaktadır. Bu ekonomik yapılanma içinde kalan mahallede küçük alanlar dahi büyük kâr getirmekte olup burada arâzîler oldukça değerlidir.

Câmî-i Cedîd Mahallesi, bilindiği üzere Kürkçü Sinan Camîi'nin karşısında bulunmaktadır. Dolayısıyla câmi de çarşıya oldukça yakın bir mesafededir. Câminin hemen bitişiğinde küçük boş bir arsanın varlığı vakıf mütevellisini harekete geçirmiştir. Mütevellî bu küçük alanı kullanmak istemekte ancak buraya inşâ edilecek olan bir yapının da câminin penceresini kapatacağının farkındadır. Fakat bu konuda ısrarcı olan mütevellî, câminin pencerelerinin yola baktığını ve namaz kılınırken Müslümanlara zorluk çıkardığını, bu sebeple pencere önüne vakfa ait dükkân yaptırmak istediğini ve bunun câmiye engel teşkil edilip edilmediğinin keşfi için kadiya başvurmuştur. Bu hususta dükkânın câmiye sakıncası olmadığına dair karar verilmiştir³⁴⁶. Görüldüğü

³⁴³ RŞS. nr.1524, 74b.

³⁴⁴ RŞS. nr.1513,68b.

³⁴⁵ RŞS. nr.1528, 30b; RŞS. nr.1519, 24a; RŞS. nr.1512, 61a.

³⁴⁶ RŞS. nr. 1550, 45a.

üzere kısıtlı mekânları değerlendirmek ve buraları fonksiyonel yapılar için kullanmak üzere ilginç yöntemler geliştirildiği anlaşılmaktadır.

Kasabanın ekonomik merkezlerinden uzakta kurulmuş olan mahalleler nisbeten daha geniş alanları kaplamaktadır. Yukarıda bahsedilen şikâyet konularına bu mahallelerde neredeyse rastlanmamaktadır. Örneğin kasabanın biraz dışında kurulmuş olan Nebizâde Mahallesi XVI.yy'ın sonunda kasabanın en kalabalık mahallesi olmasına karşın kapladığı alan bakımından kasabanın en geniş mahallelerinden biridir. Ev satışlarıyla ilgili kayıtlardan mahallenin etrafında bağların, bahçelerin bulunduğu anlaşılmaktadır³⁴⁷. Yine aynı kayıtlara nazaran mahallede satılan evlerin büyük çoğunluğunun bahçe içinde evler olduğu dikkat çekmektedir³⁴⁸. Ancak kasabanın dışında geniş bir alanda bulunmasına rağmen Canpaşadâze Mahallesi'nde yine iki komşu arasında yan yana olmaktan kaynaklanan şikâyetlerin yaşandığı görülmektedir. Burada bir evin saçağından akan suların yandaki evin duvarına geldiğinden şikâyet edilmektedir³⁴⁹.

Bu tür şikâyetlere bazı Rum mahallelerinde de rastlanmakta idi. Kasabanın batı sahilinde bulunan Papa Likosta Mahallesi'nden Olaca v. Yani'nin evi ile Virgin adlı komşusunun evi arasında müşterek bir duvar bulunmaktadır ve Olaca, bu duvarın Virgin'in çardağından akan yağmur damlaları tarafından zarar gördüğünden şikâyetçidir³⁵⁰. Bu mahalle sıkışık bir yerleşim tablosu çizmesine rağmen yine aynı mahallede bahçe içinde geniş evlerin de bulunduğu dikkat çekmektedir³⁵¹.

XVI. yy'ın ikinci yarısından itibaren mahalle sayısının artmasıyla birlikte kasabanın bazı bölümlerinde mahalleler birbirine oldukça yaklaşmıştır. Câmî-i Cedîd Mahallesi'nin kuzey tarafında yeni kurulan mahallelerin *Yukarı Çarşı*'nın batı yakasında uzanan kollarına paralel konumlandığı anlaşılmaktadır. Çeşitli çarşılardaki dükkânlarla yakınlaşan bu mahalleler kasabanın en sık yerleşim alanlarından biri haline gelmiştir. Bu mahallelerin bulunduğu kısımlar bugün de şehrin merkezini teşkil etmektedir.

³⁴⁷ RSS. nr.1530, 14a.

³⁴⁸ RSS. nr.1530, 67b.

³⁴⁹ RSS. nr.1521, 13b.

³⁵⁰ Olaca'nın şikâyeti üzerine Hasan Bâli ve Hüseyin adlı neccârlar keşfe gitmişler ve Virgin'in bu damlalığı ortadan kaldırması gerektiğini bildirmişler ve bu doğrultuda hüküm vermiştir. RSS. nr.1530, 81a

³⁵¹ RSS. nr. 1551, 5a.

Yukarıdaki örneklerden anlaşıldığı üzere mahallelerin yüz ölçümleri geniş olsa dahi çarşı-pazar gibi yerlere yakın olan kısımların genellikle daha sıkışık yerleşmelere sahne olduğu gözlenmektedir. Mahallelerin bu bölümlerinde evlerin birbirine bitişik ya da çok yakın olduğu anlaşılmaktadır. Kasabanın dışında bulunan mahalleler ise daha geniş alanlarda kurulduğu için evlerin daha seyrek aralıklarla yapıldığı hatta geniş ve bahçeli ev modellerinin bulunduğu görülmektedir.

Rodosçuk'ta bazı mahallelerin yüz ölçümü küçük ve sıkışık olmasına rağmen tarîk-i âmm denilen geniş caddelerden oluşan yollarla mahalleler birbirine bağlanmakta idi. Câmi, mescid ve kilise gibi ibâdet yerlerinin bu geniş caddeler üstünde bulunduğu anlaşılmaktadır. Ev satışlarından edindiğimiz bilgiler doğrultusunda iki caddenin kesiştiği yerde konumlanmış çok sayıda evin bulunduğu tesbit edilmektedir. Câmi-i Atîk³⁵², Nebizâde³⁵³, İskender Çavuş³⁵⁴ gibi mahallelerde evlerin bazıları caddelerin kesiştiği yerlerde bulunmaktaydı. Papa Piskopos³⁵⁵, Papa Esterati³⁵⁶, Papa Olati(?)³⁵⁷ gibi Rum mahallelerinde de geniş caddelerin kesiştiği yerlerde inşâ edilmiş evler bulunmaktaydı. Mahalledeki sokakların birbiriyle bağlantılı oldukları ve yollarla caddelere bağlandığı anlaşılmaktadır. Ancak bazı mahalle aralarında çıkmaz sokaklara da rastlanmaktaydı³⁵⁸. Bu yapısal özellik bugün dahi kendini hissettirmektedir. Özellikle bugünkü Yunus Bey Caddesi ile Muratlı Caddesi arasında kalan mahallelerin aralarında bu tür çıkmaz sokakların hâlâ var olduğu görülmektedir.

b- Evlerin Mimarisi

Yukarıda da bahsedildiği üzere mahallerin yüz ölçümünün küçük ya da geniş olması ev modellerini ya da evin etrafını çevreleyen alanın sınırlarını da belirlemekteydi. Geniş mahallelerde evler birbirinden uzakta, etrafı bazen duvarla

³⁵² RŞS. nr.1522, 27b.

³⁵³ RŞS. nr.1511,117a.

³⁵⁴ RŞS. nr.1551, 65a.

³⁵⁵ RŞS. nr. 1551, 69a.

³⁵⁶ RŞS. nr.1545, 96a.

³⁵⁷ RŞS. nr 1539, 27a.

³⁵⁸ Câmi-i Atîk Mahallesi'nden Kamer bint-i Abdi Çelebi nâm hatun mahalle-i mezbûrede bir cânibi Kamer hatun mülkü, bir cânibi Şaban Çelebi avlusu, bir cânibi Ali Ağa avlusu, bir cânibi Helvacı Hatice hatun mülkü ile mahdûd bir bâb fevkanî taş binâlı evi altında ahuru ve bir bâb fevkanî çatma ev altında ahuru ve fırın ve havlu ve cem'i tevâbii ve levâhıkı ile kapısı önünden el-hâcc Keyvan kapısına varınca olan sokak-ı mezkûre ile mahdûd el-hâcc Hasan'ın tarîk-i hâssları olmak üzere mezkur el-hâcc Hasan'a 24.000 akçaya ettiğinin kaydı. RŞS. nr.1551,57a.

çevrilmiş bahçeler içindeydi. Dar alanda kurulmuş mahallelerdeki evlerin bahçeli formdan ziyâde birbirine bitişik nizamda yapılmış oldukları görülmektedir. Ancak sıkışık yerleşme özelliği gösteren bazı mahallelerin bir kısmında geniş yaşam alanları da bulunmaktaydı. Örneğin Câmî-i Atîk Mahallesi'nde genel olarak sıkışık bir yerleşme hâkim iken mahallenin dereye uzanan kısmında daha seyrek yapıların bulunduğu ve buna bağlı olarak geniş ve bahçe içinde evlerin yapıldığı anlaşılmaktadır³⁵⁹.

Rodosçuk'ta evler tek ya da iki katlı idi. Tahtânî olarak adlandırılan tek katlı evler bir oda ya da yan yana veya karşılıklı odalardan oluşmaktaydı. Bunların yanı sıra *yer evi* diye tabir olunan tek katlı evler de bulunmakta idi. Belgelerde tek katlı evlerin yer evi ve tahtânî ev olarak ayrılmış olması düşündürücüdür. Şu halde yer evi tamamen toprağa bitişik olarak yapılmıştır denebilir. Tek katlı evler ise görünürde tek katlı olup altında muhtemelen bugün bodrum katına karşılık kullanılan bir zemîn katın varlığından söz edilebilir. Nitekim Tekirdağ evleri üzerine araştırma yapan Münir Saktın'ın çizdiği ev plânlarında iki katlı bir evin birinci katının altında bir zemîn katın bulunduğu görülmektedir³⁶⁰.

Fevkânî olarak adlandırılan iki katlı evler ise ya bir bâb tahtânî ve bir bâb fevkânî olmak üzere her katta birer odadan oluşan iki odalı evler ya da her iki katında ikişer oda bulunan toplam dört odadan ibaret evlerdi³⁶¹. Bu evlerin de alt katlarında tek katlı evlerde olduğu gibi bir zemîn kat bulunuyor olmalıdır. İki katlı evlerin alt katlarında ocak bulunmakta idi³⁶². Burası mutfak olarak kullanılmakla birlikte ev halkının yemek yediği ve günü geçirdiği kısım olarak da algılanabilir.

Ev satışlarına nazaran kasaba genelinde daha çok bir bâb tahtânî ve bir bâb fevkânî diye tabir olunan, her katında birer oda bulunan evlerin çoğunlukta olduğu anlaşılmaktadır. İkinci sırayı ise tek katlı evler almaktadır. İki katlı olup her katında birden fazla oda bulunan evler ise nâdir görülen ev modeli idi.

Evlerde yapı malzemesi olarak taş, kerpiç ve ahşaptan oluşan malzemelerin kullanıldığı görülmektedir. Taş, yaygın bir yapı malzemesi olarak kullanılmasına rağmen *dünyanın fâniliği felsefesinin* bir sonucu olarak Osmanlı şehirlerinde anıtsal

³⁵⁹ RŞS. nr.1524,74b.

³⁶⁰ Münir Saktın, *Tekirdağ Ahşap Evleri*, Tekirdağ 1996, s. 78.

³⁶¹ RŞS. nr. 1543, 16a.

³⁶² RŞS. nr.1513, 27a.

taş evlere çok sık rastlanmazdı³⁶³. Rodosçuk'ta tamamı taştan yapılmış evler bulunmakla birlikte bunlar iki kattan yüksek değildi³⁶⁴. Taş malzemenin genel olarak evin ilk katında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ev satışlarını incelediğimizde alt katı taş olan evlerin ikinci katında daha çok kerpiç ya da ahşap malzeme kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kerpiç çamuru samanla karıştırılarak ahşaplar arasında dolgu malzemesi olarak kullanılıyor ve bu işlem bittikten sonra duvarın içi ve dışı kerpiç çamuru ile sıvanıyordu. Böylece ısıyı uzun süre koruyan maliyeti düşük bir yapı elde edilmiş oluyordu³⁶⁵. Üst katı kerpiçten inşâ edilmiş evlere oldukça sık rastlanmaktaydı³⁶⁶. Bunun yanı sıra evlerin ikinci katında nadir de olsa çatma denilen ahşap malzeme kullanıldığına dair kayıtlar bulunmaktadır³⁶⁷. Çatma ev, ağaç gövdelerinin birbirine çivisiz olarak tutturulmasıyla oluşan duvarlardan meydana gelen ev demektir³⁶⁸. Evlerin ikinci katının haricinde tek katlı müstakil çatma evlere de rastlanmaktaydı³⁶⁹. Ayrıca çatma yapı tekniğinin konut haricinde ahır, dam, samanlık gibi yapılarda da kullanıldığı görülmektedir³⁷⁰.

Evlerin modelleri, yapı malzemeleri, tahtânî ve fevkanî olmak üzere çok katlı olup olmadıkları, oda sayıları şüphesiz sahibinin sosyal statüsü ve refah düzeyiyle yakından ilgilidir. Gelir düzeyi yüksek olan bu şahısların evleri geniş ve fonksiyonel yapıları bünyesinde barındırdığı, çoğunlukla iki katı olduğu tesbit edilmektedir. Osmanlı şehirlerinin çoğunda iki katlı evlerin daha ziyâde zenginlere ait olduğu genel bir tesbittir³⁷¹.

Evliya Çelebi, kasaba âyânının oturdukları mekânı saray olarak nitelendirmektedir³⁷². Saray diye tâbir olunan yapıların büyük evler, konaklar olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin Rodosçuk mültezimi olan Pîrî Çelebi b. Cafer Reis'in Câmî-i Atık Mahallesi'nde olan evi konak tipi evlere örnek bir yapıdır. Üç caddenin

³⁶³ Bu hususta bkz. Haşim Karpuz, “ Türk Evi, Osmanlı Evi”, **Yeni Türkiye, 701 Osmanlı Özel Sayısı**, VI, Sayı: 34, Temmuz–Ağustos 2000, s.485.

³⁶⁴ RŞS. nr.1513, 27a, 43a, 45b, 74a.

³⁶⁵ Turgut Cansever, “Osmanlı Evi”, **Yeni Türkiye, 701 Osmanlı Özel Sayısı**, VI, Sayı: 34, Temmuz–Ağustos 2000, s. 480.

³⁶⁶ RŞS. nr.1512, 76b; 1513, 13a.

³⁶⁷ RŞS. nr. 1551, 57a.

³⁶⁸ Nejat Göyünç, “Osmanlı Belgelerinde Konut Terminolojisi”, **Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme**, ed. Yıldız Sey, İstanbul, s. 265.

³⁶⁹ RŞS. nr.1552, 68b.; 1543, 18a; 1513, 78b.

³⁷⁰ RŞS. nr. 1551, 5a.

³⁷¹ Turgut Cansever, **a.g.m.**, s. 478.

³⁷² **Seyâhatnâme**, VIII, s. 348.

kesiştiği yerde bulunan bu yapının iki katlı olduğu ve diğer evlerde görülmeyen *haslık* ve *selâmlık* gibi bölümlerinin bulunduğu anlařılmaktadır³⁷³.

Kayıtta *haslık* diye geçen yerin haremlik olduğu söylenebilir. Haslık (harem) kısmı, evin hanımlara ayrılmış bölümdür. Harem genellikle i  avluya bacakak şekilde pl nlanmış olup kadınların yabancı erkeklerle karşılaşmadan rahatça günlük hayatlarını sürdürdükleri bölümdür. Evin selâmlık kısmı sokağa ve dış dünyaya a ılmaktayken ayrı bir girişi bulunan harem evin i  dünyasına açılan bahçe ile irtibatlandırılmıřtır³⁷⁴.

Pîri  elebi'nin evinde haslığın karşısında selâmlık bulunmakta idi. Osmanlı şehir geleneğinde erkeklerin mesleklerini evlerinin selâmlık bölümlerinde veya onun altındaki d kk nlarında gerçekleştirdikleri görülür. Bu sebeple iş hayatını özel hayattan ayırmak üzere evlerde haremlik-selâmlık gibi bölümlerin oluştuğu söylenebilir.  y n n yaşadığı evlerinin *haremlik-selâmlık* gibi kısımlardan oluşması ev sahibinin sosyal statüsü ve görevi ile ilgili olmalıdır. Kasabada mültezimler, subaşı, kadı gibi yerel yöneticilerin işlerini yürüttükleri kendilerine ait bir binaları bulunmamaktadır. Ancak iskelede bir g mr kh ne bulunmakta ve gümrük em ni ile k tib  burada görevlerini icrâ etmektedir. Diğer geri kalan yönetici sınıf ise günlük işlerini oturdukları evlerden idare etmekte ve bu sebeple evlerine çok sayıda yabancı girip çıkmaktadır. Aile mahremiyetinin korunması açısından evin hanımı ya da hizmetk rlarının yabancılarla karşılaşmamaları için evlerin bu şekilde *haremlik-selâmlık* diye ayrılması anlaşılır bir durumdur.

Câmi-i Cedîd Mahallesi sâkinlerinden Atmacacıbaşı Gazanfer Ağa'nın evinin de konak tarzında yapılmış olduğu söylenebilir. Bir tarafı kendi mülküne, bir tarafı yine kasaba ileri gelenlerinden İskender  avuş mülküne bir tarafı yola bakan ev 3 b b tahtânî ve 3 b b fevkanî olmak üzere avlusu, fırını ve su kuyusu olan bir yapı idi³⁷⁵. Bu evin m ştemil t  ile oldukça büyük bir mülk olduğu anlaşılmaktadır.

³⁷³ RSS. nr.1513,68b.

³⁷⁴ Harem kelimesinin aslı Akkadca haramu(m)'dan gelmektedir.  rtmek, gizlemek, başkalarından esirgemek, ayırmak, tecrit etmek m nalarındaki harem kelimesi Arapça'da "korunan, mukaddes ve muhterem olan şey veya yer" anlamına gelmektedir. Abdülkerim  zayd n- Nebi Bozkurt, "Harem", D A, XVI, s. 132- 135.

³⁷⁵ RSS. nr.1520, 25a.

Sıradan kasaba halkının evlerinde *haremlık-selâmlık* ayrımı söz konusu değildir. Evlerin modelleri, mahallelerin genişliğine ve inşaat yapılacak alanın boyutları ile sahibinin ekonomik gücüne göre değişmektedir.

Kasabanın pazar ya da câmi gibi merkezlerinden uzakta kurulmuş mahallelerde yaşam alanlarını sınırlayacak herhangi bir engel bulunmadığı için ev ve evin dâhil olduğu alanların daha geniş mekânlar olduğu anlaşılmaktadır. Bu tür geniş alanlarda evler etrafı duvarlarla çevrili geniş bahçelerin içinde bulunmaktadır. Bahçeli evlerde avlu, fırın, kiler, anbar, dam, su kuyusu, pınar, kenef/kenîf (tuvalet) samanlık, ahır gibi yapıların bazılarını ya da birçoğunu görmek mümkündür³⁷⁶. Bu tür evler genellikle birkaç odalı ve tahtânî ve fevkânî diye tabir edilen iki katlı büyük evlerdir. Bahçe içinde bulunan yapılar bu evlere ekstra bir özellik kattığından bu evlerin satış fiyatları da oldukça yüksektir.

Nebizâde Mahallesi'nde oturan Raziye bt. Recep adlı kadının bahçe içinde iki katlı bir evi ile birlikte ayrıca bir çatma ev, ahır, dam ve ambardan oluşan geniş bir mülkü bulunmaktaydı³⁷⁷. Bahçe içinde bulunan bu yapı kompleksinin satış fiyatı ise 15.000 akça tutarında idi. Yine Câmi-i Atik Mahallesi'nde benzer bir mülkün bahçesi içinde iki bâb fevkânî sundurmalı ev altında ahır ve bahçesinde bir bâb tahtânî yer evi, fırını ve bahçesiyle birlikte oldukça geniş bir mülktür. Bu mülkün satış fiyatı 18.000 akça tutarında idi³⁷⁸. Sadece ev ve avludan oluşan bahçe içindeki evlerin fiyatı ise donanımlı evlere nazaran daha düşüktü. Nebizâde Mahallesi'nde bahçe içinde bir bâb tahtânî ve bir bâb fevkânî avlusu ve pınarı ile birlikte 3500 akçaya satıldığı anlaşılmaktadır³⁷⁹. Bahçelerin içinde ev ve müştemilâtının yanı sıra badem, şeftali, zerdali, nar, kiraz, ayva, armut ve dut ağacı gibi meyve ağaçları bulunmakla birlikte bazı bahçelerde sebze yetiştirilen küçük tarım alanları mevcuttu³⁸⁰. Gayr-ı Müslim

³⁷⁶ Bu tür yapıların bir arada bulunması mülke değer katmakla birlikte içinde birçok işin birlikte görülmesi açısından da içinde yaşayanlara kolaylık sağlamaktaydı. Bu şekilde barınma, pişirme ve hayvan besleme işleri aynı anda yürütülebilmekteydi. Şehirdeki bu tür evlerin fonksiyonel kısımları için ayrıca bkz. Suraiya Faroqhi, **Orta Halli Osmanlılar**, çev. Hamit Çalışkan, İstanbul 2009, s. 84-139.

³⁷⁷ RŞS. nr.1530, 67b.

³⁷⁸ RŞS. nr.1530, 27b.

³⁷⁹ RŞS. nr.1551, 64a.

³⁸⁰ RŞS. nr. 1511, 109a.

mahallelerindeki evlerde şirahâne de bulunmaktaydı. Örneğin Papa Yorgi Mahallesi'nde bir evin şirahânesinin olduğu görülmektedir³⁸¹.

Geniş alanları kapsayan bahçe içindeki evler genellikle birkaç odadan oluşan yapılar topluluğu idi. Bu tür mekânlarda birden fazla ailenin yaşadığı düşünülebilir. Bahçe içindeki fırın, kiler, ambar, kenef/kenîf (tuvalet) ve su kuyusunun birden fazla aileye hizmet etmesi sebebiyle bahçe içinde olduğu akla gelmektedir. Ev satışlarına ait kayıtlarda evlerde hamam bulunduğuna dair bilgiler mevcut değildir. Evliya Çelebi Rodosçuk'ta çoğu kasaba âyânının evi de dâhil olmak üzere 147 evde husûsî hamam bulunduğunu kaydetmektedir³⁸². Temel ihtiyaçların karşılanması bakımından elzem olan bu fonksiyonel yapıların aynı bahçe içinde oturan ailelerin ihtiyaçlarını karşıladığı kuvvetle muhtemeldir.

Bu evlerde çekirdek aileden ziyâde geniş ailelerin oturduğu tahmin edilebilir. Aynı bahçe içinde baba-oğul, baba-kız, iki kardeş ya da daha çok sayıda kardeşlerden oluşan hâne halkının müşterek bir hayatı paylaştıkları söylenebilir. Hacı İsa Mahallesi'nde ev satışına ait bir kayıtta iki bâb iki ocak olmak üzere iki yer evinden bahsedilmektedir³⁸³. Burada iki ocaktan bahsedilmesi her iki odada ayrı ayrı yemek pişirildiğini ve buranın yapılırken iki ayrı aile için düşünülmüş olduğu açıktır.

Yine Câmî-i Evsat Mahallesi'nden Kamer bt. Mehmed'in bahçe içinde fırın ve pınarı olan iki bâb tahtânî evlerini ve iki bâb kiler ve bir odayı satışıyla ilgili kayıttan da anlaşılacağı üzere tek katlı iki evin kullanımı için iki de kiler bulunmaktadır³⁸⁴. Bu örnekte de görüldüğü üzere fırın, pınar ve kiler iki ailenin ortak kullanım alanını oluşturmaktadır. Karayazıcı [Karakâtib/ Kâtib Ali Çelebi] mahallesinde de aynı yapı özelliği gösteren evler bulunmaktaydı³⁸⁵.

c- Kasabadaki İmar Faaliyetleri ve Sosyal Amaçlı Yapılar

Kasabada Osmanlı öncesinde de sosyal hizmet amaçlı yapıların bulunduğu muhakkaktır. Ancak kasabadaki imar faaliyetlerinin XV.yy'ın ikinci yarısında hız

³⁸¹ RŞS. nr. 1518, 49a.

³⁸² Seyâhatnâme, VIII, s. 350.

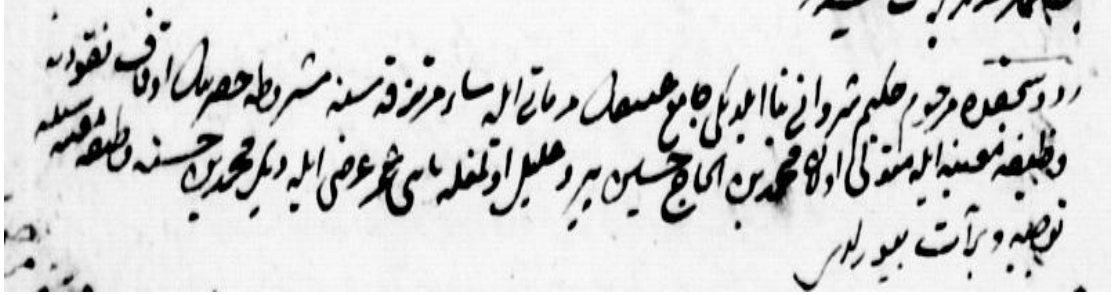
³⁸³ RŞS. nr.1511, 123b.

³⁸⁴ RŞS. nr. 1552,70b.

³⁸⁵ RŞS. nr. 1511, 109a.

kazandığı söylenebilir. Bu anlamda Fatih döneminin önde gelen şahsiyetlerinin kasabanın imârında öncülük yaptıkları anlaşılmaktadır.

Kasabanın ilk câmisi Fatih devri önemli tıp adamlarından Hekim Şîrvânî tarafından kilisenin tahvîl olunarak inşâ edilmiştir. Câmî, XV.yy'ın sonlarına kadar Hekim Şîrvânî Câmisi olarak bilinmekle birlikte XVI.yy'ın başlarından itibaren Câmî-i Şerif olarak da anılamaya başlanmış olup XVI.yy'ın ortalarına kadar her iki isim de kullanılmıştır³⁸⁶. Câmî-i Şerif ismi XVI. yy'ın ortalarına doğru Kürkçü Sinan Câmii'nin yapılmasıyla birlikte Câmî-i Atik olarak değişmiş ve bu tarihten itibaren de Câmî-i Atik ya da Eski Câmî olarak anılmıştır. Eski Câmî'nin kale içinde bulunmaktaydı. XVI.yy'ın ortalarında pek çok tamir görmüş olması binanın yapılış tarihînin oldukça eski olduğu göstermektedir. Bu sebeple câmî günümüze kadar ulaşmamıştır.



Görüntü 1. VGMA, Hurufât Kaydı, nr. 1200, s. 79.

Yukarıdaki vakıf kaydında da görüldüğü üzere “*Rodosçuk'ta merhûm Hekim Şîrvânî binâ ettiği Câmî-i Atik.....*” diye başlayan kayıt, câminin banisi hakkında tereddüt bırakmamaktadır. Bugün Hükümet Caddesi üzerinde bulunan Eski Câmî ise şehrin ilk câmisi olan Eski Câmî değildir. Bu câminin inşâat tarihi bânisi bilinmemektedir. Ancak câminin kitâbesinde, 1830'larda bir yangın esnasında tamamen yandığı ve devrin Zahîre Nâzırı Ahmet Ağa tarafından tamir ettirildiği yazmaktadır³⁸⁷.

³⁸⁶ RŞS. nr. 1526, 42b.

³⁸⁷ Mehmet Tuncel, **Babaeski, Kırklareli ve Tekirdağ Câimleri**, Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları No: 241, Ankara 1974, s. 36. şu an mevcut olan Eski Câmî hakkında bkz. Hikmet Çevik,

Kezâ câminin bitişiğindeki hamam da aynı dönemde inşâ edilmiştir. Hekim Şirvânî hamamı, Eski Câmî'nin bitişiğinde bulunmakta idi³⁸⁸. XVI.yy'a gelindiğinde hamamın çoğu kez tamir gördüğüne dair kayıtlar bulunmaktadır³⁸⁹. XVI.yy'ın ikinci yarısında hamamın üç yıllık kira geliri 7000 akça olup bu Eski Câmî'nin masraflarına sarf edilmekte idi³⁹⁰.

Kasabanın sosyal ihtiyaçlarının karşılamasında katkıları olanlardan biri de Fatih ve II. Bayezid ricâlinden olan *Kasım Paşa*dır. Kasım Paşa kasabada bir hamam yaptırmıştır. Kasım Paşa hamamı da yine Eski Câmî Mahallesi'nde bulunmaktaydı³⁹¹. Medine-i Münevvere vakfından olan hamamın XVI.yy'ın ortalarında camları, su haznesi ve kurnalarının oldukça harap olduğu ve tamire ihtiyacı duyulduğu anlaşılmaktadır³⁹². Yine aynı yıllarda hamamın su kuyularının da tahrip olduğu kayıtlıdır³⁹³. Hamamın üç yıllık kira gelirinin 9000 akça olmasına bakılırsa XVI.yy'ın ortalarında hala oldukça işlek olduğu anlaşılmaktadır³⁹⁴. Kasabaya katkısı olanlardan biri de Pîri Mehmet Paşa'dır. Piri Mehmet Paşa'nın kasabada bir çifte hamam yaptırdığını ve hamamının gelirini Havsa'daki câmî ve imâretine vakfettiğini öğrenmekteyiz³⁹⁵.

Kasabanın eğitim alanındaki ilk yatırımları ise yine Fatih devri ulemâsından Yegânzade Ahmet Çelebi'nin girişimleriyle gerçekleşmiştir. Sicil kayıtlarına nazaran Yegânzâde Ahmet Çelebi'nin Rodosçuk iskelesinde bulunan mahzenlerini kasabadaki mektebine vakfettiği bilgisinden, kasabanın en eski mektebinin Yegânzade mektebi olduğu anlaşılmaktadır³⁹⁶. Burası çocukların dini bilgiler aldıkları ve kur'an okumayı öğrendikleri yerdir. Yegânzade mektebinin muallimi aynı zamanda da vakfın mütevellisi olup maaşını vakfın kira gelirlerinden almakta idi³⁹⁷. XVI.yy'ın ikinci yarısına gelindiğinde kasabada kültürel anlamda yeni bir

Tekirdağ Tarihi Araştırmaları, İstanbul 1949, s. 72. Kezâ Mahmut Sümer, **Tekirdağ'ın Eski Günleri**, s. 41.

³⁸⁸ RŞS. nr.1524, 46b.

³⁸⁹ RŞS. nr. 1513, 13a.; nr.1524, 46b.; nr.1520, 37a.

³⁹⁰ RŞS. nr.1513, 54b.

³⁹¹ RŞS. nr. 1551, 31a.

³⁹² RŞS. nr. 1510, 192b.

³⁹³ RŞS. nr. 1512, 74a.

³⁹⁴ RŞS. nr. 1514, 8a.

³⁹⁵ RŞS. nr.1533, 13b.

³⁹⁶ RŞS. nr. 1523, 9a.

³⁹⁷ RŞS. nr. 1511, 75a. Aynı husus için bkz. RŞS. nr.1523, 9a.

yapılanmanın başladığı görülmektedir. Bu dönemde Rüstem Paşa'nın etki ve katkıları kendini oldukça hissettirmektedir. Rüstem Paşa'nın kasabada hayata geçirdiği yeni yapılar arasında medrese ve bir de mektep bulunmaktadır³⁹⁸.

Medrese, Câminin yaklaşık olarak 30 metre doğu kısmında 25-16 metre ölçülerinde olup yüksek ve kalın duvarlar üzerine inşâ edilmiş bir yapıdır. 1590'larda Rüstem Paşa Medresesi müderrisi olan Mevlânâ Addüsselâm Bey'in günlük gelirinin 20 akça olduğunu öğrenmekteyiz. Görev süresi dolmak üzere olan müderrisin yerine câminin ser mahfili Mevlânâ İbrahim Çelebi talebiyle yevmi 25 akça ile İstanbul'da Kirmasti medresesi müderrisi tayin olunmuştur³⁹⁹. Şehrin tek medresesi olan medrese XIX.yy'la kadar Rodosçuk sakinlerine hizmet ederek şehrin kültürel hayatına yön vermiştir denebilir. Medrese 1880 yılında harap hale gelince duvarları binasının üzerine Mekteb-i İdâdî inşâ edilmiştir⁴⁰⁰. Bu yeni yapı XIX. yy boyunca idâdî ve rüştiye olarak kullanılmış ve Cumhuriyet devrinde Cumhuriyet İlkokulu'na verilmiştir⁴⁰¹.

XVI.yy'ın ortalarından itibaren kasabanın ekonomik anlamda büyük aşamalar kaydetmesi ve insanların refah düzeyinin yükselmesi paralelinde kasabanın kültür alanında yatırım yapıldığı anlaşılmaktadır. XVII.yy'da şehri ziyaret eden Evliya Çelebi 42 yerde ebcedhân ve sıbyan mektebi olduğunu bildirir⁴⁰². XVII.yy'ın ortalarında kasaba nüfusunun hayli kalabalık olduğu düşünülürse eğitim amaçlı yapıların fazla olması da makul karşılanabilir. Ancak Evliya Çelebi'nin verdiği rakamı ihtiyâtle karşılamak gerek. Zîra XIX.yy'da şehrin nüfusunun 25.000'lere ulaştığı vakitlerde dahi bu kadar yüksek sayıda okul bulunmamaktaydı⁴⁰³.

XVI.yy'ın başlarından itibaren kasabada yaşanan ekonomik gelişmeler paralelinde kasaba sâkinlerinden oluşan zengin bir sınıfın ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Kasabanın gelişmesinde bu yerli sâkinlerin büyük rolü olduğunu görmekteyiz. Rodosçuk'ta XVI.yy'ın ortalarından itibaren bir çok yeni mahallenin kurulduğu, kasabanın fiziksel anlamda büyüdüğü görülmektedir. Bu yeni kurulan mahallenin bânisinin adını taşıyan bir mescit etrafında geliştiği görülmektedir ki

³⁹⁸ VGMA, **Rüstem Paşa Vakfiyesi Kaydı**, nr. 635/2, s. 137. satır 13.

³⁹⁹ RŞS. nr.1527, 60a.

⁴⁰⁰ BOA. MF.MKT. nr. 594/30.

⁴⁰¹ Hikmet Çevik, **a.g.e.**, s. 68.

⁴⁰² **Seyahâtnâme**, XVIII. s. 348.

⁴⁰³ **Sâlnâme-i Vilâyet-i Edirne** (1308) , s. 209- 210.

bânilerin kasabanın zengin sınıfına mensûb oldukları anlaşılmaktadır. Mahalleler, kurulduğu ilk dönemlerde mescidin adıyla anılmakta iken daha sonra sadece kurucusunun adıyla anılmaya başlamışlardır. Örneğin Çavuş Mescidi Mahallesi⁴⁰⁴ - Hüseyin Çavuş Bey Mahallesi, Mescid-i Musa Mahallesi⁴⁰⁵ - Hacı Musa Mahallesi, Mescid-i İskender Çavuş Mahallesi İskender Çavuş Mahallesi olarak tahrir kayıtlarında görülmektedir.

Câmi ve mescitlerde imam, müezzin, hatib ve ferrâş gibi görevlilerin maaşları, aydınlatma ve temizlik gibi temel giderlerinin karşılanması için hemen hemen her mahallede vakıflar kurulduğu görülmektedir. Mescit ya da câminin bânisi bu vakfa dükkân, mahzen, oda, ev ve sair gayr-ı menkûllerini vakfetmişlerdir. Mescit giderleri için toplanan bu paralar mahalle imamları ya da vakıf mütevellileri tarafından ticaret erbâbına ya da paraya ihtiyacı olan kişilere belli bir faiz karşılığında borç olarak verilmek suretiyle işletilmekteydi. Alınan bu paralar, *çuka bahâsı* adı altında faiziyle birlikte geri ödeniyordu. Faizler %10⁴⁰⁶, %12.5 ve %15 oranında değiştiği anlaşılmaktadır⁴⁰⁷. Hüseyin Çavuş mescidi vakfı, Kürkçü Sinan Câmi vakfı, Behram Reis mescidi vakfı bunlara örnek olarak gösterilebilir. Diğer mahallerin de aynı şekilde avârız gibi vergileri karşılamak üzere para vakıfları bulunmaktaydı. Bu ekonomik sistemin kasabanın gelişimini büyük ölçüde finanse ettiği söylenebilir.

XVI.yy'ın ortalarına doğru kasaba ileri gelenlerinden Kürkçü Sinan tarafından kasabanın ikinci câmisi inşâ edilmiştir. Kasabanın ilk câmisi olan Hekim Şirvânî Câmiî'nin kiliseden tahvîl olunduğu göz önünde bulundurulursa Kürkçü Sinan Câmiî'nin, kasabada Müslümanlar tarafından inşâ edilen ilk câmi olduğu da söylenebilir. Yapılış tarihi kesin olmamakla birlikte 1530 sonrasında tahrîr defterlerinde Câmi-i Cedîd adlı bir mahalleden söz edilmesi, câminin de aşağı yukarı bu tarihlerde inşâ edildiğini akla getirmektedir⁴⁰⁸.

⁴⁰⁴ RŞS, nr.1513, 43a

⁴⁰⁵ BOA, TD, nr. 240, s. 159

⁴⁰⁶ RŞS. nr. 1518,27a; RŞS. nr. 1514, 68a; RŞS. nr.1524, 77b.

⁴⁰⁷ RŞS. nr.1524,11a.

⁴⁰⁸ Câmi-i Cedîd Mahallesi ilk olarak 1535 yılına ait tahrîr defterinde (BOA. TD. nr. 185, s. 132.) geçmektedir, bir önceki tahrîrde (AK. O. 116/4, 1522- 30 yılları) mahalleye ait bir kayıt bulunmamaktadır. Bu sebeple mahalleye adını veren câminin 1530- 1535 yılları arasında inşâ edildiğini tahmin etmekteyiz.

Kürkçü Sinan Câmii, XVI.yy'ın ilk yarısında kasabanın yeni yapılan câmisi olması sebebiyle Câmî-i Cedîd olarak adlandırılmış, bulunduğu mahalle de tahrîr defterlerinde ve sicil kayıtlarında Câmî-i Cedîd olarak kaydedilmiştir⁴⁰⁹. 1553 yılında Rüstem Paşa Câmii'nin faaliyete geçmesiyle birlikte, Câmî-i Cedîd ismi terk edilerek bânisine istinâden Sinan Bey Câmii ismiyle anılmaya başlanmıştır. XVII.yy'ın başlarından itibaren Eski Câmî ve Rüstem Paşa câimleri arasında kalması sebebiyle Câmî-i Vasat ya da Orta Câmî adını aldıktan sonra bu isimle günümüze dek gelmiştir. Câmî bugün Rüstem Paşa Câmii'nin batı tarafında Mimar Sinan Caddesi üzerindedir.

XVI.yy'ın ikinci yarısında ise kasaba ileri gelenleriyle birlikte Kanûnî Sultan Süleyman'ın damadı ve aynı zamanda vezir-i âzam olan Rüstem Paşa'nın gerek ekonomik gerekse sosyal yapılarının kasabanın çehresini büyük ölçüde değiştirdiği görülmektedir. Bu gelişmelerden en çok etkilenen kısım kasabanın batı sahili olmuştur. Rüstem Paşa burada büyük bir câmî ve etrafında medrese, mektep, han, hamam, imâret, kervansaray ve çeşitli imâlathâneler inşâ ettirmiştir. Bugün dahi şehrin en görkemli yapısı Rüstem Paşa Câmii'dir.

Câmî, Ertuğrul Mahallesi'nde denize hâkim bir tepe üzerindedir. Mimar Sinan tarafından yapılmış olup yapımına 1547 yılında başlanmış ve 1553 yılında tamamlanmıştır⁴¹⁰. Sicil kayıtlarından cami önündeki şadırvanın üstündeki kubbenin câminin inşâat tarihinden çok sonra yapıldığı anlaşılmaktadır. Dört mermer direk üstüne oturtulan bu kubbe ahşaptan oyma olarak yapıp üstü kurşunla kaplanmıştır. Vakıf mütevellisi kaymakamı olan Beylerhan b. İbrahim'in denetiminde gerçekleşen bu inşâat için 3000 akça masraf edilmiştir⁴¹¹.

Câminin önünden geçen caddenin adı Mimar Sinan Caddesi olarak bilinmektedir⁴¹². Câmî klasik dönem Osmanlı mimarisinin en güzel örneklerinden biri olup geniş programlı bir külliye dâhildir. Medrese, bedesten, kervansaray, hamam, imâret, câmî ve müteşekkil olan külliye halen câmî ve kervansarayın bir kısmı sağlam durumdadır⁴¹³.

⁴⁰⁹ BOA. TD. nr.185, s. 132. Câmî ve Mahallenin oluşunu hususunda bkz. III. Kısım Yerleşmeleri

⁴¹⁰ Hikmet Çevik, a.g.e., s. 68.

⁴¹¹ RSS. nr. 1524, 88a.

⁴¹² Mehmet Serez, Tekirdağ Tarihi ve Coğrafyası, s. 201.

⁴¹³ Hikmet Çevik, a.g.e., s. 67.

Câminin 30 metre doğusunda medrese ve medresenin bitişiğinde de çifte hamam bulunmaktaydı. Rüstem Paşa hanı ise câminin doğu tarafında hamam yakınlarında idi⁴¹⁴. Câmi ile medrese arasında ise bir kütüphânenin varlığından söz edilmektedir⁴¹⁵. Ancak Rüstem Paşa vakfiyesinde böyle bir kütüphânedен bahsedilmemektedir. Buranın vakfiyede adı geçen mektep olduğu muhtemeldir⁴¹⁶. Modern kaynaklarda mektep hakkında bir bilgi bulunmamaktadır⁴¹⁷.

Kervansaray ve imâretin yeri tam olarak bilinmemektedir. Vakfiyede kasabada bir kervansaray olduğu ve kervansaraya bitişik iki bâb dükkân ve yine kervansaray yakınlarında on bâb dükkân olduğu kayıtlıdır. Hikmet Çevik, câminin batı kısmında denize kadar uzanan hücreler ve imâretten bahsetmektedir⁴¹⁸. Burası vakfiyede geçen kervansaray ve imaretin bulunduğu kısım olmalıdır. Rüstem Paşa Câmi'nin portalında iki kitâbe bulunmakta, birinde yapılış tarihî diğerinde ise 1841 yılında Sultân Abdülmecid tarafından tamir ettirildiği kayıtlıdır⁴¹⁹.

3- XVII. Yüzyıl'da Kasabanın Fiziksel Gelişmesi

a- Kasabanın Yeni Görüntüsü

XVII.yy'a gelindiğinde gerek fiziksel gerekse sosyo-ekonomik yönden kasabanın bazı değişimler geçirdiği anlaşılmaktadır. Bu değişim belirgin olarak demografik ve fizikî yapıda gözlenmektedir. XVII.yy'ın başlarından itibaren Müslüman ve Gayr-ı Müslim nüfusta yaşanan artış, fiziksel anlamda bir büyümeyi de beraberinde getirmiştir. Bu dönemde yeni mahallelerin kurulduğu ve buna ilâve olarak alternatif yaşam alanlarının oluştuğu tesbit edilmektedir. Raziye Hâtun, Dudu Hâtun, Hacı Mehmet ve Rüstem Paşa Mahalleleri bu süreçte kurulmuş olan Müslüman mahalleleridir. Bu mahallelerden Raziye Hâtun kasabanın batı yakasında, Dudu Hâtun ve Hacı Mehmet mahalleleri ise doğu yakasında *Yukarı Çarşı* taraflarında kurulmuştur.

⁴¹⁴ Bkz. III. Bölüm, Kervansaraylar ve Hanlar.

⁴¹⁵ Hikmet Çevik, **a.g.e.**, s.68.

⁴¹⁶ VGMA, **Rüstem Paşa vakfiyesi**, D. 635/2, s.137. nr. 13,

⁴¹⁷ Hikmet Çevik, **a.g.e.**,s. 68.; Mehmet Tuncel, **a.g.e.**, s. 31.

⁴¹⁸ Hikmet Çevik, **a.g.e.**,s. 68.

⁴¹⁹ Mehmet Serez, **a.g.e.**, s. 203.

Raziye Hâtun Mahallesi bugünkü Aydoğdu mahallesinde Kırklar tekkesi semti olarak bilinen yerde bulunmaktaydı⁴²⁰. Mahallenin adına ilk olarak 1602 yılına ait bir sicil kaydında rastlanmaktadır⁴²¹. Mahallenin kurucusu olan Raziye Hâtun'un kasabanın ileri gelenlerinden Hüseyin Çavuş'un kızı olduğu anlaşılmaktadır⁴²². Mahalle Râziye Hâtun mescidi etrafında gelişmiş bir olup Râziye Hâtun tavarından kurulmuş olan odalar da yine bu mahallede bulunmaktaydı. XVII.yy'ın ikinci yarısında 43 hânelik nüfusuyla oldukça kalabalık bir mahalle olduğu anlaşılmaktadır⁴²³.

Yukarı Çarşı tarafında kurulan mahallelerden biri olan Dudu Hâtun Mahallesi'ne ise ilk olarak 1610 yılına ait bir sicil kaydında rastlanmaktadır⁴²⁴. Dudu Hâtun Mescidi çevresinde gelişen mahallede yine Dudu Hâtun vakfından olan odalar bulunmaktaydı. XVII.yy'ın ikinci yarısında mahallede 40 hâne olduğu kayıtlıdır⁴²⁵. Mahallenin oldukça kalabalık bir mahalle olduğu anlaşılmaktadır. Yine aynı dönemlerde *Yukarı Çarşı* tafalarında kurulan mahallelerden biri de Hacı Mehmet Mahallesi'dir. Mahallenin adına 1610 yılına ait bir sicil kaydında rastlanmaktadır⁴²⁶. Mahalle Hacı Mehmet b. Pervane tarafından yaptırılan mescid etrafında kurulmuştur. Çiftlikönü semtinde Köse İlyas yolu üzerinde bulunmakta iken şu an mevcut değildir⁴²⁷. Bu mahallenin de çağdaşı olan iki mahalle gibi oldukça kalabalık olduğu anlaşılmaktadır.

Mezkûr mahalleler kasabanın dışına doğru kurulmuş mahaller olduğu için fiziksel olarak gelişmelerine engel teşkil edecek bir pazar yeri, çarşı ya da imâlathâne gibi unsurlar bulunmamaktaydı. Bu mahallelerin geniş alanlarda kuruldukları ve kalabalık bir nüfusa sahip oldukları anlaşılmaktadır. Kasabadaki müslüman nüfusun XVII.yy'ın başlarından itibaren arttığı, bir önceki yüzyıla göre neredeyse iki katına açıldığı tesbit edilmektedir⁴²⁸. Bu mahallelerin kasabaya yeni gelen müslüman gruplar tarafından kurulduğu anlaşılmaktadır.

⁴²⁰ Aydın Oy, **a.g.e.**, s.7.

⁴²¹ **RSS.** nr.1543, 7a.

⁴²² **RSS.** nr.1544, 56a.

⁴²³ BOA. **MAD.** nr. 3040, s.6.

⁴²⁴ **RSS.** nr.1550, 57b.

⁴²⁵ BOA. **MAD.** nr. 3040, s.6.

⁴²⁶ **RSS.** nr.1543,18a.

⁴²⁷ Mehmed Serez, **a.g.e.**, s.117.

⁴²⁸ Nüfus ayrıntıları için bkz. Rodosçuk Nüfusu ve İaşe kısmı.

XVII.yy'ın başlarında kurulduğu anlaşılan bu mahalleler XVII.yy'ın ikinci yarısı başlarından itibaren düzenlenmiş olan avâriz kayıtlarında da zikredilmektedirler⁴²⁹. Ancak mezkûr mahallelerle birlikte aynı dönemlerde ismine sicil kayıtlarında rastladığımız Rüstem Paşa Mahallesi'nin XVII.yy'ın ikinci yarısında düzenlenmiş olan avâriz defterleri serilerinde yer almadığı görülmektedir. Rüstem Paşa Mahallesi adına ilk olarak 1604 yılına ait olduğu anlaşılan sicil kaydında rastlanmaktadır⁴³⁰. XVI.yy'ın sonlarına ait (1595 yılı) olan tahrir kaydında da Rüstem Paşa Mahallesi'nin varlığına dair bir veri bulunmamaktadır⁴³¹. Sicil defterinde mahalleye ait kaydın tarihine bakılırsa Rüstem Paşa Mahallesi'nin XVI.yy'ın sonları ile XVII.yy'ın başlarında kurulmuş olduğu anlaşılmaktadır⁴³². Çağdaşı olan mahalleler XVII.yy'ın ikinci yarısında mevcut iken Rüstem Paşa Mahallesi'nin adından bahsedilememesi dikkat çekicidir.

Sahildeki Rüstem Paşa Câmii'ne istinaden etrafında oluşan yerleşime Rüstem Paşa Mahallesi adının verildiği tahmin edilebilir. Ancak yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere Rüstem Paşa Câmii 1553 yılında tamamlanıp faaliyete geçmesine rağmen bu tarihte burada XVII.yy'ın başlarına kadar bir yerleşim söz konusu olmamıştır. Câminin aşağı kısmında Rüstem Paşa'nın yaptırdığı Taş İskele, mahzenler, kervansaray, bedesten ve sâir ticari yapılar bulunmaktaydı. Câminin hemen yakınında ise medrese ve imârethâne gibi sosyal yapılar yer almaktaydı. Bu sebeple câminin etrafı XVI. yy'ın sonlarına kadar daha çok ticaret ve kültür merkezi durumundadır denebilir.

Burada eğer bahsi geçtiği üzere bir yerleşim kurulmuş idi ise fizikî açıdan kasabanın diğer mahallelerinden oldukça farklı olduğu söylenebilir. Rüstem Paşa Mahallesi olarak tanımlanan mahallede müstakil evlerin bulunmadığı ve burada yaşayanların İskender Çavuş ve Rüstem Paşa Vakfından olan odalarında ikâmet ettikleri anlaşılmaktadır⁴³³. Buradaki yerleşim kasabadaki klasik mahalle görüntüsünden uzak idi. Mezkûr odaların daha sonraki yıllarda Rüstem Paşa

⁴²⁹ BOA. MAD. nr. 3040, s. 6.

⁴³⁰ RSS. nr. 1543, 11a.

⁴³¹ TK. KKA. TD. nr. 572, vr. 1a- 11b.

⁴³² 1546- 1553 yılları arasında Rodosçuk Kasabası'nı inceleyen Özlem Sert, mezkûr tarihlerdeki sicil defterlerinde adı geçen Câmî-i Cedid Mahallesi'nin o yıllarda henüz faaliyete geçmiş olan Rüstem Paşa Câmii etrafında kurulmuş bir mahalle olduğunu belirtmektedir. Özlem Sert, a.g.t. ,s. 87-88.

⁴³³ RSS. nr. 1551, 55b.

iskelesinin ticari fonksiyonunun artmasına bağlı olarak iskeledeki iş yerlerinin arasında kaldığı ve zamanla yerleşim yeri olma özelliğini kaybettiği söylenebilir. Bu sebeple olsa gerek Rüstem Paşa Mahallesi'nin adına ne XVII.yy'a ait tahir verilerinde ne de modern kaynaklarda bir mahalle olarak rastlanmamıřtır⁴³⁴.

b- Ermeni Gleri ve Yeni Kurulan Mahalleler

XVI. yüzyıl başlarında Anadolu'da baş gösteren Celâli isyanları bazı şehirlerde demografik yapıyı ciddi şekilde değiştirecek sonuçlar yaratmıştır. İşyanların getirdiği korku ve güvensizlik hem kırsal alanda hem de şehirlerde halkı ge zorlamış, bunun sonucunda kimi köyler boşalıp halkı şehirlere gerken, kimi şehirlerde ise halkın çoğu yakınlarında bulunan ve daha güvenli olan kalelere yerleşmiştir. Bir kısmı ise daha da batıya yönelerek İstanbul ve Rumeli taraflarına gmş Gelibolu, Edirne ve Rodosçuk taraflarına yerleştikleri tesbit edilmektedir.

Sicil kayıtlarına nazaran Ermeniler'in XVI.yy'ın sonlarından itibaren Rodosçuk'ta yaşamaya başladıklarını grmekteyiz⁴³⁵. Ancak Ermeni nüfusu henüz kasabada ayrı bir yerleşim alanı oluşturacak yekn teşkil etmemekteydi. İlk gelen grupların kasabanın batı sahilindeki Rum mahallerine yerleştikleri anlaşılmaktadır. Fakat XVII. yy'ın başlarından itibaren kalabalık kitlelerin gelmesiyle birlikte kasabada büyük bir Ermeni nüfusu ortaya çıkmıştır. Ermeni göçüyle eş zamanlı olarak Karamanlı Rumlar'dan da büyük gruplar halinde Rodosçuk'a geldikleri anlaşılmaktadır. Bu büyük nüfus grupları -ki XVII.yy'ın başlarında 3500-4000 kişi civarındadır- kasabada yeni mahallelerin oluşmasını sağlamıştır.

Kasabada yaşanan bu demografik gelişmeler sonucunda Mahalle-i Cedid adlı yeni bir mahallenin kurulduğu görülmektedir. Bu mahalle ilk olarak XVII.yy'ın ikinci yarısına ait avârız defterlerinde karşımıza ıkmaktadır⁴³⁶. Mahalle sakinlerinden anlaşıldığı üzere burası *Celâli İşyanları* neticesinde Anadolu'dan göçen Ermeniler tarafından kurulmuş bir yerleşim yeridir. Bu mahallede Murad Kethüdâ nderliğinde

⁴³⁴ Yerel araştırmacıları Hikmet evik ve Aydın Oy eserlerinde Osmanlı son dönemi ve Cumhuriyet'in ilk döneminde Tekirdağ'a ait bilgileri verdikleri sebeple bu mahallenin varlığından habersizdirler.

⁴³⁵ RSS. nr. 1549, 55a.

⁴³⁶ BOA. MAD. nr. 3040, s.7

9 cemaat ve Yanık (*Banik?*) Kethüda önderliğinde 2 cemaat olmak üzere 11 Ermeni cemaati ile Karamanlı Rumların oturdukları anlaşılmaktadır⁴³⁷.

Mahalle-i Cedîd adlı ilk Ermeni mahallesinin 1680'lerde genişleyerek iki ayrı mahalleye bölündüğü anlaşılmaktadır. Mahallenin içinde bulunan ve Yanık (*Banik?*) Kethüda liderliğinde gelenler Ermeni cemaatinin ayrılarak Yanık (*Banik?*) adlı mahalleyi oluşturdukları tesbit edilmektedir⁴³⁸. Böylece yeni gelişmelerle birlikte kasabada XVII. yy'ın sonlarında *Cedîd Ermeni* ve *Yanık Ermeni* olmak üzere iki Ermeni mahallesi bulunduğu anlaşılmaktadır.

c- Kasabanın Kiracıları ve Yaşam Alanları: Odalar

XVI.yy'ın ikinci yarısına doğru yaşanan nüfus artışıyla birlikte kasabanın fiziksel görünümünde bir hayli değişim yaşanmıştır. Görsel anlamda ilk dikkati çeken yeni kurulan mahalleler ve bu yerleşim alanlarında inşâ edilen evler olmuştur. Sicil kayıtlarına nazaran bu süreçte pek çok yeni evin yapıldığı görülmektedir⁴³⁹. Ancak bu yoğun inşâ faaliyetleri ve yeni yapılan evlerin kasabadaki artan nüfusun beklentilerini karşılamakta yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır.

Kasaba sakinlerinin büyük çoğunluğu kendi mülklerinde oturmakla birlikte bir kısmı da kiralık evlerde yaşamaktaydı. Müstakil mülklerde ve kiralık evlerde oturanlar, çekirdek aile ya da geniş aile olarak tanımlanan mahalle sakinleri olarak kabul edilebilir. Ancak kasabada bu düzenli mahalle yaşantısının haricinde ticaret amacıyla kasabaya gelen yerli ya da yabancı tüccarlar, çalışmak üzere gelen bekârlar ya da aileleri başka şehir ya da kasabada yaşayanların oluşturduğu büyük bir nüfus kitlesi de bulunmakta idi⁴⁴⁰.

XVI.yy'ın ikinci yarısında bu nüfus grubunun başında imâlathâne ya da limanda çalışan işçiler gelip, bunlar genellikle çalıştıkları iş yerlerine yakın bir yerde kalmayı tercih etmekteydiler. XVI. yy'ın ortalarında Rodosçuk'ta tek katlı, tek odalı

⁴³⁷ BOA. MAD. nr. 3040, s.7

⁴³⁸ BOA. TD. nr 816. 21-22; BOA. KK. nr. 2781, s.

⁴³⁹ Kasabada XVI.yy'ın ikinci yarısında çok sayıda ev yapılmış ve kasabanın etrafında Bizans döneminden kalan hisar taşları dahi bu yoğun inşâat faaliyetleri esnasında yapı malzemesi olarak kullanılmıştır. RŞS. nr. 1510, 83. ; RŞS. nr.1511, 50a

⁴⁴⁰ Kasabaya gelen tüccarlar Rodosçuk'u bir "ara merkez" olarak görmekte idiler. Buraya gelen tüccarlar mallarını ve hayvanlarını bırakıp Edirne, Gelibolu, Malkara ve Çorlu gibi kazâ ve kasabalara birkaç günlüğüne gitmekte idiler. RŞS. nr. 1549, s.8.

bir evin fiyatının 1500 - 2000 akça arasında değiştiği düşünülürse⁴⁴¹, aylık kiralari 20 ile 30 akça arasında değişen kiralık odalarda oturmak dar gelirli kasaba sakinleri için oldukça avantajlı sayılabilir⁴⁴². Bu hususta kasabada geçici ya da sürekli olarak ikâmet edenlerin barınma ihtiyaçlarını XVI.yy'ın ortalarına kadar özellikle iskele taraflarında bulunan büyük hanların bünyesindeki mahzenler karşılamakta idi. İskeledeki hanların en büyüğü İbrahim Paşa *Çevre Mahzenleri* de denen Çandarlızâde İbrahim Paşa Hanı idi⁴⁴³. İbrahim Paşa hanı ile birlikte Yegânzâde Mevlânâ Ahmet Çelebi evkafından olan han, iskele tarafında mahalleler kuruluncaya kadar bu hususta hizmet vermiştir denebilir⁴⁴⁴.

Ancak XVI.yy'ın ikinci yarısında kasabanın ekonomik ve ticârî anlamda gelişmesiyle birlikte kısa zamanda çeşitli kesimlerden iş arayanlar ya da iskeledeki ticarete dâhil olmak isteyen tüccarların kasabaya gelip yerleşmeye başlamasıyla kiralık evler ve hanların mahzenleri, artan nüfusun barınma taleplerine cevap vermekte yetersiz kalmıştır. Ayrıca iskeleye ve pazara gelen malların artmasıyla birlikte kasabadaki mahzenlerin ürün depolamak için dahi yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır⁴⁴⁵. Bahsi geçen nüfus grupları için daimi yaşam alanları olan hanlardaki mahzenler, artık sadece ticari meta depolanmakta kullanılmaya başlanınca, bu insanlar için kalacak yer de sorun olmaya başlamıştır. Bu doğrultuda kasabada alternatif yaşam alanları olarak *odalar* ortaya çıkmıştır. Odalar, XVI.yy'ın ikinci yarısından itibaren nüfus seyrine göre hızla çoğalmaya başlamış ve nüfus artışı paralelinde sayıları artmış ve kasaba içinde yaygınlığı alanlar da genişlemiştir.

⁴⁴¹ XVI.yy'ın ortalarında Pazar yeri yakınlarında tek katlı bir odalı kerpiç evin fiyatı 1750 akça idi. **RŞS.** nr. 1513, 10a, ev kiralari ise aylık 20-30 akça arasında idi. Bu durumda yalnız yaşayan birinin tercihi odalar olmakta idi.

⁴⁴² BOA. **MAD.** nr. 9861, 253.

⁴⁴³ İbrahim Paşa hanı iki katlı bir yapı olup ikinci katında 42 bâb mahzen (oda ya da depo olarak adlandırılabilir) bulunurken, alt katta da 15 mahzen ile 17 dükkân bulunmakta idi. Yegânzâde Mevlana Ahmet Çelebi vakfına ait olan han ise kasabanın ikinci büyük hanı idi, BOA. **TD.** nr. 50,s. 243.

⁴⁴⁴ Hanlardaki mahzenlerin, kasabadaki halkın daimi iskân yerlerinden olduğu anlaşılmaktadır. **RŞS.** nr. 1514, 8a

⁴⁴⁵ XVI.yy'ın ikinci yarısında mevcut mahzenlerin yetersizliği ve özellikle bazı buğday, deri ve tuz gibi önemli metalleri depolanmasında sıkıntı çekildiği hususunda kayıtlar mevcuttur. **RŞS.** nr. 1523, 13a.

Kasaba ileri gelenlerinden Hüseyin Çavuş, bu gelişimi yakından takip edenlerden biri hatta ilkidir⁴⁴⁶. Hüseyin Çavuş, *pazar yeri* yakınlarında bir mescid yaptırarak birkaç işletme ve imâlathâneyi de bu mescidin giderlerine hasredilmek üzere mescide vakfetmiştir. Bu vakfedilen yapılardan biri de iskele yakınlarında Hüseyin Çavuş tarafından inşâ edilen Çavuş Hüseyin Bey *odaları*dır. Hüseyin Çavuş odaları bu anlamda kasabada yapılmış ilk odalar olup, vakfın dökümlerinden anlaşıldığı üzere bu odaların sayısı *on iki* olarak kayıtlıdır⁴⁴⁷.

Çavuş Hüseyin Bey'in başlattığı bu uygulama kısa bir süre içinde kasabanın pek çok yerinde yeni odaların kurulmasına örnek teşkil etmiştir. Bu arada kasabanın nüfusu da resmi rakamlara göre 3500'lere yaklaşmıştır. Ancak bu sayıya odalarda oturanlar, han ve kervansaraylarda kalan ticaret erbâbı ve kasabadaki asker nüfusu dâhil olmayıp, bunlar hesaba katıldığında 1550'lerin başlarında kasabanın nüfusu hemen hemen 5000'e yakındır. Kasabadaki bu nüfus artışı başka odaların da yapılmasına yol açmış ve odalarda yaşamak giderek yaygın bir hale gelmiştir.

Hüseyin Çavuş odalarından sonra kasabadaki diğer odalardan biri de *İskender Çavuş Odaları* idi. 1550'lerin başlarında Rüstem Paşa Câmii'nin aşağı kısmındaki Taş skelenin faaliyete geçmesiyle birlikte kasabada yeni bir ticari alan oluşmuştur⁴⁴⁸. Bu iskelenin yakınında Rüstem Paşa hanı, kervansarayı, mahzenleri yine Rüstem Paşa vakfindan olan debbağhâneler ve boya hâneler yer almaktaydı. İşte bu yeni iş merkezinin yakınlarına *İskender Çavuş* tarafından odalar yaptırılmıştır. Bu odalarda adı geçen iş yerlerinde çalışanların oturduğu söylenebilir. İskender çavuş odalarının aylık kirası XVII.yy başlarında 20 akça idi⁴⁴⁹. Bu odalar deniz kenarında olup Rüstem Paşa debbağhânelerinin hemen yakınlarında bulunmaktaydı⁴⁵⁰.

Kasabanın diğer odaları ise *Rüstem Paşa* vakfindan olan odalar idi. *İskender Çavuş* odalarıyla aynı zamanlarda faaliyete geçen bu odalar kasabada

⁴⁴⁶ Kasabadaki odalar hakkında tahrîr defterlerinde herhangi bir bilgi mevcut değildir, odalardan bahseden ilk kayıt ise 1553 (H. 959) yılına ait Hüseyin Çavuş odaları hakkında tutulmuş bir kayıttır. **RSS.** nr. 1512, 76b.

⁴⁴⁷ Bu on iki oda bitişiğindeki dükkânlarla birlikte üç yıllığına 34.000 akçaya icâreye verilmiştir. **RSS.** nr.1539, 38.

⁴⁴⁸ Rüstem Paşa tarafından yapılan bu iskele Rüstem Paşa iskelesi ya da Taş İskele olarak bilinmektedir. Bu iskelenin yakınında mahzenler vardır. **RSS.** nr.1545, 34a,

⁴⁴⁹ **RSS.** nr.1551, 55b.

⁴⁵⁰ **RSS.** nr.1551, 55b.

Rüstem Paşa tarafından yapılan ve Rüstem Paşa İskelesi yahut *Taş İskele* olarak bilinen iskelenin yakınlarında olup *beş odadan* ibaretti⁴⁵¹.

Yukarıda bahsi geçen odalar kasabanın *alternatif yaşam alanları* hususunda ilk yapılarıdır. Böylece kasabada yerleşim adına yeni bir süreç başlamıştır denebilir. Bu odaların gittikçe yaygınlaştığı XVII.yy'a gelindiğinde bir önceki yüzyılla mukayese edilemeyecek ölçüde arttığı görülmektedir. Bunun sebebi de yine nüfus ve ticâri aktivitedeki artıştır. Ancak 1580'lerden sonra kasabada yaşanan nüfus artışı iş bulmak ya da ticaret amaçlı şehre gelenlerin oluşturduğu kalabalık değil daha ziyâde Anadolu'da baş gösteren *Celâli İsyanları*nın yansıması olarak değerlendirilebilir. Anadolu'da ortaya çıkan bu isyanlar halkı göçe zorlamış ve bunun neticesinde pek çok Anadolu köylüsü ya da şehirlisi güvenlik sorunun yaşanmadığı diğer şehirlere göç etmeye başlamıştır. Bu süreçte Anadolu'nun bazı kazâlarında yaşayan Ermeniler Rodosçuk'a gelip yerleşmişlerdir. Kasabaya ilk gelen Ermenilerin aynı evde kalabalık gruplar halinde yaşadıklarına dair sicil kayıtları mevcuttur.

Sicil kayıtlarına nazaran göçle gelenlerin sayısının, şehrin sakinlerine sunduğu yaşam alanlarının kapasitesinin çok üstünde olduğu tahmin edilmektedir. Sicil defterlerinde bazı Rum mahallelerinde beş-on Ermeni'nin aynı evde yaşadıkları ve bu durumun mahalle halkını rahatsız ettiğine dair kayıtlar mevcuttur⁴⁵². Bu veriler XVII.yy'da kasabadaki oda sayısındaki artış nedeninin açıklanması hususunda önemli verilerdir.

XVI.yy'ın ikinci yarısında sadece Müslüman mahallerinde odaların inşâ edildiği görülmekteyken, XVII.yy başlarından itibaren odaların kasabanın geneline yayıldığı dikkat çekmektedir. Pazar yeri yakınlarında Mehmet Çelebi Odaları⁴⁵³ faaliyete geçmekle birlikte yeni iskele (Taş İskele) yakınlarında da Rum ve Ermeni mahallerinde yeni odaların yapıldığı anlaşılmaktadır. Veriler dikkatle incelendiğinde Rum mahallerinden ziyâde Ermeni mahallelerinde çok sayıda odaların bulunduğu tesbit edilmektedir. Bunda en büyük etken XVII.yy'da kalabalık Ermeni göçlerinin yaşanmış olmasıdır. Görüldüğü üzere kasabadaki mevcut yaşam alanları ihtiyaca

⁴⁵¹ Rodosçuk'ta XVI.yy'ın ikinci yarısında Rüstem Paşa vakfına ait 5(beş) oda bulunmakta idi. Bunlar kayıta 5 bâb vakıf evi olarak geçmektedir.i. RŞS. nr. 1527, 11b.

⁴⁵² RŞS. nr. 1549, 55a.

⁴⁵³ RŞS. nr. 1551, 31a.

cevap vermekte yetersiz kalmış ve kalabalık göç grupları oda sayısının artmasını neden olmuştur.

Aşağıdaki tabloda kasabadaki Müslüman mahallelerindeki odaların mahallelere göre dağılımı gösterilmiştir. Buna göre XVII.yy'ın ikinci yarısı başlarında odaların daha ziyâde *Yukarı Çarşı* yakınlarındaki mahallelerde odaklandığı anlaşılmaktadır. Fakat bu dönemde en çok oda sayısı XVII. yy'ın yeni mahallelerinden olan Mahalle Cedîd (Ermeni) Mahallesi'nde bulunmakta olup burada 56 oda kayıtlı ulunmaktaydı.

Mahalle adı	1661⁴⁵⁴	1681⁴⁵⁵	1694⁴⁵⁶
Hacı Hürmüz nâm-ı diğer Abdi Hoca	36	2	2
Câmi-i Atik	36	10	10
Canpaşa ⁴⁵⁷	26	16	12
Yunus Bey maâ Kara Kâtip	13	-	-
Dudu Hâtun	13	-	-
Hoca Bayezid	12	30	20
Hacı İsa	12	12	12
Diğer Hüseyin Çavuş	9	-	-
Hoca Veli	20	11	11
Behram Reis	6	-	-
Nebizâde	4	-	-
Leb-i derya Hüseyin Çavuş	1	-	-
Hacı Mehmet	-	9	9
Irgat pazarı	-	2	2
Râziye Hâtun	-	4	4
Mahalle-i perâkende	14	-	-
Toplam	258	96	94

Tablo-8 XVII. yy'ın İkinci Yarısında Müslüman Mahallesindeki Odalar

⁴⁵⁴ BOA. MAD. nr. 3040, s. 6.

⁴⁵⁵ BOA. TD. nr. 816, s. 18.

⁴⁵⁶ BOA. KK. nr. 2781, s.7- 8.

⁴⁵⁷ Can Paşa isimi sehven "Cihan Paşa" olarak kaydedilmiştir. Bkz. BOA. MAD. nr. 3040, s. 6.

Kasabadaki diğer Gayr-ı Müslim unsur olan Yahudiler ise Müslüman mahallerindeki odalarda kiracı olarak yaşamakta idiler. XVII.yy'ın sonlarına doğru Müslüman mahallelerinde Yahudilerin yaşadığı odalar aşağıdaki gibidir.

Mahalle adı	1681⁴⁵⁸	1694⁴⁵⁹
Hacı Hürmüz	51	51
Behram Reis	23	25
Dizdarzâde	3	5
Leb-i derya Hüseyin Çavuş	2	- ⁴⁶⁰
Toplam	79	81

Tablo- 9 Yahudilerin Yaşadıkları Odalar

Rum Mahallelerindeki Odalar

Aşağıdaki listede adı geçen mahallelerin isimleri XVI.yy'daki mahallelerden oldukça farklıdır. Bu sebeple tablodaki mahallelerin kasabanın neresinde olduklarını tahmin etmek de güçleşmektedir. Ancak eğer Papa Frenki Mahallesi XVI. yy'daki aynı mahalleyi tanımlıyor ise odaların çoğunun Yukarı Çarşı tarafında olduğu söylenebilir. Oda sayılarının XVII.yy boyunca aynı kaldığı tesbit edilmektedir.

Mahalleler	1681⁴⁶¹	1694⁴⁶²
Papa Franki ⁴⁶³	43	43
Papa Yani	9	9
Papa Kostandi?	4	4
Papa Yanaki	3	3
Toplam	59	59

Tablo-10 Rum Mahallelerindeki Oda Sayısı

⁴⁵⁸ BOA. TD. nr. 816, s. 20.

⁴⁵⁹ BOA. KK. nr. 2781, s. 12- 14.

⁴⁶⁰ Leb-i derya Hüseyin Çavuş Mahallesinde kayıtlı olan 2 oda 1694'de kayıtlı değildir. Ancak bu kayıta Dizdârzâde mahallesindeki oda sayısı 2 artarak 5'e yükseldiği görülmektedir. Bu durum iki mahallenin yan yana bulunmasından kaynaklanmış olmalıdır.

⁴⁶¹ BOA. TD. nr. 816, s.18.

⁴⁶² BOA. KK. nr. 2781, s. 9.

⁴⁶³ Bu mahalle, Yukarı Çarşı yakınında bulunan Aya Yorgi Mahallesi'dir.

Ermenilerin Yaşadığı Odalar

Daha önce de bahsedildiği üzere kalabalık gruplar halinde Rodosçuk'a yerleşen Ermeniler kasabanın gerek demografik gerekse fiziki yapısında oldukça büyük etkiler yaratmışlardır. Kasabaya ilk geldiklerinde Rum mahallelerinde yaşamalarına rağmen kısa süre içinde Rum mahallelerin yakınına bir Ermeni Mahallesi kurmuşlar ve 1680'lerde ise buna bir yenisi daha eklenmiştir. Böylece Cedîd ve Yanik Ermeni mahalleleri kasabanın yeni oluşan mahalleleridir. Bu mahallelerde kendi evlerinde oturanların yanı sıra odalarda kiracı olarak yaşayan oldukça kalabalık bir nüfus bulunmaktaydı. Cedîd Ermeni Mahallesi Taş iskeleye dolayısıyla iş merkezine yakındı. Bu sebeple burada daha çok oda vardır. XVII.yy kayıtlarına nazaran bu iki mahalledeki oda sayıları aşağıdaki gibidir.

Mahalle adı	1661	1681⁴⁶⁴	1694⁴⁶⁵
Cedîd Ermeniyan	56	128	115
Yanik Ermeniyan	-	107	103
Toplam	-	235	218

Tablo-11 Ermeni Mahallerindeki Oda Sayısı

Kasabada odalar ilk önce Eski Câmî Mahallesi taraflarında *Yukarı Çarşı* yakınlarında ortaya çıkmış ve daha sonra da kasabanın iskelesi civarında yeni odaların kurulduğu görülmektedir. XVI.yy'ın ortalarından itibaren kasabanın yeni çekim merkezi olan Rüstem Paşa iskelesi civarında yapılmaya başlanmıştır. Bu sırada göçlerle kasabaya yeni gelen göçmenlerin baskısıyla Rum mahallerinde de yeni yaşam alanları olan odalar kurulmuştur. Bunu Ermeni mahallelerinde oluşan odalar takib etmiştir. Görüldüğü üzere odalar daha çok pazar ve iskele gibi iş merkezlerine yakın yerlerde olan mahallelerde kurulmuştur.

Kasabadaki odalar şehirdeki nüfus baskısıyla ortaya çıkan oluşumlardır ve fiziksel anlamında bir kasaba için bir yenilik teşkil etmektedir. Kasabanın önemli

⁴⁶⁴ BOA. TD. nr. 816, s. 19- 20.

⁴⁶⁵ BOA. KK. nr. 2781, s. 9- 12.

şahısları tarafından vakıflarına gelir getirmek üzere inşâ edilen bu odalar daha sonra bulundukları yerleri mahalle haline dönüştüreceklerdir.

Rüstem Paşa Mahallesi bu oluşuma bir örnektir denebilir. Modern kaynaklarda Rüstem Paşa Mahallesi ile ilgili bilgiler bulunmamaktadır. XVI.yy'ın sonlarında dahi burada bir mahalleden söz edilmektedir. Rüstem Paşa tarafından Taş İskele'nin kurulmasıyla buranın bir cazibe merkezi oluşturup burada bir mahallenin söz konusu olması ise XVII. yy'ın ikinci yarısına doğrudur. Ancak bu yeni kurulan mahalle klasik anlamda mahalle değil, odalardan ibaret bir yapılar topluluğudur. Odalardan oluşan Rüstem Paşa Mahallesi'nin sonraki yıllarda iskeledeki ticari yapıların arasında kaybolduğu ya da bu odaların artık malzeme konmak üzere kullanılmaya başlandığı sebepten olsa gerektir ki modern kaynaklarda böyle bir mahalleden bahsedilmemektedir.

Dışarıdan gelen bu tüccarlar bazen aralıksız olarak altı aylık periodlar hâlinde kasabada kalıyor olmaları, senenin tamamını kasabada geçiriyor oldukları yani kasabanın bir nevi sakini oldukları anlamına gelmektedir. Böylece odalar onlar için geçici bir konaklama değil adeta kendi evleri gibi hizmet vermekte idi. Şehirdeki odalar avâriz hânelerine dâhil olup kaç odanın bir hâne sayılacağı zamana göre değişiklik göstermekte idi⁴⁶⁶. Ne sicil ne de tahrîr kayıtlarında tüccarların kaldığı bu odaları tanımlayan özel bir terime rastlanılmamıştır. Ancak bir liman şehri olarak XVI. yy'ın ortalarından itibaren gelişmeye başlayan İzmir'de yaşayan yabancı tüccarların ikamet ettikleri odalara "*Frenkhâne*" denmekte idi⁴⁶⁷.

Rodosçuk'ta böyle bir tanımla söz konusu değildi ancak şehirdeki bu yabancı tüccarların sayısının oldukça yüksek olduğu bilinmektedir.

XVII.yy'ın ortalarında kasabada, Müslüman mahallelerinde (Müslüman mahallerindeki Yahudi yerleşmeleri dahil) 311 oda, Rum mahallelerinde 59 oda, Ermeni mahallelerinde 235 oda olmak üzere toplam 605 oda bulunmakta idi. Bu sayının XVII.yy sonlarına doğru azaldığı görülmektedir. Avâriz defterlerine nazaran

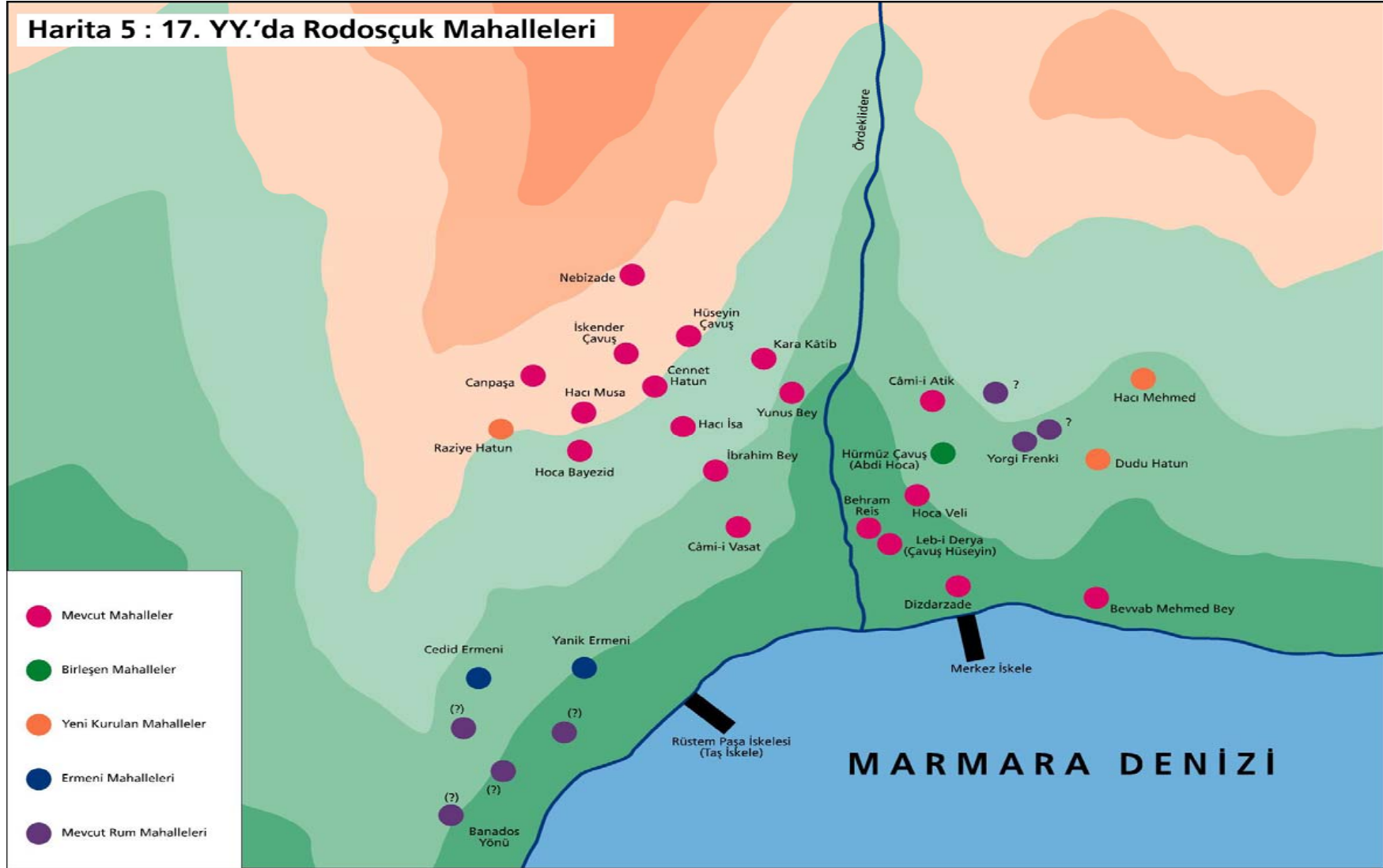
⁴⁶⁶ Rodosçuk'ta 10 oda 1 avâriz hânese sayılmakta iken XVII. yy'ın sonlarına doğru 4 oda bir avâriz hânese olarak kaydedilmeye başlanmıştır, BOA. MAD, nr. 9861, s.253, 22 B. 1099.

⁴⁶⁷ Süreyya Faroqhi, **Batı ve Orta Anadolu'da Şehirleşme ve Ticaret** (Hacettepe Üniversitesi Basılmamış Doçentlik Tezi) Ankara 1980, s. 204. Ayrıca Samsun'daki Frenkpazarı için bkz. Mehmet Öz, **a.g.e**, s.22.

XVII.yy sonlarında kasabadaki toplam oda sayısı 452 olarak tesbit edilmektedir. Yine bir başka kayıta bu sayının 458 olarak kayıtlı olduğu gör÷lmektedir⁴⁶⁸.

⁴⁶⁸ XVII. yy'ın sonlarında kasabada toplam 458 oda bulunmakta idi, BOA. **MAD.** nr. 9861, s. 251.

Harita 5 : 17. YY.'da Rodosçuk Mahalleleri



B- Rodosçuk Kasabasının Sosyal Yapısı

1- Sosyal Hayatın Dinamikleri

a- Mahalle Sakinleri

Şehrin alt birimi olan mahalle, kabul görmüş tanımı ile birbirini tanıyan, bir ölçüde birbirinin davranışlarından sorumlu, sosyal dayanışma içinde olan kişilerden oluşmuş bir topluluğun yaşadığı yeri ifade etmekteydi. Bir diğer tanımıyla mahalle, aynı mescidde ibâdet eden cemâatin aileleriyle birlikte yerleştikleri şehir kesimi idi⁴⁶⁹. Rodosçuk'taki değişim süreci paralelinde mahalle sakinlerindeki değişim ve farklılığı görmek açısından kasabaya ait tahrîr verileri ve sicil kayıtları oldukça değerli bilgiler içermektedir.

Tahrîr defterlerini incelediğimizde Rodosçuk'taki mahalle sakinlerinin çoğunun aynı aileden oldukları ve bu kişilerin birbirinin kardeşi ya da akrabası olduğu anlaşılmaktadır. Hatta dikkatle incelendiğinde bazen üç kuşağın birlikte aynı mahallede oturduğu tesbit edilebilmektedir. Mahallelerin büyük bir kısmında gözlenen bu iskân sürekliliği bazı tesbitlerde bulunmak açısından kolaylık sağlamaktadır. XVI.yy'da özellikle ilk yarısında sık aralıklarla tutulmuş tahrîr kayıtlarından Rodosçuk mahallelerinin çoğunda yerleşiklerin sürekli olarak aynı mahallenin sakini oldukları ortaya çıkmaktadır. Hatta yerleşiklerin isimlerini takib ederek sicil ve tahrîr defterlerinde farklı isimlerle zikredilen birkaç mahallenin aslında aynı mahalle olduğu dahi ortaya çıkarılmıştır⁴⁷⁰.

Ancak kasabanın kalabalıklaşmaya başlamasıyla birlikte bu yapının yavaş yavaş değiştiği anlaşılmaktadır. XVI.yy'ın ikinci yarısında tutulmuş defterde mahalle sakinlerinden bazılarını daha sonra tutulmuş defterde aynı mahallede görmek giderek güçleşmektedir. Yalnız, bazı şahısların yıllar geçmesine rağmen aynı mahallede meskûn oldukları tesbit edilmektedir. Bu isimler dikkatle incelendiğinde mezkûrların sicil defterlerinde sık sık zikredilen kasaba âyânın şahıslar oldukları anlaşılmaktadır. Tahrîr defterlerinde bu şahısların meslekleri hakkında bilgi bulunmazken bu bilgilere hemen hemen aynı yıllarda tutulmuş sicil kayıtlarından ulaşılmaktadır. Mahallelerde sâkin olan âyânı sicil defterlerindeki bilgiler doğrultusunda tesbit edebilmekteyiz. Bu

⁴⁶⁹ Özer Ergenç, “Osmanlı Şehirlerindeki Mahalle'nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, s. 69. Kezâ, aynı hususta bkz. Ergenç, **Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya**, Ankara 1995, s. 145.

⁴⁷⁰ Bu hususta bkz. Yerleşim Sistemi ve Mahalleler kısmı.

incelemeye göre şehrin elitleri olarak da adlandırabileceğimiz âyânın belli başlı mahallelerin dışında yaşamadıkları görülmektedir. Sicil ve tahrîr defterlerindeki verileri birleştirdiğimizde şu tablo ortaya çıkmaktadır.

Şahıs adı	Tahrîrde defterinde kayıtlı olduğu mahalle		Görevi
	1541 ⁴⁷¹	1550 ⁴⁷²	
Mustafa b. Tatar	Câmi-i Şerif	Câmi-i Atik [Şerif]	Mültezim ⁴⁷³
Pîrî b. Cafer Reis	Câmi-i Şerif	Câmi-i Atik	Rodosçuk Amili ⁴⁷⁴
Mustafa b. Canpaşa	Câmi-i Cedîd	Câmi-i Cedîd	Amil ⁴⁷⁵ , işletmeci
Şeferşah b. Ali	Hacı İsa	Hacı İsa	Pazarbaşı ⁴⁷⁶
Abdi b. Seferşah	Hacı İsa	Hacı İsa	Rodosçuk Amili ⁴⁷⁷
Ali Bâli b. Seferşah	Hacı İsa	Hacı İsa	Kasap ⁴⁷⁸ / tüccar
Mehmet b. Seferşah	Hacı İsa	Hacı İsa	Deri tüccarı ⁴⁷⁹
Cihanşah b. Seferşah	Hacı Mehmet	Ali Çelebi [Karayazıcı] 480	Mültezim
Beylerhan b. İbrahim	Hüseyin Çavuş ⁴⁸¹	Hacı İsa	Rüstem Paşa vakfı mütevellisi ⁴⁸² , mültezim ⁴⁸³ , işletmeci ⁴⁸⁴

Tablo-12 XVI.yy’da Kasaba Âyânının Meskûn Olduğu Mahalleler

⁴⁷¹ BOA. TD. nr. 210, s. 208- 212.

⁴⁷² BOA. TD. nr. 385, s.400- 407.

⁴⁷³ Mustafa b. Tatar, 1552 (961) senesinde Rodosçuk cibâyitene iltizâm etmektedir. Daha sonra (968/1561) sadece Fatih evkafından başhâne ve bozahâneyi iltizâm ettiğini öğrenmekteyiz. RŞS. nr. 1520, 46b.

⁴⁷⁴ Kasaba-yı Rodosçuk mukataasına mültezim olan Pîri (Çelebi) b. Cafer Reis, RŞS. nr.1511, 10a, 17a.

⁴⁷⁵ Mustafa b. Canpaşa Rodosçuk âmilidir. RŞS. nr.1511, 50a.

⁴⁷⁶ RŞS. nr.1511, 124a.

⁴⁷⁷ Mukataay-ı bâd-ı havâ ve âsiyâb ve ihzâriye ve balıkhâne ve resm-i küvvâre ve adet-i ağnam ve resm-i keyl ve rüsûm-u arûs ve resm-i fıçı ve yava ve kaçgun ve beytül-mâl, der uhde-i Abdi b. Seferşah an Mahalle-i Hacı İsa. RŞS. nr.1512, 69a.

⁴⁷⁸ RŞS. nr.1515, 15b.

⁴⁷⁹ RŞS. nr. 1514, 60b

⁴⁸⁰ Her iki isim de aynı mahalleyi işaret etmektedir. Bu hususta bkz. Mahalleler kısmı

⁴⁸¹ Bu mahalle ilk kurulan Hüseyin Çavuş (Leb-i derya Hüseyin Çavuş) Mahallesi’dir. Mezkûr mahalle iskele tarafında bulunmaktaydı. Diğer Hüseyin Çavuş Mahallesi ise 1550’lerde kurulmuştur.

⁴⁸² RŞS. nr.1523, 13a.

⁴⁸³ Beylerhan b. İbrahim, Tekirdağ yava ve kaçgûn mukataasına iltizâm etmektedir (968/ 1561).RŞS. nr.1523,33a.

⁴⁸⁴ RŞS. nr. 1520, 32a.

Tabloda görülen mahalleler, genel itibariyle gelir düzeyi yüksek, varlıklı ve kasabanın ileri gelen şahısların ikâmet ettiği mahalleler olarak ön plâna çıkmaktadır. Yalnız ilginç olan şu ki kasaba ileri gelenlerinden hiç kimse iskele tarafında oturmayı tercih etmemiştir. Bunlar içinde istisnâ olan Beylerhan b. İbrahim iskele yakınındaki Hüseyin Çavuş Mahallesi (Bu mahalle ikinci bir Hüseyin Çavuş Mahallesi'nin kurulmasıyla Leb-i Derya adını almıştır)'nde oturmaktadır. Ancak burada meskûn olduğu tarih göz önünde bulundurulursa Beylerhan'ın henüz kasabada aktif bir görev üstlenmediği anlaşılmaktadır. Sicil kayıtlarından Beylerhan b. İbrahim'in kasaba ekonomisinde söz sahibi olduğu yılların 1550'lerden sonra olduğu anlaşılmaktadır. Beylerhan'ın gelir düzeyinin yükseldiği ve kasabadaki etkinliğinin artmasına paralel olarak yaşadığı mahallenin de değiştiği tesbit edilmektedir. Bu yıllarda Beylerhan b. İbrahim, oturduğu Hüseyin Çavuş Mahallesi'nden Hacı İsa Mahallesi'ne taşınmıştır. Bu değişiklik mezkûr şahsın sosyal statüsünün yükseldiği ve kasabanın diğer elitleriyle komşu olma isteği düşüncesiyle açıklanabilir. Bu geleneksel yapının günümüzde dahî devam ettiğini ve şehrin ileri gelenlerinin Hacı İsa Mahallesi'nde oturduğunu öğrenmekteyiz⁴⁸⁵.

Rodosçuk'ta aynı statüde ve aynı ya da meslek grubuna dâhil olanların birbirine komşu oldukları açıkça görülmektedir⁴⁸⁶. Hatta yukarıdaki örnekte de görüldüğü üzere eşit yaşam koşullarına sahip olanların bir arada bulunmasının adeta sosyal bir gereklilik olduğu ortaya çıkmaktadır. İş hayatında aynı çarşı, pazar ya da handa günün büyük bir bölümünü birlikte geçiren insanlar, aynı dünyanın bir parçası olmanın getirdiği yakınlıkla özel yaşamlarında da bir arada yaşamayı tercih ediyor olmalıydılar. Bu durum mahalleyi oluşturan bireyler arasındaki tanıdıklık halini geliştiren bir sosyal olgudur denebilir.

Tabloda adı geçen mahallelerin kasabanın ekonomik faaliyetlerinin oluşup geliştiği ve kasabanın merkez çarşısı olan *Yukarı Çarşı* ile onun uzantısı olan çarşılarla yakın olan mahaller olduğu görülmektedir. Dolayısıyla kasabanın ekonomisine yön verenlerin bu faaliyetleri yakından takib etmek ve denetlemek üzere bu bölge

⁴⁸⁵ Şehrin yerli sakinleriyle yaptığımız görüşmelerde bugün dahi şehrin köklü ailelerinin Hacı İsa Mahallesi'nde oturduğunu öğrenmek gerçekten ilginçtir. Örneğin aslen Tekirdağ'lı olup ve 1830'larda Zâhire Nâzırı olan Ahmet Bey'in ailesinden gelenlerin bugün de Hacı İsa Mahallesi'nde oturmakta olduğunu öğrenmekteyiz (Mehmet Serez'le mülâkat 15.01.2009).

⁴⁸⁶ RŞS. nr.1526, 12a.

yakınlarında oturdukları anlaşılmaktadır. Bunda ekonomik faaliyetleri denetleyen bir diğer yerel idareci olan kadı faktörünü de dikkate almak gereklidir. Tahrîr verileri ve sicil kayıtlarına nazaran Rodosçuk kadısının Nebîzâde⁴⁸⁷ ve Câmî-i Cedîd⁴⁸⁸ (Kürkçü Sinan Câmî-i) Mahallesi'nde oturduğu tesbit edilmektedir. Bu mahalleler kasabanın batı yakasında bulunmaktaydı. Burası daha önce de belirttiğimiz üzere III. Kısım olarak adlandırdığımız yerleşim alanı olup kasabaya gelen Türkler ilk burada yerleşmiş ve ilk Türk Mahalleleri bu alanda kurulmuştu. Görüldüğü üzere kasabanın saygın ailelerinin bu kısımda yaşaması, kasabadaki Türk yerleşim sisteminin geleneksel yapısını yansıtması açısından önemlidir.

Yukarıda da belirtildiği üzere mahalle sâkinlerinin yaşadıkları mahalleyi kısa sürede terk etmedikleri anlaşılmaktadır. Uzun yıllar aynı yerde meskûn olan mahalle sakinleri arasındaki bu tanıdıklık hali mahalle içinde oto kontrol sistemini gelişmiş ve her daim canlı tutmuştur. Osmanlı kanununa göre mahalle sâkinleri birbirine müteselsilen kefil olup mahalle halkı fâili meçhul bir olayın aydınlatılması için toptan sorumlu tutulmuştur⁴⁸⁹. Bu sebeple her mahalle sâkini komşusundan bir şekilde haberdar olmak durumundadır. Kontrol mekanizmasının bu şekilde gelişmesinde mahallelerin fiziki yapılarının da etkili olduğu söylenebilir. Mahalle aralarındaki çıkmaz sokaklar bu denetimi kolaylaştırmaktadır⁴⁹⁰.

Sicil kayıtlarındaki verilerden anlaşıldığı kadarıyla mahallede birlikte yaşamanın belli koşulları bulunmaktaydı. Bunlardan ilki genel ahlak kuralları dâhilinde bir hayat sürdürmek ikincisi ise avârız vergisi toplandığında yükümlülerin gerekli vergiyi zamanında ödemesi olarak kabaca iki başlık altında toplanabilir. Toplum yaşayışına aykırı düşen, genel ahlâk kurallarının ihlâli halinde mahalle sâkinleri rahatsızlıklarını dile getirmekte ve huzursuzluk çıkan komşularının mahalleden çıkarılması taleb etmekteydiler.

Hacı Musa Mahallesi sâkinleri kadıya gelerek mahallelerinde oturan Nazlı bt. Kasım'ın yine aynı mahalleden Hasan b. Mustafa ile “*başı hoş olup el- hâsıl eyi*

⁴⁸⁷ BOA. TD. nr. 816, s. 16.

⁴⁸⁸ RŞS. nr.1549, 53b.

⁴⁸⁹ Ergenç, XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya, s. 147.

⁴⁹⁰ Komşuluk ilişkileri ve mahallelinin birbirini kontrolü hususunda bkz. Suraiya Faroqhi, **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla**, çev. Elif Kılıç, İstanbul 2002, s. 165.

avrât değildir mahallede durduğun istemeyiz” diye şikâyetle bulunmuşlardır⁴⁹¹. Hacı İsa Mahallesi sâkinleri ise mahallelerinde oturan Seydi adlı şahsın “*daima fesat ve fitne fücür üzere olduğu*” sebepten kendisine kefil olmayacaklarını, hâlâ da olmadıklarını bildirmişlerdir⁴⁹². Hoca Veli Mahallesi imamı ve müezzini ile birlikte mahalle halkı kadiya gelerek mahallelerinde oturan Seyyid Hasan adlı kişinin evinde gayr-ı meşrû ilişkiler yaşandığını ve mahallelerinde istemediklerini bildirmişlerdir⁴⁹³. Bu hususta köylerdeki uygulama kazâ merkezinden farklı değildi. Yağcı köyü ahalisi aynı köyde yaşayan Hamza b. Ahmet adlı kişinin eşinin *nâ-meşrû yolda* olduğu ve kendisinin de *şekavet* ve *nâ-meşrû fiil* üzere olduğunu ve bunların köyde kalmalarının fesada ve rahatsızlığa yol açacağını, bunun için söz konusu kimselerin iyi bilinen kefiller getirmeleri gerektiğini beyan etmişlerdir⁴⁹⁴. Kendisinden kefil talep edilen kişi eğer bu kefiileri bulamıyorsa asayiş sağlamla görevli subaşı tarafından tutuklanmakta idi⁴⁹⁵.

b- Aile Hayatı ve Kadın

Toplumun en küçük birimi olan aile günümüzde anne, baba ve çocuklardan meydana gelen bir topluluğu ifade etmektedir. Bu tanım modern aile kavramını karşılayan çekirdek aileyi tanımlamaktadır. Ancak çekirdek ailenin haricinde üç kuşağın birlikte yaşadığı geniş aileler de bulunmaktadır. Geniş aile, bir aile reisinin başkanlığında eş, çocuk, torun, gelin, damat, amca, dayı, hala ve teyzelerden oluşmaktadır⁴⁹⁶. Aile temelde evlilik bağı ile kurulan bir kurum olduğu için geniş ve çekirdek ailenin yanı sıra tek eşli ya da çok eşli olmak üzere de sınıflandırılabilir.

Osmanlı şehirlerinin çoğunda olduğu gibi Rodosçuk’ta da her iki evlilik türünün örneklerine rastlamak mümkündür. Rodosçuk’a ait sicil kayıtlarını incelediğimizde erkeğin genel olarak tek eşli olduğu tesbit edilmekle birlikte iki eşli evliliklere de rastlanmaktadır. İskender Çavuş Mahallesi’nde Kara İbrahim b. İsa’nın iki

⁴⁹¹ RŞS. nr. 1512, 43b.

⁴⁹² RŞS. nr. 1530, 16b.

⁴⁹³ RŞS. nr. 1518, 50a.

⁴⁹⁴ RŞS. nr. 1524, 5a.

⁴⁹⁵ RŞS. nr. 1518, 78b.

⁴⁹⁶ Mehmet Akif Aydın, Aile, **DİA**, II, s. 196- 200.

eşi olduğu anlaşılmaktadır⁴⁹⁷. Cennet Hatun Mahallesi'nden Ali Çavuş'un da iki eşi bulunmaktaydı⁴⁹⁸.

Ailenin oluşumu nikâh akdinin gerçekleşmesinin ardından başlamaktaydı. Osmanlıda evlenecek erkek kız tarafına nikâh bedeli olarak *mehr* vermek zorundaydı. Mehr, “mehr-i muaccel” ve “mehr-i müeccel” olmak üzere iki çeşitti. Kadın, “mehr-i muacceli”ni evlenirken ya da bir müddet sonra alırken “mehr-i müeccel” ise kocanın ölümü ya da boşama durumunda kadına ödenmekteydi⁴⁹⁹.

Mehr-i muaccel bedeli genel olarak bilinmemekle birlikte şu örnek oldukça dikkat çekicidir. Ermeni taifesinden Peyki v. Ovanis, Meryem bt. Babacan adlı Ermeni'nin kızı Nazlı'ya talib olmuş ve bu izdivacın gerçekleşmesi halinde Nazlı'ya 30 gurusş mehr-i muaccel vermeyi taahhüt etmiştir⁵⁰⁰.

Ölüm ya da boşanma halinde kadına ödenen mehr-i müeccel miktarını ise muhallefât kayıtlarından tesbit edebilmekteyiz. İncelenen kayıtlarda Rodosçuk'ta bu miktarın alt sınırının 200 akça olduğu⁵⁰¹ ve şahısların maddi durumlarına göre bu rakamın 800 ve 1000 akça olduğu da görülmektedir⁵⁰². Bu miktarlar kasabanın ekonomik düzeyine göre düşük seviyedeki miktarları belirlemekteydi. Ancak daha yüksek rakamlar da olduğu görülmektedir. İki eşli olan Ali Çavuş'un ölümünden sonra her iki eşine ödenen mehr-i muaccelin farklı rakamlarda olduğu görülmektedir. Ali Çavuş'un eşlerinden biri olan Ayşe'ye 12.000 akça mehr-i muaccel ödeniyorken diğer eşi Fatma'ya 8.000 akça ödendiği kayıtlıdır⁵⁰³.

Rodosçuk'ta bir yıl içinde yaklaşık 5 ile 12 arasında boşanma kaydına rastlanmaktadır. Boşandıktan sonra eğer çocuk annede ise nafaka bağlanmaktaydı. Nafaka miktarının günde 1 ile 3 akça arasında değiştiği anlaşılmaktadır. Hacı İsa Mahallesi'nden eşinden boşanan Rahime'nin küçük oğluna günlük 1.5 akça nafaka

⁴⁹⁷ RŞS. nr. 1544, 119b.

⁴⁹⁸ RŞS. nr. 1543, 78a.

⁴⁹⁹ İlber Ortaylı, **Osmanlı Toplumunda Aile**, İstanbul 2000, s. 79

⁵⁰⁰ Peyki, evlenmeyi düşündüğü Nazlı'nın izdivaç gerçekleştikten sonra Rodosçuk dışına çıkmamasını şart koşmuş ve aile de bunu kabul etmiştir. RŞS. nr. 1549, 10a.

⁵⁰¹ RŞS. nr. 1518, 53a.

⁵⁰² RŞS. nr. 1543, 73b.; RŞS. nr. 1517, 70a.; RŞS. nr. 1549, 20a.

⁵⁰³ RŞS. nr. 1543, 78a.

bağlanmıştı⁵⁰⁴. Saime bt. Mehmet ise boşandığı kocası Said b. Evhad'dan oğlu Ahmet için günlük üç akça almakta idi⁵⁰⁵.

Genel olarak bir ailenin yaşadığı mekânda kimlerin bulunduğu, bir evi hangi aile fertlerinin paylaştığı pek açık olmamakla birlikte muhallefât kayıtlarını incelediğimizde Rodosçuk'lu bir ailenin en az kaç kişiden oluştuğu tahmin edilebilir. Çeşitli muhallefât kayıtlarında ailelerin çocuk sayısının 1 ile 7 arasında değiştiği görülmektedir. Hüseyin Çavuş Mahallesi'nden Kara Hasan b. Abdullah'ın bir eşi ve dördü erkek üçü kız olmak üzere yedi çocuğu bulunmaktaydı⁵⁰⁶. Câmi-i Atik Mahallesi'nde sâkin Osman b. Kasım'ın bir karısı ve üç erkek çocuğu vardı⁵⁰⁷. Yine Câmi-i Atik Mahallesi'nden El-hâcc Ali b. El-hâcc Turgut'un bir eşi ve dört oğlu vardı⁵⁰⁸.

Sosyal hayatın her alanında gördüğümüz Rodosçuk'lu kadınlar, kimi zaman ticaretle uğraşmakta, kimi zaman vakıf mütevellisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadınlar, mülk edinme, satma, borç alıp verme, boşanma ve nafaka talep etme gibi pek çok hakka sahipti. Çoğunu kasabanın ekonomik örüntüsünün içinde görmek mümkündür. Kasabadaki önemli alış veriş merkezlerinde ya da çarşı içinde bazı dükkânların sahibi Rodosçuk'lu zengin kadınlardı. Câmi-i Atik Mahallesi'nden Altun adlı kadının mahalle mektebi önünde dükkânları bulunmaktaydı⁵⁰⁹. Yine *Yukarı Çarşı* içinde Rüstem Paşa vakfı dükkânı ile Küçük Papaz dükkânı arasında bulunan 2 bâb çilingir dükkânı da Hümâ Hâtun adlı kadına aitti⁵¹⁰.

Kasabanın ileri gelen ailelerine mensûb olan hanımları genelde aile vakıflarının mütevellisi olarak görmekteyiz. Rodosçuk ileri gelenlerinden Hüseyin Çavuş'un Rahime, Raziye ve Halime adlı kızlarından Halime Hatun'un vakfın mütevellisi olduğu anlaşılmaktadır⁵¹¹. Yine Rodosçuk âyânından olan Kürkcü Sinan Bey'in kızı Sittî Hâtun da Sinan Bey vakfının mütevellisidir⁵¹².

⁵⁰⁴ RŞS. nr. 1518, 53ba

⁵⁰⁵ RŞS. nr. 1549, 14b.

⁵⁰⁶ RŞS. nr. 1543, 55a.

⁵⁰⁷ RŞS. nr. 1543, 106a.

⁵⁰⁸ RŞS. nr. 1517, 76a.

⁵⁰⁹ RŞS. nr. 1519, 60a.

⁵¹⁰ RŞS. nr. 1544, 30a

⁵¹¹ RŞS. nr. 1544, 56a.

⁵¹² RŞS. nr. 1515, 32b.

Sicil defterlerinde çoğunda kadınların birey olarak kendilerini rahatlıkla ifade ettiklerine ve kişisel haklarını savunduklarına dair kayıtların sayısı oldukça fazladır. Ancak gerek kasabanın ileri gelenlerinden, gerekse sıradan halktan çok sayıda kadının yasal işlemlerini çoğu kez vekilleri aracılığıyla gerçekleştirdikleri de görülmektedir. Kadın eşi, babası, oğlu ya da kardeşi gibi kendi ailesinden kişilerin yanı sıra kasabanın önde gelen şahsiyetlerini de vekil olarak tayin edebilmekteydi⁵¹³.

Banadosta oturan Yaşa bt. Ramazan adlı kadının Rodosçuk'ta Nebizâde Mahallesi'ndeki evini kocası Memi b. Hasan'ı vekil tayin ederek sattığını görmekteyiz⁵¹⁴. Hoca Bayezid Mahallesi'nde Zâhide bt. Hasan, mezkûr mahalledeki evinin satış işlemini yasal vekili tayin ettiği kasaba sakinlerinden olan Ali b. Hamza vasıtasıyla gerçekleştirmiştir⁵¹⁵. Rodosçuk kırsalında da kadınlar aynı yolla mahkemede temsil edilmekteydi. Dere Köy'den Kamer bt. Ahmet boşanma işlemi için erkek kardeşi Murad b. Ahmet'i şahitler huzurunda kendisine vekil tayin etmiş ve kız kardeşini temsilen Murad b. Ahmet mahkemeye çıkmıştır⁵¹⁶. Gayr-ı Müslim kadınların da vekil aracılığıyla mahkemede temsil edildikleri görülmektedir. Piskopos Mahallesi'nden Olaca bt. Darsak mezkûr mahalledeki evinin satış işlemlerini Ferhad Yeniçeri b. Abdullah vasıtasıyla gerçekleştirmiştir⁵¹⁷.

c- Köleler ve Câriyeler

Sosyal hayatın diğer aktörleri ise *köleler* ve *cariyeler*dir. Osmanlı'da köle temini savaş esiri ve satın alma olmak üzere iki yolla gerçekleşmekteydi. İslâm hukukuna göre zorla bir insanın köle olarak satılmak üzere alınması caiz değildi. Ancak Afrika toplumlarından farklı din ve milletlere mensup tüccarların getirdikleri ve esir pazarında sattıkları siyah köleler ile Kafkaslardan gelen Çerkes, Gürcü, Rus köleler İstanbul başta olmak üzere Osmanlı şehirlerindeki esir pazarlarında satılmış ve alınmıştır⁵¹⁸.

⁵¹³ Ronald C. Jennings, "The Office of Vekil (Wakil) in 17th Century Ottoman Sharia Courts", **Studia Islamica**, Paris 1975, s. 155–157.

⁵¹⁴ RŞS. nr.1515, 47a.

⁵¹⁵ RŞS. nr.1515, 52a.

⁵¹⁶ RŞS. nr. 1517, 30a.

⁵¹⁷ RŞS. nr. 1511, 122a.

⁵¹⁸ Ahmet Akgündüz, **İslâm Hukûkunda Kölelik-Câriyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem**, İstanbul 1995, s. 170.

Rodosçuk'ta Müslümanların olduğu gibi Gayr-ı Müslimlerin de evinde ya da hizmetinde köle ve cârîyesinin bulunduğu anlaşılmaktadır⁵¹⁹. Sicil defterlerine nazaran bu kulların Eflak, Macar, Arnavut, Bosna, Nemçe, Rus ve Gürcü asıllı olduklarını tesbit etmekteyiz. XVI.- XVII.yy'larda bir kölenin değeri ise 2000⁵²⁰, 2800⁵²¹- 4900⁵²² akça arasında değişmekteydi. Bu fiyatın dönemin koşullarında ortalama bir evin fiyatına eşit olduğu söylenebilir. Kayıtlardan, Rodosçuk'ta hareketli bir köle trafiğinin yaşandığı anlaşılmaktadır. Anadolu'nun ve Rumeli'nin çeşitli yerinden Rodosçuk'a gelip köle satın alanların sayısı oldukça fazlaydı. Örneğin Arslan b. Demir'in Eflak asıllı Durmuş isimli kölesini Habib adında Foça'lı birine sattığını görmekteyiz⁵²³. Yine İzmir tarafından Ahmet b. Osman da Rodosçuk'tan Şirin adlı Arnavut bir cârîyeyi satın almıştır⁵²⁴.

Kasabanın sunduğu ekonomik imkânlar Rodosçuk art alanından pek çok insanı olduğu gibi köleleri de cezbetmekteydi. Rodosçuk'a her gün yüzlerce arabanın ya da onlarca geminin gelişi köleler için beklili de bir kaçış umudu idi. Kasabanın bu hareketli trafiğinden faydalanıp başka yerlere kaçmak isteyen kölelerle ilgili kayıtlar bulunmakla birlikte bunların çoğunun yakalanıp beytûlmâl eminine teslim edildiği anlaşılmaktadır⁵²⁵. Fakat bunun yanı sıra köle iken bir şekilde kaçmayı başararak Rodosçuk'a gelip yerleşenlerin de olduğu tahmin edilmektedir. Nitekim XVI.yy'ın başlarında düzenlenmiş tahrir defterlerinde Gayr-ı Müslim mahallelerindeki "yava" olarak kayıtlı şahısların sayısı dikkat çekmektedir. Bunlar örneğin İstemad-yava, Miha-yava, Dimitri-yava şeklinde kaydedilmişlerdir. Yava⁵²⁶ kelime anlamı itibarı ile kimsesiz, muhtaç anlamında olmasına rağmen defterde bu şekilde kaydedilenlerin şehre yeni geldikleri ve şehirde yakınlarından kimselerinin olmaması sebebiyle yava olarak kaydedildikleri tahmin edilebilir. Bu kaçak kölelerin Rodosçuk'a gelerek bir şekilde gizlenip aradan zaman geçtikten sonra kasaba halkı arasına karıştıkları tahmin edilebilir. Nitekim daha sonraki yıllarda "yava" şeklinde kayıtlara

⁵¹⁹ Küçük Papaz Mahallesi'nden Esteron b. Dimo'nun Rus asıllı bir cariyesi vardı. RŞS. nr. 1539, 34a.

⁵²⁰ RŞS. nr. 1512, 52a.

⁵²¹ RŞS. nr.1512, 34a.

⁵²² RŞS. nr.1551, 21a.

⁵²³ RŞS. nr.1549, 44a.

⁵²⁴ RŞS. nr. 1512, 34a.

⁵²⁵ RŞS. nr. 1560, 5a.

⁵²⁶ M. Tayyib Gökbilgin, **Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fatihân**, İstanbul 1957, s. 21.

rastlanmaması mezkûrların artık kasabanın sâkinleri olarak kaydedilmelerinden kaynaklanmış olmalıdır.

Köle ve câriyeler belli zaman zarfında sahiplerine hizmet etmekle yükümlü olup Osmanlı toplumunda kölelerin sahiplerine ömür boyu hizmet etme zorunluluğu bulunmamaktaydı. Bu hizmet süresinin ne kadar olduğu kesin olmamakla birlikte genel uygulamanın yedi yıl olduğu anlaşılmaktadır⁵²⁷. Bursa’da bunun beş yıl olduğuna dair bir örnek bulunmaktayken Tekirdağ köylerinden birinde bu sürenin yedi yıl olduğu görülmektedir. Bursa’da Hatunbegi bt. Koca Hüseyin, kölesine beş yıllık hizmeti sonunda âzâd edileceğini taahhüt etmektedir⁵²⁸. Rodosçuk’ta Hoca Veli Mahallesi’nden Ayşe bt. Hüseyin’in, orta boylu, karakaşlı, kara gözlü, Nemçe asıllı Piyale(?)b. Abdullah adlı dilsiz kölesini ı’tâk ettiğini kadı huzurunda beyan ettiği görülmektedir⁵²⁹. Ancak kayıтта bu tür bir hizmet sözleşmesi ya da taahhüdünden bahsedilmemektedir. Böyle bir sözleşmeye Rodosçuk kırsalında bulunan Rumcalı köyünde rastlamaktayız.

Rumcalı köyünden Mahmut b. Abdullah, mezbûr karyeden Arslan b. Abdi’nin kölesi iken yedi yıl Arslan’ın hizmetinde olduğunu ve Arslan’ın ölümünden sonra ise yedi yıl da efendisinin oğlu Ali’ye hizmet ettiğini ve böylece 14 yıllık hizmet süresinin dolduğunu, artık bir hizmet yükümlülüğünün kalmadığına dair temessük taleb ettiğini bildirmektedir. Bu durumda mezkûr köle ile sahibi arasında hizmet süresi hususunda bir mukavele yapılmış olduğu ve bu sürenin tamamında ise kölenin âzâd edilmesi hükmünün bulunduğu anlaşılmaktadır. Hatta eğer yedi yıllık süre kölelik için birim süre olarak ele alınırsa bundan köle Mahmut’un iki kez köleliğe mahkûm edildiği sonucu da çıkmaktadır. Mahmut’un bu hizmet süresini tamamladığına dair kefiller istemiş ve mezkûr köyden Ferhad b. Elvan, Hasan b. Mustafa, Hacı b. Ali, Ferhad b. Abdülhamid ve Bektaş b. Mehmet adlı kişiler şahitlik etmişler ve bu hususta Mahmut’a temessük verilmesine hükmolunmuştur⁵³⁰.

⁵²⁷ Kölelerin hizmet sürelerinin belirlenmesi ve bu hususta oluşan hukuki uygulama örnekleri için bkz. Y. Hakan Erdem, **Slavery in the Ottoman Empire and its Demise: 1800- 1909**, London 1996, s. 155- 159.

⁵²⁸ Kölenin değeri ile yıllık hizmet bedeli arasındaki ilişki için bkz. Suraiya Faroqhi, **Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak** (çev. Gül Çağlı Güven- Özgür Türesay), İstanbul 2003, s. 224.

⁵²⁹ RŞS. nr.1543, 18a.

⁵³⁰ RŞS. nr.1517, 30b.

Köleler efendisinin ölümü ya da âzâd edilmeleri hâlinde hürriyetlerine kavuştuklarını gösterir itaknâme almaktaydılar⁵³¹. Böylece beytül-mâl emini ve eski sahibinin varislerin elinden köle/câriye (Abd-i âbık - kaçgun köle) muamelesi görmekten kurtulmakta idiler. Eğer kölenin/câriyenin elindeki itaknâmesi yoksa âzâd olduğuna dair iki kişi şahit göstermek zorunda idiler⁵³². Âzâd edilmiş köleler diğer hür bireyler gibi evlenme ve iş kurma hakkına sahiptiler. Örneğin âzâldı bir köle olan Ali b. Abdullah saraçlık yapmakta idi⁵³³.

Sicil kayıtlarının yanı sıra âzâd edilmiş kimselere tahrir defterlerinde de rastlanmaktaydı. Köy ve şehirlerde tahrir esnasında henüz âzâd edilenler mevcut ise bunlar tahrir defterlerine “mu’tak” ya da “atık” şeklinde kaydedilmekteydi. Artık hür olan bu insanlar daha sonraki tahrirde yalnız kendi isimleriyle ya da baba adı kısmında “Allah’ın kulu” anlamına gelen “Abdullah” ismi yer alarak kaydedildikleri görülmektedir. Daha sonraki yazımlar esnasında ise bunların çocukları hür insanlar gibi kendi baba adlarıyla yazılacaklardı⁵³⁴.

Rodosçuk’ta XVI.yy’ın başlarında âzâd edildiği anlaşılan 10 kişiye rastlanmaktadır⁵³⁵. Yusuf atık-i Hacı Mehmet, Hüseyin atık-i İskender gibi. Bunlardan üçü ise mücerred olarak kayıtlı olup henüz çocuk denecek yaşta oldukları anlaşılmaktadır (Hüseyin atık-i Tatar- mücerred)⁵³⁶. Kölesini âzâd edenlerden bazılarının *hacı* oldukları görülmektedir. Bu tür örnekler XVI.yy boyunca tutulmuş tahrir defterlerinde yer yer rastlanmaktadır. Kölelerin âzâd edilmeden önce de baba adı olarak Abdullah ismini kullandıkları da görülmektedir. Yukarıdaki örnekte Piyale b. Abdullah adlı kölenin baba adının Abdullah olası kölenin Gayr-ı Müslim iken Müslüman olduğunu göstermektedir. Bu tür isim değişiklikleri kölelerin din değiştirdikten sonra kendi baba adlarını kullanmadıklarını yine “Allah’ın kulu” manasına gelen Abdullah ismini tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Örnekteki Piyale’nin

⁵³¹ Efendinin kölesini âzâd etme koşulları için bkz. Ahmet Akgündüz, **a.g.e.**, s.129- 135. Kölelerin sosyal statüleri, âzâd edilmesi ve hürriyetine kavuşması hususunda uygulanan yöntemler için ayrıca bkz. Halil Sahillioğlu, “Onbeşinci Yüzyılın Sonu ile Onaltıncı Yüzyılın Başında Kölelerin Sosyal Ve Ekonomik Hayatta Yeri”, **Gelişme Dergisi**, II, Ankara 1981, s. 67-138.

⁵³² Ahmet Akgündüz, **a.g.e.**, s.174.

⁵³³ **RSS**. nr.1539, 34a.

⁵³⁴ F. Emecen, **Manisa**, s. 61.

⁵³⁵ **BOA. TD**. nr. 50, s. 226- 230.

⁵³⁶ **BOA. TD**. nr. 50, s. 228.

Nemçe asıllı olduğunu unutmamak gerektir. Yine Arnavut asıllı olduğu anlaşılan Şirin adlı câriyenin de baba adı Abdullah olarak kayıtlıdır⁵³⁷.

İhtidâ konusunun sadece köleler arasında değil, nadir olmakla birlikte hür Gayr-ı Müslimler için de söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Rodosçuk'ta da kendi dinini terk edip Müslümanlığı seçen mühtedîler bulunmaktaydı⁵³⁸. Bunların içinde Ermeni, Çingene ve Rum gibi farklı etnik gruba mensup kimselerin olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin Petros v. Murad adlı Ermeni'nin İslâm ile müşerref olup Mustafa adının aldığı kayıtlıdır⁵³⁹. Yine Rodosçuk yakınındaki Banados'ta yaşayan Çingene Derviş Ali b. Abdullah adlı kişinin daha önce Gayr-ı Müslim olduğu anlaşılmaktadır. Derviş Ali'den Gayr-ı Müslim olduğu gerekçesiyle cizye talep edilmiş bunun üzerine Derviş Ali 15 yıldır Müslüman olduğunu ve namaz kıldığını belirterek şahitlerle de Müslüman olduğunu kanıtlamıştır⁵⁴⁰. Yine kasabanın yerli halkından olan Ağlat adlı zimmînin şahitler huzurunda batıl dinden rücû' edip "*lâilâhe illâllah Muhammeden Resulullah*" diyerek hak din Muhammed dinine geçtiğini görmekteyiz⁵⁴¹. Bu şekilde din değiştirip Müslüman olanlar Gayr-ı Müslimlerin ödedikleri ispenç ve cizye gibi vergilerden muaf olmaktaydılar.

d- Rodosçuk'ta Birlikte Yaşamak

İslâm şehrinde mahalleler birbirinden dîni ve etnik cemaatlere göre ayrılmaktaydı. Toplumdaki etnik ve dinî farklar bu bölünmeyi zorunlu kılmaktaydı⁵⁴². İslâm şehirlerindeki bu geleneksel yerleşim tarzı hemen hemen tüm Osmanlı şehirlerinde gözlenmektedir.

XV. yy'ın başlarına kadar Rodosçuk'ta nüfus sadece Türkler ve Rumlardan oluşmakta iken XVI.yy'ın ortalarına doğru bu gruba Yahudiler de dahil olduğu anlaşılmaktadır. XVI.yy'ın ikinci yarısında kasabada Türk, Rum ve Yahudi olmak

⁵³⁷ RŞS. nr. 1512, 34a.

⁵³⁸ İhtida, "doğru yolu bulmak, yol göstermek" mânalarına gelen hüdâ (hedy, hidâyet) kökünden türemiş olup "gerçeğe ulaşmak, doğru yolu bulmak" demektir. Terim olarak inançsız iken veya başka bir dine mensupken İslâm dinini benimsemeyi ifade eder. İhtida eden kimseye mühtedî adı verilir. Ali Köse, "İhtida", *DİA*, XXI, s. 554-558.

⁵³⁹ RŞS. nr. 1552, 40a

⁵⁴⁰ RŞS. nr. 1514, 81b.

⁵⁴¹ RŞS. nr. 1512, 8b

⁵⁴² Doğan Kuban, "Anadolu-Türk Şehri, Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerine Bazı Gelişmeler", *Vakıflar Dergisi*, VII, İstanbul 1968, s. 55.

üzere üç unsurun yaşadığı tesbit edilmektedir. Kasabanın bu nüfus yapısı XVI.yy'ın sonlarına kadar aynı kalmış ancak XVII. yy'ın başlarından itibaren Celâlî isyanları sebebiyle Anadolu'dan göçen Ermeniler ve Karamanlı Rumların da gelmesiyle birlikte XVII.yy'da kasabada Türkler, Rumlar, Yahudiler, Ermeniler ve Karamanlı Rumlar olmak üzere beş etnik unsurun bulunduğu anlaşılmaktadır⁵⁴³.

XVI.yy'a ait tahrîr defterlerine nazaran Rodosçuk'ta mahallelerin genel olarak “*Müslüman*” ve “*Gebrân*” olmak üzere iki ana gruba ayrıldığı görülmektedir. Ancak göçlerle birlikte etnik grupların sayısının artmış olması, tahrîr defterlerinin düzenleniş tarzına da yansımıştır. XVII.yy'ın ikinci yarısında düzenlenen defterlerde kasaba sakinleri Müslim ve Gayr-ı Müslim olarak yazılmaktan ziyâde her etnik grubun ismi ayrı ayrı zikredilerek Mahalle-i Müslümanân, Mahalle-i Rummyân, Mahalle-i Ermeniyân şeklinde kaydedilmeye başlanmıştır⁵⁴⁴. Mahallelerin bu şekilde etnik olarak ayrı kaydedilmeleri Osmanlı literatüründe *mahallenin* neyi ifade ettiğiyle yakından alâkalıdır. Osmanlı şehirlerinde mahalle, şehrin sosyal ve fiziksel bir parçası olmanın yanı sıra aynı zamanda ekonomik bir üniteyi de ifade etmekteydi⁵⁴⁵.

Osmanlı kaynaklarında mahallenin şehrin ekonomik bir ünitesi olarak da ele alındığı açıkça görülmektedir. Tahrîr ve avâriz defterleri vergi yükümlülerinin tesbiti amacıyla tutulmuş defterlerdi. Defterlerde vergi yükümlüsü şahısların hangi mahallelerde meskûn oldukları kaydediliyor ve şahıslara ait bilgiler bu defterler üzerinden takip ediliyordu. Olabilecek değişikliklerin takib edilmesi açısından kişilerin yaşadıkları yerlerde sabit kalmaları bu kontrolü kolaylaştırmaktaydı. Avâriz defterine düşülen *der-kenarlara* nazaran böyle bir ayrıma gidilmesinde vergi toplama esnasında çıkacak olan ihtilâfların önüne geçmek amacı güdüldüğü anlaşılmaktadır. Zîrâ hâne esasına göre toplanan avâriz vergisinin tahsili esnasında kimin hangi mahallede, hangi evde oturduğunun bilinmesi gerekmektedir. Aksi halde verginin toplanması esnasında birçok karışıklıklar çıkacaktır. Nitekim XVII.yy'ın ikinci yarısında vergi toplanması sırasında bu tür sıkıntıların yaşandığı vâkidir. Bu hususta

⁵⁴³ Bkz. Kasabanın nüfusu kısmı

⁵⁴⁴ BOA. KK. nr. 2781, s. 1-6.

⁵⁴⁵ Osmanlı şehrinde mahalle kavramı üzerine bkz. Özer Ergenç, “Osmanlı Şehirlerindeki Mahalle'nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, s. 69. Kezâ, aynı hususta bkz. Ergenç, **Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya**, Ankara 1995, s. 145.

meydana gelen şikâyetler neticesinde yapılan avârız sayımında “*Müslüman Müslüman ile, Ermeni Ermeni ile ve Rum Rum ile yazılsın ve tekâliflerini meskûn ve tahrîr oldukları mahalde versinler*” şeklinde bir karar çıkmıştır⁵⁴⁶.

Örnekten de anlaşılacağı üzere mahalle, coğrafi mânanın yanında sakinlerinin dâhil olduğu vergi ünitesinin sınırlarını da belirlemektedir. Şu halde mahallenin öncelikle sosyal ve fiziki bir alan olmanın yanında ekonomik bir anlam taşıdığı da açıkça görülmektedir. Burada şehir halkının tefrik edilmesinin nedeni farklı unsurların birlikte yaşamasından duyulan kaygı değil, verginin adilâne toplanmasıyla ilgili bir durum olduğu açıktır.

XVI. yy’ın başlarında kasabanın *yukarı çarşı* ve *eski kale içinde* kalan kısmı (I.Kısım) ile *aşağıya iskeleye doğru* (II.Kısım) uzanan yerleşme alanı boyunca yani kasabanın doğu yakasında Rumlar ve Türkler yan yana mahallelerde yaşamaktadır. Kasabadaki Yahudilerin büyük kısmı Câmi-i Atik ve Abdi Hoca mahallelerinde oturmaktaydı⁵⁴⁷. Bu yapı aşağıda iskeleye kadar olan mahallelerin çoğunda gözlenmekteydi. XVII. yy’a gelindiğinde Hacı Hürmüz, Behram Reis, Leb-i derya Hüseyin Çavuş ve Dizdarzâde mahallelerinde Müslümanlarla birlikte Yahudilerin de yaşadığı anlaşılmaktadır⁵⁴⁸. Bu kısım kasabanın ticari merkezi olması sebebiyle kozmopolit bir yapıya sahiptir. Burada Müslümanlar ile Gayr-ı Müslimler arasında mülk satışlarının yoğun olduğu tesbit edilmektedir.

Kasabanın batı yakasında Müslim ve Gayr-ı Müslim mahalleleri arasındaki uzaklık sebebiyle olsa gerek farklı unsurların bir arada yaşadığına dair oldukça az örnekler bulunmaktadır. Batı yakasının yukarı kısmında (III.Kısım) bulunan mahallelerde Türklerin haricinde başka bir unsur bulunmamaktaydı. Bu yerleşim alanının yakınında Gayr-ı Müslim mahalleler bulunmadığı için her hangi bir fiziksel temas da söz konusu değildi. Ancak burada bir kaç Gayr-ı Müslimin yaşadığı da görülmektedir.

XVI.yy sonlarında Rumlarla birlikte yaşayan Ermeniler, XVII.yy’ın başlarından itibaren müstakil bir mahalle kurarak Rum mahallelerinden ayrıldıkları

⁵⁴⁶ BOA. **KK.** nr. 2781, s. 2.

⁵⁴⁷ Bu hususta bkz. Nüfus kısmı

⁵⁴⁸ BOA. **TD.** nr. 816, s. 20. ; BOA. **KK.** nr. 2781, s. 12- 14.

tesbit edilmektedir. Çok yakın mesafelerde bulunmalarına rağmen aralarında sosyal ilişkilerin zayıf olduğu anlaşılmaktadır. XVIII. yy'da bir süre sahildeki Rum mahallelerinin yanındaki Ermeni mahallesinde ikâmet eden Kelemen Mikes, buradaki gündelik hayatı ve insan ilişkilerini anlatan notlarında birbirine yakın olan bu mahalleler arasında herhangi bir temasın, gidiş gelişlerin olmadığına belirtmektedir. Mikes, şehirde veba gibi salgın hastalık vâki olduğunda eğer Ermeni mahallesinde ise Rum mahallesine, Rum mahallesinde ise Ermeni mahallesine bulaşmaz diyerek bu mahaller arasındaki iletişimsizliğe dikkat çekmektedir⁵⁴⁹.

Ancak Rodosçuk'ta mahalleler arasında geçişliliğin esnek bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. XVII.yy'a ait verilerden şehre yeni gelelerin Müslim ve Gayr-ı Müslim mahalleler ayırt etmeksizin çeşitli mahallelere yerleştikleri tesbit edilmektedir. Örneğin İbrahim Bey Mahallesi'nde Nikola v. Kurd ve Sehak v. Sakar adlı Ermeniler yaşamaktaydı⁵⁵⁰. Bu durum sadece Ermeniler için değil kasabanın yerli sakinlerinden olan Rumlar için de söz konusuydu. XVII.yy'ın sonlarında Câmi-i Atik mahallesinde üç hânelik bir Rum nüfusun bulunduğu görülmektedir⁵⁵¹. Bunlar Papa Yani Mahallesi'nde görülmelerine rağmen Câmi-i Atik Mahallesi'nde yaşamaktadırlar. Ancak mezkûr mahallelerin eski kale içinde birbirlerine yakın oldukları hatırlanmalıdır.

Tahrîr defterlerinde kasaba sakinlerinin ayrı ayrı mahallelerde yazılıyor olmaları, sosyal hayatta birbirinden habersiz ve irtibatsız olduklarını düşündürmemelidir. Mutlaka aralarında sosyal hayatın getirdiği bir takım ilişkiler ağı bulunmaktadır. Sicil kayıtlarına nazaran bu ilişkilerin ticari anlamda alım-satım, borçlanma ve kefillik gibi konularda yoğunlaştığı tesbit edilmektedir. Bu hususta Müslim ve Gayr-ı Müslimler arasında herhangi bir sıkıntı bulunmamaktadır. Çok sayıda Gayr-ı Müslim'in kasabanın önemli tüccarları ve esnafları arasında olduğu söylenebilir.

Rodosçuk'ta Müslim ve Gayr-ı Müslim halkın mülk edinme, evlenme, boşanma, iş kurma, bir meslek grubuna dâhil olma, ticaret yapma, bir mukataayı elinde tutuma gibi çeşitli sosyo-ekonomik ve ticari ilişkiler hususunda eşit haklara sahip

⁵⁴⁹ K. Mikes, **Türkiye Mektupları**, s. 109,

⁵⁵⁰ **RŞS**. nr. 1600, 70a.

⁵⁵¹ **BOA. TD**. nr. 816, s.16.

olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bir kısım detaylar Müslim ve Gayr-ı Müslimleri sosyal hayatın içinde birbirinden ayırmaktaydı. Bir Gayr-ı Müslimin Rodosçuk sokaklarında dolaşırken belli kurallara riayet etmesi gerekliydi. Sicil kayıtlarına nazaran, Gayr-ı Müslimlerin başlarına kırmızı yelken takke ve beyaz imâme (sarık) takmaları ve Müslümanlar gibi yakalı kaftan giymelerinin yasak olduğunu öğrenmekteyiz⁵⁵². Rodosçuk zâimi olan Emrullah, Dimo b. Yorgi'nin başına kırmızı yelken takke takarak Müslüman gibi görüldüğünü, tesbit ederek mahkemeye sunmuştur⁵⁵³. Yine Mihal adlı şahsın da kırmızı yelken takke takarak Müslüman gibi dolaştığı kayıtlıdır⁵⁵⁴.

Kasaba sakinlerinden Karagöz ise başına ak imâme taktığı ve “*zimmî olduğuna dair kat'a alâmeti olmadığı, Müslüman gibi yürüdüğü*” gerekçesiyle Rodosçuk zâimi Emrullah tarafından şikâyet edilmiştir⁵⁵⁵. Yani b. Gün (?) ve Niko b. Niko adlı Gayr-ı Müslimler ise başlarında yelken takkeleri ve üzerlerinde yakalı kaftanları olduğu için zâim Beylerhan talebiyle mahkemeye çağırılmıştır⁵⁵⁶.

2) Sosyal İlişkiler Ağı

a- Yerel İdare ve Yöneticiler

İslâm halifesi, yönettiği toplumun sahip olduğu ahlâkî değerlerini, geleneklerini korumak ve buna bağlı olarak da topluma zarar veren, onu rahatsız eden davranışları önlemekle yükümlüdür. Bu yükümlülük kazâ cinsinden bir görevdir ve kadılar tarafından yerine getirilmektedir⁵⁵⁷. Asıl görevi ahâlî arasındaki anlaşmazlıkları çözmek olan *kadın*ın tek görevi yargı olmayıp aynı zamanda kadı mülkî, beledi görevler ile de yükümlüdür. Sanatkâr ve esnafın kontrolü, lonca düzeninin, yönetimin ve bununla ilgili kuralların gözetimi, şehrin ekonomik hayatıyla yakından ilgili olarak fiyat tesbit ve kontrolü, diğer yandan şehrin altyapı tesislerinin ve imar nizamının denetlenmesi, vakıf yöneticileri ve din işleri görevlilerinin denetimi ve atamaları için arzda bulunmak gibi çeşitli görevleri

⁵⁵² İmame: sarık; Kaftan: uzun kollu önden açık, düğmeli, yanları yırtmaçlı uzun elbise; Takke: kavuk vs. başa giyilen şeylerin terden kirlenmesini önlemek için altına giyilen bezden yapılmış hafif başlık. Bzk. Mübahat S. Kütükoğlu, **Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri**, İstanbul 1983, s. 350. -363.

⁵⁵³ RŞS. nr.1514, 53b.

⁵⁵⁴ RŞS. nr.1514, 54b.

⁵⁵⁵ RŞS. nr.1514, 57a.

⁵⁵⁶ RŞS. nr.1514, 59b.

⁵⁵⁷ Ergenç, **XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya**, s. 70.

bulunmaktadır. Bunun yanı sıra kadı, subaşı ve asesbaşı gibi görevlilerle şehrin asayişini hususunda işbirliği içinde idi⁵⁵⁸.

Rodosçuk kadılığı 150 akçalık kadılık bölgesi idi⁵⁵⁹. Osmanlı kentlerinde anıtsal bir resmi mahkeme binası bulunmayıp genellikle kadı kendi evini mahkeme olarak kullanmaktaydı. Eğer kadı müderris ise medresede de görevini yerine getirdiği görülmektedir. XIX.yy'a kadar İstanbul kadısının da belli bir mahkeme binası bulunmamaktadır⁵⁶⁰. Osmanlı şehirlerinin çoğunda olduğu gibi Rodosçuk'ta da bir mahkeme binası mevcut değildi. Örneğin Konya ve Ankara'da da *mahfil-i kazân*ın neresi olduğu bilinmemektedir⁵⁶¹.

XV.yy'da Rodosçuk'ta "*meclis-i şer*"in Nebîzâde, Hacı Mehmet ve Hacı Hızır mahallelerinden birinde olduğu tahmin edilebilir. Mezkûr mahalleler kasabada ilk kurulan Müslüman mahalleleri olup kasabanın batı yakasında bulunmakta idiler⁵⁶². Kasabada XV.yy'ın ortalarına kadar bu üç mahalle Müslüman ahalinin yaşam alanını oluşturmaktaydı. Bu sebeple ilk yıllarda Rodosçuk kadısının adı geçen mahallelerden birinde oturduğu muhakkaktır. Kasabanın büyümesiyle birlikte XVI. yy'da birçok yeni mahallenin kurulduğu görülmektedir.

Sicil kayıtlarına nazaran Rodosçuk kadısı Abdullah Efendi'nin bu yeni mahallelerden Câmî-i Evsat (Câmî-i Cedîd) Mahallesi'nde Yahya Çelebi b. El-hâcc Mustafa'nın evini günlük dört akçaya kiraladığını görmekteyiz⁵⁶³. Câmî-i Evsat Mahallesi gerek Yukarı Çarşı, gerek İskele Çarşısı ve gerekse Rüstem Paşa İskelesi gibi kasabanın fonksiyonel bölgelerine hemen hemen eşit mesafede bulunan özel bir konuma sahipti. XVII. yy'ın başlarında Câmî-i Evsat Mahallesi'nde oturan *kadının* yüzyılın sonlarına doğru Nebîzâde Mahallesi'nde kayıtlı olduğunu görmekteyiz⁵⁶⁴.

Rodosçuk kadısının oturduğu mahallelere baktığımızda kasabanın batı yakasında bulundukları görülmektedir. Daha önce de bahsi geçtiği üzere iktisâdî ve idâri anlamda yönetim organizasyonu içinde olan kasaba âyânın çoğunlukla batı

⁵⁵⁸ İlber Ortaylı, **Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı**, Ankara 1994, s. 26- 27.

⁵⁵⁹ Evilya Çelebi, **Seyahatnâme**, VIII. s. 347.

⁵⁶⁰ Ortaylı, **a.g.e.**,s.49-51.

⁵⁶¹ Örneğin XVI. yy'da Konya'da ve Ankara'da da bir mahkeme binası bulunmamaktaydı. Bkz. Ergenç, **XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya**, s. 22.- 42.

⁵⁶² Kasaba yerleşim plânına göre burası III. Kısım olarak adlandırılan yerleşim alanıdır. Bkz. Yerleşim Sistemi ve Mahalleler kısmı.

⁵⁶³ **RŞS.** nr. 1549, 52b.

⁵⁶⁴ **BOA. TD.** nr. 816, s.16.

yakasında olan mahallelerde oturdukları tesbit edilmiştir. Görüldüğü üzere Rodosçuk kadısının da bu geleneğin dışına çıkmadığı ve diğer kasaba âyânı ile birbirlerine yakın yerlerde oturdukları anlaşılmaktadır. Sicil defterlerinde şühûdü'l-hâl kısmında kasaba âyânın ismine sıklıkla rastlanmasında mezkûrların *kadının* evine yakın yerlerde oturmaları da etkili olmuş olabilir. Cumhuriyet dönemine kadar şehre atanan kadıların da hemen hemen aynı bölgede oturdukları anlaşılmaktadır. Rodosçuk'ta son kadılardan “Aydoslu Şeyh” diye bilinen İsmail Hakkı Efendi de bugünkü Yunusbey Caddesi üzerindeki bir evde oturmakta idi⁵⁶⁵.

Bu cadde, Ördeklidere Caddesi'nin batı tarafında bulunmaktadır. XVI-XVII.yy'lar için bu bölgeyi tarif edecek olursak; caddenin aşağı kısmında Câmi-i Cedîd (Kürkçü Sinan/Câmi-i Vasat), yukarıya doğru gidildikçe Hacı İsa, İbrahim Bey, Karayazıcı ve Yunus Bey mahalleleri yer almaktaydı. Caddenin doğu kısmında ise aradan dere geçmesine rağmen Câmi-i Atik Mahallesi bulunmaktaydı. Görüldüğü üzere aradan oldukça uzun süreler geçmesine rağmen idareci sınıfın şehirde yaşamayı tercih ettiği bölgeler eskisiyle benzerlik göstermekteydi.

Diğer Yerel Yöneticiler

Kadı ile birlikte kasabanın idaresinden ve sosyal düzenin temininden sorumlu diğer görevliler ise muhtesib ve subaşı idi. Muhtesibin uyguladığı kurallar hisbâ adı altında toplanmıştır. Hisbâ geniş anlamda Müslümanların günlük hayatta birbirleri ile ilişkilerini düzenleyen, şeriata dayalı kuralların toplamıdır⁵⁶⁶. Ancak çok geniş kapsamlı olan bu ilişkiler örüntüsü içinden yalnızca bir kısım uygulamalar muhtesib denetimine bırakılmıştır.

Bu doğrultuda muhtesib çarşı pazarda dolaşarak fiyat ve kaliteyi devamlı kontrol etmekteydi. Osmanlılar, prensip olarak her kadılıkta bir de muhtesib bulundurulmasını benimsemişlerdir. Kadı, narh verirken muhtesibin fikrini almakla birlikte hiçbir zaman muhtesibin kadıya danışmadan ve onun tasvibini almadan narh vermesine müsaade edilmezdi⁵⁶⁷. Çarşı ve pazardaki işlemlerde kanun ve şer'e aykırı davranışlarda bulunanlardan, yani verilen narhtan fazla fiyata satan, geleneklere

⁵⁶⁵ Mahmut Sümer, **a.g.e.**, s. 133- 134.

⁵⁶⁶ Ergenç, **XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya**, s. 103.

⁵⁶⁷ Mübahat S. Kütükoğlu, **Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri**, İstanbul 1983, s. 20-21.

aykırı nitelikte üretim yapanlardan cerimelere, çarşı ve pazara gelen ve perakende olarak satılan maddelere konan vergilere *ihtisâb rûsûmu* denilmekteydi. Bu rûsumu muhtesib almakta idi⁵⁶⁸.

İhtisâbbiye vergileri, başlangıçta muhtesib adı verilen pazar yeri denetçilerine bir gelir sağlaması için konulmuş olmakla birlikte bazı hallerde saraya ait oldukları kabul edilmiş ve hazine tarafından artırmaya çıkarılarak iltizama verilmiştir⁵⁶⁹. Rodosçuk'ta ihtisâb gelirleri Fatih evkafına dâhil olduğundan ihtisâb rûsûmu kasabanın genel mülteziminin denetiminde idi. Mukataayı elinde tutan mültezim kasabaya gelen ticari malları kontrol etmekte, doğacak aksaklıkları meydana getirenlerin cezalandırılmasını sağlamaktaydı. Kasabanın ekonomik faaliyetlerinin denetlenmesini ve bu ahengin devamlılığını muhtesib ya da ihtisâb mukataasını elinde tutan mültezim sağlamaktaydı.

Subaşı ise şehrin genel güvenlik ve asayişinden sorumlu idi. Subaşıların başlıca görevleri iki noktada toplanmaktadır. Birincisi bâd-ı havâ adı altında toplanan cürm ü cinayet, niyâbet, resm-i arûsâne ve gibi vergilerin toplanması gibi mâli görev; ikincisi ise bu işe dayalı kolluk görevidir⁵⁷⁰. Rodosçuk sicillerinde subaşı ile ilgili çok sayıda kayıt bulunmaktadır. Bu verilere göre subaşının kasabada işlenen bir cinayeti soruşturmak⁵⁷¹, kaçak köleleri yakalamak⁵⁷², gece kasabayı dolaşıp asayiş sağlamak ve hırsızlık gibi olayları engellenmek⁵⁷³ gibi görevleri olduğu anlaşılmaktadır. Bir kayıta Rodosçuk subaşısının Anadolu'da Celâli'lere ok ve yay satan bir Rodosçuk sâkinini tutukladığını görmekteyiz. Mehmet b. Pir Ahmet adlı bu şahıs kasaba sâkinlerinin ihbarı üzerine subaşı tarafından yakalanmıştır⁵⁷⁴.

Subaşı, bu kolluk hizmetlerini yasakçı, korucu, pâsban gibi diğer güvenlik kuvvetleri ile birlikte yürütürdü. Yasakçı ve korucular yeniçeri taifesinden kimseler olup yaptıkları iş karşılığında “yevmiye” ücret almakta idiler. Sicil kayıtlarına nazaran yasakçıların çoğunlukla ihtiyaç halinde ahâlinin isteği üzerine atandıkları

⁵⁶⁸ Ergenç, **a.g.e.**, s. 103.

⁵⁶⁹ Suraiya Faroqhi, **Osmanlı'da Kentler ve Kentliler**, çev. Neyyir Kalaycıoğlu, İstanbul 2000, s. 87.

⁵⁷⁰ Ergenç, **a.g.e.**, s. 70.

⁵⁷¹ RŞS. nr. 1550, 19b.

⁵⁷² RŞS. nr. 1551, 62a.

⁵⁷³ RŞS. nr. 1551, 72a.

⁵⁷⁴ RŞS. nr. 1552, 24a.

anlaşılmaktadır⁵⁷⁵. Rodosçuk ahâlisi kadiya gelerek bağlarının ve bahçelerinin korunup gözetilmesi için bir yasakçı talep etmişler ve bunun üzerine Yeniçeri Ağası'nın mektubuyla göreve Mehmet adlı çavuş yasakçı olarak atanmıştır⁵⁷⁶. Yine Rodosçuk'un hemen yakınında bulunan Banados'a da halkın talebi doğrultusunda İne Hoca ve Yusuf adlı yeniçeriler Yeniçeri Ağası'nın mektubuyla yevmi 4 akçaya tayin oldukları anlaşılmaktadır⁵⁷⁷. XVI. yüzyılda Tekirdağ yasakçıları günlük 3 ya da 5 akça üzerinden ücret almakta idiler⁵⁷⁸.

Asesler ise gece dolaşarak çarşı ve dükkânları koruyup gözetmekte idiler. Bu görev çoğunlukla esnafın istek ve tavsiyesi üzerine güvenilir kişilere verilmekteydi. Rodosçuk iskelesinde Hacı Ömer ve Yegânzâde hanlarında dükkânları olanlar, gece dükkânların korunup gözetilmesi için pâsbân lazım olduğunu ve Hüseyin b. Abdullah ile Mehmet b. Mustafa'yı dükkân sahiplerinden iki ve mahzen sahiplerinden iki akça ücret ile pâsbân olarak kabul ettiklerini görmekteyiz⁵⁷⁹.

Toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinde ve sosyal uyumun devam etmesinde diğer görevliler imamlar, kethüdâ ve yitğitbaşları idi. İmamlar şehrin diğer yerel yöneticileri ile birlikte pek çok hizmeti yerine getirmekteydiler⁵⁸⁰. Bir din görevlisi olmanın yanı sıra imamlar görev yaptıkları mahallenin adeta temsilcisi sayılmaktaydılar. Mahallede oturan birinin tutum ve davranışlarına ilişkin bilgi edinmek istendiğinde öncelikle imama başvurulmaktaydı. Mahkeme, şahitler dışında gerek gördüğünde kişi hakkında mahalle imamından görüş almaktaydı⁵⁸¹. İmamlar sosyal düzenin korunması ve denetlenmesi gibi görevlerinin dışında mahallenin ekonomik işlerinden de sorumlu idiler. Mahalledeki câmi ve mescidlerin giderleri için vakfedilen ya da mahallenin avârız tekâlif için tayin edilen paranın idaresini de

⁵⁷⁵ Osmanlı şehirlerini çoğunda *yasakçı* olağanüstü durumlarda atanmaktaydı. Bu uygulamanın örnekleri için. Bkz. Mücteba İlgürel, "XVII. Yüzyıl Balıkesir Şer'iyye Sicillerine Göre Subaşılık Müessesesi", **VIII. TTK (Ankara 11-15 Ekim 1976), Kongreye Sunulan Bildiriler**, c. II, Ankara 1981, s. 1275- 1282.

⁵⁷⁶ RŞS. nr. 1510, 22a.

⁵⁷⁷ RŞS. nr. 1512, 45a.

⁵⁷⁸ RŞS. nr. 1514, 50a.; nr. 1512, 46b.; nr. 1512, 74b.

⁵⁷⁹ RŞS. nr. 1515, 50a.

⁵⁸⁰ Muhtarlık teşkilâtı kuruluncaya kadar mahalle imamlarının yerine getirdiği bazı görevler için bkz. Musa Çadırcı, "Anadolu Kentinde Mahalle (Osmanlı Dönemi)", **Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme**, İstanbul 259- (257- 263)

⁵⁸¹ Ergenç, **XVI.yy'da Ankara ve Konya**, s. 104 .

imamlar yürütmekte idiler. Bu hususta sicil defterlerinde çok sayıda kayıt bulunmaktadır⁵⁸².

Kethüdâlar ise mahalle halkını devlet nezdinde temsil etmekte idi. Ancak mahalle imamların giderek ön plâna çıkması ile birlikte mahalle kethüdalığı uygulamasının zaman içinde ortadan kalktığı görülmektedir⁵⁸³. Rodosçuk'ta mahalle kethüdalarının daha ziyâde Gayr-ı Müslim ahâlîyi temsil eden kethüdâlar olduğu anlaşılmaktadır.

Gayr-ı Müslim halk her sene başında içlerinden itimâd ettikleri birini kethüdâ olarak seçip kadıya sunuluyor ve kadının onayıyla kethüdâ seçilen kişi göreve başlıyordu. Görev süresi bir yıl olduğu anlaşılan kethüdâ, hizmeti karşılığında her hânedan belli bir ücret almaktaydı. XVI.yy'ın ikinci yarısında bu ücretin hâne başına 8 akça olduğu anlaşılmaktadır⁵⁸⁴. Kethüdâlar çoğunlukla devletle ahâlî arasındaki ilişkileri düzenleme ve takib etme vazifesini görmekle birlikte avâriz vergisinin toplanması, ahâlînin mal ve can güvenliğini temini gibi görevleri yerine getirmekteydiler⁵⁸⁵. Kethüdâların yardımcıları ise yiğitbaşılardı. Onların da yine mensûb oldukları cemaat içinden aynı kethüdâ gibi seçimle göreve geldiği ve kethüdâ ile aynı ücreti aldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca sicil kayıtlarında yiğitbaşından bazen müşir olarak da bahsedildiği görülmektedir⁵⁸⁶.

Kadı, muhtesib, subaşı, yasakçı ve kethüdâ gibi görevliler kasabanın yönetim ve denetim organizasyonu içinde olan ve bu vazifelerden dolayı kasabanın yönetim kadrosunu oluşturan kişilerdi. Bunların yanı sıra kasabadaki ekonomik ilişkiler ağı içinde olan mültezimler de bu yönetim mekanizmasının bir parçasını oluşturmaktaydılar. Mültezimler, idareleri altındaki iltizâm bölgesinin denetimini yapmaktaydılar. Rodosçuk kasabasının iskele gümrüğü hâriç olmak üzere Fatih evkafından olması sebebiyle kasabanın tüm gelirleri iltizam usûlü ile bir mültezimin

⁵⁸² Örneğin Cafer b. Abdullah Hacı Hızır ve Çavuş Hüseyin mescidlerine avâriz için tayin ettiği 300'er akçayı mescidlerin imamına teslim etmiştir. **RSS**. nr. 1514,68a. Yine başka bir kayıta Karayazıcı Mahallesi'nden Hızırbâli b. İnebeyi'nin mahalle avârizi için vakfettiği 3000 akçayı mescidin müezzine teslim ettiği kayıtlıdır. **RSS**. nr. 1513,1b.

⁵⁸³ Musa Çadircı, **a.g.m.**, s. 258.

⁵⁸⁴ Rodosçuk'lu zimmîler kadıya gelerek İspiyot v. Komneno ve Yorgi v. Manol adlı zimmîleri bir yıl süresince kendi rızaları ile hânedan hâneye sekizer akça vermek suretiyle İspiyot kethüdâ ve Yorgi'yi yiğitbaşı seçtiklerini bildirmişlerdir. **RSS**. nr. 1521, 80a.

⁵⁸⁵ **RSS**. nr. 1549, 62a.

⁵⁸⁶ **RSS**. nr. 1520, 70a.

idaresine verilmekteydi. Mültezim yetki alanında işleyişi kontrol etmek ve bu hususta oluşan aksaklığı kadıya bildirerek gerekli işlemin yapılmasını sağlamaktaydı. Bu şekilde mültezimler de dolaylı olarak yönetim mekanizmasına dâhil edilmelidir. Kasabanın idaresinde adı geçen görevliler gerek ekonomik gerekse sosyal statü bakımından kasabanın ileri gelenleri arasında sayılmaktaydılar.

b- Muaf Zümre

Tahrîr defterleri, temelde vergi tesbiti için tutulan defterler olması sebebiyle, şehirde vergiden muaf zümreyi belirlemek üzere defterde kayıtlı şahsın hangi özelliği sebebiyle muaf olduğu görevi, fiziksel özü (âmâ, divâne vs.), ekonomik durumu (müflis olup olmadığı) hususlar isminin bulunduğu yere kaydedilmekte idi. Bunlar vazifeleri ve kişisel özellikleri sebebiyle *askerî* statüsünde olan kimselerdir⁵⁸⁷.

Muaf zümre içinde kaydolunan din görevlileri, kasabaya ait ilk defter ve takip eden diğer defterlerin tümünde mevcuttur. XVI.yy'ın başlarında Rodosçuk mahalleleri incelendiğinde kasabada 4 Müslüman mahallesinin mevcut olduğu görülmektedir. Câmî (*Câmi-i Şerif / Câmi-i Atik*) ve Nebî Reis mahallelerinde birer imâm bulunmaktadır. Ancak Câmî Mahallesi (*Câmi-i Şerif / Câmi-i Atik*) kasabanın tek câmii olması sebebiyle bir hatîp ve bir müezzin de bulunmakta idi⁵⁸⁸. 1520'lerden sonra kasabanın nüfusunun artmaya başlamasıyla birlikte yeni mahalleler kurulmuştur⁵⁸⁹. Yeni mahallerin bir mescid etrafında kurulup gelişmesi sebebiyle her birinde birer imam bulunmaktadır⁵⁹⁰. 1530'larda Kürkçü Sinan Câmii'nin inşâ edildikten sonra kasabada artık Câmî-i Cedîd ve Câmî-i Atik olmak üzere iki câmî olması sebebiyle iki câmide de birer hatîb bulunmaktaydı. Bazı mahallelerde birden fazla müezzinin de bulunduğu görülmektedir. Mahallelerin

⁵⁸⁷ Askerî zümre içinde fiilen asker olan yeniçeri, sipâhiler ile alt grupları (topçu, tüfekçi vs.); yaya ve müselleme gibi yardımcı askerî gruplar; kâtip, mültezim, mütevellî vs. kamu görevlileri; derbentçi, doğancı, atmacı gibi bazı görevlerle meşgul olanlar; imâm, hatîb, müezzin gibi din görevlileri ve seyyid ve şerif gibi peygamber soyundan gelenler bulunmakta idi. Halil Sahillioğlu, "Askerî", **DİA**, III, s. 488- 489; Askerî tâbiri için ayrıca bkz. Barkan , "Edirne Kassamsına Âid Tereke Defteri", **TTK Belgeler**, III/ 5-6, s. 4-8 Ankara 1968; Pakalın, **Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, II, s. 569.

⁵⁸⁸ BOA. TD. nr. 50, s. 226.

⁵⁸⁹ AK.O.116/4, vr. 1a- 4b.

⁵⁹⁰ BOA. TD. nr. 210,s. 208- 227.

artmasıyla bağlantılı olarak din görevlisi sayısında da artış yaşanmıştır. XVI.yy ‘ın sonlarında kasabada 19 imam, 1 hatip ve 20 müezzin bulunmaktaydı.

Kasabada din görevlilerinin yanı sıra diğer bir muaf zümre ise yeniçeri, sipâhi, müsellemler ve yamaklar ile bunların evlâtlarından oluşan asker sınıfı idi. Tahrîr defterlerinde müsellemler ve yamakların hangi mahallede oldukları kaydedilmişken, yeniçeri ve sipâhiler zikredilmemiştir. Bu dönemde sayıları tam olarak tesbit edilemese de sicil defterlerindeki kayıtlardan yeniçerilerin hangi mahallede sakin oldukları bilgisine ulaşılmaktadır.

Kasabada sakinleri arasında sipâhi, müsellemler ve yamaklara rastlanması, kasabaya yakın köylerde arâzîsi bulunanların kasabada oturuyor olmasından kaynaklanmalıdır⁵⁹¹. XVI.yy’da tutulmuş tahrîr defterlerinin bir kısmında kasabada oturan bu askeri sınıfa yer verilmemiş iken XVI.yy başı ile XVI.yy sonlarında tutulmuş iki defterde bu bilgilere rastlanmaktadır.

Tarih	Müsellemler	Yamak	Müsellemlerzâde
1515 ⁵⁹²	8	21	-
1595 ⁵⁹³	32	67	1

Tablo-13 Kasabadaki Müsellemler ve Yamak Sayısı

Tablodan anlaşıldığı üzere kasabada oturan *müsellemler* ve *yamakların* sayısı XVI.yy boyunca yaklaşık olarak üç katına çıkmış ve nüfus artışına paralel olarak yaşadıkları alan da genişlemiştir. XVI.yy’ın başlarında kasabanın merkezinde yani pazar yeri dolaylarında *Câmi-i Şerif Mahallesi* tarafında oturmakta iken kasabanın büyüyüp genişlemesiyle birlikte yaşadıkları mahalle ve muhit de değişmiştir⁵⁹⁴.

XVI.yy’ın sonlarına gelindiğinde müsellemlerin çoğu yine kasabanın merkezine yakın mahallelerden Canpaşazâde ve Nebîzâde mahallelerinde yaşamakla

⁵⁹¹ Tekirdağ kırsalında toprağın büyük çoğunluğu sipâhi ve müsellemler toprağı olmak üzere temelde iki gruba ayrılmaktaydı. Zira bu gruplar yarı askeri olup sefer zamanları haricinde toprakla uğraşmakta idiler. Toprağı tasarruf eden sipâhi genelde köylerde bir vekil bırakmak suretiyle toprağını denetlemekteydi. Bu sebeple sürekli olarak köyde bulunması gerekmemekteydi.

⁵⁹² BOA. TD. nr. 50, s. 226- 230.

⁵⁹³ TK. KKA. TD. nr. 572.vr. 4a-9a.

⁵⁹⁴ BOA. TD. nr. 50, s. 226- 230.

birlikte bazıları Behram Reis Mahallesi gibi iskele tarafında bulunan mahallelere yerleşmişlerdir. Yamaklar ise çoğu Abdi Hoca ve Hacı Hürmüz Mahalleleri gibi *Yukarı Çarşı* yakınlarındaki mahalleleri tercih etmekle birlikte bir kısmı da müsellemlerin yoğun olduğu Nebîzade Mahallesi'nde oturmakta idi⁵⁹⁵. XVI.yy'da müsellemler ve yamakların kasabadaki yerleşimleri net olarak tesbit edilmekte iken XVII.yy'a ait kayıtlarda bu hususta herhangi bir veri bulunmamaktadır.

XVI.yy'da sipâhilerin kasabada yaşadığına dair ne tahrîr ne de sicil defterlerinde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Sipâhilerden bahseden kayıtlar daha ziyade köylerdeki anlaşmazlıkları sebebiyle ya da İstanbul iâşesi için görevli olanlara ait olup hangi vazifeyle kasabada bulunduklarını ile ilgilidir. Kasabanın sakinleri olmadıkları sebebiyle hangi mahallede yaşadıklarına dair bir bilgi de mevcut değildir. Ancak bu grubun evlâtlarından bazıları Sinan Subaşı Mahallesi⁵⁹⁶ ile Abdi Hoca⁵⁹⁷ mahallelerinde yaşadıkları tesbit edilmektedir.

XVI.yy defterlerinde yine yeniçerilerin de hangi mahallelerde sâkin oldukları hakkında her hangi bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak çoğunluğunun kasabanın merkezinde ve iskeledeki gümrükhâne yakınında olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Zîra iskeledeki sevkiyâtın kontrolü, çarşı ve kasabanın güvenliği hatta kasaba sınırındaki bağların korunması yeniçerilerce sağlanmakta idi. Yeniçerilerin kasabadaki görev ve sorumlulukları değişmediğine göre XVI. yy'da kasabada sakin oldukları yer XVII.yy'la hemen hemen benzerlik gösteriyor olmalıdır. XVII.yy'ın başlarında yeniçerilerin bir kısmı Câmî-i Atik⁵⁹⁸, İskender Çavuş⁵⁹⁹, Karakâtip⁶⁰⁰ ve Abdi Hoca⁶⁰¹ mahallelerinde meskûn idiler idiler. Görüldüğü üzere mezkûr mahalleler kasabanın iki önemli noktası olan pazar yeri ve iskele yakınındaki mahallelerdir.

⁵⁹⁵ TK. KKA. TD. nr. 572.

⁵⁹⁶ TK. KKA. TD. nr. 572.

⁵⁹⁷ RŞS. nr. 1512, 61a.

⁵⁹⁸ RŞS. nr.1513, 8b.

⁵⁹⁹ RŞS. nr. 1551, 72a.

⁶⁰⁰ RŞS. nr. 1551, 72a.

⁶⁰¹ RŞS. nr. 1539, 33b.

Mahalle	Müsellem	Yamak	Yağcı	İmam	Hatip	Müezzin	Müsellem zade	Bazdar	Müflis	Divane	Seyyid	Eşkinici
Abdi Hoca	2	8	1	1	-	1	-	10	-	-	-	-
Behram reis	5	4	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-
Bevvab Mehmet Bey	-	5	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-
Câmi-i Atik		1	-	-	1	1	-	2	-	-	-	-
Canpaşa	6	13	-	1		1	-	-	-	-	-	-
Cennet Hatun	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Çavuş Hüseyin nâm-ı diğer Hacı Hızır	1	2	-	1	-	1	-	-	-	-	15	-
Dizdarzâde	-		-	1	-	1	-	1	-	-	-	-
Hacı İsa	1	1	-	1		1	-	2	1	1	-	-
Hacı Musa	3			1		1						
Hoca Bayezid	2	7	-	1	-	2	-	-	-	-	-	-
Hoca Veli	2	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-
Hürmüz Çavuş	2	9	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Hüseyin Çavuş (leb-i derya)	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-
İbrahim Bey	2	2	1	1	-	1	-	-	-	-	-	-
İskender Çavuş	1	6	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-
Kâtip Ali Çelebi	-	-	-	1	-	1	-	5	-	-	-	-
Nebizâde	5	6	-	1	-	1	-	-	-	-	-	1
Sinan Subaşı	-	1	1	1	-	2	1	-	-	-	-	-
Yunus Bey	-	3	1	1	-	1	-	-	-	-	-	-

Tablo- 14 Yüzyılın Sonlarında Kasabadaki Muaf Zümrenin Mahallere Göre Dağılımı

XVII.yy’a gelindiğinde ise kasabadaki *askerî zümrenin* tümü hakkında detaylı bilgiler içeren kayıtlar bulunmaktadır. Bu hususta 1681 yılına ait avâriz defterine göre kasabadaki ve sayıları aşağıdaki gibidir.

Mahalleler	Yeniçeri	Sipâhi
Atik Câmî	8	4
Behram reis	8	2
Bevvab Mehmet Bey	12	1
Câmi-i Vasat	8	1
Canpaşa	9	-
Cennet Hatun	3	1
Dizdarzâde	5	1
Dudu Hatun	6	-
Hacı Hürmüz	9	1
Hacı İsa	24	1
Hacı Mehmet	7	-
Hacı Musa	9	-
Hoca Bayezîd	10	2
Hoca Veli	15	2
Hüseyin çavuş	12	2
İbrahim Bey	5	-
İskender Çavuş	4	1
Karakâtip	10	3
Leb-i derya	6	1
Nebîzâde	27	2
Raziye Hatun	10	1
Yunus Bey	4	-

Tablo-15 XVII. yy’da Yeniçeri ve Sipâhilerin Meskûn Oldukları Mahalleler

Tablodan da görüldüğü üzere yeniçerilerin yoğun olduğu bölgeler yukarıda da bahsedildiği üzere kasabanın iki merkezin çevresinde odaklanmaktadır. *Hacı İsa, Hoca Veli, Hüseyin Çavuş, Hacı Hürmüz, Câmi-i Vasat ve Dizdarzâde* mahallelerinde ise mütekaid yeniçeriler meskûn idi. Kasabada fiilen asker olanların dışında bazı vazifeleri yerine getirmekle yükümlü ya da padişah beratıyla vergiden muaf gruplar da bulunmakta idi⁶⁰². Bazdâr/doğancı (8), şikâri (7), menzilkeş (1), cebe (1), bevvab-ı sultânî (3), zaim (2) hazinedâr-ı birûn (1), bâ-berat (16), kethüdâ-i

⁶⁰² Bunlar askerî zümreden olup beratlı tabir edilen grup idi. Bu kişiler, görevleri ya da statüleri devam ettiği sürece padişah beratı ile vergiden muaf tutulmakta idiler. Her padişah değişikliğinde gerekli görüldüğü takdirde beratları yenilenmekte idi. Mübahat S. Kütükoğlu “Berat”, *DİA*, V, s. 472- 473.

kilârî (1), kuloğlu (1), acemi oğlan (2), mütevellî (2), şâkird-i mevkûfat (2) müteferrika (3), muhzır (2), müderris (3), kaim vakf (1) , sarrâc (4) gibi beratlıların yanı sıra Pir (1), Amel mânde (9), âmâ (6), meczûb (1) gibi sağlık durumu çalışmaya dolayısıyla vergi vermeye elverişli olmayanlar da gruba dâhildi. Yunus Bey ve İbrahim Bey mahallelerinde bu beratlı gruba mensup kimse bulunmamaktadır.

3- Rodosçuk Nüfusu ve İaşe

a- Kasabanın Müslüman Nüfusu

Rumeli'nin fethiyle birlikte Batı Anadolu'dan Rumeli'ye büyük bir göç yaşandığı malûmdur. Türkmenlerin bölgeye göçmesi neticesinde Rumeli'nin genelinde olduğu gibi Tekirdağ ve civarında da demografik açıdan büyük değişiklikler yaşanmıştır. Bu değişimin özellikle kırsal alanda gerek toponimik gerek demografik açıdan nasıl yaşandığına dair veriler mevcuttur⁶⁰³. Elimizde mevcut en eski tahrîr defterinde özellikle Tekirdağ kırsal alanında bu göçün yarattığı değişimi gerek köy isimlerinden gerekse köylere yerleşen insan unsuru açısından net bir şekilde görebilmekteyiz. Ancak bu değişiklik kazânın merkezinde, Rodosçuk'ta hangi boyutlarda idi ve nasıl bir değişim yaşanmıştı?

Kroniklerden takip edebildiğimiz kadarıyla Rodosçuk Osmanlı idaresine girdikten sonra kasabada yaşayan Rum halka dokunulmamış ve halkın eski yaşam koşulları devam etmiştir. Fetih öncesi hatırı sayılır bir Rum nüfusun yaşadığı kasabada ilk dönemlerde, özellikle XV.yy'ın başlarında Türk nüfusunun çok fazla olmadığını düşünmekteyiz. XVI.yy'ın ortalarında Müslüman nüfusun, yüzyıllardır Rodosçuk'ta yaşayan Rumlar'ın nüfusuyla hemen hemen eşit sayıya ulaşması, kasabaya yönelik bir göçün olduğunu akla getirmektedir.

XVI.yy'ın başlarına ait tahrîr kayıtları Müslüman nüfus hakkında istatistiki bilgilere ulaşmayı sağlayacak verileri içermektedir. 1515 yılında Rodosçuk'ta 4 Türk Mahallesi bulunmakta ve kasabanın Müslüman nüfusu 198 hâne, 153 mücerreden ibarettir⁶⁰⁴. 1522- 30 yılları arasında ise nüfusun 218 hâne 186 mücerred olduğu görülmektedir⁶⁰⁵.

⁶⁰³ Bu hususta bkz. IV. Bölüm.

⁶⁰⁴ BOA. TD. nr. 50, s. 226- 230.

⁶⁰⁵ AK.O .116/4 s. vr. 1b-4b.

İki kayıt arasında geçen yedi yıl zarfında bu rakamsal değerin makul bir artışı ifade ettiği söylenebilir. 1540'lara gelindiğinde Müslüman hâne sayısının 343'e yükseldiği görülmektedir⁶⁰⁶. Bu sayı XVI.yy'ın ortalarına gelindiğinde 386 hâne 104 mücerrede ulaşmıştır⁶⁰⁷. Kısa sürede bu denli artışın sebebi Rodosçuk'un zamanla ticari bir merkez haline gelmesi neticesiyle kasabaya yönelik göçlerin etkili olduğu tahmin edilmektedir. Rodosçuk'a ait veriler genel olarak incelendiğinde, kasabadaki ticari yapıların ve ticaretten kasabanın elde ettiği gelirlerin artışıyla nüfusun eş zamanlı olarak arttığı dikkati çekmektedir.

Örneğin Rodosçuk çarşısında 1530- 35'lerde 38 dükkân bulunmaktayken, 1540'ların sonuna doğru bu sayının 69'a ve XVI.yy'ın ikinci yarısında ise 135'e yükseldiği, buna paralele olarak aynı yıllarda iskele tarafında da pek çok mahzenin inşâ edildiği görülmektedir. Bu gelişme ticaretin fiziksel anlamda kasabaya yansımalarıdır denebilir. Ancak ticari aktivitenin bir de nakit anlamında kasabaya getirisi bulunmaktadır. Kasabaya gelen mallardan alınan *bâc-ı siyâh*, XVI. yy'ın başlarında 1500 akça iken 1540'larda 5000 akçaya yükselmiştir. Yine kasabadaki alış-verişin göstergesi olan *kantar resmi* de 1515'lerde 8000 akça iken XVI.yy'ın ortalarında yaklaşık 27.000 akçaya yükselmiştir⁶⁰⁸. Kasabanın ekonomik anlamda büyük bir ivme kazandığı tesbit edilmektedir. Aynı yıllarda Müslüman nüfus sayısı 386 hâneye yükselmiştir. Artık kasabada yoğun bir ticari aktivite söz konusudur ve Rodosçuk iskelesi XVI.yy'ın başlarından itibaren yavaş yavaş *Rumeli-Anadolu-Akdeniz* arasında bir transfer merkezi haline gelmektedir. Bu durum şüphesiz pek çok işsiz insanı ya da kasabadaki bu ticari aktiviteden yararlanmak isteyen tüccarları buraya çekmiştir.

XVI.yy'ın ortalarına kadar kasabaya dışarıdan gelenlerin daha ziyade deniz yoluyla veya kara yoluyla kasabaya gelen malların taşınması işinde çalışan vasıfsız işçiler olduğu söylenebilir⁶⁰⁹. Sevkiyat işinde çalışan işçilerin iskeleye yakın yerlerde oturmaya başlamaları burada yeni yerleşimlerin oluşmasında etkili olmuştur denebilir. Zîrâ bu tarihlerde kasabada fiziksel anlamda gelişimin yaşandığı yerler

⁶⁰⁶ BOA. TD. nr. 210, s. 208- 214.

⁶⁰⁷ BOA. TD. nr. 385, s. 400- 407.

⁶⁰⁸ BOA. TD. nr. 385, s. 417.

⁶⁰⁹ Bu tür işler hemen hemen herkesin yapabileceği, herhangi bir uzmanlık gerektirmeyen işlerdir. Zira bu durum XVI.yy'ın sonlarında şehre gelen Ermeniler için de söz konusudur. Kasabaya ilk gelen grupların limanda hamallık yaptıklarına dair kayıtlar mevcuttur.

daha çok iskele tarafları olmuştur. Örneğin iskele etrafında *Dizdarzâde (İskele)*, *Bevvâb Mehmet Bey*, *Nesîmi Hoca* ve *Kemâl Bey* mahalleleri bu tarihlerde kurulmuş olan mahallelerdir.

Rodosçuk, vasıfsız iş gücü yanında belli mesleklerde uzmanlaşmış kişilere de iş imkânları sunmakta idi. Kasabaya XVI.yy'ın ortalarından itibaren daha kalifiye elemanların geldiği söylenebilir. Nitekim kasabada ticari aktivitelerin artmasıyla Rodosçuk'lu bir tüccar grubunun ortaya çıktığı ve bunların kasabada birçok yeni imâlathâne ve iş yerleri kurdukları anlaşılmaktadır. Bu imâlathânelerde çalışmak üzere pek çok insanın Rodosçuk'a geldiğine dair bazı karineler mevcuttur. Meselâ Teselya taraflarından bazı mumcular şemhânelerde çalışmak üzere Rodosçuk'a gelip yerleşmiştir⁶¹⁰. Yine Rodosçuk'ta çalışmak üzere gelen fırıncılar⁶¹¹, kahveciler gibi meslek kollarından insanlar Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli yerlerinden şehre geldikleri tesbit edilmektedir.

Görüldüğü üzere kasabanın ticari gelirlerinin artmasıyla kasabadaki nüfus artışında bir paralellik söz konusudur. Nüfus artışının yansması olarak XVI.yy sonlarına kadar pek çok yeni mahalle kurulmuştur. XVI.yy'ın başlarında kasabada 4 Müslüman Mahallesi bulunmaktayken⁶¹² bu sayı yüzyılın sonlarına doğru 24'e yükselmiştir⁶¹³. Kasabadaki Müslüman nüfus ise 189 hâne 153 mücerred iken XVI.yy'ın sonlarında 617 hâneye ulaşmıştır.

Nüfus grupları	1515	1530	1535	1540	1545	1550	1595
Hâne	198	218	275	343	242	386	617
Müccerred	153	186	40	-	35	104	-

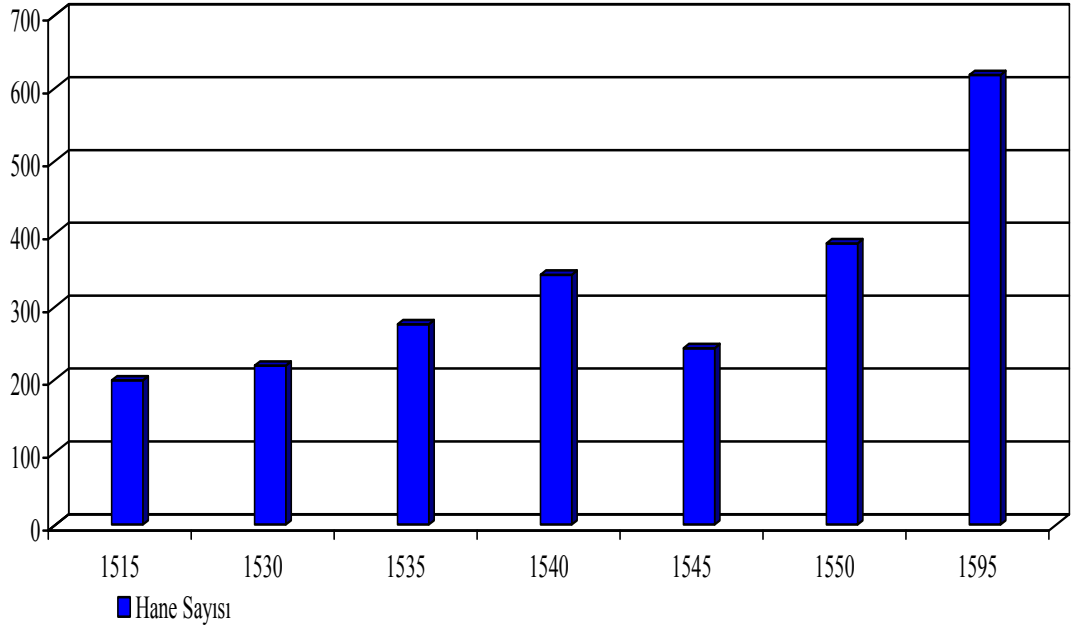
Tablo- 16 XVI.yy'da Rodosçuk'ta Müslüman Nüfusu

⁶¹⁰ Suraiya Faroqhi, Teselya'dan bazı mumcuların Rodosçuk şemhânesinde çalışmak üzere kasabaya geldiğinden bahseder. **Osmanlı'da Kentler ve Kentliler**, çev. Neyyir Kalaycıoğlu, İstanbul 2000, s. 129.

⁶¹¹ Gördös (Korint) kazâsından yani veled-i Nikola Rodosçuk'ta fırıncılık yapmaktadır. **RŞS**. nr. 1551, 45b.

⁶¹² BOA. **TD**. nr. 50, s. 226- 230.

⁶¹³ TK. KKA. **TD**. nr. 572, vr. 4a-9a.



Grafik- 2 XVI. Yüzyılda Rodosçuk'ta Müslüman Nüfusu

Rodosçuk'taki Müslüman nüfus hakkında XVII. yy'ın ilk yarısına ait rakamlar mevcut değildir. Ancak yüzyılın ikinci yarısına ait kayıtlar bu boşluğu bir ölçüde doldurabilmektedir. Nitekim Rodosçuk'un Müslüman nüfusu XVI.yy'ın sonlarında 617 hânedir.

XVII.yy'ın ikinci yarısında tutulan defterde, 1661- 62 yılları arasında Rodosçuk'taki Müslüman nüfus 274 avâız hânesi olarak kayıtlıdır⁶¹⁴. Bu da 1096 gerçek hâneye tekabül etmektedir⁶¹⁵. Şu halde Müslüman nüfusun yaklaşık olarak 5840- 50 civarında olduğu söylenebilir. Bu sayıya ilave olarak odalarda yaşayan kiracı Müslümanları da eklemek gerektir. Rodosçuk Müslüman mahallelerinde bu odaların sayısı 250 civarında olup yaklaşık 31- 32 avâız hâneye (128 gerçek hâne)

⁶¹⁴ BOA. MAD. nr. 3040, s. 6.

⁶¹⁵ Mezkûr defterde Müslüman mahallelerinde 4 neferin 1 avâız hânesi sayıldığı anlaşılmaktadır. Buradaki nefer sayısı 1 gerçek hâne reisini işaret ediyor olmalıdır. BOA. MAD. nr. 3040, s. 6.

tekabül etmekteydi ki bu da yaklaşık 650 kişi demekti⁶¹⁶. Böylece 1661 yılında Müslüman nüfus 6450- 6500 kişi olduğu tahmin edilebilir.

Anlaşılabacağı üzere aradan geçen yaklaşık 60 yıllık bir süre zarfında şehirde Müslüman nüfus bakımından çok ciddi bir gelişme vukû bulmuştur. Bunun sebebi muhtemelen kendi içinde büyüme yani doğuma bağlı nüfus artışı değil dışarıdan vâki olan göçlerdir. Bu göçlerde, uzak diyarların yanında yakın çevredeki tarım alanlarında istihdam edilen köylülerin, sunduğu imkânlar sebebiyle şehre yönelik hareketlenmeleri de hesaba katılabilir. Evliya Çelebi kasaba halkından naklen nüfusun Girit seferi esnasında nüfusun arttığını bildirmektedir⁶¹⁷.

Daha sonraki yıllarda da Rodosçuk’a göçlerin devam ettiği ve 1680’lere doğru nereden ve ne zaman geldikleri belirtilmemekle birlikte 23 nefer Müslüman, 55 nefer Rum ve 83 nefer Ermeni’den mürekkep 161 neferin şehre yeni geldiği anlaşılmaktadır⁶¹⁸. Bu da yaklaşık olarak 800 kişiye tekabül etmektedir.

Ancak 1681 yılına ait defterde müslüman nüfusun 561 hâneye düştüğü görülmektedir. Ayrıca Müslüman mahallelerindeki oda sayısı da 245’ten 96’ya inmiştir. Böylece 1681’de müslüman nüfusun 3100 kişi ve şehre yeni gelen 23 hânelik grupla birlikte bu sayının yaklaşık 3200- 3250 kişi olduğu tahmin edilebilir⁶¹⁹.

1681 tarihli defter XVII.yy’a ait avâriz defterleri içinde özellikli defterlerdendir. Bu defterde “avâriz hâne” teriminin gerçek anlamda neyi ifade ettiğini açıkça görmekteyiz. Mezkûr defterde “hâne”nin, XVI.yy’da olduğu gibi klasik mânâda bir aile reisini değil, bir mesken olarak içinde yaşanılan evi (hâne) tanımladığı görülmektedir⁶²⁰. Bu defterde avâriz hânesi olarak kayıtlı olan evlerde kimlerin oturduğu, eğer vakıf evi ise nereye vakfedildiği, meskûn olanın ev sahibi mi

⁶¹⁶ Mahalledeki odaların kaç avâriz hâneye tekâbül ettiği her mahalleye göre değişmekteydi. Bu miktarın 7 -8- 9 gibi üç farklı rakam olarak değiştiği tesbit edilmektedir. BOA. MAD. nr. 3040, s. 6.

⁶¹⁷ Seyahatnâme, XVIII, s. 348.

⁶¹⁸ Şehre yeni gelenler defterde “haymanagân-ı (Müslümanân, Ermeniyân, Rumyan) sâkin-i odahâ-i ba’zı kesân” olarak zikredilmiştir. BOA. TD. nr. 816, s. 23- 24.

⁶¹⁹ BOA. TD. nr. 816, s. 12- 18; s. 23.

⁶²⁰ Avâriz hânesi gerçek hâne olmayıp 3- 15 evden oluşan küçük bir vergi ünitesidir, Barkan, “Avâriz”, İA, II, s. 13- 18. , Ayrıca Feridun Emecen XVI. Asırda Manisa Kazâsı adlı eserinin 43. dipnotunda hâne ve avâriz hânesi terimlerinin ortaya çıkışı ve tarihsel süreçte neyi ifade ettiğini çeşitli çalışmalardan ve arşiv verilerinden örnekler vererek tartışmaktadır. Bu hususta bkz. F. Emecen, Manisa Kazâsı, s. 123.

yoksa kiracı mı olduğu, evin kullanabilir ya da harab olup olmadığı gibi fiziksel özellikleri belirtilmiştir.

Sicil defterlerindeki kayıtlardan da *avâriz hânesinin* yaşanılan eve karşılık geldiğini daha net görebilmekteyiz. Bu konuda şu örnek oldukça dikkat çekicidir. Rodosçuk mahallelerinden Papa Liksari Mahallesi'nde mahalle başı olan Mihal v. Todora kadiya gelerek, Papa Yagop'un mezkûr mahalleden Dimitri v. Yani'nin evini satın aldığını ve bundan sonra Dimitri'nin üzerine düşen avâriz mukabili verdiği piliç, tavuk ve koyunun Papa Yagop'tan talep edileceğini bildirmiştir⁶²¹. Örnekten de anlaşıldığı üzere avâriz hânesinin içinde yaşanılan ev anlamında olduğu gayet açıktır⁶²².

Yukarıdaki mezkûr iki defter arasında dramatik bir nüfus azalması görülmektedir. Aradan geçen 20 yıl gibi bir sürede nüfusun yarıya inmiş olması düşündürücüdür. 1661 yılında yaklaşık 6500'lerde olan nüfusun 1681'de 3200'lere düştüğü tesbit edilmektedir. Bu zaman diliminde bu denli büyük bir azalmaya sebep olarak birçok cephede yürütülen savaşlar gösterilebilir. İlginç olan taraf bu nüfus düşüşü eğiliminin XVII. yy'ın sonlarında devam etmiş olmasıdır.

1694 yılına ait defterde Müslüman hânelerin sayısı 146 olarak gösterilmektedir. Buna paralel olarak Müslüman mahallelerindeki odaların sayısı da 86'ya inmiştir. Böylece XVII.yy'ın sonlarında kasabanın Müslüman nüfusu hâneler, odalarda yaşayanlarla birlikte yaklaşık 1000-1100 kişi kadardır⁶²³.

Ancak bu defter incelendiğinde verilerin kasabadaki tüm Müslümanları kapsamadığı görülmektedir. Mezkûr defterin şikâyet üzerine bazı uygulamaları yerine getirmekte kimlerin yükümlü olduğunu bildiren bir defter olduğu anlaşılmaktadır. Bu defterde Gayr-ı Müslimlerin tümü bulunurken Müslüman halktan sadece konuyla ilgisi olanlar kaydedilmiştir. Bu sebeple mahallelere ait zikredilen rakamlar mahallede meskûn gerçek hâne ya da neferleri yansıtmamaktadır. Örneğin kasabada ticaretin en yoğun olduğu ve kasabanın en kalabalık mahallelerinden biri olan Bevvab Mehmet Bey Mahallesi yalnızca "1 hâne" olarak kaydedilmiştir. Böyle

⁶²¹ RŞS. nr. 1552, 41a.

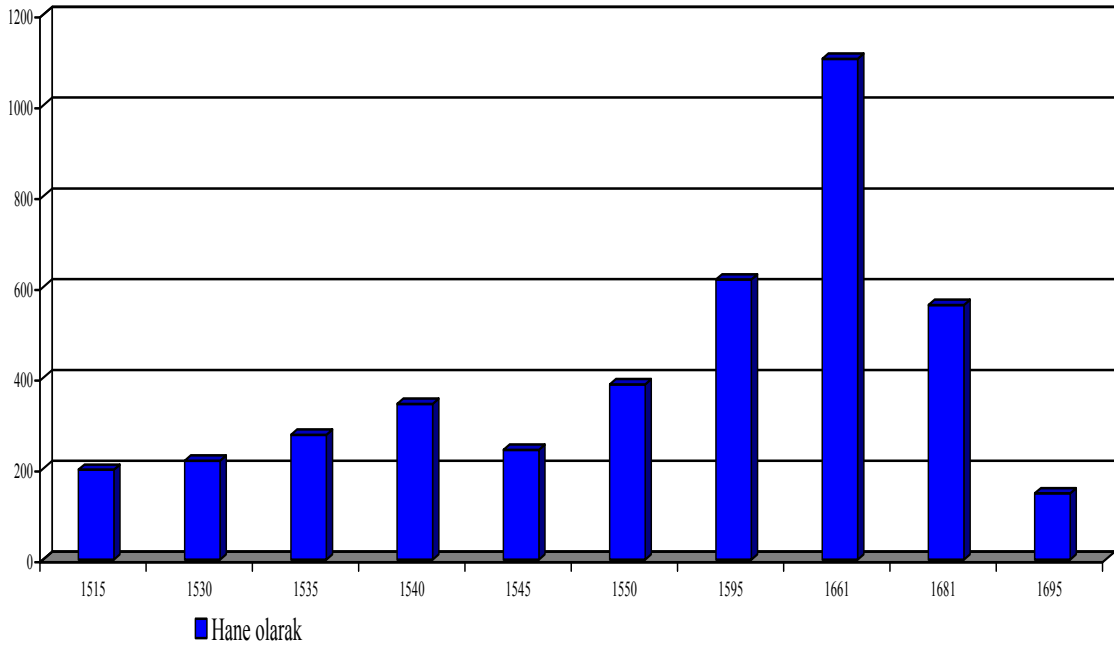
⁶²² Hemen hemen aynı yıllarda düzenlenmiş Manisa Mevkufat Defterinde de avâriz hânesinin "ev" olarak değerlendirildiği ve avâriz hânesi hesabının da buna göre yapıldığı anlaşılmaktadır. bkz. Emecen, aynı dipnot.

⁶²³ BOA. KK. nr. 2781, s. 2- 4.

bir rakamın mahalle nüfusunu yansıttığı ve bu bilginin doğru olduğunu söylemek mümkün değildir. Bahsi geçtiği üzere bu durum mezkûr defterin bir maksada yönelik tutulmuş olduğu ve defterde zikredilenlerin de bu amaçla kaydedildiği açıktır. Avârız defterlerinin aslında belli bazı görevleri yerine getirmekle yükümlü kişilerin kaydedildiği defterler olduğu hatırlanarak bu defterler ihtiyatla incelenmelidir⁶²⁴.

1661 ⁶²⁵			1681 ⁶²⁶			1694 ⁶²⁷		
Hâne	Oda	Haymanagân	Hâne	Oda	Haymanagân	Hâne	Oda	Haymanagân
1096	245	-	561	96	23	146	86	22

Tablo- 17 XVII. yy'da Rodosçuk'ta Müslüman Nüfusu



Grafik 3- XVI- XVII. Yüzyılda Rodosçuk Müslüman Nüfusu

⁶²⁴ BOA. TD. nr. 816, s. 3- 32.

⁶²⁵ BOA. MAD. nr. 3040, s. 6- 7.

⁶²⁶ BOA. TD. nr. 816, s. 12- 18.

⁶²⁷ BOA. KK. nr. 2781, s. 2- 4.

b- Kasabanın Gayr-ı Müslim Nüfusu

1- Rumlar

XVI.yy'ın ikinci yarısına kadar Rodosçuk nüfusu Türkler ve Rumlar'dan oluşmaktaydı. XVI.yy'ın ikinci yarısından itibaren kasabada Yahudilerlerin de adı geçmeye başlamıştır⁶²⁸. XVI.yy'ın başlarında kasabadaki Rumların sayısı Müslümanlardan daha fazla olmakla birlikte kasabaya yönelik göçler neticesinde 1530'lardan sonra durum tersine dönmüş ve kasabada Müslümanların sayısı artmıştır. Böylece Rumlar nüfus itibarıyla kasabanın ikinci büyük grubunu teşkil etmişlerdir.

XVI. yy'ın başlarında Rodosçuk'ta 7 Rum Mahallesi mevcut olup, nüfus ise 347 nefer idi⁶²⁹. Bu rakam aynı dönemde kasabadaki Müslüman nüfustan oldukça yüksek bir rakamdır⁶³⁰. Ancak XVI.yy'ın ortalarına doğru bu sayının giderek azaldığı ve XVI.yy'ın sonlarında gelindiğinde ise hâne sayısı 200'e kadar indiği görülmektedir. Kasabadaki Rumların sayısı XVII.yy'da da çok fazla bir değişikliğe uğramamış, tüm yüzyıl boyunca neredeyse buna yakın bir sayıda seyretmiştir.

1515 ⁶³¹	1530 ⁶³²	1535 ⁶³³	1540 ⁶³⁴	1550 ⁶³⁵	1595 ⁶³⁶
Hâne	Hâne	Hâne	Hâne	Hâne	Hâne
347	315	249	308	242	200

Tablo-18 XVI.yy'da Rodosçuk'ta Rum Nüfusu

⁶²⁸ XVI.yy şer'iyye sicillerinin diliyle kasabanın sakinleri Müslim, zimmî ve Yahudi (Yahud) olarak zikredilmektedir.

⁶²⁹ Nüfus 290 hâne, 57 bîve (Hristiyan olup, eşi ölmüş ve ailenin reisi sayılan dul kadın) ve 41 yava'dan oluşmaktadır. BOA. TD. nr. 50, s. 230- 236.

⁶³⁰ Aynı yıllarda Rodosçuk'ta Müslüman nüfus 198 hâne 158 mücerreden ibaretti, BOA. TD. nr. 50.,s. 226-230

⁶³¹ BOA. TD. nr. 50. s. 230- 236.

⁶³² AK.O 116/4, vr. 4b-7a.

⁶³³ BOA. TD. nr. 185, s. 135- 141.

⁶³⁴ BOA. TD. nr. 210, s. 214- 227.

⁶³⁵ BOA. TD. nr. 38, s. 408- 412

⁶³⁶ TK. KKA. TD. nr. 572, vr. 9a-10b.

Rodosçuk nüfusuna dair XVII.yy'ın ilk yarısına ait her hangi bir veri olmaması sebebiyle XVII.yy'ın ikinci yarısındaki verilere nazaran, Rum nüfusun XVI.yy sonlarından itibaren neredeyse sabit kaldığı söylenebilir. XVI.yy'ın sonlarında 200 hâne olan nüfusun, XVII.yy'ın ikinci yarısına gelindiğinde 6 hâne artarak 206 hâne olduğu görülmektedir. Buna göre 1661 yılında kasabadaki Rum nüfusu 1030 kişi kadardır⁶³⁷.

Yukarıda da bahsedildiği üzere 1660'lardan sonra kasabaya yeni gelenlerin olduğu bilinmektedir. Bunların içinden 55 *neferi Rumlar* teşkil etmekte olup 1681 yılına ait defterde sayıları yaklaşık olarak 165 *kişidir*⁶³⁸. Aynı tarihte kasabadaki Rum nüfus 150 hâne olup oda sayısı ise 59 olarak kayıtlı idi. Böylece 1681 yılında Rodosçuk'taki toplam Rum nüfusu yaklaşık olarak 1090-1100 *kişi* olarak tesbit edilmektedir.

Kasabadaki Rum nüfusun da Müslüman nüfus gibi giderek azaldığı dikkat çekmektedir. XVII.yy'ın sonlarına gelindiğinde hâne sayısı 150'den 136'ya inmiş, mahallerindeki oda sayısı ve kasabaya dışarıdan gelenlerin sayısı sabit kalmıştır. 1694 yılında tüm bu unsurlar dikkate alındığında kasabadaki Rum nüfus yaklaşık olarak 1050-1100 *kişi* civarında idi⁶³⁹.

1661 ⁶⁴⁰			1681 ⁶⁴¹			1695 ⁶⁴²		
Hâne	Oda	Haymanagân	Hâne	Oda	Haymanagân	Hâne	Oda	Haymanagân
206	-	-	150	59	55	136	59	55
1030			750	177	165	680	177	165

Tablo-19 XVII. yy'da Rodosçuk'ta Rum Nüfusu

⁶³⁷ BOA. MAD. nr. 3040, s.7.

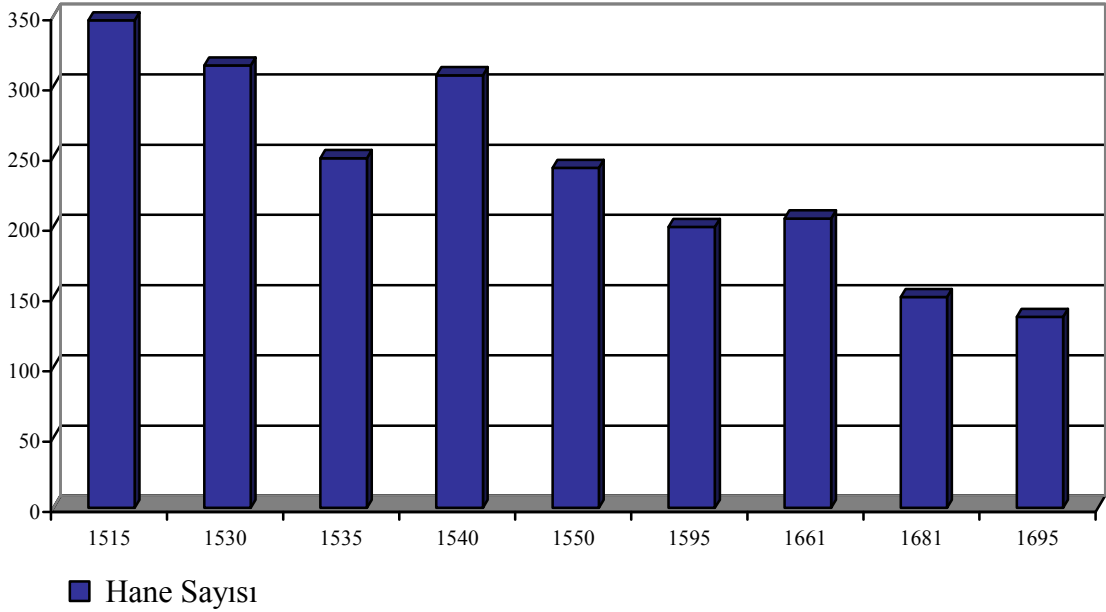
⁶³⁸ BOA. TD. nr. 816, s. 24.

⁶³⁹ BOA. TD. nr. 816, s. 20- 21; s. 24.

⁶⁴⁰ BOA. MAD. nr. 3040, s.6.

⁶⁴¹ BOA. TD. nr. 816, s.20.

⁶⁴² BOA. KK. nr. 2781, s. 12-14.



Grafik - 4 - XVI- XVII.yy'da Rodosçuk'ta Rum Nüfusu

2- Yahudiler

1492'de İspanya'dan, 1492'de Portekiz'den ve 1510-11'de de İtalya'dan kovulan Yahudiler, Osmanlı yönetimince liman kentlerine yerleştirildiler. Özellikle II. Bayezid döneminde İspanya'dan göçen Sefarad Yahudileri Osmanlı topraklarına kabul edilip ekonomik canlılığı arttırmak üzere Selânik ve Avlonya gibi önemli kent ve limanlara yerleştirildiler⁶⁴³. Rodosçuk Yahudileri de bu süreçte kasabaya yerleştirilmiş olmalıdır. Sicil kayıtlarına nazaran Yahudilerin daha XVI.yy'ın ortalarında kasabada mevcut oldukları anlaşılmaktadır⁶⁴⁴. Ancak XVI.yy'a ait tahrîr defterlerinde her hangi bir Yahudi mahallesine ya da ismine rastlanmamaktadır. Müslümanların haricinde şehirde bulunan Rumlar XVI.yy'a ait tahrîr defterlerinde ayrı bir grup olarak zikredilmişken (cemaat-i gebran), Yahudiler'e ait her hangi bir atıf bulunmamaktadır. Dolayısıyla XVI.yy'a da Yahudi cemaatinin kasabanın

⁶⁴³ Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Sosyal ve Ekonomik Tarihi I. Cilt 1300-1600**, çev. Halil Berktaş, İstanbul 2000, s. 324.

⁶⁴⁴ XVI.yy'ın ortalarında Câmi-i Atik Mahallesi'nde Yahudilerin oturduğuna dair kayıtlar bulunmaktadır. **RSS.** nr. 1512, 81a. Ayrıca Canpaşaoğlu Mescidi Mahallesi'nde de yaşadıkları anlaşılmaktadır. **RSS.** nr. 1512, 85a.

neresinde yaşadıkları ya da kaç kişi oldukları hakkında her hangi bir veri bulunmamaktadır. Müstakil bir Yahudi mahallesinden de söz edilmemektedir.

XVII.yy'ın ikinci yarısına ait avâriz kaydına nazaran Yahudilerin, Müslüman mahallelerinde cemaat halinde kayıtlı olduğu görülmektedir. 1661 yılındaki kayda göre Yahudilerin sayısı 28 *hânedir*⁶⁴⁵. Buna göre 1661'de kasabadaki Yahudi nüfusu yaklaşık 260-270 *kişi* kadardır⁶⁴⁶.

1681'de yapılan sayıma göre Yahudi cemaatinden *mülk evleri* olanların sayısı 40'a yükselmiştir⁶⁴⁷. Yahudilerin kiracı olarak oturdukları mahalleler ve oda sayıları şöyledir; *Hacı Hürmüz* 51, *Dizdârzâde* 3, *Behram Reis* 23, *Leb-i derya'da* 2 oda olmak üzere toplam 79 *odada* kiracı Yahudiler oturmakta idi. 1661 yılına göre bu tarihte Yahudilerin oda sayısının 12 hâne arttığını tesbit edilmektedir. Böylece 1681'de kasabadaki Yahudi cemaatinin sayısı yaklaşık 500-550 *kişi* kadardır.

XVII. yy'ın sonuna gelindiğinde ise bu sayı pek değişmemiş ancak oda sayısı 2 sayı daha artarak 81'e çıkmıştır. Görüldüğü üzere XVII. yy'ın sonlarında Yahudilerin sayısı yaklaşık iki kat artmıştır. Bu artışla birlikte kasabanın geçirdiği gelişme süreci içerisinde kasabada yaşadıkları alanlar da değişmiştir. XVI.yy'da Câmî Atik mahallesinde yaşayan Yahudiler, iskelede yaşanan ticari hareketlilik neticesinde XVII. yy'ın ikinci yarısına doğru daha ziyade iskele taraflarına yönemişlerdir. İskelenin yukarısında bulunan Hacı Hürmüz, Behram Reis mahallelerinden sonra iskeledeki Dizdarzâde (nâm-ı diğer İskele) ve Leb-i Derya (iskele yakınındaki Hüseyin Çavuş Mahallesi) mahallelerine yerleştikleri görülmektedir.

XVII. yy'ın sonlarına doğru kasabada müstakil bir Yahudi Mahallesi kurulmuştur. Bu mahallenin iskele civarında kurulduğunu tahmin etmekteyiz. Zîrâ 1836'da kurulan Havra da şehrin bu kısmında iskelesine yakın bir yerde idi⁶⁴⁸.

⁶⁴⁵ Defterede Yahudi cemaati 7 avâriz hânesi olarak kayıtlıdır. BOA. MAD. nr. 3040, s. 6.

⁶⁴⁶ BOA. MAD. nr. 3040,

⁶⁴⁷ BOA. TD. nr. 816, s. 20.

⁶⁴⁸ Hikmet Çevik, *Tekirdağ Tarihi*, s. 82.

1661 ⁶⁴⁹		1681 ⁶⁵⁰		1695 ⁶⁵¹	
Hâne	Oda	Hâne	Oda	Hâne	Oda
28	-	40 ⁶⁵²	79	40	81
140	-	200	395	200	243

Tablo- 20 XVII. yy’da Yahudi Cemaatinin Nüfusu

Yukarıda da bahsedildiği üzere Yahudiler kasabanın demografik yapısını etkileyecek bir yekûn teşkil etmemekteydi. XVI. yy’da Avlonya gibi imparatorluğun büyük liman kentlerinde ise Yahudiler nüfusun üçte birini oluşturuyorlardı. İmparatorlukta en büyük Yahudi nüfusu İstanbul ve Selânik’te toplanmıştı⁶⁵³.

3- Ermeniler ve Karamanlı Rumlar

XVI.yy’a ait tahrîr kayıtlarında tıpkı Yahudiler gibi Ermeniler’den de bahsedilmemektedir. Ermeniler’in kasabaya XVI.yy’ın sonlarında gelmiş olması sebebiyle tahrîr kayıtlarına dahil edilmedikleri düşünülebilir. XVII. yy’ın ikinci yarında kasabanın demografik yapısı oldukça değişmiştir. XVI.yy’ın sonlarında 5- 10 kişilik küçük gruplar halinde gelen Ermeniler, XVII. yy’ın ortalarına doğru oldukça kalabalık kitleler halinde Rodosçuk’a gelip yerleşmişlerdir.

Kemahlı Rahip Gregor 1610 ve 1635 yıllarında olmak üzere iki büyük göçün gerçekleştiğinden bahsetmektedir⁶⁵⁴. Polonyalı seyyah Simeon bu dönemde Tekirdağ’da 200 hâne Ermeni’nin yaşadığını belirtmektedir⁶⁵⁵. Kasabadaki Ermeni nüfusu hakkında ilk resmi veriler ise 1661-1662 yılları arasında tutulmuş avâriz kayıtlarıdır⁶⁵⁶. Buna göre Ermeniler, Karamanlı Rumlarla birlikte kasabanın yeni mahallelerinden olan *Mahalle-i Cedîd Ermeniyan* adlı mahallede meskûn idiler.

⁶⁴⁹ BOA. MAD. nr. 3040, s.6.

⁶⁵⁰ BOA. TD. nr. 816, s.20.

⁶⁵¹ BOA. KK. nr. 2781,s.12- 14.

⁶⁵² 1681 tarihli defterde hâne sayısı ez-kadim 27 olarak not düşülmüş, ayrıca odalarda oturan Yahudilerin “bîlcümle kiracılar olup mülk menzil hususu yoktur” diye baş kısmında belirtilmiştir. BOA. TD. nr. 816, s.20.

⁶⁵³ Halil İnalcık, **Ekonomik ve Sosyal Tarih**, s. 324.

⁶⁵⁴ Hrant D. Andreasyan , “Celâlilerden Kaçan Anadolu Halkının Geri gönderilmesi”, **İsmail Hakkı Uzunçarşılı’ya Armağan**, Ankara 1988. s. 45.

⁶⁵⁵ **Polonyalı Simeon’un Seyahatnamesi**, trc. H. Andreasyan, İstanbul 1999, s. 44- 45.

⁶⁵⁶ BOA. MAD. nr. 3040, s.7.

1661’de kasabada 710 *hâne* Ermeni bulunuyordu. Bunun yanı sıra mezkûr mahallede 56 *oda* bulunmakta ve Ermenilerin bir kısmı bu odalarda yaşamaktaydı. Bu tarihte kendi evlerinde ve odalarda kiracı olarak yaşayan Ermenilerin toplamı yaklaşık 3500 kişi olarak hesaplanmaktadır⁶⁵⁷. Bu sayı kasabanın eski sakinlerinden olan Rum nüfusun iki katından daha fazla bir rakama tekâbül etmektedir.

1660 sonrasında kasabaya yeni gelen gruplar içinde 83 nefer Ermeni bulunmaktaydı. Ancak bu durum kasabanın genelinde olduğu gibi Ermeni nüfusunda da bir değişiklik meydana getirmemiştir. 3500’lerde olan nüfusun 1682 yılında yaklaşık olarak 2000’lere düştüğü görülmektedir⁶⁵⁸. Rumeli’ye geçen Ermenilerin bir kısmı geri dönürülürken bir kısmı da Edirne ve Gelibolu taraflarına geçmişlerdir. XVII.yy’ın sonlarında *hâne* sayısı 243 olurken *oda* sayısı da 217’ye inmiştir. 1694’te kasabadaki Ermenilerin nüfusu yaklaşık 2110- 2120 kişi kadardır.

1661 ⁶⁵⁹			1681 ⁶⁶⁰			1694 ⁶⁶¹		
Hâne	Oda	Haymanagân	Hâne	oda	Haymanagân	Hâne	Oda	Haymanagân
710	56	-	249	235	83	243	217	83

Tablo-21 XVII. yy’da Rodosçuk’ta Ermeni Nüfusu

XVII. yy’ın ikinci yarısında Ermenilerle birlikte Karamanlı Rumların da Rodosçuk’a geldikleri görülmektedir. Bunların sadece 1661 yılına ait defterde zikredilmiş ancak daha sonraki kayıtlarda adlarına rastlanmamıştır. Celâli zulmünden kaçan Ermenilerle birlikte Rodosçuk’a gelen grup içinde idiler⁶⁶².

⁶⁵⁷ BOA. MAD. nr. 3040, s.7.

⁶⁵⁸ BOA. TD. nr. 816, s. 21- 22.

⁶⁵⁹ BOA. MAD. nr. 3040, s.6.

⁶⁶⁰ BOA. TD. nr. 816, s. 21- 22.

⁶⁶¹ BOA. KK. nr. 2781, s.12- 14.

⁶⁶² RSS. nr. 1549, 61b.

Karamanîyan	
<i>Mülk evli</i>	<i>Kirâciyân</i>
Neferen	Neferen
46	40

Tablo -22 XVII. yy'da Rodosçuk'ta Karamanlı Rumların Nüfusu

4- Nüfus Hakkında Genel Değerlendirme

Yukarıda da bahsedildiği üzere kasabanın ekonomik gelirlerinin artması ile nüfustaki artış oranının paralellik gösterdiği açıktır. Bunda Rodosçuk'un Rumeli ile Anadolu arasında oldukça stratejik bir yer olması etkili olmuştur. Rodosçuk bir liman kasabası olarak pek çok işsiz insana yeni iş imkânları sunan bir kasaba olarak oldukça önemli bir cazibe merkezi haline gelmiştir. XV.yy'ın sonlarından itibaren kasabada bir hareketlilik yaşanmaya başlamıştır. Bunda kasabanın Fatih vakfına dâhil olması büyük etkindir. Kasabanın yerel anlamda idâri ve ekonomik yapısı sistemli bir şekilde işlemeye başlamıştır.

Kasabanın demografik yapısı incelendiğinde karşılaşılan tablo XVI.yy'ın başlarında Rum nüfusun kasabadaki Türk nüfustan fazla olduğudur. Bu durumun XV.yy'da da aynı şekilde olduğu ve XVI.yy'ın başlarındaki bu görüntünün, bir önceki yüzyılın yansıması olduğu söylenebilir. Ancak 1530'lardan sonra kasabanın iki büyük nüfus grubunun sayılarının birbirine yaklaştırmaya başladığı görülmektedir (1530 yılına ait sütun). Bu dönemde limanda yaşanan ticari hareketlilik (İstanbul-Rumeli arasındaki mal sevkıyâtı) neticesinde kasabaya Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli şehir ve kazâlarından insanlar gelip yerleşmişlerdir⁶⁶³. Bu göçlerle birlikte kasabanın nüfusu XVI.yy'ın sonlarında *3085 Türk, 1000 Rum ve 140 Yahudi* olmak üzere yaklaşık *4225 kişi* olarak tesbit edilmektedir. Ancak bu sayıya kasabada bulunan *yeniçeri ve sipâhiler* gibi asker sınıfıyla 1580'lerden sonra kasabaya gelip yerleşen *Ermeni ve Karamanlı Rumlar* dâhil değildir. Mezkûr gruplar da dâhil edildiğinde bu sayının 5000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bahsi geçen son gruplar her ne

⁶⁶³ Bu süreçte özellikle liman tarafında yeni yerleşmeler kurulmuştur; iskelenin de içinde bulunduğu İskele (nâm-ı diğer Dizdarzâde) Mahallesi ve çevresinde Kemal Bey, Nesimi Hoca, Bevvâb Mehmet Bey mahalelleri bu dönemde kurulmuştur. AK.O.116/4, vr. 1b- 4b; BOA. TD. nr.185, s. 130- 135.

kadar nüfus defterlerine yansımaları da kasabanın yerleşiklerinden olup gerçek nüfusu içine dâhil edilebilirler.

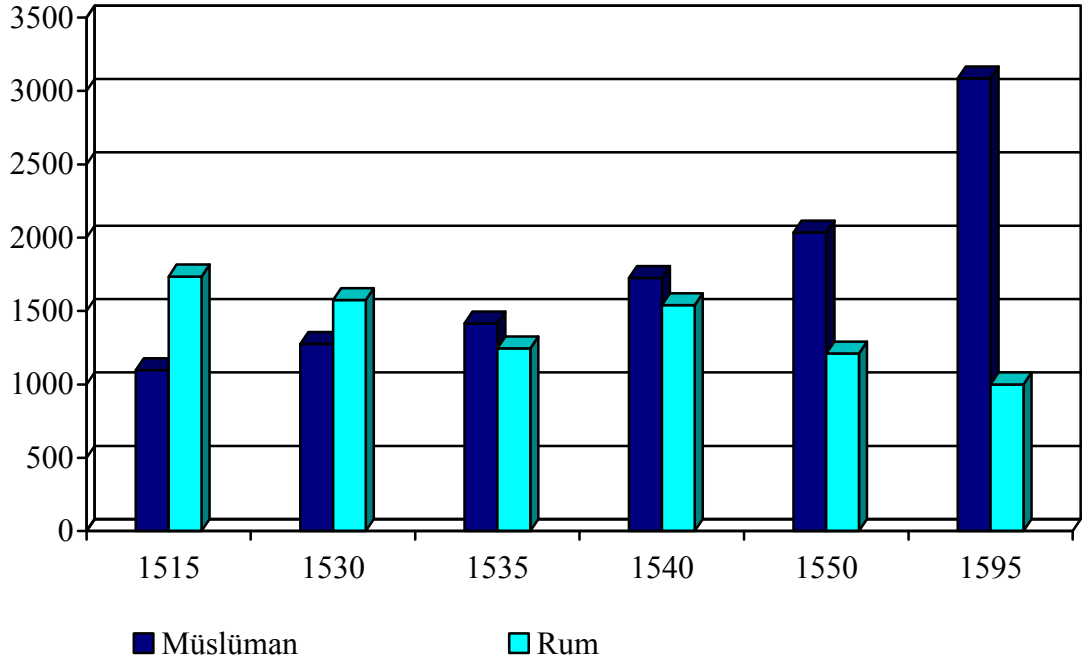
Ancak kasabada günü birlik, birkaç gün ya da birkaç hafta gibi geçici sürelerle kasabaya gelen bir tüccar sınıfı da bulunmakta idi. Bunlar her ne kadar kasaba sakinlerinden olmasalar da kasabanın sunduğu barınma, beslenme gibi imkânlardan faydalanmakta ve önemli bir tüketim grubunu oluşturmakta idiler. Günde 300 arabanın geldiği⁶⁶⁴ ve en az 100'e yakın geminin limana yanaştığı göz önünde bulundurulduğunda kasabadaki bu geçici nüfusun oldukça büyük bir yekûn teşkil ettiği söylenebilir⁶⁶⁵. Bu sebeple XVI.yy'ın sonlarında kasabanın günlük nüfusunun defterlerde kayıtlı olan rakamdan daha yüksek olduğu, bu sayının yaklaşık 5500-6000 kişi arasında değiştiği söylenebilir.

XVI.yy boyunca Rum nüfusun sayısında bir azalma görülmektedir. Rum nüfusu yüzyılın başında 1700'lerde seyrederken XVI.yy'ın sonlarına gelindiğinde bu sayı 1000'e inmiştir. Buna karşılık Türk nüfus ise XVI.yy'ın sonlarında Rum nüfusun neredeyse üç katına çıkmıştır. Kasabadaki Yahudi cemaatinin sayısı hakkında XVI.yy'a ait veriler mevcut değildir. Bu sebeple XVII.yy'ın başındaki veriler kullanılmıştır. Buna göre kasabanın Yahudi nüfusu 28 hâne kadar olup bu da yaklaşık olarak 140-150 kişiye tekabül etmekteydi⁶⁶⁶.

⁶⁶⁴ Kelemen Mikes, **Türkiye Mektupları**, s. 99.

⁶⁶⁵ Lütfi Güçer, ortalama 1000 İstanbul kilesi hubûbat taşıma kapasitesi olan 70'in üstünde geminin her gün Tekirdağ - İstanbul arasında sefer yaptığını yazmaktadır. Lütfi Güçer, "XVIII. Yüzyıl Ortalarında İstanbul İaşesi İçin Lüzumlu Hubûbatın Temini Meselesi", **İFM**, 11/ 1- 4, 1949- 1950, s. 400.

⁶⁶⁶ BOA. **MAD**. nr. 3040, s. 6.



Grafik- 5 XVI. Yüzyılda Rodosçuk Genel Nüfusu

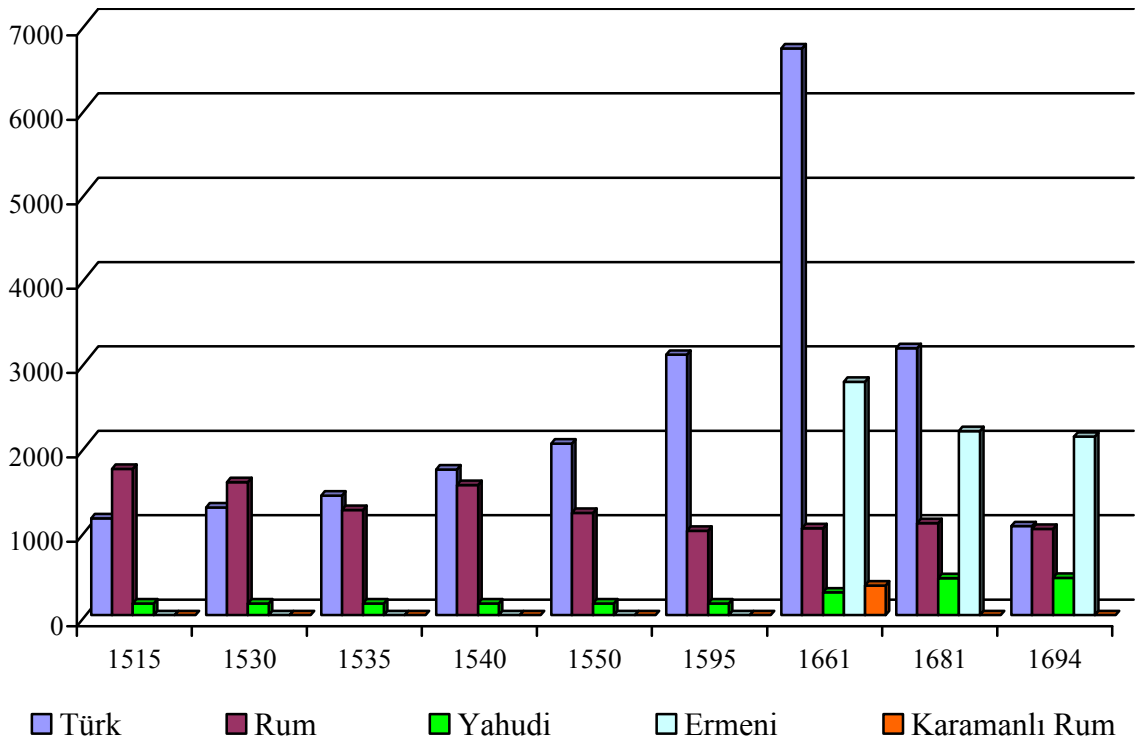
XVII.yy'ın başlarından itibaren kasaba nüfusunu büyük bir hızla arttığı tesbit edilmektedir. Bu nüfus artışı gerek nitelik gerekse nicelik açısından XVI.yy'daki artıştan oldukça farklıdır. Nüfus artışının sebebi, XVI.yy'daki gibi ticaret ya da kasabanın göçmenlere sunduğı iş imkânı değildir. XVII.yy'da nüfusun XVI.yy'a oranla neredeyse iki katına çıkmasında en büyük etken Anadolu'da meydana gelen Celâlî isyanlarıdır.

Güvenlik sorunu nedeniyle pek çok Anadolu'lu topraklarını terk ederek Rumeli taraflarına geçmişlerdir. Bu göçmen grupları içinden Ermeniler 1580'lerden sonra Rodosçuk'a gelip yerleşmişlerdir. Aynı dönemde bir grup Karamanlı Rum da Rodosçuk'a gelenler arasındadır. Kasabaya yeni gelen unsurlarla birlikte XVII.yy'ın ikinci ortalarında Rodosçuk'un toplam nüfusu yaklaşık olarak 11.200 kişi civarındadır. Bu sayı XVI.yy sonlarında kasabanın nüfusunun neredeyse iki katıdır.

Ermeni göçlerinin haricinde 1660'lardan sonra kasabaya başka grupların da geldiğı tesbit edilmiştir. 1680'lere ait avâız defterine nazaran bunların Türk, Rum ve Ermenilerden oluşan bir grup göçmen olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar ilk göç grubu

gibi kasabanın etnik ya da demografik yapısını etkileyecek sayıda değillerdir⁶⁶⁷. Ancak kasabanın eski sakinlerinden olup sayıları yaklaşık 270 kişi civarında olan Yahudi cemaati ile kıyaslandığında bu yeni gelen grubun pek azımsanmayacak bir yekûn teşkil ettiği söylenebilir.

Göçlerin etkisiyle XVI.yy'ın sonlarından itibaren gittikçe kalabalıklaşan kasabanın nüfusu XVII.yy'ın ortalarında gelindiğinde hemen hemen eski nüfusunun iki katına çıktığı görülmektedir.



Grafik- 6 XVI.-XVII. yy'larda Etnik Gruplara Göre Rodosçuk Nüfusu

c- Kasabanın İaşesi

XVI.yy'ın ikinci yarısından itibaren mevcut olan veriler doğrultusunda kasabada iâşe temininde her hangi bir güçlükle karşılaşılmadığı anlaşılmaktadır. Sicil kayıtlarında rastladığımız üzere şehirde bazı dönemlerde stokçuluk sebebiyle bazı ürünlerde (tuz, bezir yağı, deri vs.) kıtlık çekilmesine rağmen buğday ya da ekmek hususunda böyle bir kayda tesadüf edilmemiştir.

⁶⁶⁷ Bunların toplam sayısı 161 nefer olarak kayıtlıdır. BOA. TD. nr. 816, s. 23- 24.

Şehirde hemen hemen hiçbir dönem bu besin maddeleri için bir kıtlık söz konusu olmamıştır. Ancak 1555- 1556 yılına ait bir kayıttan şehrin batı uzantısında bulunan Banados'ta büyük bir tarımsal felaketin yaşandığı görülmüştür. Mezkûr tarihte hasat zamanına yakın bir afet yaşanmasıyla birlikte ekinler yere geçmiş ve bunun üzerine ahali ekinleri biçmekten feragat etmiş ancak bazıları ekinleri saman olarak kullanmak üzere biçmişlerdir. Bu afet sadece ekinleri değil aynı zamanda pamuk tarlaları ve üzüm bağlarını da etkilemiş, sıra hasılı 4-5 bin medre iken 2000-2500 müdreye kadar düşmüştür. Ayrıca hayvanların büyük bir bölümü de bu afet esnasında telef olmuştur⁶⁶⁸. Bu olayın haricinde bu tür bir vaka ile karşılaşıldığı görülmemiştir. Tahrir defterlerindeki verilere nazaran Rodosçuk ard alanında bulunan köylerde böyle bir felâketin yaşanmadığı anlaşılmamaktadır. Hatta mezkûr tarihten sonra ürün kırsal alanda yetiştirilen tarımsal ürünlerden alınan vergiler kontrol edildiğinde vergilerde her hangi bir azalmanın söz konusu olmadığı tesbit edilmektedir⁶⁶⁹.

İnsanoğlunun en temel besin maddelerinden biri olan ekmek ve dolayısıyla buğday üretimi açısından Tekirdağ oldukça şanslı bir şehirdir. Trakya buğdayı, kalite ve çeşit bakımından Antik çağlardan günümüze hemen her dönem için en çok talep gören buğday olarak dikkat çekmiştir. Şehirde, içinde yeniçeriler gibi askeri sınıfın da bulunduğu halkın, imâretlerin ve şehre gelen tüccarlar gibi geçici nüfusun ekmek ihtiyacının karşılanması üzere pek çok fırın bulunmakta idi. Şehrin çoğu yerinde fırınların un taleplerini karşılamak için su, rüzgar ve hayvan gücü ile çalışan değirmenler mevcuttu. Kasabada 3'ü fatih evkafından (*pazar yeri ve iskelede*), 2'si Kürkçü Sinan evkafından (Bevvab Mehmet Bey Mahallesi'nde), 1'i Rüstem Paşa evkafından (*yeni iskelede*), 1 tanesi de İskender Çavuş vakfından olmak üzere 7 adet fırın bulunmaktaydı⁶⁷⁰.

⁶⁶⁸ 961 senesi Mart evvlinde Sultan Mehmet evkafından karye-i Banados'u 110.000 akçaya 3 yıla iltizam alan Toma b. Argabli(?): "vilâyet kâtibi defteri mucebince her sene 1460 akça adet-i ağnam alındığı kaydolunmuş iken ben tuttuğumdan beri 2 senedir 260 akça adet-i ağnam kaydedildi, bu nasıl oldu dediğinde" halk koyunların kırıldığını bildirmiştir. Banados sınırında vaki olan bağlar ve penbenin ekserisi de harap olup kat'a bir habbe hâsıl olmadığı da kayıtlar arasındadır, **RŞS**. nr. 1514, 81b.

⁶⁶⁹ Bu hususta XVI. yy'ın ikinci yarısında tutulmuş olan 1572 tarihli tahrir defterlerindeki köylerin hasıl kısmında tarımsal ürün vergilerinin bir önceki tahrire göre düşük olmadığı görülmektedir. **BOA.TT**, nr. 521.

⁶⁷⁰ Bkz. şehirdeki imâlathâne ve işletmeler kısmı

Şehrin et ihtiyacı ise hemen yakınındaki köylerden temin edilmekte idi ki Rumeli zaten başkentin et ihtiyacının karşılayan bölgelerin başında gelmekteydi. Rodosçuk Rumeli, Mısır ve Ege Adaları ve Anadolu'dan gelen malların depolanıp satıldığı ya da el değiştirdiği bir liman şehri olması sebebiyle ülkenin her yerinden çeşitli ürünleri burada bulmak mümkündü⁶⁷¹. Şeker ve pirincin büyük kısmı Mısırdan, kuru ve yaş meyveler bir kısmı Mısır limanından olmak üzere büyük çoğunluğu İzmir iskelesinden gelmekte idi⁶⁷². Rodosçuk çarşı ve pazarına bunların yanı sıra Edirne'den bal, Midilli'den incir, Filibe'den pirinç, Marmara Adası'ndan zeytin gibi gıda maddelerine de gelmekte idi.

XVII.yy'ın başlarından itibaren kalabalıklaşmaya başlayan kasabada bu tarihlerde zaman zaman gerekli gıda maddelerinin temininde güçlük çekildiği görülmeye başlanmıştır. Bu gıda maddelerinin başında tabii ki buğday gelmekte idi. XVII.yy'ın başlarında (1606-1607) tutulan bir kayıta Rodosçuk'ta zahîre yönünde kıtlık olduğundan bahsedilmektedir⁶⁷³. Normal koşullarda İstanbul'a mal götüren gemilerin Rodosçuk limanına uğramaları yasak olmasına rağmen kasabada yaşanan bu kıtlık neticesinde gemilerin Rodosçuk limanına yanaşmalarına izin verilmiş ve Gelibolu'dan mal getiren iki gemi Rodosçuk limanına yanaşarak pirinç, sabun gibi temel ihtiyaç maddeleri çıkarmalarına izin verilmiştir⁶⁷⁴.

1- Mahalle Aralarındaki Tarım Alanları

Bu tarım arâzîleri, şehrin dışıyla sınırlı değildi aynı zamanda mahallelerin içinde de tarım yapılan yerler bulunmaktaydı. Câmî Mahallesi (*Câmi-i Atik*) sakinlerinden iki hâne çift hânesinin bulunması, bu mahalleye yakın tarım alanlarının bulunduğu işaretidir⁶⁷⁵. Mahalle kuzeyde, şehrin uç noktasında bulunuyordu ve hemen arkasında bir yerleşim bulunmadığından tarım yapılmaya müsait idi. Burada ziraat edenler şehrin dışında *haymana* diye tabir edilen çadırlarda yaşayan göçebeler de olabilir (Câmî Mahallesi'nde çift hânesi olan iki kişi kardeş ve baba adları

⁶⁷¹ Bu konuda sicil defterlerindeki narh kayıtları oldukça ilginç bilgiler vermektedir. **RŞS**, nr. 1526, 12.

⁶⁷² Rodosçuk'tan bazı tüccarlar Mısır'dan kuru meyve alıp Rodosçuk' getirip satmaktaydılar, **RŞS**, nr. 1549, 41a.

⁶⁷³ **RŞS**, nr. 1547, 42b

⁶⁷⁴ **RŞS**, nr. 1547, 43a

⁶⁷⁵ Mahallede iki çift hânesi mevcuttur, BOA. **TD**. nr. 50, s. 226

Karagöz, Karagöz ismine sicil kayıtlarında sıkça ve genelde Müslümanlığı seçen Hristiyan Çingenelerde rastladık, bu kişilerin de konar göçer olduğu düşünülebilir).

Câmi Mahallesi'nin üst kısmında bulunan arâzîlerde ziraat yapma geleneği, daha sonraki yıllarda buraların yerleşime açılmasıyla oluşan yeni mahallelerin arka kısımlarında, mahallelerin doğal bir uzantısı gibi devam etmiştir. Bu alanlar şehre yakın fakat şehrin dışında kalan kısımlardır.

XVI.yy'ın başlarında henüz şehirde yoğun bir yerleşme yaşanmadığından şehrin ortasında kalan kısımda da zirâi faaliyetlerin olduğunu tahrir defterlerinden takip edebilmekteyiz. XVI.yy'ın ortalarından itibaren hızlı bir gelişim sürecine giren şehrin bu kısımda, Kürkçü Sinan Câmii etrafında ve buraya yakın olan yerlerde yeni yeni mahalleler kurulmuştur. Bu mahallelerin içinde de tarım yapılan yerlerin varlığı bilinmektedir. Şehrin iskelesi taraflarında ise XVI.yy başlarında bu tür bir zirai faaliyete rastlanmamaktadır. Şehrin batı sınırını belirleyen Gayr-ı Müslim mahallelerin dışında da tarım yapılmaktaydı. Buradaki tarım alanlarının hemen ardında Banados'a kadar uzanan *Rodosçuk Bağları* başlamaktaydı⁶⁷⁶.

Tahrir defterlerini incelediğimizde bu dönemde mahalle içlerinde ziraat yapılan alanların arttığını da görmekteyiz. Örneğin şehrin ortasında bulunan ve en büyük mahallelerinden olan *Hacı İsa Mahallesi*'nde 2 çift ve 1,5 çift miktarında arâzîler bulunmakta idi⁶⁷⁷. Hacı İsa mahallesinin yakınında olup şehrin büyük mahallelerinden olan *İbrahim Bey Mahallesi*'nde iki adet *bir çift miktarı* tarım arâzîsi bulunuyordu⁶⁷⁸. Yine aynı sıralarda iskelenin bulunduğu *Dizdârzâde Mahallesi*'nde de *zemin* denilen küçük arâzîlerde tarım yapılmakta idi⁶⁷⁹.

⁶⁷⁶ Piskopos Mahallesi sakinlerinden Papa Terfil v. Rizolios'un kasaba sınırındaki bağını Yorgi v. Dimirtri'ye satışı ile ilgili bir kayıt.

⁶⁷⁷ BOA. TD. nr. 385, s. 402

⁶⁷⁸ BOA. TD. nr. 385, s. 405- 406

⁶⁷⁹ Derdest-i Mahmut Sipahi, resm-i zemin 8 akçe, TD. nr. 385, s. 403

Tarih	Mahalle adı	Tasarruf Eden Şahıs	Arâzî Miktarı
1550	Hacı İsa	Ahmet, Sipahi	2 Çift
1550	Hacı İsa	Ahmet Çavuş ve Kasım Çavuş	1,5 Çift
1550	İbrahim Bey	Mehmet, Bevvâb-ı dergâh-ı âli	1 Çift
1550	İbrahim Bey	Süleyman Bey, Sipâhi	1 Çift
1550	Dizdarzâde	Mahmut Sipâhi	1 zemin
1595	Hacı İsa	Ahmet Bey, Sipâhi	2 Çift
1595	Hacı İsa	Ali Çavuş, çavuşân-ı dergâh-ı âli	1,5 Çift

Tablo- 23 Mahalle Aralarındaki Tarım Alanları

XVI.yy'ın sonlarına doğru şehrin gerek fiziksel gerekse demografik yapısında oldukça büyük değişimler yaşanmasıyla birlikte şehrin orta kısımlarında ve iskele civarında yeni mahalleler kurulmuştur. Bunlardan, şehrin orta kısmında Hacı İsa ve İbrahim Bey mahallelerinin arasına Cennet Hatun Mahallesi, iskeledeki Dizdârzâde Mahallesi civarında ise Bevvab Mehmet Bey ve Hürmüz Çavuş Mahalleleri kurulmuştur. Dolayısıyla bu mahallelerin kurulmasıyla yukarıda bahsi geçen tarım arâzîleri artık mahallelerin birer parçası olmuştur denebilir. XVII.yy'ın sonunda yukarıda adı geçen mahallelerden Hacı İsa Mahallesi'nde bu tarım alanlarının miktarı değişmezken⁶⁸⁰ İbrahim Bey ve Dizdârzâde mahallelerindeki tarım arâzîleri ortadan kalmıştır⁶⁸¹. Şehirdeki bu tarım arâzîleri asker kökenli şahısların tasarrufunda idi.

2- Mahalle Dışındaki Tarım Alanları

Şehrin günlük taze sebze ve yeşillik ihtiyacı muhtemelen şehrin etrafını çevreleyen bahçelerden temin edilmekteydi. Sicil kayıtlarında Rodosçuk sınırında bağ ve bahçelerin olduğuna dair oldukça fazla kayıt bulunmaktadır zira defterlerde rastladığımız öşrü bostan ya da resm-i dönüm kayıtları şehrin etrafında ziraat yapıldığını işaret etmektedir. Öşr-i bostan miktarı ise yıllara göre değişiklik göstermemiş itibari bir rakam olarak 500 akça miktarında sabitlenmiştir.

⁶⁸⁰ TK.KKA. TD. nr. 572, s. 5

⁶⁸¹ TK.KKA. TD. nr. 572, s. 6. - 8.

Bu arâzîler, zemin diye tabir olunan küçük ölçekli ziraat alanları olmayıp, bir çift, bir buçuk çift bazen de iki veya üç çift miktarı olan arâzî parçalarıydı. Bunlardan alınan dönüm vergisi XVI.yy başlarında 236 akçadır⁶⁸². Bu arâzîlerden Fatih vakfına ait olanlar hakkında detaylı bilgiler bulabilmekteyiz.

Ürün adı	1515		1522- 1530		1540		1550		1595	
	Miktar ⁶⁸³	Gelir ⁶⁸⁴	Miktar	Gelir	Miktar	Gelir	Miktar	Gelir	Miktar	Gelir
Engür	-	226	-	200	-	1000	-	1500	-	-
Alef	30 m	2416	41 m	1800	25 m	1500	10m,6 kl	618	2 m	200
Burçak	4 kl	16	2 müdd	80	-	-	-	-	1 m	100
Ceviz	-	-	-	-	-	-	-	100	-	200
Duhne/erzen	-	-	-	-	-	-	3 kile	12	2 m	200
Hinta	38 m	5418	35 m	5400	92m,8k	4544	35m, 13 k	7130	35 m	7000
Kabluca	10 kl		2 m	90	-	-	1m,6 k	78	1 m	100
Ketan	-	1544	-	1200	-	-	-	743	-	800
Kiraz	-	-	-	-	-	-	-	800	-	800
Mercimek	5 k	70	3 k	45	-	-	2 k	6	0.5 k	9
Mercimek/Ades	8 k	112	5 k	60	-	-	2k-ades	20	2k-ades	20
Penbe	3958 L	7916		8000	1000 k	6000	683v, 420d	9562	684 v, 20 d	9560
Piyaz	-	669	-	1200	-	-	-	741		500
Sir							-	330	-	740
Şair	11m	1140	8 m	480	15m,10k	385	8m ,5 k	825	3 m	300

Tablo- 24 XVI. Yüzyıl'da Şehrin Etrafında Yetişen Ürünlerden Elde Edilen Gelirler

⁶⁸² BOA, TD nr. 50, s.236

⁶⁸³ m: müdd, k: like, L: lorda, v: vukıyye, d: dirhem

⁶⁸⁴ Gelir birimi: akça

3- Kasabada Su Temini

Osmanlı şehirlerinde devlet tarafından organize edilmiş bir belediyeçilik hizmeti mevcut değildi. Bu tür işleri vakıflar üstlenmiş olup Rodosçuk'ta gerek su yolu, gerek ibâdet yeri, imârethâne vs. halkın gereksinimleri hayır sahiplerince karşılanmakta idi. Rodosçuk'un suyu ilk olarak hemen yukarısında bulunan Kayı köyünden gelmekte idi. Bu güzergahtân su Pir Mehmet Paşa tarafından getirilmiştir. Bu köy kasabanın hemen kuzeyinde bulunup kasabaya en yakın köy idi. Osmanlı öncesinde de kasabanın suyu bu köyden sağlanmış olmalıdır. Osmanlı döneminde kasabanın su ihtiyacı için girişimlerde bulunan ilk Piri Mehmet Paşa olmuştur. Piri Mehmet Paşa Kayı köyünden getirilen suyunun masrafını karşılamak için Bergos kazâsına bağlı Ok-ulağı(?) adlı karyenin nısf mahsulünü vakfetmiştir⁶⁸⁵. Bu karyeden su yolu vakfına ayrılan para üç yılda 33.000 akça idi. Görüldüğü üzere su temini oldukça masraflı bir iştir. Pir Mehmet Paşa'nın katkılarıyla gelen su ile Rodosçuk'ta üç mahallenin su ihtiyacı karşılanmıştı. Çarşı, pazar yeri ve muhtelif yerlerde çeşmeler bulunmakla birlikte evlerin çoğunda kuyular vardı. Çeşmelerin suları kesik olduğu ya da tamire muhtaç olduğunda gerekli tamir ve terminin yapılması için Piri Paşa vakfı müteveli ve nazırları nezaretinde tamir edilmekte idi⁶⁸⁶.

Kasaba suyunun geri kalan büyük bir kısmı da Rüstem Paşa tarafından yaptırılmıştır. Mahallelerin temel ihtiyaçlarından olan suyun kasabaya getirilmesi, dağıtılması ve çeşmelerin yapılması ya da tamiri hayırsever kasaba sakinlerinin de katkıları bulunmaktaydı. Bu işlerin masrafları için ya vakıflarından ya da civar mahalle sakinlerinden kaynak temin edilmekte idi. Büyük Karaca Muratlı köyünden pek çok Müslüman kadıya gelip mezbûr köyün sırında Kerdenekli Pınarı olarak bilinen pınarın suyunun kullanım hakkı kendilerinin olmasına rağmen, köy ahalisinin suya ihtiyacı olmadığı sebepten mezkûr pınarın suyunu, Rodosçuk sakinlerinden el-hac Mehmet, mezkûr karye suyunu Rüstem Paşa suyuna katıp Rodosçuk'a götürüp Arabacılar Konağı demekle maruf mevzide Bezirhâne kurbünde bir çeşme bina edip amme için çeşme yaptırmıştır⁶⁸⁷.

⁶⁸⁵ RSS, nr.1543, 110a.

⁶⁸⁶ RSS, nr.1550, 2b

⁶⁸⁷ RSS, nr. 1550, 20b

III. BÖLÜM

RODOSÇUK'TA EKONOMİK YAPILANMA

A- KASABANIN EKONOMİK DEĞERLERİ

1- Kasabanın Gelirleri: Mukataalar

Şehrin fiziksel anlamda genişlemesi ile birlikte gerek demografik gerek ticari hareketliliğin getirdiği gelişim ve değişimin yansımaları olarak elde edilen gelirlerin de arttığı görülmektedir. Pazar yerlerinin ve şehre gelen malların artması, güvenlik problemleri, zengin mirasçılar vs. hayata dair pek çok unsur bir takım sonuçları doğurmuş ve bundan gelir elde eden bir sınıf oluşmuştur.

Şehrin gelirlerinin büyük kısmı Fatih evkafından olması sebebiyle şehirde vakfa gelir getirecek tüm kaynaklar bir mültezimin denetiminde olmak üzere mukataaya verilmiştir. Dönemin koşullarında geniş coğrafyalarda gelir toplama başlı başına bir sorun teşkil etmesi sebebiyle ekonomik değer oluşturan kaynakların çoğu klasik olduğu üzere mukataa usulüyle idare edilmekteydi. Bu sebeple şehirde gelir getiren *bac-ı pazar*, *resmi kantar*, *bâd-ı havâ*, *resmi arûs*, *cürm-ü cinâyet beytül-mâl* gibi gelir kalemleri mukataaya verilmiştir. Bunun yanı sıra vakfa ait değirmen, hamam, şemhâne, balıkhâne, bozahâne ve bezirhâne gibi işletme ve imâlâthâneler de mukataaya verilmiştir.

Mukataayı alan şahıs üç yıl süre ile bu işletme ya da kurumun tüm tasarruf hakkına sahip idi. Mültezim (âmil) istediği takdirde mukataa bünyesinde bir işletmenin kullanımını başka bir şahsın tasarrufuna verebilmekte idi⁶⁸⁸. Nitekim Fatih evkafından Rodosçuk gelirlerini üç yıl süresince 380.000 akçaya alan mültezim Dimitri b. Aleksi, kasabanın bâc-ı siyâhını tahvîl başından 3 yıl tamamına 16 bin akçaya mültezim olan Beylerhan b. İbrahim'e vermiştir⁶⁸⁹.

⁶⁸⁸ Bir işletme ya da vergi biriminin iltizama verilmesi durumunda hangi prosedürün uygulanacağı ve iltizam koşullarının nasıl belirlendiği hususunda bkz. Ahmet Tabakoğlu, **Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Mâliyesi**, İstanbul 1985, s. 120- 135. Ayrıca mültezimlik ve bu kurumun şehrin idari sistemindeki etkileri hakkında ise bkz. Hülya Taş, **XVII. Yüzyılda Ankara**, Ankara 2006, s. 48.

⁶⁸⁹ Beylerhan b. İbrahim 16.000 akçayı peşin olarak Dimitri b. Aleksi'ye teslim ettiğinin kaydı. **RŞS**, nr. 1518, 42a.

Bâc-ı Pazar (*Kara bâc'ı / bâc-ı siyâh ya da Kara gümrük*)
Mukataası:

Şehirler, sakinlerinin geçimlerini tarımdan ziyade ticaret yolu ile sağladıkları bir yerleşim birimidir⁶⁹⁰. Ticari aktivitenin şehirlerde yansımaları olan bâc-ı pazar, resm-i kantar gibi vergilerin çoğu kırsal alanda görülmeyen ve ticari aktiviteye dayalı vergilerdir. Bir yerleşimde bu tür verginin alınıyor olması burada yaşanan ticari aktivitenin varlığı ile alakalı bir durumdur.

Rodosçuk Rumeli'den gelen ticaret yollarının nihayetlendiği bir liman olması sebebiyle adeta Rumeli'nin dünyaya açılan kapısıydı. Şehre her gün yüzlerce araba ve gemi gelmekte idi. XVII. yy'da şehri ziyaret eden Evliyâ Çelebi Rodosçuk'a günde 300 arabanın geldiğinden bahseder. Bu transfer yoğunluğu şehre büyük bir gelir sağlamaktadır. Pazara mal getirildiğinde satanlar getirdikleri ürünün cinsine göre *bâc* vermek durumunda idi. Şehirlerde ve kasabaların hemen hepsinde karşılaştığımız *bâc-ı araba*, *bâc-ı siyâh* ya da bazen *bâc-ı pazar* olarak alınan vergilerin gelirleri bazı şehirlerde padişah ve mirlivâ hasları arasında paylaşılyorken⁶⁹¹ bazı şehirlerde de vakıflara tahsis olunmuştur. Rodosçuk gelirlerinin büyük bir kısmı Fatih imâreti evkafından olması sebebiyle bâc-ı siyâh (bac-ı pazar/ bac-ı araba gibi vergileri de kapsıyordu) vakfa dâhil edilmiştir. Sicil kayıtlarında da görüleceği üzere kasabadaki bâc gelirinin Fatih evkafının bir parçası olduğu açıkça belirtilmiştir⁶⁹². Bu bağlamda Rodosçuk bâc-ı siyâh geliri de vakfin gelirleri içinde olup pazara ya da iskeleye gelen mallardan malın cinsine, kasabaya getiriliş ve satılış usulüne göre vergi alınmakta idi.

Bu hususta şu örnek dikkat çekicidir; *Bac-ı siyâha mültezim olan Ali Reis kasabaya gön getiren Anton adlı tüccârdan Rodosçuk iskelesinde mahzenlere koyduğu gönler için araba başına 8 akça talep etmektedir. Ancak tüccârın buna itiraz etmesi üzerine ehl-i vukûfa danışılmış ve vakıf defterine bakılarak bâc-ı siyâhın*

⁶⁹⁰ Şehrin tek başına bir olgu olmadığını ve yerleşme, nüfus ve ekonomik boyutlarıyla birlikte değerlendirilmesi gerektiği hususunda bkz. Max Weber, “Şehrin Doğası”, **Şehir ve Cemiyet**, haz. Ahmet Aydoğdu, İstanbul 2005, s. 102-103.; aynı konuda bkz. Bedriye Tolun Denker, **Yerleşme Coğrafyası**, İstanbul 1977, s. 41-45; Erol Tümertekin, **Ekonomik Coğrafya** İ.Ü.E.F.Yayınları nr. 2926, İstanbul 1994.

⁶⁹¹ Manisa'da, bâc-ı pazar-ı siyâh vergisinin de dâhil olduğu şehre ait vergi ve gelirler 1531 yılında pâdişâh ve mirlivâ hâsları arasında paylaştırılmış iken, 1575'te tamamı şehzâde hâslarına tahsis olunmuştur. F. Emecen, **Manisa**, s. 68.

⁶⁹² **RSS**. nr.1521,71.

*vakfa mahsûl kaydolunduğu ve hâriçten arabalar ile gelip, der-zemîn olan gönden her araba başına 8 akça bâc alındığı onaylanmış ve Ali Reis 'ten bâc almasına karar kılınmıştır*⁶⁹³. Kasabaya gelen gön, aba ve yapağıdan bâc-ı siyâhı tutan mültezim tarafından araba başına 8 akça alınmakta idi.

Rodosçuk bâc-ı siyâh mukataasını tutan Hasan b. Abdullah “bundan evvel taşradan gön gelse araba bacı deyü 8 akça bâc alınagelmıştır” dediğinde, Ali b. Mezid ve Beylerhan b. İbrahim takririne muvafık şهادet eyledikleri ecilden 8 akça bac alınmak mukarrer olunduğu kaydı sicil olunmuştur⁶⁹⁴. Ancak şehre gelen gön, aba ve yapağı gibi metanın satılması halinde ise satıcıdan *subaşı* tarafından 40 akçada 1 akça bac alınmakta idi⁶⁹⁵.

Kısacası *bâc-ı siyâh* vergisi şehirdeki tüm alım satım aktivitelerinin hepsini kapsamaktaydı ve bu sebeple *bâc-ı siyâh* oldukça iyi gelir getiren bir vergi kalemi idi. Devletin pek çok gelir kaleminde olduğu gibi *bâc-ı siyâh* da 3 yıllık sürelerle iltizama verilmektedir.

1515	1540	1550
1500	5000 ⁶⁹⁶	6000 ⁶⁹⁷

Tablo-25 XVI.yy’ın İlk Yarısında Bâc-ı Siyâh Geliri

XVI.yy’ın sonlarına ait vakıf defterinde bâc-ı siyâh vergisi ayrıca kaydedilmemiş olup, bâdı hava ve asiyab ve niyâbet ve ihzâriye ve resm-i arus ve yave ve kaçgun ve beytül-mâl ve resm-i küvvare ve adet-i ağnam ve resm-i fıçı ve balıkhâne gibi gelir kalemleriyle birlikte zikredilmiştir. 1595 yılındaki deftere göre,

⁶⁹³ RŞS. nr.1523, 12b.

⁶⁹⁴ RŞS. nr. 1511, 17.

⁶⁹⁵ Rodosçuk subaşı Mehmet, Ahmet adlı abacının pazarda aba sattığını ve 40 akçada 1 akça bâc vermesi gerektiğini söylediği halde Ahmet’in buna karşı çıkması üzerine olay kadıya intikal etmiş ve bunun üzerine ehl-i vukûfa danışılarak nihayetinde Ahmet’in kanun üzere bâc vermesi karara bağlanmıştır. RŞS. nr. 1528, 116b; Ayrıca kasabaya arabalarla dışarıdan gelen tuz, kavun, karpuz üzüm incir vs. malların satışı esnasında 2/40 akça subaşı ve yine 2/40 akça oranında muhtesib bâc almakta idi. bkz. BOA. TD. nr.172, Aynı husus için bkz. Ö.L. Barkan, **Kanunlar**, s. 258.

⁶⁹⁶ BOA. TD. nr. 210, s. 220.

⁶⁹⁷ BOA. TD. nr. 385, s. 417. Aynı yıllarda bu mukataanın üç yıl süresince 20.000 akçaya verildiği görülmektedir, RŞS. nr. 1522, 58a. Üç yıllık bu mukataa bedelinin yıllık olarak yaklaşık 6500- 7000 akçaya tekabül etmekte olduğu ve tabloda kayıtlı olan bu rakamın itibari bir rakam olduğu anlaşılmaktadır .

bu gelirlerin toplamı 21.000 akça tutarında olup, mezkûr tarihte bâc-ı siyâh gelirinin miktarı hakkında net bir şey söylemek olanaksızdır⁶⁹⁸.

XVII. yy'ın başlarında Rodosçuk'un resmi keyl ve bâc-ı bazar ve cürm ü cinayet, serhâne, bozahâne, resmi arûz ve bad-ı hava mukataasının tek bir kalemdede toplanıp bir yıl gibi bir süreliğine 80.000 akçaya verildiğini sicil kayıtlarından öğrenmekteyiz⁶⁹⁹.

Tahrîr defterlerindeki konuyla ilgili veriler ile sicil kayıtlarındaki veriler oldukça farklıdır. Ne varki şehrin ticari gelişimi göz önünde bulundurulduğunda tahrîr defterlerinden elde edilen verilerin gerçeği yansıtmadığı ortadadır⁷⁰⁰. Bâc-ı siyâh ve benzeri vergilerdeki değişimi gözlemlemek şehirdeki ticari hareketliliğin seyrini takip etmek açısından önemlidir. Görüldüğü üzere yıldan yıla belirgin bir şekilde artış söz konusudur. Bu hem vakıf hem de bu vergiden pay alan yerel yöneticiler için iyi bir gelir kaynağıdır.

R e s m - i K a n t a r M u k a t a a s ı

Ülkenin dört bir tarafından Rodosçuk'a mal gelmekte aynı zamanda da buradan dağıtım yapılmakta idi. Şehirde alışveriş esnasında tartılması gereken tüm metalar vakıf kantarı ile tartılmak zorundaydı. Ticaretin yoğun olduğu şehirlerde kantar resminin oldukça iyi gelir getirdiği söylenebilir. Kantar resmi ürünün cinsine göre değişmekte idi. Tahrîr defterlerde böyle bir ayrıma gidilmediği için bu ayrıntıları sicil defterlerinden ya da mevkufat defterlerinden öğrenebilmekteyiz.

Alım satım işlemlerinde kasabada yalnızca vakfa ait kantarın kullanılmasına müsaade edilmekteydi. Bunun ihlâli durumunda vakıf idarecileri aracılığıyla Rodosçuk kadısı merkez tarafından sık sık uyarılmaktaydı⁷⁰¹. Kasabada alınan *resm-i kantar* vergisinin geliri Fatih evkafından olup, vakıf için oldukça önemli bir gelir kaynağını oluşturmaktaydı.

1515	1530	1535	1540	1550	1595
------	------	------	------	------	------

⁶⁹⁸ TK. KKA. TD. nr. 572, vr. 13b.

⁶⁹⁹ RŞS. nr. 1550, 16b.

⁷⁰⁰ Benzer bir durum için bkz. F. Emecen, **Manisa**, s. 68- 69.

⁷⁰¹ BOA. KK. nr. 67, s. 207.

8000 ⁷⁰²	10.000 ⁷⁰³	14.000	21.000	26.666	26.800
---------------------	-----------------------	--------	--------	--------	--------

Tablo- 26 XVI. yy’da Resm-i Kantar Geliri

Kantar resmi hususunda da bâc-ı siyah resmi mevzûunda olduğu gibi tahrîr verileri ile sicil kayıtları oldukça farklıdır. Örneğin 1015 yılında Fatih evkafı zabiti olan Mustafa Çelebi kantar resmini bir yıllık bir süre için 60.000 akçaya mukataaya vermiştir⁷⁰⁴. Halbuki tahrîr kayıtlarında XVI.yy’ın sonunda tutulan kayıttan resm-i kantarın 26.800 akça olduğunu görüyoruz. Yine XVII.yy’ın başlarında Rodosçuk’ta mültezim değişikliği esnasında devredilen bakıyyeler arasında resm-i kantar gelirinden yalnızca iki aylık gelirinin 18.000 akça olduğunu sicil kaydından öğrenmekteyiz⁷⁰⁵. 1595 yılına ait tahrîr verilerindeki resm-i kantar gelirinin gerçeği yansıtmadığı düşünülebilir. Sicil defterinderindeki verilerle karşılaştırıldığında bu miktarın hemen hemen 3 aylık bir zaman diliminde kantardan elde edilen gelir miktarı kadar olduğu anlaşılmaktadır.

B e y t ü ’ l - m â l M u k a t a a s ı

Beytül-mâl, şahsın tasarruflarındaki menkûl ya da gayr-ı menkûl mallarını şahıs öldükten sonra hisse-i şer’i varislere dağıtıldıktan sonra malın geri kalan kısmının görevli emin tarafından kabzedilmesi idi⁷⁰⁶. Beytül-mâl eminliği amme ve hâssa beytül-mâl eminliği olmak üzere ikiye ayrılmaktaydı⁷⁰⁷. Ancak her ikisi çoğu zaman aynı mültezimin uhdesinde bulunmaktaydı.

⁷⁰² BOA. TD. nr. 50, s. 236.

⁷⁰³ Defterde (AK.O.116/4, vr.7b) resm-i kantarın 1000 akça olduğu kayıtlı ancak şehirdeki ticari büyümeyi göz önünde bulundurduğumuzda bu rakamın deftere aktarım sırasında yanlış kaydedilmiş olduğu tahmin edilebilir, zira bâc-ı araba 1000 akça artarken resm-i kantarın azalması söz konusu olamaz.

⁷⁰⁴ Fatih evkafından Rodosçuk’ta olan mukataanın zabiti olan Mustafa Çelebi, vakfa ait olan kantar resmini 1015 zilkadesi 12.günü Mart evvelinde, el-hâcc Ahmet ve İbrahim Çelebi’ye 60.000 akçaya bir yıl tamamına mukataaya vermiştir. RSS. nr.1550, 15a.

⁷⁰⁵ RSS. nr. 1549, 42a.

⁷⁰⁶ Devlet hazinesi, devlete ait mal varlığının bütünü ve bununla ilgili idarî-malî kurum. Kelime anlamı “mal evi” olan beytül-mâl bir terim olarak devlete ait malların muhafaza edildiği fizikî mekânı ifade ettiği gibi devlete ait taşınır taşınmaz malların bütünü ve bunların idaresiyle ilgili hukukî kurumu da ifade etmektedir. Bu geniş anlamıyla beytül-mâl, devlete ait her türlü mal varlığının ve gelirlerin toplandığı, harcamaların yapıldığı, haklara ve borçlara ehil bağımsız bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Mehmet Erkal, “Beyt-ül-mâl”, DİA, C.VI, s. 90- 94.

⁷⁰⁷ Örneğin Midilli ceziresi kanunnamesinde yer alan bilgiye göre; Beytül-mâl-ı ‘amme ve ve hâssa ve mâl-ı mefkud ve sair varis-i ma’ruf ve ma’rufesi malûm olmayıp müddet-i örfiyesi tamam oldukça izn-i hâkim ile 9999 akçaya değin beytül-mâl-i ‘âmedir, 10.000 akçadan sonra olursa bunun beyt-ül-

Şehirdeki nüfus artışı ve ticari hareketlilik göz önünde bulundurulunca Beytül-mâl kaleminin şehrin en önemli gelir kalemlerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Rodosçuk halkının çoğu temeli ticarete dayalı olmak üzere gelir düzeyi yüksek insanlardan oluşmakta idi. Ayrıca şehirde yerli ve yabancı pek çok tüccârın malları bulunmaktaydı ve tüccârların ya da adamlarının şehirde vefatı söz konusu olduğunda beytül mal emini sahipsiz olduğu tesbit edilen mallar hakkında yasal prosedürü uygulayarak sahipsiz malları kabzetmekte idi.

Beytül-mâl emini, yaptığı her işlemi bir deftere kaydetmek ve nihayetinde de bu hesapların dökümünü hâzine-i âmireye göndermek zorundaydı. İşlemlerin detaylı bir şekilde tutulması usulü ile mültezimin haksız kazancı önlemenin yanı sıra, bundan devletin zarar etmesinin önüne geçilmeye çalışılıyordu⁷⁰⁸. Devlet, mukataaların denetimi için belli aralıklarla çevre kazâların kadılarını bu *mukataaları teftiş etmek üzere* göndermesine rağmen beytül-mâl hususunda yolsuzlukların önüne geçmekte hayli güçlük çekilmiştir. Aşağıdaki tabloda XVI.yy'ın başlarında 300⁷⁰⁹ akça olan beytül-mâl mukataası 1530 yılında 400⁷¹⁰ akça olarak kayıtlıdır. Beytül-mâl mukataası 1530'lardan sonra genel gelirler içine dâhil edilmiştir. Ancak bundan sonraki tahrîrlerde beytül-mâl mukataası müstakil olarak kaydedilmediği sebepten vakfa getirisi tesbit edilememiştir⁷¹¹.

Her ne kadar yukarıdaki rakamlar bu mukataa hakkında bazı fikirler verse de sicil kayıtlarından Rodosçuk ve çevresinin beytül-mâl mukataa gelirinin bu rakamlardan daha yüksek olduğu kanaatindeyiz. XVI. yy'ın ortalarına ait bir kayıttan Rodosçuk beytül-mâl mukataasının cizye-i gebrân ve mâl-ı gaib ve mefkud ve yâve ve kaçgun gelirlerinin cem edilerek Rodosçuk'da *Câmi Atik Mahallesi'nden* Mustafa b. Tatar'a 956 senesi nevrüz evvelinden 3 yıl tamamına 72.000 akçaya tahvîl edildiğini öğrenmekteyiz⁷¹².

mâl-i hâssa olduğudur, hâssa ve amme beytülmalı hakkında bkz. Barkan, **Kanunlar-** Midilli Ceziresi Kanunları, s. 33.

⁷⁰⁸ RSS. nr.1526, 46a; nr.1526, 46a.

⁷⁰⁹ BOA. TD. nr. 50, s. 236.

⁷¹⁰ AK. O. 116/4, vr. 7a-7b.

⁷¹¹ Niyâbet ve ihzâriye ve ihtisâb ve yava ve kaçgun maa resm-i kanara 23.000 akça olarak kayıtlıdır BOA. TD. nr. 185, s.142; 1540 yılında da 13.000 akça miktarındaki ihtisâb gelirlerine dâhil edilmiş olup bu tutarın içindeki miktarı belli değildir. BOA. TD. nr. 210, s. 220.

⁷¹² RSS. nr. 1519, 18a.

XVI.yy'ın sonları ile XVII.yy'ın hemen başında tutulan bir sicil kaydından ise Tekirdağ kazâsının iki önemli yerleşimi olan Rodosçuk ve İneçik nahiyelerinin beytü'l-mâl mukataa geliri 6 yıl için 830.000 akça ile dergâh-ı âlî çavuşlarından Mehmet Çavuş'un iltizâma aldığını görmekteyiz⁷¹³. XVII. yy'ın başlarında Fatih evkafına ait Rodosçuk nahiyesinin toplam geliri için 3 yıllığına verilen rakam 7 yük 30.000⁷¹⁴ akça olduğu düşünülürse, yukarıdaki rakam oldukça yüksek bir miktardır. Ancak rakamın bu kadar yüksek olması mukataanın, mezkûr nahiyelerin kırsal alanını (köylerdeki) da kapsamıyla alakalı olabilir. Bazı hallerde Rodosçuk'da ve tevabiinde hâriç-ez defter karye ve mezraalar da bu gelir grubuna dâhil olabilmekte idiler⁷¹⁵.

Öşr-i Şıra ve Resm-i Fıçı

Fatih imâreti evkafından olan Rodosçuk'un en büyük gelirlerinden biri bağcılıktan ve dolayısıyla şarap üretiminden elde edilen gelirdi. Rodosçuk'un etrafı bağlarla çevrili olup bağlar çoğunlukla gayri Müslim halkın tasarrufunda olmakla birlikte Müslümanların da burada bağları bulunmakta idi. Rodosçuk'ta oturan Müslümanların kasaba sınırındaki bağlarda üretim yapmaya başlamaları XVI. yy'ın başlarından itibaren başlamıştır. Buna dair ilk kayıtlar 1535 tarihli vakıf defterinde görülmektedir⁷¹⁶. Müslüman ahaliden alınan bağ resminin ilk etapta 1200 akça, daha sonra 2000, 3000 ve üzeri olmak üzere giderek arttığını görmekteyiz⁷¹⁷. Bunların içinde mültezimler ve askeri zümreden olan yerel idarecilerin de bağları bulunmakta idi.

Şıra öşrü Fatih vakfı mütevellisi tarafından vekilleri aracılığıyla toplanmakta olup şıranın medresi XVI.yy sonlarına kadar 8 akça üzerinden işlem görmekteydi⁷¹⁸. Rodosçuk gayrimüslim ahali elde ettikleri şıradan her 100 medre için de ayrıca 12,5 medre şıra daha vakıf câbisine vermekteydiler⁷¹⁹. Tekirdağ kazâsı köylerinin çoğunda da bağlar bulunmakta idi ki kazâ genelindeki bağlardan elde

⁷¹³ RŞS. nr. 1539, 13a.

⁷¹⁴ RŞS. nr. 1550, 3a.

⁷¹⁵ RŞS. nr. 1550, 54b.

⁷¹⁶ Müslümanlardan alınan resm-i bağatın miktarı defterde 1200 akça olarak kayıtlıdır. BOA. TD. nr. 185, s. 141.

⁷¹⁷ BOA. TD. nr. 210, s. ; TK. KKA. TD. nr. 572, s.14.

⁷¹⁸ XVI.yy'ın ortalarına ait bir sicil kaydına göre hamr öşrünün medresi 7 akça idi, RŞS. nr. 1512, 79b.

⁷¹⁹ RŞS. nr.1512, 87a.

edilen şaraplar fiçılara konup arabalarla Rodosçuk’a getirilip satılmaktaydı. Arabayla kasabaya getirilen şarapların satılışı esnasında ise satıcıdan kanun üzere fiçi başına 12 akça alındığını satış işlemi esnasında tutulan bir kayıttan öğrenmekteyiz⁷²⁰.

1515		1530		1535		1540		1550		1595	
<i>medre</i>	<i>geliri</i>	<i>medre</i>	<i>geliri</i>	<i>medre</i>	<i>geliri</i>	<i>medre</i>	<i>geliri</i>	<i>medre</i>	<i>geliri</i>	<i>medre</i>	<i>geliri</i>
2050	16.400	2200	17.600	4000	20.000	4000	20.000	6417	51.336	6250	50.000

Tablo-27 XVI.yy’da Öşr-i şıra Geliri

2- Çarşı-Pazar ve Esnaf Grubu

a- Pazar Yeri ve Çarşılar

Şehirleri kır yerleşiminden ayıran en belirgin özellik daimi pazar yeri ve ihtisaslaşmış meslek kollarının bulunuyor olmasıdır⁷²¹.

Rodosçuk, Osmanlı öncesinde de hareketli bir ticari yapıya sahipti. Daha çok buğday ticaretinin yapıldığı kasabada bu alışveriş mahallelerin hemen aşağı kısmında bulunan iskelede yapılmakta idi. Kasabanın Venedik idaresine girmesiyle birlikte tahıl alışverişi şehrin dışına kaydırılmış, burada çarşıdan ayrı yeni bir sistem oluşturulmuştur. Ancak kasabanın ana yerleşim yerinde, yani mahallelerin bulunduğu kısmında halkın günlük ihtiyaçlarının karşılandığı bir çarşı bulunmalıdır. Türklerin kasabaya ilk yerleştiği dönemde de yalnızca bir pazar yerinin bulunduğunu ve ticari hayatın bu çarşıda geçtiğini düşünmekteyiz. Bu çarşı yıllar sonra bile sicil kayıtlarında “*kâfir çarşısı*” ya da “*kefere çarşısı*” diye geçecek olan çarşı olmalıdır⁷²².

Bizans dönemindeki kasaba yerleşim plânına baktığımızda bu çarşının kasabanın merkezini teşkil eden kale içinde bulunduğu söylenebilir. Osmanlı öncesinde kasabanın alışveriş merkezini oluşturan *Kâfir Çarşısı*’nın, eski kalenin içinde bulunan Papa Hirtafilako, Papa Snadios ve Papa Yorgi mahalleleri arasında kalmak suretiyle Osmanlı döneminde de yine bir ticaret alanı olarak varlığını devam

⁷²⁰ RSS. nr. 1518, 49b.

⁷²¹ Bedriye Tolun Denker, *Yerleşme Coğrafyası*, s. 41.

⁷²² RSS. nr. 1530, 64a.

ettirdiğini görmekteyiz. Burası içinde dükkânlar ve mahzenlerin bulunduğu küçük bir çarşı olup Osmanlı döneminde oluşacak olan Yukarı Çarşı'nın bir parçası halini alacaktır.

Kasabanın fethinden itibaren XV.yy'ın ortalarına kadar kasabada pek bir değişikliğin yapılmadığı, bir iki ufak ilâvenin haricinde mevcut yapıya dokunulmadığı hatta eski pek çok uygulamanın Bizans döneminde olduğu gibi sürdürüldüğü kanaatindeyiz⁷²³. Bu sebeple Osmanlı öncesindeki mevcut çarşının biraz daha genişleyerek fonksiyonunu devam ettirdiği söylenebilir. XV.yy'da kasabanın ilk câmisi olan Câmî-i Şerif (Câmî-i Atik) 'in de bu çarşı yakınında inşâ edilmesi çarşayı daha da geliştirmiştir. Kasabanın tek câmisi olan Eski Câmî, kasabadaki ve yakın köylerdeki Müslüman halkın Cuma günleri bir araya geldiği yer olarak önem taşımaktadır. Pazar yerinin Cuma Câmileri etrafında şekillenmesi geleneksel bir oluşumdur. Bilindiği üzere çoğu Osmanlı şehrinde pazar yerinin oluşmasını sağlayan bu câmilerdir. Cuma namazını kılmak için câmiye gelen civar halkı aynı zamanda bir takım ihtiyaçlarını da gidermek istemektedir. Bu sebeple câmi yakınlarında alış veriş yerleri ya da çarşılar kurulmuştur ki genelde pazarlar da Cuma günü kurulmaktadır. Benzer nedenlerle Rodosçuk Çarşısı da kadîm çarşı yeri ile Eski Câmî arasında gelişmiştir. Burası, çarşı özelliği taşıyan tek yer olması sebebiyle sicillerde de *Sûk-ı Sultânî* olarak adlandırılmıştır.

Kasabanın Fatih evkafına dâhil edildikten sonra hızla geliştiği görülmektedir. Özellikle kalabalık İstanbul nüfusunun beslenmesi hususunda bir transfer merkezi haline gelmesi ile birlikte kasabada yoğun bir ticaret trafiği başlamıştır. Kasabaya ait en erken tarihli defterlerde *bâc-ı araba* ve *resm-i kantar* gibi vergilerin varlığı, XVI.yy'ın başlarında da bu aktivitenin boyutlarını göstermektedir⁷²⁴. Ancak aynı defterler dikkatle incelendiğinde vakfa ait dükkânlara dair bir kayıt bulunmaması Rodosçuk'ta ticaret faaliyetlerinin olmasına rağmen çarşı olarak adlandırılan yerin henüz gelişmemiş olduğunu göstermektedir. Bu da

⁷²³ Fetih sonrasında İstanbul'da da Bizans döneminden kalan pek çok uygulama aynen ya da üstünde bazı değişiklikler yapılarak devam etmiştir. Bunu şehrin çarşısında da görmek mümkündür. Örneğin Bizansta kıymetli malların satıldığı çarşının Osmanlı devrindeki Kapalıçarşı ile aynı yerde olduğunu görülmektedir. Bülent Arı, "Türk- İslâm-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İnalcık'ın Çalışmaları", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi (Türk Şehircilik Tarihi)**, İstanbul 2005, s. 46.

⁷²⁴ XVI. yy'ın başlarında kasabanın bâc-ı araba ve resm-i kantar geliri yaklaşık 10.000 akça civarında idi. BOA. TD. nr. 50, s.236.

esnaflara ve meslek gruplarına ait ihtisaslaşmış ciddi bir yapılanmanın söz konusu olmadığını akla getirmektedir.

Mezkûr vakıf defterlerinde konuyla ilgili dikkat çekici olan bir diğer unsur “*icâre-i zemîn*” başlığı ile kayıtlı olan vakfa ait kira gelirleridir⁷²⁵. *Zemîn-i dükkân* ya da *icâre-i zemîn* diye adlandırılan yerler kasabada kurulan pazarda esnafın mallarını satmak amacıyla kiraladıkları küçük alanlar olmalıdır⁷²⁶. Pazar yerindeki bu kiralık alanların bir önceki yüzyılda da mevcut olduğunu ve XVI.yy’ın başlarında bu uygulamanın devam ettiği söylenebilir. Görüldüğü üzere vakıf gelirler içinde *icare-i zemîn* bulunması Rodosçuk’ta bir pazar yeri bulunmasına rağmen çeşitli iş kollarına ait dükkânların sayısının az ve çarşıların henüz belirginleşmemiş olduğunu düşüncemizi doğrular niteliktedir.

1515 tarihli bir vakıf defterine göre 1317⁷²⁷ akça miktarında olan *icare-i zemîn* geliri 1520’lerden sonra 1200 akça olarak kayıtlıdır⁷²⁸. İki defter arasındaki bu farkın nedeni esnaf ve sanatkârlardan bazılarının pazar yerinde yavaş yavaş kendi dükkânlarını açmaları olabilir. Bu durum 1535 yılına ait kayıttan daha net bir şekilde gözler önüne serilmektedir. Kasabada bu tarihte üçü Müslümanlar’a, beşi Rumlar’a ait sekiz dükkânın bulunduğunu görmekteyiz⁷²⁹. Dükkânların yanı sıra depo ya da bazen dükkân işlevi gören mahzen denilen yapıların sayısı ise dükkânların sayısından fazladır ki genel olarak dükkân ve mahzenlerin sayısı 38 olarak kayıtlıdır⁷³⁰. Ancak bunların bir kısmının pazar yerinde olup geri kalan kısmının da iskele taraflarında bulunması muhtemeldir. Bu sebeple hangi dükkânların çarşıda bulunduğunu kesin olarak tesbit edilememektedir.

Rodosçuk çarşısında 1535’lerden itibaren başlayan bu hareket daha sonraki yıllarda da devam etmiştir. 1540 tarihli tahrîr defterinde kasabada çeşitli meslek

⁷²⁵ Fatih evkafına ait *icare-i zemîn* geliri XVI.yy’ın başlarında 1317 akça idi. BOA. TD. nr. 50, s. 236.

⁷²⁶ Emecen, Manisa Çarşısı’nı incelediği bölümünde vakıf defterlerinde geçen (*ve neyi ifade ettiği tasrih olunmayan*) *zemîn-i dükkân* tâbirini açıklarken bunların küçük üreticiden ziyâde, çarşı esnafının mallarını pazarda satmak için kiraladığı etrafı çevrili boş arsalar olabileceğini belirtmiştir. F. Emecen, **XVI. Asırda Manisa Kazâsı**, s. 75- 76.

⁷²⁷ BOA. TD. nr. 50, s. 236.

⁷²⁸ AK. O116/4, vr. 7a-7ab.

⁷²⁹ BOA. TD. nr. 185, s.142 (1530 yılına ait TD 370 Defteri icm3al olduğu için detaylı bilgi bulunmamaktadır. Bu defterde sadece genel olarak vakfa ait mahzenler kayıtlıdır, bkz. aynı defter, s. 350.)

⁷³⁰ Bu tarihlerde kasabanın bâc-ı araba ve resm-i kantar gibi ticari vergilerinin miktarı da 20.000 akçaya yaklaşmıştır. BOA. TD. nr. 185, s. 142.

kollarına ait dükkânların arttığını görmekteyiz. Bunlardan Müslümanlar'a ait 4 nalbant, 3 debbağ, 2 pabuççu, 1 başmakçı, 2 terzi, 1 kantarcı, 1 boyacı ve 1 hallaç dükkânı olmak üzere meslek kollarına ait toplam 15 dükkân tesbit edilmektedir⁷³¹. Meslek icra edilen bu dükkânların haricinde kasabada 54 dükkân daha mevcut olup bunlardan 9 dükkân Rumlara ait idi. Mezkûr dükkânların ne dükkânı olduğu ya da dükkânlarda hangi ürünlerin satıldığına dair bir bilgi bulunmamaktadır⁷³². Böylece kasabada 1540 yılında toplam 69 dükkân bulunmakta idi.

Bu veriler neticesinde XVI.yy'ın ortalarına doğru Rodosçuk ekonomik yapılanmasında hızla bir büyüme ve değişme yaşandığı açıkça görülmektedir. Ticari ve ekonomik etkinliklerin artması neticesinde kasabada ikinci bir çarşının daha oluştuğu anlaşılmaktadır. Bekir adlı pazarbaşının *Aşağı Çarşı* pazarbaşısı olmaktan vazgeçtiğini bildirmesi üzerine, daha önceki tarihlerde her iki çarşıya da pazarbaşılık eden Seferşah Sadık b. Ali'nin tekrar göreve talip olması ile ilgili sicil kaydı bu hususta elimizdeki ilk veridir⁷³³. *Aşağı Çarşı* ve *Yukarı Çarşı* kavramların ne zaman oluştuğu açık olmamakla birlikte, Seferşah adlı kişinin daha önce her iki çarşıya da pazarbaşılık ettiği cümlesinden anlaşıldığı üzere kasabada 1550'lerden önce iki çarşının bulunduğu açıktır.

Görüldüğü üzere kasabada XVI. yy'a kadar tek bir çarşının olduğunu ve XVI.yy başlarından itibaren kasabanın gelişip büyümesiyle ikinci bir çarşının oluştuğunu söylemek mümkündür. XVI.yy'ın ikinci yarısında çarşıdaki dükkânların sayısı vakıf defterine nazaran 80'e ulaşmıştır. Bu dükkânlardan 16'sı kasabada bulunan asker kökenli kişilere, 11 adedi meslek erbaplarına (nalbant, debbağ, habbaz, boyacı, fesçi, terzi, pabuççu), geri kalan 53 dükkân ise ticaretle uğraşan kasaba sakinlerinin tasarrufunda olup bunlardan 8'i Rumlara ait idi⁷³⁴.

Kasabanın ekonomik yapısındaki gelişmeleri takip etmek açısından çarşıları ayrı ayrı incelemekte fayda vardır

1- Yukarı Çarşı (Sûk-ı Sultânî)

⁷³¹ BOA. TD. nr. 210, s. 220- 221.

⁷³² Dükkânların bir kısmı kasabanın ileri gelenlerine ait olduğu anlaşılmaktadır; 5'i Kürkcü Sinan Bey'in, 2'si Çavuş Hüseyin Bey'in, 1'i de Musfata b. Canpaşa'nın dükkânları idi. Bu şahıslar aynı adlı mahallelerin kurucularıdır. BOA. TD. nr. 210, s. 220- 221.

⁷³³ RŞS. nr. 1511, 124.

⁷³⁴ BOA. TD. nr. 385, s. 413- 415.

Yukarıda da bahsedildiği üzere yerleşim süreci göz önünde bulundurulduğunda *Yukarı Çarşı*'nın eski kale içinde, kasabanın ilk çarşısının etrafında geliştiği anlaşılmaktadır⁷³⁵. Burası sicil kayıtlarında *sûk-ı sultânî* olarak geçmekte ve Eski Câmî'ye istinaden pek sık olmamakla birlikte *Eski Câmî Çarşısı* da denilmekte idi⁷³⁶. Yukarı Çarşı, Eski Câmî ekseninde gelişmiş ancak mahallenin hemen hemen büyük bir kısmını kapsamıştır denebilir.

Eski Câmî Mahallesi'nin kasabadaki yerleşim alanı, Yukarı Çarşı'nın da gelişme yönünü belirlemiştir. Buna göre çarşının doğu tarafında kasabanın kadîm çarşısı ile birlikte eski Rum mahalleleri, güney tarafında Abdi Hoca Mahallesi, batı tarafında ise Eski Câmî Mahallesi'nin batı sınırını belirleyen dere (bugünkü Ördeklidere Caddesi) bulunmakta idi. Görüldüğü üzere çarşının doğu ve güney ciheti oldukça sıkışık bir fiziksel yapıya sahipti. Bu sebeple çarşının geliştiği yön batı tarafı oluşturmuştur. Nitekim kasabadaki Müslüman mahallelerinin çoğu da derenin karşı tarafında, kasabanın batı yakasında bulunmaktaydı. İki yaka arasındaki derenin çarşının genişlemesine bir engel teşkil etmediği anlaşılmaktadır. Zîrâ çarşı içinde köprübaşında yer alan dükkânlardan bahseden kayıtlar bulunmaktadır⁷³⁷.

Yukarı Çarşı, Eski Câmî Mahallesi'nden başlayıp bir köprüyle batı yakasına geçildikten sonra güneye doğru inilerek Câmî-i Cedîd (Orta Câmî /Kürkçü Sinan) Mahallesi'ne uzanıyordu. Bu güzergâhta, Câmî-i Atik Mahallesi'nin hemen karşısında derenin öbür kıyısında Yunus Bey, Hacı İsa, İbrahim Bey mahalleleri bulunmakta idi. Eski Câmî yakınlarındaki kısmı çarşının merkezini oluşturmaktaydı. Kasabadaki haftalık pazarın kurulduğu yer de burası olmalıdır.

Sicil kayıtlarına nazaran haftanın hangi gününde kurulduğu belli olmayan sabit bir pazarın kurulduğu tesbit edilmektedir. Rodosçuk mumcularından Mehmet ve İsa adlı mumcuların kadiya gelip “...kasaba-yı mezbûrede mumcu olup daima çarşı yüzüne mum çıkarıp satarız...” şeklindeki ifadelerinden adı geçen satıcıların ürünlerini pazarda da sattıkları anlaşılmaktadır⁷³⁸. Yine bir başka kayıta kasabadaki abacıların da aynı şekilde ürünlerini sattıkları görülmektedir. Rodosçuk çarşısında

⁷³⁵ Bu hususta bkz. Yerleşim Plânı

⁷³⁶ RŞS. nr.1547, 54a.

⁷³⁷ RŞS. nr. 1545, 39b.

⁷³⁸ RŞS. nr.1524, 9b.

abacı dükkânları hatta ayrı bir abacılar çarşısı bulunmakla birlikte bazı abacıların pazarda aba sattıkları da görülmekteydi⁷³⁹.

Sicil defterlerinde “*pazara çıkmak*” olarak geçen bu işleminin bazı kuralları olduğu anlaşılmaktadır. Pazar günü geldiğinde pazarda ürün satacak esnafın ya da mesleğini icrâ etmek isteyen zanatkârın önceden belirlenmiş alanları kullanmaları gerekmektedir. Öyle anlaşıyor ki her meslek ya da ürün grubu için pazarda belli bölümler ayrılmıştı. Örneğin ehl-i hırfetten debbağ taifesi, pabuççu taifesi ve başmakçı taifesi kadiya gelerek meşin ya da sahtiyân gibi mâmûlleri kendilerine tahsis edilen yerin dışında satmayacaklarını, bu hususta birbirlerine kefil olduklarını ve aksi halde davrandıklarında cezalandırılmayı göze aldıklarını bildirmişlerdir⁷⁴⁰.

Sûk-ı Sultânî’deki fiziksel anlamda yaşanan büyüme ve değişikliklere paralel olarak muhtelif yerlerde çarşılar kurulmuştur. Aynı sanatı icra eden meslek erbâblarının bir arada bulunmalarıyla birlikte kendi meslek gruplarına ait çarşılar ortaya çıkmıştır; kasaplar çarşısı⁷⁴¹, haffaflar çarşısı⁷⁴², abacılar çarşısı⁷⁴³, debbağlar çarşısı, keresteciler çarşısı, bakırcılar çarşısı gibi çarşılar bunlardandır. XVII.yy’da şehri gezen Evliya Çelebi çarşıların üstü örtülü olduğunu yani bir kapalı çarşı formunda olduğunu kaydetmektedir⁷⁴⁴.

Bu çarşıların oluşması gerek esnaf gerek yöneticiler için büyük avantajlar sağlamaktaydı zira bu durum mesleğin icrası için gerekli hammaddenin zanâatkârlara adilâne dağıtılmasını sağlamanın yanı sıra mamûlün de fiyatlandırılması ve bunun meslek erbâblarına duyurulmasını kolaylaştırmaktaydı. Çünkü çarşıda malın fiyatı sanat ve esnaf kethüdâları, yiğitbaşı ya da ahileri ile birlikte muhtesib tarafından belirlendikten sonra *kadın*’ın da onayı alınarak yürürlüğe girmekte idi⁷⁴⁵. Bu işlem esnasında esnaf ve zanâatkârların beklenti ve düşünceleri doğrultusunda karar

⁷³⁹ RŞS. nr.1528, 116b.

⁷⁴⁰ RŞS. nr.1513, 34a.

⁷⁴¹ Kasaplar Çarşısı’nda 3000 akçaya satılan bir kasap dükkânının satış koşulları ile ilgili bir kayıt. RŞS. nr.1545, 20a.

⁷⁴² RŞS. nr.1530, 65a.

⁷⁴³ RŞS. nr.1550, 40a.

⁷⁴⁴ *Seyahatnâme*, XVIII, s. 348.

⁷⁴⁵ Esnaftan bazı kişilerin hammadde ya da ürünün satış fiyatına itiraz ettiği de oluyor, bu durum esnaf, yiğitbaşı ve muhtesibinin ortak bir fiyat belirlemesi ve hatta emin Müslümanların da görüşü alındıktan sonra çözüme kavuşturuluyordu. Bu hususta sicil defterlerinde pek çok kayıt mevcuttur. Bu hususta bkz. RŞS. nr. 1549, 52a; RŞS. nr. 1552, 64a.

verilmekte idi. Böylece çarşı pazardaki alışveriş işlemlerinde, alıcı, satıcı ve imâlatçıların hakları korunmak üzere belli bir ahenkte devam edip gitmekte idi.

Belli sanat grubuna ait çarşılar da kendi içinde uğraştıkları mesleklere göre *sokaklara* ayrılmaktaydı. Örneğin haffaflar (kavvâf) çarşısının belli yerlerinde debbağhâne, kazancılar çarşısının içinde çelik yapıp satan dükkân bulunmaktaydı⁷⁴⁶. Aynı zamanda bir meslek dalıyla uğraşan sanatkâr ya da esnaf kendi iş koluyla bağlantılı olan ürünleri de satmakta idi. Örneğin kasaba çarşısında Nalbant dükkânı olan Yusuf'un dükkânının hemen yanında ot satan bir dükkânı daha vardı⁷⁴⁷. Görüldüğü üzere çarşılarda aynı hammaddeyi ya da tamamlayıcı maddeyi kullanarak sanatlarını icra edenler bir arada bulunmaktaydı.

Ayrıca yine çeşitli pazarlar da bulunmaktaydı. Örneğin “*Araba Pazarı*” bunlardan biridir⁷⁴⁸. Adından anlaşılacağı araba ya da imâlinde kullanılan parçaların satılmaktaydı (arabalar da burada yüklerini boşaltıyor olabilirdi). Yine sicil kayıtlarından öğrendiğimize göre çarşıda kereste ve ahşap ürünlerin satıldığı ya da imâl edildiği “*Ağaç Pazarı*” bulunmakta idi⁷⁴⁹. Bu pazarda ahşap ürünler ya da kereste satan dükkânlar mevcuttu⁷⁵⁰. Sûk-ı Sultânî'nin aşağı kısımlarına doğru bir de *bitpazarı* bulunmaktaydı⁷⁵¹. Bitpazarında eski eşyalarla birlikte eski kıyafetler de satılıyor olmalıydı. Bitpazarında birkaç tane terzi dükkânı bulunmaktaydı⁷⁵².

Rodosçuk çarşısında ürünlerini satmak üzere Tekirdağ köylerinin yanı sıra civar kazâ ve şehirlerden insanlar gelmekteydi. Bununla birlikte Rodosçuk'tan mal almak için deniz aşırı ülkelerden tüccârlar da kasabanın devamlı ziyaretçileri idi. Ayrıca İstanbul iaşesi için hemen hemen her gün İstanbul'dan Rodosçuk'a tüccâr ve reisler de gelmekteydi. Dolayısıyla Rodosçuk çarşıları günü birlik kalabalıklara ev sahipliği yapmaktaydı. Alışveriş için kasabaya gelen bu insanların yemek yemeleri için aşçı dükkânı, kebabçı dükkânı⁷⁵³, başçı dükkânı, simitçi dükkânı, börekçi

⁷⁴⁶ RŞS. nr. 1530, 65a.

⁷⁴⁷ RŞS. nr.1521, 13b.

⁷⁴⁸ RŞS. nr.1546, 55a.

⁷⁴⁹ Ağaç Pazarındaki kereste dükkânlarından biri Hüseyin Çavuş Vakfına ait idi. RŞS. nr. 1544, 56a.

⁷⁵⁰ Karakâtip Mahallesi'nden Kamer bt. Ramazan adlı kadının da Ağaç Pazarında kereste dükkânı vardı. RŞS. nr. 1547, 13b.

⁷⁵¹ RŞS. nr.1600, 72a.

⁷⁵² RŞS. nr.1600, 72a.

⁷⁵³ Kebabçı dükkânı Hüseyin Çavuş vakfından idi. Ayrıca vakfa ait bir börekçi dükkânı da yine çarşı içinde bulunmaktaydı, RŞS. nr. 1544, 56a.

dükkânı gibi dükkânlar da çarşı içinde gelenlere hizmet sunmakta idi⁷⁵⁴. Pazara gelenlerin alışveriş esnasında dinlenmeleri için şerbetçiler⁷⁵⁵, bozahâne ve kahvehâneler⁷⁵⁶ gibi sosyal alanlar da bulunmaktaydı. Bununla birlikte çarşının su ihtiyacını karşılamak üzere hayırsever kasaba sakinleri tarafından çarşı içinde çeşmeler de yaptırılmıştı. Rodosçuk çarşısında dükkânların arasında *Pazar Çeşmesi* adıyla bir çeşme bulunmaktaydı⁷⁵⁷.

Yerel tarihçilerin de kaydettiği üzere halkın ve köylülerin yiyecek, giyecek ve eşya ihtiyacını karşılayan Rodosçuk Pazarı, 1922 yılına kadar haftada iki gün olmak üzere Eski Câmî⁷⁵⁸ ve Orta Câmî Mahalleri arasında kurulmaktaydı⁷⁵⁹. Bu bilgi sicil defterlerinden elde ettiğimiz verilerle de örtüşmektedir. Rodosçuk pazar yerinin XVI.yy'dan XX.yy'ın ortalarına kadar yaklaşık 400 yıl aynı mekânda halka hizmet verdiği anlaşılmaktadır. Şehirdeki ana merkezlerin ve fonksiyonlarının değişmediğini görmek oldukça ilginçtir.

2- Aşağı Çarşı (İskele Çarşısı)

İskele, kasabanın güney-doğu sahilinde Bevvab Mehmet Bey ve Dizdarzâde Mahalleleri arasında bulunmaktaydı. Burası insanların gündelik hayattaki beklentilerine cevap vermekten ziyâde ülkenin çeşitli yerlerinden gelen malların depolandığı ve buradan İstanbul'a, Edirne'ye ya da Bursa üzerinden Anadolu'ya, Venedik ve Dubrovnik kaptanları vasıtasıyla da Akdeniz ülkelerine ve Avrupa'ya sevk edildiği bir transfer merkezi olarak organize edilmişti. Bu sebeple, iskele tarafında malların satıldığı dükkânlardan ziyade malların depolandığı mahzenler bulunmaktaydı⁷⁶⁰. Dolayısıyla kasabanın aşağı kısmında yani iskele tarafında merkezde olduğu gibi *pazar yeri* ya da *çarşı* izlenimini verecek bir oluşum

⁷⁵⁴ Börekçi ve şerbetçi dükkânları Rüstem Paşa'nın vakıf dükkânlarından idi, **RSS**. nr.1514, 9a.

⁷⁵⁵ **RSS**. nr.1514, 9a.

⁷⁵⁶ Kasabada iki kahvehânededen biri Yukarı Çarşı'da, **RSS**. nr. 1552, 68b; diğeri de İskele Çarşısı'nda bulunuyordu, **RSS**. nr.1551, 11b.

⁷⁵⁷ Çeşme kurbünde 3 bâb dükkân kiralanması ile ilgili kayıt. **RSS**. nr.1527, 45b.

⁷⁵⁸ Bahsi geçen Eski Câmî XVI.yy'daki Eski Câmî değildir. Ancak bugünkü Eski Câmî de Orta Câmî'ye yakındır. Kaldı ki pazar yerinin bu iki câminin arasına değil karşısındaki alanda kurulduğu anlaşılmaktadır. Burası da tesbit ettiğimiz üzere Yukarı Çarşı'nın güney ucu olan Orta Câmî/ Kürkçü Sinan Câmîi civarındır. Şu halde hemen hemen mekânların bir kısmı örtüşmektedir.

⁷⁵⁹ Hikmet Çevik, **Tekirdağ Araştırmaları**, s. 107.

⁷⁶⁰ Şehirdeki ikinci büyük işletme 24 mahzenden oluşan bir bina olan Mevlâna Ahmet Çelebi b. Mevlânâ Yegân'a ait han idi. BOA. **TD**. nr. 50, s. 243.

bulunmamakta idi. Bu sebeple XVI.yy'ın ortalarına kadar kasabanın tek büyük çarşısı yukarıda da belirttiğimiz üzere *sûk-ı sultânî* idi.

Ancak XVI.yy'ın ortalarına doğru iskelede gerek nüfus gerekse fiziki büyüme neticesinde hızlı bir gelişim söz konusu olmuş bu da kasabanın bu kısmında yeni oluşumları beraberinde getirmiştir. İskele kısmında nüfus açısından XVI.yy'ın ilk çeyreğinden itibaren yaşanmaya başlamış bir hareketlilikle buralar yavaş yavaş iskâna açılarak yeni yerleşim yerleri kurulmuştur.

İskelede yaşanan ticari hareketlilik buraya daha fazla insan gelmesine neden olmuş ve iskele civarı giderek kalabalıklaşmıştır. Artık burası sadece mal getirilip depolanan ya satılan yer olmayıp tıpkı kasabanın merkezinde olduğu gibi yerleşik insanların bulunduğu, mahallerin kurulduğu bir yer olmaya başlamıştır⁷⁶¹. Böylece hem burada yaşayan sakinlerin hem de ticaret için gelen insanların günlük ihtiyaçlarına cevap verecek bir çarşının kurulması kaçınılmaz olmuştur.

XVI.yy'ın ortalarında iskele tarafında bir çarşının bulunduğunu sicil kayıtlarından öğrenmekteyiz⁷⁶². Bu çarşının iskelenin iki büyük mahallesi Dizdârzâde ve Bevvâb Mehmet arasında kurulmuş olabileceği akla gelmektedir. Zîrâ Dizdârzâde Mahallesi iskelenin bulunduğu yer, Bevvab Mehmet Bey Mahallesi de iskele civarındaki büyük hanların bulunduğu mahalle idi. Bu sebeple çarşının *Dizdârzâde (İskele) Mahallesi* ile *Bevvab Mehmet Bey Mahallesi* arasında kurulmuş olabileceğini düşünmekteyiz⁷⁶³.

İskele çarşısında yukarı çarşıda olduğu gibi pek çok dükkân bulunmaktaydı fakat bunların içinde nelerin satıldığı hakkında bir bilgimiz bulunmamaktadır. Çarşı etrafında olan bazı dükkânların halkın ihtiyacını karşılamak amaçlı terzi dükkânı, pabuççu dükkânı, kasap dükkânı ya da gıda satan bakkal olduğunu söyleyebiliriz.

XVII.yy'da şehri gezen Evliya Çelebi iskele tarafında bulunan Aşağı Çarşı'nın büyük bir çarşı olduğundan bahsederek buranın adeta Mısır Çarşısı olduğunu ve Mısır mallarının tümünün burada bulunabileceğini kaydetmektedir⁷⁶⁴.

⁷⁶¹ XVI.yy'ın ortalarına doğru İskele (Dizdarzâde) ve Bevvâb Mehmet Bey mahalleri kurulmuştur.

⁷⁶² RŞS. nr. 1551, 11b.

⁷⁶³ 1550 sonrasına ait vakıf defterinden adı geçen mahallelerin yerleşikleri arasında esnaf ve san'atkar kimsenin bulunmaması bu mahalle yerleşiklerinin ihtiyaçlarını hemen yakındaki Pazar yerinden karşıladıklarını akla getirmektedir. BOA. TD. nr. 385, s. 402- 403.

⁷⁶⁴ *Seyahatnâme*, VIII, s. 348.

Burada içinde çeşitli baharatlar, pirinç ve şeker gibi gıda maddelerinin satıldığı dükkân ya da bakkalların bulunduğunu söyleyebiliriz.

Bu çarşı Evliya Çelebi'nin de gözlemlediği gibi yukarı çarşıdan oldukça farklıdır. Burada *Yukarı Çarşı*'da olduğu gibi hizmet kollarına ayrılmış çarşılar bulunmamaktaydı. Daha ziyade içinde bulundurdıkları mal ya da ürüne göre adlandırılan hanlar ve çarşılar vardı. Örneğin *Yemiş Hanı* bunlardan biri idi⁷⁶⁵. Yemiş Hanı'nda Mısır ve İzmir taraflarından getirilen yaş ve kuru meyveler muhafaza edilip satılmaktadır. Kasabaya deniz yoluyla gelen üzüm, incir ve sair meyvelerin daha çok İbrahim Paşa hanında depolandığını bilmekteyiz⁷⁶⁶. O halde Yemiş hanı da İbrahim Paşa hanı yakınında olmalıdır. Burası aynı zamanda *Meyve Kapanı* olarak da bilinmekte idi⁷⁶⁷. Meyve kapanının yanı sıra *Un Kapanı* ve *Bal Kapanı* gibi kapanlar da mevcuttur. Şehri ziyaret eden Evliya Çelebi yağ, un ve harîr kapanının oldukça mamur olduğundan bahsetmektedir⁷⁶⁸. Bu kapanların etrafında yine mahzen denilen depolar bulunmakta idi.

İskeledeki çarşının yapısını göz önde bulundurduğumuzda (meselâ bahsi geçen yemiş hanı gibi) buranın daha ziyade gıda satışına yönelik bir çarşı olduğu izlenimi uyanmaktadır. Bu sebeple iskeledeki diğer hizmet sunan grupların örneğin nalbant, otlukçu, fırıncı gibi esnafın çarşının içinde değil çarşayı çevreleyen alanda yani dışında olduğu akla gelmektedir. İskele sükunu saran bu alanda bezirhâne, debbeğhâne, değirmen ve fırınlardan oluşan kasabanın küçük ölçekli imâlathâneleri bulunmakta idi⁷⁶⁹. Ayrıca hanlar ve kervansarayların etrafında da taşımacılık işlerinde kullanılan hayvanların beslenme ve bakım işlerini sağlayan otçu ve nalbantlar bulunmaktaydı.

Çarşılar, ticaret tarikiyle gelen insanların günü birlik bir arada bulunduğu kalabalık bir yerdi. Burada tüccârların ya da alışveriş yapmak için çarşıya gelenlerin yeme içme gibi gereksinimlerini karşılamak üzere aşçı dükkânları ile simitçi fırınları ve dükkânları bulunmaktaydı⁷⁷⁰. Ancak bu temel ihtiyaçların karşılandığı yerlerin

⁷⁶⁵ RŞS. nr.1549, 41a.

⁷⁶⁶ RŞS. nr. 1517, 79a.

⁷⁶⁷ RŞS. nr. 1513, 44b.

⁷⁶⁸ *Seyahatnâme*, VIII, s. 348.

⁷⁶⁹ İskele kurbündeki bir tarafı katır değirmeni, bir tarafı nalbant dükkânı, bir tarafı bezirhâne ve yol ile mahdût bir habbaz fırınının satışı ile ilgili bir kayıt. RŞS. nr. 1529, 29b.

⁷⁷⁰ RŞS. nr. 1547, 56a.

haricinde çarşıda sosyal yapılar da mevcuttur. Câmi ve mescidlerin haricinde şehirdeki diğer toplanma alanları bozahâne ve kahvehâne gibi ortak alanlardır⁷⁷¹. İskele çarşısında tüccârların malları yüklenip boşalncaya kadar geçen sürede bekledikleri, dinlendikleri ya da sohbet edip kahve içtikleri bir kahvehâne de bulunmakta idi. Kasabada mevcut iki kahvehânedен biri iskele çarşısında olup trafında dükkânlar bulunan bu kahvehâne Canpaşazâde vakfından idi⁷⁷².

İskele sûk'u ile sûk-ı sultânî arasında benzer yönler olmasına rağmen, kuruluş aşaması ve fiziki yapıları birbirinden hayli farklıdır. Sûk-ı sultânî denilen yukarı çarşı her yönüyle gelişmiş bir çarşı olup ihtisaslaşmış san'at kolları mevcut iken aşağı çarşı yani iskele sûkunda bu oluşumdan bahsetmek zordur. Ancak burada ihtiyaçlar doğrultusunda beliren iş kolları ortaya çıkmıştır ve bunlar daha ziyade ticari aktiviteyle doğru orantılı bir gelişme takip etmiştir. Sonuçta bu tür yapılanmanın iskele sûkunda ortaya çıkması sûk-ı sultânîden yüz yıla yakın bir süre sonra gerçekleşmiştir.

Şehirlerde kendiliğinden oluşan çarşıların yanı sıra geliri câmi, imâret ya da mescid gibi vakıf binalarına hasredilmek üzere bedesten ve arasta gibi ticari yapılar da bulunmakta idi⁷⁷³. İskele çarşısında bulunan ve Canpaşâzade mescidi altında bulunan dükkânlar küçük bir arasta örneğidir denebilir⁷⁷⁴. Mescide gelen cemaat sabit bir müşteri potansiyelini oluşturduğu için sürekli bir alışveriş olanağı doğuyor, böylece arastadaki dükkânlar vakıf için oldukça iyi gelirler getiriyordu.

Çarşı ve Pazarların Güvenliği

Kasabanın genel güvenliğinden subaşı sorumlu idi. Subaşının maiyetinde yasakçı ve korucular şehrin asayişini temin etmekteydiler ancak çarşı ve dükkânların korunması başlı başına ayrı bir işti. Rodosçuk pazarı ve çarşılarıdaki pek çok dükkân Balkanlar, Mısır, Anadolu ve adalardan kısacası ülkenin dört bir yanından gelen değerli mallarla doluydu. Büyük çoğunluğu İstanbul iaşesi için besin maddesi olmakla birlikte savaş mühimmatı, tersane mühimmatı gibi stratejik ürün ve

⁷⁷¹ Bir sosyal toplanma alanı olarak Osmanlı'da ilk kahvehânelerin oluşumu ile ilgili olarak bkz. Ahmet Yaşar, "Osmanlı Şehir Mekânları: Kahvehâne Literatürü", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, III/6, İstanbul 2005, s. 237- 256.

⁷⁷² RŞS. nr.1551, 11b.

⁷⁷³ Semavi Eyice, "Bedesten", **DİA**, C. 5, s.307.

⁷⁷⁴ RŞS. nr. 1547, 34a.

hammadde bulunan çok sayıda depo ve dükkân bulunuyordu. Bu çarşıların ve dükânların korunması için *pasban denilen* bekçiler görev yapmakta idi. Pasbanlar çarşı ve pazarın güvenliğinden sorumlu idiler.

Pazar yerinde hırsızlık ya da cinayet gibi olayların yaşandığı görülmekte ve bu durum esnaf ve tüccârları tedirgin etmekte idi⁷⁷⁵. Rodosçuk çarşısında dükkânı olan bir grup esnaf çarşıya pasban lazım olduğunu ve *Şaban b. Recep ve Mustafa b. Abdullah* adlı kişilerin pasban olmasını istediklerini kadiya bildirmişler ve mezkûrlar pasban olarak çarşayı koruyup gözetmek üzere görevlendirilmiştir⁷⁷⁶.

Pazar yeri ve çarşılar da daha çok gece güvenliği sorun yaratmakla birlikte şehrin bazı yerleri gündüz bile pek güvenli bölgeler değildi. Yine bir gurup tüccâr kadiya gelerek dükkânlarının gece fener yakılarak korunmasının elzem olduğunu bildirerek *Mehmet b. Mecid ve Ahmet b. İshak* adlı kişileri gece gündüz kasabanın pazarlarını koruyup gözetmek üzere talep etmişler ve talepleri kabul olunarak bekçi görevlendirilmişti.

İskelede bulunan hanlar ve mahzenler değerli ticari emtianın depolandığı yerler olması sebebi ile buradaki tüccârlar güvenlik hususunda daha da özen göstermekte idiler. Çünkü kasabanın bu kısmı merkezine nazaran daha تنها yerlerdi ve burada kasabanın geneline oranla daha fazla suç işlenmekteydi. Bu sebeple güvenlik meselesi hayli önemli bir sorun teşkil etmekteydi. İskele ahalisinden oluşan bir gurp bu sebeple kadiya gelerek; İskelede bulunan Hacı Ömer mahzenlerine ve Yegânzâde mahzenlerine müntehi mahzenleri ve dükkânları gece hıfs ve hiraset etmeye pasban lazım olduğunu ve *Hüseyin b. Abdullah ve Mustafa b. Mehmet* adlı kişileri bu iş için uygun gördüklerini bildirmişlerdir. Pasban olarak görev yapacak olan kişilerin ücretleri de zikrolunan dükkân sahiplerinden ikişer akça ve mahzen sahiplerinden ikişer akça olmak üzere ödenecekti⁷⁷⁷.

b- Esnaf Grubu

Şehirler, kır yerleşmelerinde eksik olan ve imâl edilemeyen ihtiyaçları, ihtisaslaşmış sanat faaliyetleri ve imâlatı karşılamaktadır. Kır yerleşmelerinin

⁷⁷⁵ RŞS. nr. 1551, 30a.

⁷⁷⁶ RŞS. nr. 1539, 27b.

⁷⁷⁷ RŞS. nr. 1515, 50a.

bazılarında bu tür faaliyetler görülmesine rağmen ihtisaslaşmış sanat ve meslekler daha çok şehirlere inhisar etmektedir⁷⁷⁸. Meslek sahiplerinin çoğunluğunun tarımsal faaliyetlerin dışındaki işlerle meşgul olduğu yerler şehirlerdir⁷⁷⁹. Şehir olarak tanımlanan bir yerleşimde esnaf ve san'at erbâbının yanı sıra tüccâr taifesinin mevcudiyeti şehir hayatının vazgeçilmez unsurlarıdır. Kazânın merkezi olan Rodosçuk hem sayı hem de çeşit olarak en çok esnafın bulunduğu yerdir. Bu işgücü ve meslek yoğunluğunu sicil kayıtlarından net olarak görebilmekteyiz ancak şehrin meslek dalları ve sanat kolları hususunda tahrîr defterlerinde verilen bilgiler oldukça sınırlıdır.

Bilindiği üzere tahrîr defterlerinde, şehrin alt birimi olan mahallelerle ilgili tutulan kayıtlarda çoğu zaman mahalle sakinlerinin ismi altında meşgul oldukları meslekleri kaydedilmektedir. Bu durum adı geçen meslek erbâbı kişilerin iş yerlerinin, sakin oldukları mahallelerde bulunmasından kaynaklanmaktadır. Sanatkâr ya da esnaflar mesleklerini bazen oturdukları evin alt katında bazen de hemen yakınında icra etmekte idiler. Zîrâ Anadolu'nun bazı yerlerinde aynı gelenek devam etmektedir. Bu sebeple tahrîr kayıtlarında bazı mahallerde çeşitli meslek gruplarına ait sakinlere rastlanmaktadır. Tahrîr defterinde kayıtlı olanların haricinde pek çok meslek grubu bulunmakta ancak bunlar tahrîr kayıtlarına yansımamaktadır. Bu veriler ancak mahallele sâkinlerinin profilini değerlendirmek üzere faydalı bilgiler olabilir. Tahrîr kayıtlarına göre kasabadaki bazı meslek dalları şunlardır;

Berber, bezirgân, boyacı, cüllâh, debbağ, eskici, habbâz, hallaç, kalaycı, kasap, kürkçü, nalbant, neccâr, pabuççu, saraç, somuncu ve reis çeşitli meslek grupları mahaller içinde bulunmaktaydı.

Sicil defterlerindeki veriler ise kasabadaki meslek grubunu çok daha detaylı bir şekilde görme imkânı vermektedir. Buna göre kasabadaki meslek dalları şöyledir;

Attâr, bakkal, soğancı, kahveci⁷⁸⁰, helvacı, tuzcu,

Hayyât, ayakkabıcı, muytaf, paşmakçı, kavaf, abacı, keçeci, urgancı, bezirci, mumcu, sabuncu, nalçacı, semerci, haffaf,

⁷⁷⁸ Denker, **Yerleşme Coğrafyası**, s. 41-45.

⁷⁷⁹ Don Martindale, "Şehir Kuramı", **Şehir ve Cemiyet**, (haz. Ahmet Aydoğan), İstanbul 2005, s. 57.

⁷⁸⁰ Mahruse-i Bursa'dan olup hala Rodosçuk'ta kahveci olan Seyyid Ahmet b. Seyyid Mehmet hizmetkârlarından iki kişiyi İstanbul'da pazarbaşıoğlu demekle ma'rûf Mustafa Çelebi'den kazan ve bazı hırdavat almaları için vekil tayin ettiğinin kaydı. **RSS**. nr.1552, 68b.

Değirmenci, kasap, başçı, aşçı, börekçi, kebabçı, şerbetçi, simitçi, yoğurtçu
Hamamcı, nalbant, çilingir, kuyumcu, demirci, kazgancı, fiçici, yorgancı,
Suyolcu, lağımcılar, hamal, ırgat, arabacı, kantarcı, kerestsci, eskici,
navluncu gibi meslek gruplarının var olduğunu sicil kayıtlarından öğrenmekteyiz.

Görüldüğü üzere iki ayrı kaynaktan, birbirinden oldukça farklı meslek gruplarından söz edilmektedir. Şehrin ekonomik yapısını incelemek ve meslek grupların tümünü görmek açısından birbirlerini tamamlayan bu verileri birlikte kullanmakta fayda vardır. Aksi halde bu ekonomik örüntüyü doğru yansıtmak mümkün olmayacaktır.

Şehirdeki meslek erbâblarının sayısının tahrîr defterlerindeki verilerle sınırlı olmadığı açıkça görülmektedir. Ancak aşağıdaki tablo, mesleklerin mahallelere göre dağılımını incelemek açısından önem arz etmektedir. Malûm olduğu üzere şehrin en büyük alışveriş merkezi birincisi *sûk-ı sultânî* denen ve şehrin merkezinde olan *yukarı çarşı*, ikincisi ise iskelede bulunan *iskele sûku* denilen *aşağı çarşı* idi. İşletmelerin ve çoğu meslek grubu bu iki çarşıda yoğunlaşmış idi.

Kasabadaki Gayr-ı Müslim halkın da bu ekonomik yapılanma içinde çeşitli meslek gruplarına dâhil oldukları görülmektedir. Aşağıdaki tabloda Rum nüfusa ait bilgiler yer almaktadır. Ancak kasabada aynı yıllarda yaşadığını bildiğimiz fakat tahrir defterlerinde kayıtlı olmayan Yahudiler de bulunmaktadır. Yahudilerin daha ziyâde iskelede görev yaptıkları ya da deri, yapağı ve aba ticaretiyle uğraştıkları anlaşılmaktadır⁷⁸¹.

Meslekler	Tarih	Tarih
	1550 ⁷⁸²	1595 ⁷⁸³
Abacı	-	2
Aşçı	-	1
Bezirci	-	4
Bostancı	-	-
Boyacı	1	1

⁷⁸¹ RŞS. nr. 1539, 56a.

⁷⁸² BOA. TD. nr. 385, s. 408- 412.

⁷⁸³ TK. KKA. TD. nr. 572, vr. 9a- 10b.

Börekçi	1	-
Çoban	1	-
Dülger	-	3
Ekmekçi	-	3
Fıçıacı	3	5
Hallaç	-	1
Kantarcı	-	1
Kiremitçi	-	1
Kuyumcu	1	1
Kürkçü	2	4
Neccar	4	4
Semerci	-	1
Simkeş	1	-
Terzi	4	1
Urgancı	1	-

Tablo- 28 XVI.yy’da Gayr-ı Müslim Halkın Uğraştığı Meslek Grupları

Meslek Grupları ⁷⁸⁴	Câmi-i Şerif	Hacı Mehmet	Hacı Hızır	İskele (Dizarzâde)	Şeyh	Câmi-i Cedîd	Hacı İsa	Hüseyin Çavuş	Kemal Bey	Nesimi Hoca	Kapıcı Mehmet Bey	Şah Veli
Berber	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
Bezirgan	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
Boyacı	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
Cüllâh	-	-	-	-	1	1	-	1	-	-	-	-
Debbağ	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
Eskici	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
Habbaz	-	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
Hallaç	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Kalaycı	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kasap	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
Kürkçü	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Nalbant	-	-	3	-	1	1	-	-	-	-	-	-
Neccar	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
Saraç	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
Somuncu	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Tablo- 29 XVI.yy’da Mahallelere Göre Mesleklerin Dağılımı

⁷⁸⁴ BOA. TD. nr. 210, s. 208- 214.

Câmi-i Şerif, İskele (*Dizdarzâde*) ve Bevvab Mehmet Bey mahalleleri kasabanın her iki çarşına da yakın olan mahallelerdir. Tabloda görüldüğü üzere adı geçen mahallelerde her hangi meslek erbâbına ait bir kayıt bulunmamaktadır. Çünkü bu mahallelerde oturanların çoğunun çarşılarda dükkânları bulunmaktaydı⁷⁸⁵.

Şehrin büyümesi ve geniş alanlara yayılmasıyla oluşan yeni mahallerde bazı meslek grupları da ortaya çıkmıştır. Örneğin XVI.yy'ın ortalarında iskele ile Câmi-i Cedid mahalleleri arasında kurulan Hüseyin Çavuş Mahallesi (bu ilk kurulan Hüseyin Çavuş Mahallesi der leb-i derya) iskele yakınında kurulmuştur. Bu yeni mahallede mamûl mal satan ya da üreten meslek erbabından zîyâde insanların günlük zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak üzere hizmet veren habbâz ve kasap gibi meslek gruplarının bulunduğu görülmektedir. Mezkûr mahalle iskeleye yakın olması sebebiyle iskeleye gününbirlik gelen tüccarların da beklentileri doğrultusunda bu tür meslek erbâbının mahalleye yerleşmiş olabileceği tahmin edilebilir. Nitekim yukarıdaki listeyi incelediğimizde meslek gruplarının ana alışveriş merkezlerinden uzaklaştıkça mahalle aralarında yaygınlaştığı tesbit edilmektedir.

Osmanlı şehirlerindeki esnafın aralarında örgütlenmeleri ahi teşkilatının prensiplerine göre idi⁷⁸⁶. Ahiliğin Anadolu'da etkili olduğu dönemlerde şehirdeki her esnaf grubu kedi mensupları içinde seçtikleri bir *âhi* liderliği altında fütüvvet prensiplerine göre organize olmuşlardır⁷⁸⁷. XIII. ve XIV. yy'da esnaf grubunun lideri olan *ahî* Osmanlı döneminde *şeyh* ya da *kethüdâ* kavramıyla karşılanmıştır. Anadolu'da yaygın olan bu gelenek Rumeli'ye geçtikten sonra da devam etmiştir.

Tekirdağ'da meslek liderleri için *kethüdâ* ve *yiğitbaşı* kavramları aynı şahıs için kullanılmaktaydı. Bunun yanı sıra bir meslek grubunun liderinden bahsedilirken *kethüdâ* ya da *yiğitbaşına* atfen meslek isminden önce “*ser-*” sıfatı getirilmekteydi; örneğin fırıncılar esnafı temsilcisine *ser-habbâz* denilmekteydi. Ayrıca, şehirde gön satışı ile ilgili bir kayıtlardan, debbağların liderini ifade etmek

⁷⁸⁵ Mesela Bevvab Mehmet Bey Mahallesi sakinlerinden Salih adlı sakinin iskele suvkunda bir bakkal dükkânı vardı. **RSS**, nr.1551, 11b. Bu tür örneklerle sicil kayıtlarında oldukça sık rastlanmaktadır.

⁷⁸⁶ Fr. Taeschner “İslam Ortaçağında Fütuvva” **İktisat Fakültesi Mecmuası**, (trc. Fikret Işıltan), XV/1-4 1955, s.1-32; Abdülbaki Gölpınarlı “İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı, **İktisat Fakültesi Mecmuası**, XI/1-4, (1949-50), s. 354.

⁷⁸⁷ İlhan Şahin-Feridun M. Emecen, “XV. Asrın İkinci Yarısında Tokat Esnafı”, **Osmanlı Araştırmaları**, VII-VIII, İstanbul 1988, s.290.

üzere “*âhi*” kelimesinin de hâlâ kullanılmakta olduğunu öğrenmekteyiz⁷⁸⁸. Tekirdağ’daki esnaf grupları yukarıda da belirtildiği üzere kendi arasında örgütlemiş olup her meslek grubunun ayrı ayrı temsilcileri bulunmaktaydı. Aynı meslek grubundan olanlar toplanıp kendi hür irâdeleriyle, aralarından birini kendilerini temsil etmek üzere *yiğitbaşı* ya da *kethüdâ* olarak seçiyorlardı.

Rodosçuk keçecilerinden Mehmet b. Pîrî, Ali b. Abdullah, İbrahim b. Ali, Alişah b. Ahmet, Veli b. Hamza ve sair Müslümanlar kadıya gelip “...*Davud b. Nebi nâm üstâdı aramızda yiğitbaşı ihtiyâr ettik...*” diye bildirmişler ve bunun üzerine mezbûr Davud ise hizmeti kabul ettiğini söyleyerek bu işlem kadı tarafından onaylanmıştır⁷⁸⁹. Yine başka bir örnekte Rodosçuk Müslim ve Gayr-ı Müslimlerinden oluşan ekmekçi esnafı kadı huzuruna çıkarak Yani v. Polo’yu ekmekçi başı seçtiklerini ve Yani’nin meslekle ilgili olarak alıdığı kararlara saygı duyacaklarını ve uygulayacaklarını bildirmeleri üzerine *kadının* da onayı alınarak Yani ekmekçi esnafına başkan seçilmiştir⁷⁹⁰.

Görüldüğü üzere esnaf ve sanatkârlar arasında gayet demokratik bir işleyiş söz konusu idi. *Kethüdâ* ya da *yiğitbaşları*, kendi meslek grubunun haklarını korumak ve devlet ile esnaf arasındaki iletişimi sağlamak üzere yetkili kılınmışlardı. En önemli görevi, kendi meslek grubu için gerekli olan hammaddenin teminini sağlamak ve fiyatını belirlemektir. Eğer hammadde şehir dışından geliyorsa bunun alış fiyatı ne olacak, ne kadar miktarda esnafa dağıtılacaktı bunların düzenlemelerini her mesleğin *kethüdası* belirlemekteydi.

Rodosçuk bakkalları, aralarından bazı bakkalların kasabaya dışarıdan gelen peynirin tümünü alıp istedikleri gibi satmaları üzerine kendilerine satacak peynir kalmadığını ve bu konuda kasabada kıtlık çekildiğinden şikâyet etmektedirler. Bakkallar bu durumun düzeltilmesi ve ahalinin mağdur olmaması için şehre gelen malları bakkallara *pazarbaşının* tevzî etmesi için istekte bulunmuşlardır⁷⁹¹. Yine benzer bir durum meyve satan bakkallar tarafından dile getirilmiştir. Kasabadan bazı bakkalların taşradan gelen meyveleri daha kasabaya

⁷⁸⁸ Rodosçuk debbağlar ahisi olan Hızır b. Süleyman, deniz yoluyla şehre gelen 100 kıta gönünün Rodosçuk debbağlarının hakkı iken Samlu adında bir Yahudi tüm gönleri satın alıp esnafa sıkıntı yaratması üzerine gönlerin tüm esnafa eşit dağılması hususundaki talebi. RŞS. nr.1522, 69b.

⁷⁸⁹ RŞS. nr. 1549, 42b.

⁷⁹⁰ RŞS. nr. 1547, 53a.

⁷⁹¹ RŞS. nr. 1547, 50b.

girmeden satın alarak diğer bakkallara alacak mal bırakmadıklarından şikâyetçi olduklarını ser-bazar Şaban b. Abdülkerim aracılığı ile kadiya iletmışlerdir⁷⁹². Görüldüğü üzere şehre gelen malların dağıtılması hususunda kethüdâ ve yiğitbaşı ile birlikte pazarbaşı da görev almakta idi.

Pazarı denetlemekle görevli *olan pazarbaşının da* iş başına getirilmesi ve azli yine esnafların oyu ile gerçekleşmekteydi. Rodosçuk bakkallarından birkaç bakka, pazarbaşları olan El-hâcc Şaban b. Eflatun'u istemediklerini ve şikâyetçi olduklarını bildirdiklerinde, diğer geri kalan bakkallar pazarbaşları olan Şaban'dan memnun olduklarını söylemişler ve çoğunluğun kararı üzerine “*enfâ ve evlâdur*” diye hizmetine devam etmiştir⁷⁹³.

Rodosçuk fırıncılarından Manas v. Todora, Yani v. Anastas, Mihal v. Kosta kadiya gelip, Yorgi v. Todora'yı aralarında *yiğitbaşı ihtiyar ettiklerini* ve taşradan gelen keresteyi (*fırında yakılmak üzere olsa gerek*) mezkûr Yorgi görüp fiyatını belirlemeden esnaftan kimsenin alım satım işlemi yapmamasını ve buna muhalefet edenlerin uyarılmaları hususunda isteklerini kadiya iletmışler ve Yorgi v. Todora da yiğitbaşılığı kabul ettiğini bildirerek görevi üstlenmiştir⁷⁹⁴. Örnekten de anlaşıldığı üzere yiğitbaşı, meslek için gerekli hammaddenin yanı sıra tamamlayıcı ürünlerin temini ve fiyatlandırılması üzerinde de yetkili idi.

Esnafın denetlenmesi işi de kethüdâ ya da yiğitbaşı tarafından gerçekleştirilmiyordu. Rodosçuk'ta Fatih imâreti evkafından olan koyun ve sığır başlarının pişirildiği başhâneyi işleten Ali ve Yovan'a başhâne bir gün sığır bir gün koyun başı pişirmeleri bildirilmesine rağmen buna uymadıkları için *muhtesib* tarafından uyarıldıklarını görüyoruz⁷⁹⁵. Yani esnafı kontrol işi gerek yiğitbaşı ve kethüdalar gerekse muhtesib tarafından da yürütülmekte idi.

Esnafın haklarını korumakla yükümlü olan kethüdâlar, bazı esnafların ellerinde ihtiyaçlarından fazla hammaddeyi bulundurmalarını önleyerek hammadde istifini ve bağlı olarak kıtlıktan doğacak yüksek hammadde fiyatlarını kontrol altına

⁷⁹² RŞS. nr. 1547, 45b.

⁷⁹³ RŞS. nr. 1551, 22a.

⁷⁹⁴ RŞS. nr. 1549, 31a.

⁷⁹⁵ Kaydın Tarihine bakılırsa bu uygulama belki sadece Ramazan ayı boyunca devam eden bir durumu yansıtmakta olduğu düşünülebilir, RŞS. nr. 1549, 5a.

almaya çalışıyorlardı. Böylece haksız kazancın önlemesi ve hammaddenin esnaflara eşit olarak dağıtılması sağlanıyordu.

Her sanat ehli, kendi işi ile ilgili hammaddeyi alıp işlemek zorundaydı. Meslek dallarının birbirlerine müdahaleleri istenmeyen bir durumdu ve bu şiddetli eleştirilere yol açmaktaydı. Birbiri ile ilişkili meslek dallarının ancak kendi aralarında belli ölçülerde geçişliliği söz konusu olabilmekteydi. Bu hususta ahengi bozacak bazı münferit olayların yaşandığını sicil kayıtlarından görebilmekteyiz. Bu tür olaylar genelde adı geçen hammaddenin kasabada az bulunması ya da malın ihraç edilip edilmemesi ile ilgili bir durumdu.

Örneğin Rodosçuk'ta bezirci olan Rıdvan b. Abdullah'ın *kendi san'atı değil iken* çok miktarda keçi kılı alıp yüksek fiyata satması üzerine kasaba muaytaflarından İstemad v. Todor, Yorgi v. Aleksî, Dîmo v. Yani ve daha birçok muaytafçı kadiya gelerek şikâyetle bulunmuşlardır⁷⁹⁶. Burada dikkat çeken unsur kişinin kendi sanatını yapmaması ve kendine lazım olmayan bir hammaddeyi kâr amaçlı alıp satmasıdır. Dolayısıyla bu diğerlerinin sanatına müdahale anlamına gelmektedir. Bir meslek grubunun işine yarayacak olan hammadde ilgisiz bir meslek erbâbı tarafından alınıyor olması görüldüğü üzere şiddetli eleştirilere yol açmaktaydı.

Sanat ehli içinde her meslek grubu imâl ettiği malın hammaddesinin kendi kontrolünde olmasını istemekteydi. Aksi halde mesleğin gerçek icrâcıları kendileri olmasına rağmen gerekli hammaddeyi bulmakta ve uygun fiyata satın almakta güçlük çekmekte idiler. Rodosçuk kürkçüleri kadiya gelerek, kendisi Rodosçuk'ta kürkçü olmadığı halde Edirne'den gelerek madrabazlık eden Yorgi v. Yani'nin kasabaya gelen tilki ve sansar kürklerini toptan almasından şikâyetçi olmuşlardır. Yorgi v. Yani kasaba sanatkârlarından olmamasına rağmen kasabada kürk konusunda haksız alım yaparak bu konuda yerli esnafa kıtlık çektirmiştir. Bu şikâyet üzerine Yorgi v. Yani'nin elinde bulunana 44 kıta tilki derisi kasaba kürkçülerine dağıtılmıştır⁷⁹⁷.

Pazarda satılacak ürünlerin fiyatı yani narh kadının bilgisi dâhilinde muhtesib tarafından belirlenmekteydi. Buna rağmen bal, yağ, peynir ve sair me'kulât satan bazı bakkalların muhtesibin bilgisi dışında pazarbaşı ile anlaşarak sattıkları

⁷⁹⁶ RŞS. nr. 1548, 9a.

⁷⁹⁷ RŞS. nr. 1548, 44a.

ürünlere narh verdikleri görülmektedir. Rodosçuk'ta muhtesib olan Ahmet bu hususta Rodosçuk bakkallarını kadiya şikâyet ederek böyle bir olayın tekrarlanmaması için bakkallara tenbih edilmesini istemiştir. Bunun üzerine Rodosçuk bakkallarının muhtesib marifeti olmaksızın bal, yağ, peynir vs. me'kulât alıp satmamaları tenbih edilmiştir⁷⁹⁸.

Esnaflar arasında otokontrol mekanizmasının da oldukça gelişmiş olduğu anlaşılmaktadır. Her meslek grubu kendi içindeki denetimini sağlamaktaydı. Örneğin Rodosçuk *navluncular kethüdâsı* olan İlyas Bey ve Rodosçuk'da navlunculuk yapan pek çok kişi kadiya gelerek, içlerinden Gaybîoğlu Habib'in navlunculuk hizmetini gereği gibi yerine getirmediğini ve bu sebeple mîriye ait malların İstanbul'a taşınmasında aksaklıklar yaşandığını dile getirerek Habib'i aralarında istemediklerini bildirmişlerdir. Bu şikâyet üzerine Habib navlunculuktan ihraç edilmiştir⁷⁹⁹. Mesleklerin lâyıkiyla yapılıp yapılmadığı örnekte görüldüğü üzere meslek erbâblarınca denetlenmekteydi.

Bunun yanı sıra kasabada meslek edinme veya bir meslek grubuna dâhil olmanın meslek içi geleneklere çerçevesinde geliştiği anlaşılmaktadır. Usta - çırak, üstad- şakird gibi terimlerden, bir meslekte söz sahibi olabilmek için ne gibi aşamalardan geçilmesi gerekli olduğunu ve bunun bir hiyerarşi içinde gerçekleştiğini görmekteyiz⁸⁰⁰.

Kasaba pazarında yaptıkları malı pazarlayanlar zamanla mesleğe dâhil olmak istemekteydiler. Nebizâde Mahallesi'nden Ahmet ve İsa adlı kişiler mumcu olduklarını bu mâmûlü sattıklarını ve kendilerinin mumcu esnafına kaydolmak istemektedirler. Örnekten de anlaşılacağı üzere bir meslek grubuna dâhil olmak için o mesleği icra etme ya da meslekler sıkı bir bağı olması gerektiği açıktır⁸⁰¹. Aksi takdirde ehliyetsiz bir kişinin rastgele bir mesleği icra etmesi ya da meslek grubuna dâhil olması söz konusu değildi.

⁷⁹⁸ RŞS. nr. 1528, 12a.

⁷⁹⁹ RŞS. nr. 1549, 63b.

⁸⁰⁰ RŞS. nr. 1549, 40a.

⁸⁰¹ RŞS. nr. 1524, 8b.

3- İmâlathâne ve İşletmeler

Kasabadaki ekonomik değer ifade eden gelişmeler dikkatle incelendiğinde Bizans döneminde bu tür faaliyetlerinin olmadığı ya da çok küçük ve yerel bir kaç imâlathânenin bulunduğu söylenebilir. XV.yy'da dahi bu tür yapılara rastlamak oldukça güçtür. Küçük bir liman kasabası olan Rodosçuk'un XV.yy sonlarından itibaren hem nüfus hem de ekonomik olarak gün geçtikçe büyümekte olduğu gözlemlenmektedir. Bu dönemde kasabada şehircilik açısından fiziksel gelişmeler yaşanmakla birlikte iktisâdi anlamda değer taşıyan çeşitli imâlathâne ve işletmelerin de açıldığı tesbit edilmektedir. İlk dönemde kasabadaki ekonomik büyümenin temel dinamikleri vakıflar olup şehrin ilk imâlathâne ve işletmeleri de Fatih imâreti evkafından olan yapılarıdır. Dolayısıyla bu ekonomik yapılanmanın ilk nüveleri Fatih döneminde olduğu ve bu andan itibaren hız kazandığı söylenebilir. Ancak kasabadaki gelişmeye paralel olarak XVI.yy'ın ortalarına doğru kasaba oluşan yerel zengin sınıfın da bu faaliyete katıldığı ve bu yönde kasabada gerek sayı gerekse üretim bakımından vakfa ait işletmeleri geride bıraktıkları tesbit edilmektedir. Kasabadaki imâlathâne ve işletmeler ise şöyledir;

Bezirhâneler

XVI.yy'da kasabada keten tohumundan yağ imâl eden beziryağı imâlathaneleri bulunmakla birlikte zeytin yağı imâlden söz eden bir kayda rastlanmamıştır. Ancak zeytinyağı satan dükkânlardan söz edilmektedir⁸⁰². Bezir yağı ya da revgan-ı bezir olarak adlandırılan bu yağlar Rodosçuk'tan sıklıkla talep edilen ürünler arasında idi. Kasabada üretilen beziryağının gerek aydınlatma gerekse su yollarının tamirinde kullanıldığı anlaşılmaktadır⁸⁰³.

Merhum İbrahim Paşa vakfından olan Tatarpazarı suyolunun tamiri için ise 1014 yılında Rodosçuk'tan revgan-ı bezir talep edilmiştir. Evkaf mütevellisi Sefer Çavuş ve nazırı Mehmet Kethüda ile Hâssa Mimar Başî Ahmet Ağa, ücreti vakıf tarafından karşılanmak üzere ilk etapta 55.000 akça daha sonra 40.000 akça toplam 95.000 akçalık bezir yağını Rodosçuk'tan satın almışlardır⁸⁰⁴. Örnekten de

⁸⁰² RŞS. nr. 1528, 108b.

⁸⁰³ İskeledeki fenerinin aydınlatılmasında da bezir yağı kullanılmaktaydı. RŞS. nr.1550, 42b.

⁸⁰⁴ RŞS. nr.1545, 97b.

anlaşıldığına üzere kasabada üretilen bezir yağı sadece kasaba ve civarında değil, Rumeli'nin çeşitli yerlerinde alıcı bulmakta idi.

Bitkiden yağ çıkarıldıktan sonra geriye kalan posası ise ayrı bir ürün olarak satılmaktaydı. Posalar küsbe yapımında kullanılıyordu ve küsbe saray mutfağının süt ihtiyacını karşılayan mandaların beslenmesi için temel besin maddelerinden birini oluşturmaktaydı. 1016 yılında saray için küsbe almakla görevli Çavuş b. Derviş ve kilerci Osman b. Ali, Rodosçuk bezircilerinden toplam 52.000 vukıyye küsbe satın almış ve karşılığında 24.000 akça ücret ödemişlerdi⁸⁰⁵.

Kasabadaki ilk bezirhâneler Fatih evkafından olan imâlathânelerdi. Diğer işletmeler gibi bezirhâneler de genellikle kasabanın çarşısı etrafında kümelenmişti. XVI.yy başlarında vakfa ait 4 bâb bezirhâne bulunmaktaydı. Vakfa ait bezirhâneler mukataa usûlü işletilmekteydi ve 4 bâb bezirhânenin yıllık geliri 450 akça idi⁸⁰⁶. Bu miktarın aslında oldukça düşük bir rakam olduğu görülmektedir.

XVI.yy'ın ortalarına doğru bezirhâne sayısında hızlı bir artış olmuş ve yaklaşık üç katına çıkmıştır. 1530'da tutulmuş vakıf kaydında bezirhâne sayısının 11'e yükseldiğini görmekteyiz⁸⁰⁷. Ancak fiziksel anlamdaki bu büyüme gelir olarak beraberinde rakamsal bir büyümeyi getirmemiştir. 11 bâb bezirhâne mukataasından elde edilen gelir 550 akçadır yani bir öncekine göre 100 akça miktarında bir artış söz konusudur. Bu yıllarda ve daha sonrasında da bezirhânelerin her biri 50 akça üzerinden kiraya verilmekteydi.

1535 yılına ait vakıf kaydında 3 bâb bezirhânenin 150 akçaya mukataaya verildiğini tesbit etmekteyiz. Buna göre her bir bâb bezirhâne daha önceden verildiği miktarla yani 50 akça olmak üzere kiralanmıştı⁸⁰⁸. Bu miktar aşağıdaki listede de görüleceği üzere sadece vakıf mülkü değil şehirdeki tüm bezirhâneler için adeta standart bir kiralama fiyatı haline gelmiş idi.

1540 yılında vakıf bezirhânelerine kasaba zenginlerinden olan kimselerin de bezirhâneleri eklenmiştir. Kasaba eşrafından olan Sinan Bey (Kürkçü Sinan)

⁸⁰⁵ Bu satışta küsbe, *dirik* diye bir birimle ölçülmekteydi ve 1 *dirik* 130 *vukıyyeye* tekabül ediyordu. Bir *dirkin* fiyatı ise 60 akça olarak hesap edilmekte idi. 1 kantar bezir yağının fiyatı ise 396 akçadan satılmakta idi. RŞS. nr. 1560, 1b.

⁸⁰⁶ BOA. TD. nr. 50, s. 236.

⁸⁰⁷ AK. O 116/4, vr. 7a-7ab.

⁸⁰⁸ BOA. TD. nr. 185, s.141.

vakfına ait 3 adet bezirhânenin olduğunu öğrenmekteyiz⁸⁰⁹. 1550 yılındaki verilere nazaran şehirdeki bezirhâne sayısı XVI. yy'ın başlarındaki sayısı ile kıyaslanamayacak kadar arttığını görmekteyiz. Kasabanın her anlamda gelişmesine büyük katkıları olan yerli zenginlerin beziryağı üretiminde oldukça söz sahibi olduğunu ve bezirhâne üzerindeki vakıf tekelinin yavaş yavaş kırıldığını görmekteyiz. Yukarıda da bahsedildiği üzere Rodosçuk'ta üretilen bezir yağı ülkenin çeşitli yerlerine özellikle de Rumeli bölgesine satılmakta idi.

Kasabadaki işletmecilerin çoğu Müslüman olup içlerinden dördü gayri Müslim idi. Bu Gayr-ı Müslimlerin içinden ise iki kişi din görevlisi olan papazlardı. Papazlardan bazıları bezirhâne dışında kasabadaki bazı işletmeleri elinde bulunduruyorlardı. Bu tarihte kasabadaki bezirhâne sayısı ve işletmecileri aşağıdaki gibidir⁸¹⁰.

İşletme türü	Kime ait olduğu	Kira bedeli
Bezirhâne	Hacı İsa	50
Bezirhâne	?	50
Bezirhâne	Ramazan	50
Bezirhâne	Sinan subaşı	50
Bezirhâne	Angelos mea papaz	50
Bezirhâne	Dizdarzade	50
Bezirhâne ve Dükkân	Dizdarzade	50
Bezirhâne	Çavuş Hüseyin Bey	50
Bezirhâne	Sinan Bey	30
Bezirhâne	Hristolo	50
Bezirhâne	Duka	50
Bezirhâne	Anas Papa	50
Bezirhâne	Mihal Papa	50

Tablo- 30 XVI.yy'ın Ortalarında Kasabadaki Bezirhâneler

XVI.yy'ın sonlarına doğru ise kasabadaki bezirhânelerin sayısı azalmaya başlamıştır. Bezirhâne sayısı 12'ye düşmüştür ve bu tarihlerde işletmeciler arasında papazların bulunmaması sebebiyle Gayr-ı Müslim sayısı da azalarak ikiye inmiştir.

1595 yılına ait deftere göre kasabadaki bezirhâne sayıları ve işletmecileri aşağıdaki gibidir⁸¹¹.

⁸⁰⁹ BOA. TD. nr. 210, s.220.

⁸¹⁰ BOA. TD. nr. 385 s.415.

⁸¹¹ TK. KKA. TD nr. 572, s. 12a.

İşletme türü	Tasarruf eden	Kirası
Bezirhâne	Mustafa ve Yani	50
Bezirhâne	? Hatun	50
Bezirhâne	Ramazan Reis v. Canpaşa	50
Bezirhâne	Behram Reis	50
Bezirhâne	Süleyman v. Mahmut bey	50
Bezirhâne	Nalbant Mustafa Canpaşa ve Ahmet b. Hacı Nasuh	50
Bezirhâne ve Dükkân	Dizdarzâde	50
Bezirhâne	Dizdarzâde	50
Bezirhâne	Gazanfer Bey	100
Bezirhâne	Gazanfer Bey	10
Bezirhâne	<i>Angelos</i>	50
Bezirhâne	<i>Verbon ve Angelos</i>	50

Tablo- 32 XVI.yy’ın Sonlarında Kasabadaki Bezirhâneler

Kasabadaki bezirhânelerin ikisi Dizdârzâde Mahallesi’nde, bir tanesi Gayr-ı Müslim mahallerinden olan Papa Hırtafilako Mahallesi’nde⁸¹², bir tanesi Papa Manol Mahallesi’nde⁸¹³, bir tanesi Hüseyin Çavuş Mahallesi’nde bulunmakla birlikte geri kalanlarının büyük çoğunluğu Câmî-i Atik Mahallesi’nde idi⁸¹⁴. Rum mahalleleri içinde en eski mahallelerden olan Papa Hırtafilako Mahallesi’nin de Eski Câmî Mahallesi yakınlarında olduğunu bilmekteyiz.

Görüldüğü üzere beziryağı imâl edilen yerler konum olarak çarşı ve iskele tarafı olmak üzere kasabanın iki merkezinde kurulmuşlardır. Çarşı tarafında olan bezirhâneler şehirdeki ilk yapılanmanın devamı niteliğindedir. Ancak iskele tarafında kurulan yeni yapılanlar ise özellikle XVI.yy’ın ikinci yarısından itibaren şehirdeki gelişmenin bir uzantısı olarak ortaya çıkanlardır.

Bezirhâne sayısının artmasındaki en önemli unsur kuşkusuz beziryağına olan talebin artması ile ilgiliydi. XVI.yy’da ülkenin genelinde inşâat faaliyetlerinin

⁸¹² RŞS. nr.1513, 48a.

⁸¹³ RŞS. nr.1551, 49a.

⁸¹⁴ Câmî-i Şerif Mahallesi’ndeki bezirhânelerden biri Gazanfer Bey’e ait idi, TK. KKA. TD nr. 572, vr. 12a.

artmasıyla birlikte beziryağına olan talep de artmıştır. Yukarıda da belirtildiği üzere Rodosçuk'ta üretilen beziryağı ve yan ürünleri İstanbul ile birlikte Rumeli taraflarında oldukça rağbet görmekte idi. Dışarıdan gelen bu aşırı talep sonucu Rodosçuk'taki bezirhâneler bazen bu talepleri karşılamakta güçlük çekmekte idiler. Başdefterdar olan vezir Ahmet Paşa'nın Yenişehir'e götürdüğü su mühimmatı için 17.000 vukıyye revgan-ı bezire ihtiyaç duyularak Rodosçuk'tan talep edilmiş ancak, Rodosçuk'ta bezir hususunda oldukça sıkıntı çekildiği belirtilerek 16.675 vukıyye bezir ancak tedarik edip verilebilmiştir⁸¹⁵. XVII.yy'ın başlarında medresi 40 akça üzerinden işlem görmekte idi⁸¹⁶.

Kasabadaki bezirhâne sayısı tahrîr defterlerinde görülen sayılarla sınırlı değildir. Tahrîr kayıtlarında bulunmayan fakat sicil defterlerinde mevcut olan bezirhânelere de rastlamış bulunmaktayız. Örneğin; *Rüstem Paşa* evkafından olan bezirhâneler bunlardan biridir. Câmî-i Atik Mahallesi'nden Hacı Ali b. Hacı Tugut tarafından üç yıl süre ile her yıl için 2500 akça karşılığında kiralandığını öğrenmekteyiz⁸¹⁷.

Kasaba zenginlerinden olan *Mustafa b. Canpaşa'nın* bir bezirhânesi olduğunu ve bezirhâneyi 3 yıl süre ile İspanados v. Mihal'e kiraladığını yine sicil kayıtlarından öğrenmekteyiz⁸¹⁸. Ayrıca başka bir sicil kaydına göre Canpaşazadeye ait olan bezirhâne Câmî Atik Mahallesi'nde olup bezzasıztanın karşısında bulunmaktaydı ancak bu bezirhâne tahrîr kayıtlarında mevcut değildir⁸¹⁹. Yine Canpaşazade'ye ait kapan kurbünde de bir bezirhâne vardı⁸²⁰.

Yine tahrir kayıtlarında adına rastlamadığımız ancak sicil kayıtlarında mevcut olan bezirhânelerden biri de Rodosçuk ileri gelenlerinden olup dergâhı âli çavuşlarından İskender Çavuş'a ait bezirhânelerdir⁸²¹. Bu bezirhâneleri Beylerhan b.

⁸¹⁵ 1000 akça navlun ücreti mukabilinde 16.675 vukıyye beziryağı gemilere yüklenerek Yenişehir kazâsına gönderilmiştir. **RSS**. nr.1550, 23a.

⁸¹⁶ Rodosçuk bezircileri hâssa mutemedlerinden Hamza'ya her müdresi 40 akça hesabı üzerine 38.800'lik bezir satmışlardır **RSS**. nr. 1520, 80b.

⁸¹⁷ **RSS**. nr. 1512, 18a.

⁸¹⁸ **RSS**. nr. 1520, 42b

⁸¹⁹ **RSS**. nr.1524, 74b.

⁸²⁰ **RSS**. nr. 1528, 69a.

⁸²¹ Beylerhan b. İbrahim, dergâh-ı âli çavuşlarından İskender Çavuş, bezirhânelerini 971 yılı safer guresinden üç yıl tamamına üç ayda kıst vermek suretiyle 5000 akçaya icâreye tutmaktadır. **RSS**. nr.1521, 15b.

İbrahim'in icareye tutmaktaydı ancak tahrîr defterlerinde İskender Çavuş bezirhânesine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Tahrîr kayıtları belli aralıklarla tutulmuş kayıtlar olması sebebiyle ara tarihlerde oluşan değişiklikleri takip etme imkânımız yoktur. Ancak sicil kayıtlarından bu eksikleri gidermemiz mümkün olmuştur. Sicil kayıtlarını incelediğimizde XVI.yy'ın ortalarında kasabada bezirhâne işletenlerin yukarıdaki listeden bir hayli farklı olduğunu görüyoruz. Kasabada bezir yağı üretiminin büyük bir kısmı Beylerhan b. İbrahim'in elindedir. Yaklaşık birkaç yıl ara ile pek çok bezirhâneyi kiraladığını görmekteyiz;

Beylerhan b. İbrahim, 1554 yılında Çavuş Hüseyin Bey'in bir bezirhânesini 15.000 akça sermâyesi sene tamamına dek 5000 akçaya icareye tutmaktaydı⁸²². Başka bir kayıttan Beylerhan b. İbrahim'in hemen hemen aynı tarihlerde Dizdârzâde Mehmet bezirhânesini de mukataaya tuttuğunu görmekteyiz⁸²³. Daha sonraki kayıtlardan anlaşıldığı üzere Dizdârzâde bezirhânesini 1562 yılında tekrar kiralamıştır⁸²⁴. Yukarıda bahsi geçtiği üzere İskender Çavuş bezirhânelerini de Beylerhan b. İbrahim işletmekte idi.

Yerli işletmecilerin yanı sıra kasabada başka kazâlardan gelip bezirhâne işletenler de bulunmakta idi. Mora Sancağı'ndan Klavarta kazâsından Endriki v. Kosta Rodosçuk'lu ortağı Mihal ile birlikte Seferşah bezirhânesini işletiyordu⁸²⁵. Tekirdağ kazâsı kırsal alanında ketenin oldukça az yetiştiriliyor olmasına rağmen Rodosçuk'ta bu kadar çok bezirhâne bulunması dikkat çekicidir. Bu da keten tohumunun şehir dışından getirilmiş olabileceğini akla getirmektedir. Mısır-Reşid iskelesinden keten yükleyip İstanbul'a götüren gemilerin arada Rodosçuk limanına uğrayıp keten indirdiğine dair birkaç kayıt bulunmaktadır⁸²⁶. Fakat kasabada yaklaşık 10 adet bezirhâne bulunduğuna göre Mısır taraflarından gelen birkaç çuval ketenin kasabadaki bu imalathânelerin ihtiyaçlarına cevap verdiği söylenemez.

⁸²² **RSS**. nr.1513, 52a.

⁸²³ Merhûm Dizdârzâde evkafından bezirhâne ve dekâkinin Hacı İsa Mahallesi'nden Beylerhan b. İbrahim tarafından 16.000 akça sermaye ile 23.000 akçaya iltizâma tutulduğunun kaydı. **RSS**. nr.1513, 85b.

⁸²⁴ Bezirhâneye müteallik olan 2 bâb mahzenlerin tamire ihtiyacı olması sebebiyle keşif yaptırıp her birinin 300 akça masrafı olduğunu bildiren kayıt. **RSS**. nr.1520, 32a.

⁸²⁵ **RSS**. nr. 1524, 37a.

⁸²⁶ Örneğin, **RSS**. nr. 1551, 9b.

Kasabaya en büyük sevkıyatın İzmir iskelesinden yapıldığı anlaşılmaktadır. Ancak toplam ne kadar keten geldiği ya da İzmir'e nerelerden gelip oradan Rodosçuk'a getirildiği kayıtlarda açık değildir.

Bozahâneler

Bozahâneler, kahvehânelerden önce sosyal anlamda şehirdeki alternatif toplanma yerleri idi. Dolayısıyla buralar hazır bir cemaatin bulunduğu câmi ya da pazara yakın olan bir yerde bulunmakta idiler. Bozahâne, Fatih evkafına ait diğer yapılar gibi yine *pazar yerine* yakın yerde kurulmuştu. XVI.yy'ın başlarında kasabada Fatih vakfına ait bir bozahâne mevcuttu. Kasabanın tek bozahânesi mukataa usulü ile işletilmekte olup geliri 3333 akça olarak kayıtlıydı⁸²⁷. XVI.yy'ın ortalarına kadar tek başına bir mukataa olan bozahâne mukataası, 1540 yılından itibaren vakfın serhânesi ile birlikte mukataaya verilmeye başlanmış⁸²⁸ ve bu gelenek XVII.yy'da devam etmiştir.

Bozahânenin gelir miktarından anlaşıldığı kadarıyla bozahâne orta büyüklükte ve vakıf için oldukça iyi bir getiri sağlamaktaydı⁸²⁹. 1530 tarihli vakıf kaydına göre mukataa bedeli 3000 akça olarak kayıtlıdır⁸³⁰. Ancak bu rakam bir öncekine çok yakındır. Bunun sebebi gelirden bir değişiklik olmaması üzerine yaklaşık olarak belirlenmiş olmasından kaynaklanabilir. 1535 yılında ise gelirden bir artış söz konusudur ve bozahânenin mukataa bedeli 4000 akçaya yükselmiştir⁸³¹.

Mukataa gelirinde görülen bu artış, bozaya duyulan talebin artması ile açıklanabilir. Kasabada ticari faaliyetlerin hız kazanmasıyla günü birlik ya da belli sürelerle kasabaya gelip giden tüccâr sayısının artması, tüketici yelpazesini de genişletmiştir. Kasaba nüfusunun da artmaya başlamasıyla yerel tüketici sınıfının oluşması bu tüketimi etkilemiştir denebilir. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere 1540 yılında bozahânenin işletilmesi husunda değişiklikler yapılmış ve *serhâne ile bozahâne mukataası* birlikte anılmaya başlanmıştır. Buna göre 1540 yılında

⁸²⁷ BOA. TD. nr. 50, s. 236.

⁸²⁸ BOA. TD. nr. 210, s. 220.

⁸²⁹ Büyük liman kenti olan Trabzon'da bozahânenin 5000 akçaya mukataaya verildiğini göz önünde bulundurulduğunda Rodosçuk gibi gelişmekte olan bir kasaba için bozahâne mukatasının üç binden yüksek olması oldukça iyi bir miktardır. Trabzon için bkz. Hanefi Bostan, *a.g.e.*, s. 429.

⁸³⁰ AK. O116/4, vr. 7b.

⁸³¹ BOA. TD. nr. 185, s. 143.

bozahâne ve serhânenin mukataa geliri 4500 akçadır⁸³². On yıl sonra bu miktar 1500 akça kadar artarak 6000'e yükselmiştir⁸³³. Ancak bu tarihte bozahâne ve serhâne mukataasına kanara da eklemiştir. Bu üçünün birlikte mukataaya verilmeye başlanması sebebiyle mukataa gelirinde bozahânenin payının ne kadar olduğu açık değildir. Bu sebeple herhangi bir artış ya da azalmayı tesbit etmek zordur.

Kasabadaki bozahâne sayısı XVI.yy'ın ortalarına kadar değişmemiştir. Kasabanın ilk ve tek bozahânesi bilindiği üzere Fatih imâreti evkafından idi. XVI.yy'ın sonlarında doğru yeni bozahâneler kurulmaya başlanmıştır. Sicil defterlerinden öğrendiğimiz kadarıyla kasaba ileri gelenlerinden *Hüseyin Çavuş* ve *Sinan Subaşı* kasabada yeni bozahâneler açmışlardır.

Hüseyin Çavuş evkafından olan bozahâne ve debbağhânenin üç yıllık mukataa bedeli 12.000 akça olduğuna göre bozahânenin, Fatih vakfına ait bozahâneneden oldukça büyük ya da daha işlek olduğunu söyleyebiliriz⁸³⁴. 1595 yılında ise kasabada Sinan Bey'e ait 8 bâb bozahâne bulunmaktaydı⁸³⁵.

Fatih imâreti vakıf mütevellileri, yeni açılan bozahânelerin vakfın gelirine zarar getireceği düşüncesinde idiler. XVII. yy'ın başlarında tutulmuş bir sicil kaydından, vakıf câbisi Mustafa'nın vakfın haricinde serhâne ve bozahâne ihdâs edenlere engel olunması için merkeze bir mektup gönderdiğini ve neticesinde hâriçten kimsenin bozahâne işletmemesi için bir emir gönderilmiştir⁸³⁶. 1595 tarihli vakıf defteri kayıtlarını incelediğimizde vakıf mütevellilerin bu konudaki çekincelerinde haksız olmadıklarını görürüz. Bu deftere nazaran serhâne-bozahâne-kanara mukataa geliri 6000 akçadan 5000 akçaya düşmüştür⁸³⁷.

Şahıslara ait olan bozahânelerin kasabanın neresinde oldukları bilinmemekle birlikte vakfa ait olanlar muhtemelen Câmî-i Atik Mahallesi civarında, pazara yakın bir yerde bulunduğu söylenebilir. Kasabada Gayr-ı Müslim

⁸³² BOA. TD. nr. 210, s.220.

⁸³³ BOA. TD. nr. 385, s. 417.

⁸³⁴ Hacı İsa Mahallesi'nden Ali b. Üveys, Hüseyin Çavuş evkafından olan bozahâne ve debbağhâneyi 10 Ramazan 960 tarihinden üç yıl tamamına 24.000 akçaya mukataaya tutmuştur. Bunun yarısı bozahâne geliri olması halinde bile yine Fatih evkafı bozahânesi gelirinden yüksektir. RŞS. nr. 1513, 52a.

⁸³⁵ BOA. TD. nr. 385, s. 415.

⁸³⁶ RŞS. nr. 1552, 6ba.

⁸³⁷ BOA. TD. nr. 385, s. 417.

mahallelerinden olan Papa Frenki Mahallesi'nde de bir bozahâne bulunmakta idi⁸³⁸. Bu mahalle yine yukarı çarşı yakınında bulunmaktaydı.

Ş e m h â n e

Şemhâneler, hayvan iç yağından mum imâl edilen yerlerdi. Kasabadaki ilk şemhâne pek çok imâlathâne gibi Fatih evkafından olup, XVI.yy'ın başlarında kasabada vakfa ait bir şemhâne bulunmaktaydı. Şemhânenin geliri 1515 yılı verilerine göre 800 akça iken⁸³⁹, 1530'da bu miktarın artarak 1000⁸⁴⁰ akçaya ve beş yıl sonra da 1500 akçaya çıkmıştır⁸⁴¹. Kasabadaki hayvan kesim işlemlerindeki artışa paralel olarak mum imâlinin ve dolayısıyla şemhâne mukataa gelirlerinin de arttığını düşünmekteyiz. Aynı yıllara ait verileri incelediğimizde kasabadaki kanara gelirinin de düzenli olarak artmış olduğunu rahatlıkla görebiliriz⁸⁴².

1540 yılında tutulan kayıtlardan Fatih imâreti vakfına ait şemhâne haricinde kasaba tüccârlarından Sinan Bey'in bir şemhâne açtığını görmekteyiz. Mum imâli piyasasına özel teşebbüsün girmesi, vakıf şemhânesinin gelirinin süratli bir şekilde düşmesine neden olmuş ve vakfın şemhâne geliri defterde 100 akça gösterilmiştir. Hâlbuki bu tarihte kasabada hayvan kesiminden elde edilen gelir (resm-i kanara) 5000 akça civarındadır ve dolayısıyla kasabada hammadde yönünden bir kıtlık söz konusu değildir.

Kasabadaki hammadde bolluğu vakıf şemhânesi gelirlerinde bir artış sağlamamıştır. Bu durumda hammaddenin yani iç yağların şahsa ait şemhânelerde işlendiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla kasabada hammaddenin büyük çoğunluğu Sinan Bey şemhânesinde işlenmekteydi. Bu tarihte, Sinan Bey'in kasabada 8 *bâb* şemhânesi bulunuyordu. Bununla birlikte yine Sinan Bey'e ait başka işlemler de bulunmaktaydı. Tahrîr kayıtlarında bundan 10 yıl sonra yani 1550'lerde vakfa ait şemhânenin gelirinin 1766 akçaya yükseldiğini görmekteyiz. Ancak Sinan Bey'e ait şemhânelerle ilgili herhangi bir kayıt mevcut değildir⁸⁴³.

1580'lere ait bir sicil kaydından Fatih imareti evkafı mütevellisi Musli Çelebi b. Ferhat'ın vakıf şemhânesini balıkhâne ile birlikte üç yıllığına 12.000

⁸³⁸ RŞS. nr.1515, 32b.

⁸³⁹ BOA. TD. nr. 50, s. 236.

⁸⁴⁰ AK. O. 116/4, vr. 7a.

⁸⁴¹ BOA. TD. nr. 185, s. 142.

⁸⁴² Bu hususta bkz; BOA. TD. nr. 50, s. 236; AK. O. 116/4 ,7a-7b; BOA. TD. nr.185, s. 141-142.

⁸⁴³ BOA. TD. nr. 385, s. 417.

akçaya *Papa Varseme Mahallesi* sakinlerinden Manol v. Nikolas'a icâreye verdiğini görüyoruz⁸⁴⁴. Sicil kayıtlarındaki verilerle tahrîr verileri birbirinden oldukça farklı olduğu ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki; balıkhâne mukataası yüzyıl içinde 2000 akçadan fazla olmamıştır, bu durumda şemhânenin geliri en az 10.000 akçadır. Bu miktar üç yıla bölündüğünde bile yaklaşık 3300 akça gibi bir rakam ortaya çıkmaktadır. Buna rağmen 1595 yılına ait kayıta şemhâne gelirinin 2000 akça olarak kayıtlı olması ilginçtir⁸⁴⁵.

Şemhânelerin şehrin neresinde oldukları hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Fatih imâreti vakfına ait olan işletmelerin çoğunun şehrin pazar yeri civarında olduğunu bilmekteyiz. Pazar yeri şehrin ve alışverişin merkezi idi ve burası da Câmi-i Şerif yani daha sonraları Câmi-i Atik olarak anılacak mahalle civarında bulunmaktaydı. Rodosçuk'ta mum imâli büyük bir sektör haline gelmiştir. Bu iş kolunda çalışmak isteyen pek çok kişi evini ailesini bırakıp başka şehirlerden Rodosçuk'a gelmektedir. Yeni iş kollarının artmasıyla kasabaya dışarıdan işçi gelmesi de artmıştır denebilir. Zîrâ Yenişehir taraflarından 25 kişilik kadar bir grup şemhânelerde çalışmak üzere Rodosçuk'a yerleşmişti⁸⁴⁶.

Şiruganhâne

Şiruganhâneler, susamdan yağ imâl edilen yerler idi. Kasabada XVI.yy'ın sonlarına kadar susam yağı imâline dair herhangi bilgiye rastlanmamıştır. XVI.yy'ın sonlarında tutulmuş kayda göre kasabada 7 adet şiruganhânenin varlığını tesbit etmekteyiz. Bu ani oluşumun sebebini bilemiyoruz. Ancak nüfusun artmasının ve ticaret için kısa ya da uzun vadede dışarıdan gelenlerin sayısındaki artış bunda etkili olmuş olabilir.

Kasabadaki yedi şiruganhânenin beşi Câmi-i Şerif (Câmi-i Atik) Mahallesi'nde bulunmaktaydı⁸⁴⁷. Dede Bali ve Mustafa b. Canpaşa ile Ahmet b. Hacı'ya ait olanların kasabanın neresinde olduğunu tesbit edemedik. Ancak görüldüğü üzere çoğu Câmi-i Şerif mahallesinde ve pazar yeri yakınlarındadır. Bunların içinde Mehmet Bey'e ait olan şiruganhânenin hemen yanında satışın

⁸⁴⁴ RŞS. nr. 1527, vr.16a.

⁸⁴⁵ TK. KKA. TD nr. nr. 572, s. 11.

⁸⁴⁶ BOA. MD, LXXXV, 92/3.

⁸⁴⁷ TK. KKA. TD nr. 572, vr. 13a.

yapıldığı bir dükkânı bulunmakta idi⁸⁴⁸. XVI.yy'ın sonlarında kasabada bulunan şiruganhâneler aşağıda gösterilmiştir.

İmâlathâne türü	Tasarruf eden	Kirası
Şiruganhâne ve dükkân	Mehmet Bey	60
Şiruganhâne	Hacı Memi	40
Şiruganhâne	Seferşah	30
Şiruganhâne	Kayabali	30
Şiruganhâne	Dede Mahmut	30
Şiruganhâne	Mustafa b. Canpaşa	30
Şiruganhâne	Nalbant Mustafa Canpaşa ve Ahmet b. Hacı Nasuh	30

Tablo- 32 XVI.yy'ın Sonlarında Kasabadaki Şiruganhâneler

Yukarıdaki listeden iki şiruganhânenin Mustafa b. Canpaşa'ya ait olduğu görülmektedir. Kasabanın sayılı zenginlerinden olan Mustafa b. Canpaşa 1550'li yıllarda Rodosçuk âmili⁸⁴⁹ olup ve kasabada kendisine ait mahzen, dükkân, kahvahâne, bezirhâne gibi işletmeler bulunmaktaydı. Görüldüğü üzere Mustafa b. Canpaşa kasabada yeni bir iş alanı olan susam yağı imâlinde de bir öncülük yaparak kasabaya katkılarını sürdürmüştür.

Fırınlar ve Değirmenler

İnsanoğlunun en temel besin maddelerinden biri olan ekmek ve dolayısıyla buğday üretimi açısından Tekirdağ oldukça şanslı bir şehirdir. Trakya buğdayı, kalite ve çeşit bakımından Antik çağlardan günümüze hemen her dönem için en çok talep gören buğday olarak dikkat çekmiştir. Sicil kayıtlarında rastladığımız üzere şehirde bazı maddeler için sıkıntı çekilmesine rağmen buğday ya da ekmek hususunda böyle bir kayda tesadüf etmedik. Şehirde hemen hemen hiçbir dönem bu besin maddeleri için bir kıtlık söz konusu olmamıştır.

Şehirde, içinde yeniçeriler gibi askeri sınıfın da bulunduğu halkın, imâretlerin ve şehre gelen tüccârlar gibi geçici nüfusun ekmek ihtiyacının

⁸⁴⁸ TK. KKA. TD nr. 572, vr. 13a.

⁸⁴⁹ RSS. nr. 1511, 23a.

karşılanması hususunda pek çok fırın bulunmakta idi. Şehrin çoğu yerinde fırınların un taleplerini karşılamak için su, rüzgâr ve hayvan gücü ile çalışan değirmenler mevcuttu. Osmanlı öncesinde de şehirde fırınlar ve değirmenler olduğu muhakkaktır, ancak fetih sonrası şehre yerleşen nüfusun ihtiyaçlarına cevap vermek üzere yenilerinin inşâ edilmesi zorunlu olmuş olmalıdır. Şehirdeki pek çok imalathâne ve işletmenin Fatih evkafından olduğu gibi bazı fırın ve değirmenler Fatih vakfına aitti.

Bugünkü Ördeklidere Caddesi'ne adını veren Ördeklidere, Cumhuriyet dönemine kadar henüz dolmamış faal bir dere iken üzerinde Fatih evkafına ait bir değirmen bulunmaktaydı. 1 bâblık bu değirmen 19.yy sonlarına kadar şehre hizmet vermiştir⁸⁵⁰. Rodosçuk çarşısına yakın olup *Araba Pazarı* denilen yerde vakfa ait üç (*bişkin*)ocaklı⁸⁵¹ ve bitişiğinde değirmeni⁸⁵² olan bir adet fırın mevcuttu. Yine Araba Pazarı mevkiinde Fatih evkafından 10 adet *bişkini* ve *değirmeni* olan bir adet fırın daha bulunmaktaydı⁸⁵³.

Fatih evkafından olan bu fırınlar genel olarak *Eski Câmi Mahallesi* ve *Pazar Yeri* civarında inşâ edilmişti. Osmanlı fethinden sonra şehirde ilk Türk yerleşiminin Eski Câmi Mahallesi etrafında şekillenmesi ile Fatih ve II. Bayezid dönemlerinde de nüfus yoğunluğunun burada bulunması sebebiyle kalabalığın ihtiyaçlarının karşılanması açısından vakfa ait fırınların Eski Câmi ve Pazar Yeri'ne yakın olması doğaldır.

Kasabanın merkezinde durum böyle iken, iskelede ise işçilerin ve civar mahallelerin ekmek ihtiyacının karşılanması için gerek hayvan gücü gerekse su gücü ile işleyen değirmenler bulunuyordu⁸⁵⁴. Vakıf kayıtlarından tesbit ettiğimiz üzere Hoca Hürmüz Mahallesinde (bugün Turgut Mahallesi sınırı içinde kalmıştır) Fatih vakfından olup, Kürkcü (Sinan) dükkânın yanında bir adet Simitçi fırını da

⁸⁵⁰ BOA. Ev.d, nr. 13952, s.2.

⁸⁵¹ Evkaf kaydında bu fırınlar tarif edilirken “3 hisse *bişkin* ya da 10 adet *bişkin*” gibi bir terim geçmektedir. *Bişkin* terimi fırının içindeki ekmek pişirilen göz yani ocaklarını ifade ediyor olmalıdır. Bugün Anadolu’da bazı şehirlerde (örneğin Sivas taraflarında) “*bişkin*”, *fırın* anlamında kullanılmaktadır.

⁸⁵² Bu değirmen hayvan gücüyle ya da rüzgâr gücüyle çalışıyor olmalı, araba pazarında yine vakfa ait olan bir değirmen kaydından 5 çarklı diye bir ibare geçtiğinden bu değirmenin bir su değirmeni olduğunu anlamaktayız. Öyleyse çark ibaresi değirmenin ne ile çalıştığını gösterir bir ibaredir ki bu ibare bulunmayanlar rüzgâr ve hayvan gücüyle çalışıyor olanlar için kullanılmış olsa gerek. BOA. Ev.d, nr. 13952, s.2.

⁸⁵³ 10 adet *bişkin* ve 5 çarh Asiyab-ı müstemil fırın, BOA. Ev.d, nr. 13952, s.2.

⁸⁵⁴ İskele kurbünde katır değirmeni ve nalbant dükkânı ve bezirhâne ve yol ile mahdud bir habbaz fırını satışı ile ilgili bir kayıt, RSS. nr.1529, 29b.

bulunuyordu⁸⁵⁵. Yine İskele’de (*Bevvab Mehmet Bey*) Kürkçü Sinan evkafına ait 2 bâb fırın bulunmakta idi⁸⁵⁶.

Rüstem Paşa’nın katkılarıyla şehirde bazı yeni yapılar meydana gelmiştir. Bunlardan biri de çarşının hemen aşağı hizasına yapılan ikinci bir iskeledir. *Taş İskele* ismiyle anılan Rüstem Paşa iskelesinin yakınlarında Rüstem Paşa evkafından, içinde değirmeni olan bir fırını bulunmaktaydı⁸⁵⁷. XVI.yy’ın sonlarında fırın içindeki değirmenin alt ve üstündeki taşlarının tamamıyla harap olduğu, fırının ve değirmenin tamire muhtaç olduğu sicil kayıtlarına yansımıştır. Bu fırın şehirdeki Rüstem Paşa’nın yaptırdığı bugün Tekirdağ sahilinde mevcut olan câmii etrafında kurulan imâret, mektep ve kervansarayın ihtiyaçlarını karşılamaktayken aynı zamanda daha sonra câmi etrafında kurulacak olan mahallenin de ihtiyaçlarına cevap vermekte idi.

Yeni iskelenin etrafı şehrin bir diğer alışveriş merkezi haline gelmişti. İstanbul’a gönderilecek olan malları nakletmek ya da satmak üzere buraya günü birlik pek çok insan gelmekte idi. Bunu göz önünde bulundurduğumuzda buradaki fırının fonksiyonu ve kasaba için ne denli önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Görüldüğü üzere fırınlar, pazar yeri, iskele ve yeni iskele olmak üzere şehrin üç ana yerleşim bölgesinde bulunmakta idi.

Rodosçuk fırınları sadece yerel halkın ekmek ihtiyacını karşılamıyor, aynı zamanda ordu için peksimet pişiriyorlardı. Peksimet, uzun sefer dönemlerinde donanmanın temel besin maddelerinden biri olarak ön plâna çıkmakta idi. İstanbul fırınları bu gereksinimi karşılayamadığı zamanlarda peksimetin büyük bir kısmı Tekirdağ kazâsındaki fırınlardan sağlanmaktaydı. Sefer zamanlarında mühimmat tedariki emrolunduğu vakit Rodosçuk fırıncılarına emirler gönderilerek peksimet istenmekte ve kadı sayesinde bu imâlat denetlemekte idi. Aşağıdaki liste 959 yılında Rodosçuk fırınlarında pişen 1000 kile peksimedîn İstanbul’a ne miktarda hangi gemilerle gönderildiği hususunda tutulmuş bir kayıttır, buna göre⁸⁵⁸;

⁸⁵⁵ Fırının bir tarafında kürkçü dükkânı, bir tarafı attar bir tarafı ve yola mahdud idi. BOA. Ev.d. nr. 3952, s.2.

⁸⁵⁶ Kürkçü Sinan vakfına ait derya kenarında han-ı sebil ve 2 bâb fırın 1 yıl tamamına 4000 akçaya kiraya verildi. RŞS. nr. 1547, 56a.

⁸⁵⁷ RŞS. nr.1533, 6b.

⁸⁵⁸ RŞS. nr. 1512, 99a.

Gemi Adı	Mehmet Reis	İbrahim Reis	Şahkulu Reis	Mehmet Reis	Kasım Reis	İskender Reis	Ali Reis
Miktar (<i>keyl</i>)	200	200	70	303	100	50	77

Tablo- 33- Donanma İçin Rodosçuk’tan Gönderilen Peksimed Miktarı

Sefer zamanlarında ordunun ve donanmanın iâşesi için peksimet vazgeçilmez yiyeceklerin başında gelmekteydi. Bunun için fırıncılar ayı bir narh üzerinden fiyatlandırma yapmakta idiler. Şehirdeki bazı gelir kalemleri bu işi finanse etmekteydiler. Sicil kaydından da anlaşıldığı üzere donanma için peksimet pişirilmesi ferman olunmuş ve bunu için toplanan 700 akça hâssa beytül-mâlından karşılanması emredilmiştir⁸⁵⁹.

4- Ticari Yapılar

a -Bedestenler

Şehirdeki kervansaray, han ve bedesten gibi ticari yapılar, şehrin ticari potansiyelini yansıtmaları sebebiyle şehrin ekonomisi hakkında oldukça önemli bilgiler vermektedirler. Bu tür yapıların sayıca fazla olması, ticaretin gelişmişliği ile alakalı olup şehirdeki ticari aktiviteyi takip etmemize imkân vermektedir.

Bir şehrin büyüklüğü de pazar yeri ve çarşılarının sayısı ile bedesten, han, kervansaray, dükkânlar, mahzen ve sair ticari yapılarının çokluğu ile doğru orantılıdır⁸⁶⁰. Bedesten, bezzâzistan kelimesinden gelmekte olup, bez satılan yer anlamındadır⁸⁶¹. Ancak zamanla anlam ve fonksiyon değişikliğine uğrayarak bölgeler ve uluslar arası ticari öneme sahip malların ve nakit değerlerin konulup saklandığı yerler haline almıştır⁸⁶². Bedestenlerde tüccârların kıymetli malları dışında çarşı esnafının, tüccârların kasaları, evrakları, defterleri ve bununla birlikte esnaf ve

⁸⁵⁹ RŞS. nr. 1518, 40a.

⁸⁶⁰ Şehirdeki bina kategorileri ve sayılarının arzettiği önem hususunda bkz. Suraiya Faroqhi, Osmanlıda Kentler ve Kentliler, s. 31- 37.

⁸⁶¹ Semavi Eyice, “Bedesten”, *DİA*, V, s. 302- 305.

⁸⁶² Osman Ergin, “Bedesten” , *İA*, II, s. 440- 441.

sanatkâr loncalarının belgeleri muhafaza edilmekte idi⁸⁶³. Rodosçuk'ta bulunan bedestende devlet tarafından alımı yapılacak olan malların ücretlerini ödenmesi için mîri para emanet konulmuştur⁸⁶⁴. Yine bir başka kayıta Rüstem Paşa besdeteninde bulunan bir sandıktan bahsedilmektedir⁸⁶⁵. Kezâ, Manisa bedesteninde özellikle vakıf ve mîri akçanın muhafaza edildiği yönünde oldukça fazla sayıda kayıt bulunmaktadır⁸⁶⁶.

Osmanlı şehirlerinin hemen hemen hepsinde bir bedesten bulunmakta idi. Şehirdeki bedesten sayısı ticari aktivitenin bir göstergesiydi ve bazı şehirlerin iki ya da daha fazla sayıda bedesteni bulunmaktaydı. Semavi Eyice, İstanbul'un dışında iki veya daha fazla bedesteni bulunan şehirlerin olmadığını, Evliya Çelebi'nin her ne kadar bazı şehirlerde iki bedesten olduğunu bildirmesine rağmen günümüze bu bedestenlerden yalnız birinin ulaştığını belirtmektedir⁸⁶⁷. Ancak bu şehirlerde bugüne kadar iki bedesteninin günümüze dek gelmemiş olması vaktiyle iki tane olduğu gerçeğini değiştirmez. Zîrâ Manisa'da atık ve cedîd olmak üzere iki bedesten bulunmakta idi⁸⁶⁸.

Kasabanın ilk bedesteni Rüstem Paşa bedesteni olarak bilinen yapıdır. Sicil kayıtlarında külliye'nin bir parçası olduğu anlaşılan bu bedestenin Rüstem Paşa Câmii vakfından olduğu açıkça görülmektedir⁸⁶⁹. Ancak vakfiyede bedestene ait bir kayıt bulunmaması dikkat çekicidir⁸⁷⁰. Sicil defterinde ise, II. Selim'e ait emir sûretinde mezkûr bedestenden "*hemşîremîn binâ ettirdiği bezzâzistan*" diye bahsedildiği görülmektedir⁸⁷¹. Şu halde bedestenin Rüstem Paşa'nın vefatından sonra Mihrimâh Sultân tarafından inşâ edildiği anlaşılmaktadır.

Rüstem Paşa Câmii'nin yaklaşık yüz yirmi metre batısında yer alan bu bedesten, külliye'deki diğer yapılardan biraz uzakta bulunmaktaydı. Bedesten 25- 19 metre ölçülerinde olup altı kubbeli büyük bir yapı idi. Dört cephesinde büyük demir

⁸⁶³ Eyice, **a.g.m.**, s. 303.

⁸⁶⁴ **RŞS.** nr. 1529, 152b.

⁸⁶⁵ **RŞS.** nr. 1543, 9a.

⁸⁶⁶ F. Emecen, **Manisa**, s. 73.

⁸⁶⁷ Eyice, ikisi İstanbul merkezinde biri Galata'da olmak üzere şehirde 3 bedesten olduğunu söylemektedir. Semavi Eyice, "Bedesten", **DİA**, V, s. 303.

⁸⁶⁸ F. Emecen, **Manisa**, s. 73.

⁸⁶⁹ **RŞS.** nr. 1527, 11b.

⁸⁷⁰ **VGMA, Rüstem Paşa Vakfiyesi**, D. 635/2, sayfa 135, satır 13.

⁸⁷¹ **RŞS.** nr. 1524, 142a.

kapıları bulunmaktaydı⁸⁷². Bugün şehrin en eski yapılarından biri olan bedestenin dış kısmı ve kuzey tarafı oldukça harapdır. Kasabanın *ilk bedesteni* olan bu bedestenin içinde dükkânlar ve yine etrafında da dükkânlarla birlikte çeşitli meslek kollarına ait iş yerleri bulunmaktaydı⁸⁷³. Bedestene bitişik bakkal dükkânı, attar dükkânı, aşçı dükkânı, mumcu dükkânı ve sair mamûl ve sebze meyve, baharat satan dükkânların yanı sıra bedestenin etrafında fırın ve değirmenler de mevcuttu. Dış duvarına bitişik küçük dükkânlar XX.yy'a kadar varlığını sürdürmüştü⁸⁷⁴.

Kasabanın ana alışveriş merkezini teşkil eden *Yukarı Çarşı* taraflarında XVI.yy'ın ikinci yarısına kadar bedestenden söz edilmesi ise ilginçtir. XVI. yy'ın ikinci yarısına ait bir sicil kaydından Eski Câmî Mahallesi'nde bir *cedîd bezzazistandan* bahsedildiğini öğrenmekteyiz⁸⁷⁵. Ancak bedestenin yerinin neresi olduğu, kim tarafından ve ne zaman inşâ edildiği, mimari özellikleri hususunda herhangi bir bilgiye tesadüf edemedik. Şehrin eski sâkinleri eskiden Abdi Hoca Mahallesi'nde bir bedesten kalıntısı olduğundan bahsetmektedirler. Abdi Hoca Mahallesi, XVI.yy'da Câmî-i Atik mahallesi'nin güneyinde bulunuyordu ve iki mahalle komşuydu. Şehir sâkinlerinin verdiği bilgi ile sicil kaydındaki veriler birbirine yakındır. Şu halde cedîd bezzazistanın Câmî-i Atik Mahallesi'nin batı tarafında muhtemelen dereye yakın kısmında olduğu söylenebilir.

Bedestenin yapıldığı dönem kasabada büyük bir ticari gelişmenin yaşandığı dönemdir ve yeni birçok ticari yapı yapılmıştır. Özellikle dükkân ve mahzen sayısı yüzyılın ilk yarısı ile mukayase edilemeyecek oranda artmıştır. Belgelerde adı geçen "*cedîd bezzazistan*"ın da bu süreçte inşâ edilen yapılardan olduğu söylenebilir. Bu yeni yapının kasaba açısından nasıl bir ticari fonksiyonu olduğu, içinde ve etrafında ne tür yapıların olduğuna dair bilgileri sicil defterlerinde bulabilmekteyiz. Bedestenin karşısında ve etrafında devletin ve kasaba ileri gelenlerinin dükkân ya da işletmeleri bulunmakta idi. Rumeli Beylerbeyi Siyavuş Paşa'nın kasaba sükundaki bedesten karşısında 15.000 akça değerinde bir dükkânı bulunmaktaydı⁸⁷⁶. Rodosçuk ileri gelenlerinden Canpaşazâde Mustafa'ya ait bezirhâne ve abacı dükkânı da yine

⁸⁷² Hikmet Çevik, **a.g.e.**, s. 68.

⁸⁷³ RŞS. nr. 1520, 5a.

⁸⁷⁴ Hikmet Çevik, **Tekirdağ Tarihi Araştırmaları**, s. 68.

⁸⁷⁵ RŞS. nr. 1524, 74b.

⁸⁷⁶ RŞS. nr. 1529, 8a.

bedesten karşısında idi. Kasabada bulunan yeniçerilerden Yeniçeri Hızır'ın da bedestenin yanında bir yağhânesi bulunmaktaydı⁸⁷⁷.

Vakıf defterlerinden ve sicil kayıtlarından edindiğimiz bilgilere göre XVI.yy'ın ikinci yarısında kasabada iki bedesten bulunmaktaydı. Ancak günümüze kadar ulaşan bedesten yalnızca Rüstem Paşa bedestenidir. Rüstem Paşa bedesteninin olduğu sokak bugün *Eski Bedesten Sokağı* olarak geçmektedir.

b- Kervansaraylar ve Hanlar

XVI.yy'a ait tahrîr defterlerinde kasabadaki ticari yapılardan bahseden kayıtlar bulunmaktadır. Ancak ilk defterlerde Bizans zamanından kalma ya da kasaba sakinlerinden olan Rumlar'a ait her hangi bir han ya da kervansaraydan bahsedilmediği görülmektedir. Bu tür yapıların bulunmaması ticari aktivitenin oldukça düşük olduğunu göstermektedir. Rodosçuk'ta han ve kervansaray gibi yapıların ilk olarak Fatih devri ulemâ ve devlet adamları tarafından inşâ edildiği anlaşılmaktadır. XV.yy'da kasabada İbrahim Paşa hanı ve Yegânzâde hanı olmak üzere iki han bulunmaktaydı. Bu yapıların sayısının az olması ticari faaliyetlerin daha önceki yıllarda durgunluğunun yansımasıdır denebilir.

Ancak şehirdeki ticari aktivitenin artması ile daha sonraki yıllarda kervansaray ve hanların şehrin çeşitli bölgelerinde yaygınlaştığı görülmektedir. XVI.yy'ın başlarından itibaren kasabada ticaret hacminin artması ve İstanbul iâşesi bağlamında alım satım faaliyetlerinin süreklilik kazanmasıyla birlikte Rodosçuk, bir cazibe merkezi haline gelmiş ve bu sebeple şehir dışından gelenlerin sayısı da arttırmıştır.

Rodosçuk'ta ticaret tarikiyle gelenlerin konakladıkları ve mallarını güvenle bırakabildikleri yerlerin başında hanlar ve kervansaraylar gelmekteydi. Bunun yanı sıra sicil kayıtlarında rastlandığı üzere kervansaraylarda yer bulamayanların bazı mahzen ve dükkânlarda konakladıkları anlaşılmaktadır. Sefer hizmetinden dönerken oğlu Sinan ile Rodosçuk'a uğrayan Mustafa adlı bir kişi Rüstem Paşa

⁸⁷⁷ RSS. nr. 1530a.

kervansarayında yer bulamadıkları için *kâfir mahallesinde* Şali adlı Gayr-ı Müslimin bezirhânesinde kalmışlardır⁸⁷⁸.

Hayrabolu, Çorlu, Kırkkilise kazâları gibi yakın yerlerden gelen tüccârlar ise konaklamak için han ya da kervansaraylarda kalmaktan ziyade pazar yeri civarında mallarıyla birlikte arabalarında konaklamayı tercih ediyorlardı. Böylece hem konaklama hem de malların korunması için ayrıca bir ücret ödemekten kurtuluyorlardı. İzmir iskelesine yakın yerlerden mal getiren tüccârların da benzer şekilde konakladığı anlaşılmaktadır⁸⁷⁹. Sicil kayıtlarına nazaran bu şekilde konaklamanın çok da güvenli olmadığı, bu esnasında çeşitli hırsızlık olaylarının yaşandığı görülmektedir. Örneğin Hayrabolu kazâsına tâbi Hızırlı adlı köyden Rodosçuk pazarına gelen İsmail b. Şahbâli, araba pazarında arabası üstünde yatarken, Kırkkilise Sancağı'ndan Hasan b. Kasım adlı Çingene tarafından eşyalarının çalındığından şikâyet etmektedir⁸⁸⁰. Görüldüğü üzere yakın yerden gelenler konaklamak için ayrıca ücret ödemek yerine türlü tehlikelere rağmen şehrin uygun bir yerinde geceyi geçirmekte idiler. Bu tür olayların genelde تنها ve kasabanın merkezinden uzakta kalan kısmında meydana geldiği söylenebilir. Zîra kasabanın çarşısı ve iskele civarı bekçiler tarafından korunmakta hatta çarşının güvenliği birden fazla bekçi tarafından sağlanmakta idi.

Değerli malları olan tüccârlar daha güvenli olması sebebiyle kasaba merkezindeki han veya kervansarayda konaklamayı tercih ediyorlardı. Kervansaray şehirlerarası yollar üzerinde yaptırılan ve kuruluşları bakımından çeşitli ihtiyaçları karşılayacak şekilde donatılmışlardır. Kervanlar buralarda geçici olarak konaklar, beraberlerinde getirdikleri malları pazarlar ve para işlemlerini yaparlardı. Kervansaraylar daha çok konaklama işlevini de üstlendikleri sebeple hanlardan ayrılmakta idi.

Kervansarayın bulunduğu muhit, dükkânlar ve alışveriş yerleri ile çevrili olduğundan ihtiyaç duyulan hemen her şeye kolay ulaşma ikânı bulunmaktaydı. Ayrıca kervansarayların ya da hanların yanında nalbant dükkânları vardı⁸⁸¹. Nalbant

⁸⁷⁸ BOA. MD. LV, 111/201.

⁸⁷⁹ Daniel Goffman, **İzmir ve Levanten Dünya (1550- 1650)**, çev. Ayşen Anadol- Neyyir Kalaycıoğlu, İstanbul 1995, s. 36.

⁸⁸⁰ RŞS. nr.1551, 30.

⁸⁸¹ RŞS. nr. 1515, 45b.

dükkânlarının konaklama yerlerinin yakınında olması yük hayvanlarının beslenme ve bakım gibi zarurî ihtiyaçlarının giderilmesi işini kolaylaştırıyordu.

M o l l a (M e v l â n â) K ı r ı m î K e r v a n s a r a y ı

Kasaba Osmanlı idaresine geçtikten sonra Türkler tarafından yapılan binalardan biri Mevlâna (Molla) Kırımî'nin Rodosçuk'ta yaptırdığı kervansaraydır⁸⁸². Kasabanın en eski yapılarından olan bu kervansaray ilk dönemde şehrin canlanması ve fiziksel anlamda gelişimi açısından önemli bir hizmet görmüştür. Molla Kırımî hanının nerede olduğu hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak aynı dönemlerde İbrahim Paşa Hanı ve Yegânzade mahzenlerinin iskele tarafında konaklama yönünden hizmet verdikleri bilinmektedir. Bu sebeple Molla Kırımî kervansarayının da Eski Câmî Mahallesi civarında, Rodosçuk çarşısına yakın bir yerde olduğu düşünülebilir. *Zîrâ Sûk-ı Sultânî* diye de anılan Rodosçuk Çarşısı kasabanın merkezi durumundadır. Buraya Rumeli ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinden mallar getirilip satılmakta idi. Kırımî kervansarayı, kasaba merkezinin yapılanmasını tamamlayan bir yapılardan biri idi.

Kira gelirinden anlaşıldığı üzere Molla Kırımî kervansarayı çok büyük, kapsamlı bir yapı değildi⁸⁸³. Kervansarayın önünde dükkânlar bulunmaktaydı ve bu dükkânlardan 4 dükkânın yıllık kira geliri 1500 akça idi⁸⁸⁴. Geçen yıllar içinde oldukça fazla harap olan kervansaray XVI.yy'ın ikinci yarısında pek çok kez tamir görmüştür⁸⁸⁵. 1570 yılında kervansarayın çeşmesi ve etrafındaki dükkânların tamiri için 1660 akça harcadığı vakıf mütevellisi tarafından kaydolunmuştur⁸⁸⁶. Gördüğü tamirler sonucu yavaş yavaş eski konforunu kaybeden kervansarayın artık rağbet gömemeye başladığı yıllar geçtikçe düşen kira gelirlerinin anlaşılmaktadır. XVI.yy'ın ikinci yarısında 14.000⁸⁸⁷ akça olan geliri XVII.yy'ın başlarında 1600 akçaya düşmüştür⁸⁸⁸.

⁸⁸² RŞS. nr.1511,7a.

⁸⁸³ Kırımî Kervansaray 3 yıla 14.000 akçaya mukataya verilmiştir. RŞS. nr. 1529, 65a.

⁸⁸⁴ RŞS. nr. 1527, 101a.

⁸⁸⁵ Kervansarayın bazı yıllarda tamir gördüğüne dair çeşitli sicil kayıtları bulunmaktadır, RŞS. nr.1511, 7a.

⁸⁸⁶ RŞS. nr. 1527, 114b.

⁸⁸⁷ RŞS. nr. 1529, 65a.

⁸⁸⁸ RŞS. nr.1539, 14b.

Minnet b. Hacı Ali Kervansarayı

Minnet b. Hacı Ali Kervansarayı XVI.yy'da yapılan ilk kervansaray olup kasabanın ise ikinci kervansarayıdır. Kervansaray yine çarşı yakınlarında Eski Câmî Mahallesi'nde bulunmaktaydı. 1540 yılında Şeyh Mahallesinden Ramazan b. Sarı'nın işlettiği kervansarayın⁸⁸⁹, küçük bir konaklama yeri olduğu söylenebilir⁸⁹⁰. Ancak XVI.yy'ın başlarında kasabanın ticari gelişiminin bir göstergesi olarak bu küçük kervansarayın varlığı önemlidir.

Kürkçü Sinan Bey Kervansarayı

Başkent İstanbul ve Avrupa'nın ihtiyaç ve beklentilerinin gün geçtikçe artmasıyla özellikle Rumeli taraflarından kasabaya yönelik büyük bir sevkiyat başlamış ve 1540'lardan sonra kasabada ticaret oldukça hareketlenmiştir⁸⁹¹. Bu dönemde kasabada dükkân ve mahzen gibi ticari yapılarla birlikte yeni kervansaraylar da yapılmıştır. XVI.yy'ın ortalarına doğru Kürkçü Sinan Bey ve Çavuş Hüseyin Bey tarafından iki yeni kervansaray inşâ edilmiştir. Böylece XVI.yy'ın ilk yarısında kasabada 4 kervansarayın mevcut olduğu görülmektedir. Kervansaray'ın adı geçen mahallede olduğunu tahmin etmekteyiz. Zîrâ burası *Yukarı Çarşı*'nın sonlandığı alandı ve burada da çok sayıda çarşı bulunmaktaydı.

1540 yılında kervansarayı Câmî Cedîd Mahallesi'nden Cafer b. Abdullah işletmektedir. Cafer b. Abdullah'ın kervansarayı işletmek için vakfa üç yıllığına 21.000 akça ödediği görülmektedir⁸⁹². Bu meblağ 1550'li yıllardan sonra faaliyete geçecek olan Rüstem Paşa Kervansarayı için ödenen miktarla aynı hatta daha da fazla bir rakamdır⁸⁹³. Rüstem Paşa kervansarayıyla boy ölçüşebilecek kapasitede olduğu anlaşılan Kürkçü Sinan Bey kervansarayının kasabanın önemli konaklama merkezi olduğu söylenebilir.

⁸⁸⁹ RŞS. nr.1513, 19a.

⁸⁹⁰ BOA. TD. nr. 210.s. 221.

⁸⁹¹ İstanbul iâşesinin büyük oranda Rumeli taraflarından gelen tarım ürünlerinden karşılanmakta idi. Bu ürünlerin depolanıp sevk edildiği yer Tekirdağ limanı idi. Ayrıca Venedik, Ceneviz ve Dubrovnik gibi Akdeniz devletleri de Avrupa'ya özellikle buğday ve deri gibi önemli besin ve sanayi ürünlerini Tekirdağ limanından yükleyip götürmekte idiler. XVI.yy'da bu sevkiyat daha da artmış ve Rodosçuk ticari gelirleri gözle görülür bir artış kaydetmiştir.

⁸⁹² Mukatay-ı Kervansaray-ı Kürkçü Sinan Bey, der uhde-i Hacı Cafer b. Abdullah, an mahalle-i Câmî-i Cedîd, selase sinin fil asl 20.200 ziyade 800 ceman 21.000 akça, RŞS. nr.1513, 48a.

⁸⁹³ Rodosçuk sâkinlerinden Mustafa b. Yunus Rüstem Paşa kervansarayı ve dükkânlarını 3 yıllığına 20.000 akçaya kiralamıştı. RŞS. nr. 1526, 38a.

Hüseyin Çavuş Bey Kervansarayı

XVI. yy ortalarına doğru şehirdeki fiziki değişim sürecine büyük katkıları olanlardan biri de Hüseyin Çavuştur. Hüseyin Çavuş'un Rodosçuk çarşı ve iskelesinde oldukça fazla dükkân ve depoları bulunmakla birlikte Rodosçuk çarşısında bir de kervansaray yaptırmıştır. Bu kervansarayın Hüseyin Çavuş Mahallesi ile Rodosçuk çarşısı arasında bulunduğu anlaşılmaktadır⁸⁹⁴. Kervansarayın yanında ayrıca dükkânlar bulunmaktaydı. Bu dükkânlar şehir sakinlerinin yanı sıra kervansarayında konaklayanların da ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak tasarlanmış olmalıdır.

Kervansaray yanındaki attar dükkânı, kebabçı dükkânı, börekçi dükkânı, kırıhâne dükkânı gibi dükkânlar bulunmakta idi⁸⁹⁵. Oldukça fonksiyonel olan bu kervansarayın, Hacı İsa mahallesinden Ail b. Üveys tarafından üç yıllık bir süre için 24.500 akçaya kiralanarak işletildiğini öğrenmekteyiz⁸⁹⁶. Bu rakam şehrin koşulları için oldukça iyi bir rakamdır. Bu veriler kervansarayın büyük ve oldukça işlek olduğu izlenimini vermektedir.

Rüstem Paşa Kervansarayı

Kervansaray, Rüstem Paşa'nın kasabadaki diğer yapıları olan câmi, medrese, hamam, imâret ve han birlikte inşâ edilmiştir. Vakfiyede kasabada bir kervansaray olduğu ve kervansaraya bitişik iki bâb dükkân ve yine kervansaray yakınlarında on bâb dükkân olduğu kayıtlıdır. Modern kaynaklarda ise câminin batı kısmında denize kadar uzanan hücreler ve imâretten bahsedilmektedir⁸⁹⁷. Burası vakfiyede geçen kervansaray ve imaretin bulunduğu kısım olmalıdır. Şu halde kervansarayın câminin batı tarafında, bedesten ile câmi arasında bulunduğu söylenebilir. Evliya Çelebi buranın kasabanın en büyük kervansarayı olduğundan söz etmektedir⁸⁹⁸.

Kervansarayın içinde ve dış kısmında duvara bitişik dükkânlar bulunmaktaydı. Rüstem Paşa evkafından olan kervansaray ve ona bağlı dükkânlar birlikte kiraya verildiğinden kervansarayın tek başına ne kadar kiraya verildiği

⁸⁹⁴ RŞS. nr. 1529, 55b.

⁸⁹⁵ RŞS. nr. 1544, 56. Kervanasarayın yakınında bulunan dükkânların kirası ise aylık 40 akça ve daha yukarısında bir ücretle kiralandığı söylenebilir. RŞS. nr. 1529, 55b.

⁸⁹⁶ RŞS. nr. 1514, 12a.

⁸⁹⁷ Hikmet Çevik, a.g.e., s. 68.

⁸⁹⁸ Seyahatnâme, III, s. 348.

bilinmemektedir. Kervansaray ve dükkânlar kasaba sakinlerinden Mustafa b. Yunus tarafından 1580 yılında iki yıl süresince 20.000 akçaya⁸⁹⁹ kiralanmıştır. Yine 1584 yılında kervansarayla dükkânlar üç yıl süresince 35.000 akçaya kiraya verilmişti⁹⁰⁰.

XVI.yy'ın sonlarında kervansaray ve etrafındaki dükkânlar, bedesten ve etrafındaki dükkânlar, debbağhâne ve Taş İskele yakınlarındaki 8 bâb mahzen ve 5 bâb vakıf evi olmak üzere vakfın Gayr-ı menkulleri toplam 97.000 akçaya mukataaya verilmiştir⁹⁰¹.

Dizdârzâde Mehmet Bey Kervansarayı

Dizdârzâde Mehmet Bey'in, 1530'lardan itibaren iskele civarında yatırımlarda bulunduğu sicil kayıtlarından anlaşılmaktadır. İskele tarafında artan ticari hareketlilik neticesinde buradaki konaklama yerlerinin sayısının arttığı görülmektedir. Bu yapılardan biri de Dizdârzâde Mehmet Bey'e ait Kervansaray idi⁹⁰². Dizdârzâde Mahallesi'nde bulunduğunu düşündüğümüz kervansaray iskelenin hemen yanında olmalıdır.

Dizdârzâde Mehmet Bey'in Rodosçuk'ta pek çok işletmesi ve gelir getiren gayr-ı menkulü bulunmaktaydı. Bunlardan bazılarının kira gelirleri Evreşe kazâsında Yayağaç karyesinde yaptırdığı câminin giderleri için kullanılmakta idi⁹⁰³.

Çandarlızâde İbrahim Paşa Hanı

Kervansarayların dışında bir diğer konaklama merkezi de şehirdeki hanlardır. Şehir içinde konaklama ve ticaret amacıyla inşâ edilen hanlar, mal yapımı ve ticaret işlerinin birlikte görüldüğü yerler haline gelmiş ve isimlerini de burada üretilen mallardan almışlardır. Kasabanın en büyük hanı XV.yy sonlarında yapılmış olan Çandarlızâde İbrahim Paşa hanıdır. Bu yapı fonksiyon ve bünyesindeki alt birimler itibarı ile kasabanın bu tür yapılar içinde ilk örneğini oluşturan büyük ticari kompleksidir⁹⁰⁴. İbrahim Paşa hanı iki katlı bir yapı olup ikinci katında 42 bâb

⁸⁹⁹ RŞS. nr.1526, 38a.

⁹⁰⁰ RŞS. nr.1528, 55a.

⁹⁰¹ RŞS. nr.1529, 33a.

⁹⁰² Rodosçuk'ta merhum Dizdârzâde'nin vakfettiği kervansarayın Mihal neccar tarafından 900 akçaya tamir edildiğine dair kayıt. RŞS. nr. 1514, 14b.

⁹⁰³ Rodosçuk'taki mahzenlerden bazıları Merhum Dizdârzâde Mehmet Bey'in Evreşe'ye tabi Yayağaç karyesindeki câmi-i şerif evkafından idi. RŞS. nr. 1518, 43b.

⁹⁰⁴ Kasaba Venedik idaresinde iken Venedikliler'in iskele tarafında bir fondox (han) inşâ ettikleri bilinmektedir. Bu han Bizans'ın son dönemlerine dek kullanılmıştır. İbrahim Paşa hanının bu eski

mahzen (oda ya da depo olarak adlandırılabilir) bulunurken, alt katta da 15 mahzen ile 17 dükkân bulunmakta idi⁹⁰⁵. Burası oldukça büyük bir yapıdır ve iskeledeki ticaretin merkezi olduğu söylenebilir. Bu yapı bazı sicil kayıtlarında *İbrahim Paşa Çevre mahzenleri* olarak da zikredilmektedir. Daha sonra XVI.yy'ın başlarında hanın işletmecisi İlyas b. Abdullah adlı bir şahıstır ve han odalarından alınan kira bedeli İbrahim Paşa vakıflarına senelik 7766 akça gelir getirmekte idi⁹⁰⁶.

Rodosçuk iskelesindeki bu han üç ya da iki yıl gibi süreyle mukataaya verilmek suretiyle işletilmekte olup 1560 yılında üç yıllık kira geliri 28.000 akça idi⁹⁰⁷. 1560-1585 yılları arasında yaklaşık olarak 28.000- 28.500 akça arasında mukataaya verilmiştir⁹⁰⁸. Ancak 1585'lerden sonra bu miktarın bir hayli arttığı görülmektedir. 1587'de hanın üç yıllık kira bedeli 40.000 akçaya yükselmişti⁹⁰⁹. XVII.yy'da ise bu rakamın 46.500 olduğu görülmektedir⁹¹⁰. Handan elde edilen gelir, İbrahim Paşa'nın İstanbul'da yaptırdığı câminin masrafları için harcanmakta idi⁹¹¹.

Mevlâna Yegân (Yegânzâde) Hanı

Şehirdeki ikinci büyük han Mevlâna Ahmet Çelebi b. Mevlâna Yegân'a ait idi⁹¹². Mevlâna Ahmet Çelebi, XV.yy'da kasabanın ticari potansiyelini fark edenlerden biridir ve iskeleye yakın bir yerde 24 mahzenden oluşan bir han inşâ ettirmiştir⁹¹³. Burası iskele civarında nakliye işlemlerinin kolay yapıldığı stratejik bir noktadadır kuşkusuz⁹¹⁴. Bu han tek katlı olup, İbrahim Paşa Hanı ile boy ölçüşecek nitelikte değildir. Fakat kasabanın ilk ticari yapılarından biri olması sebebiyle kasabanın ekonomik tarihî açısından önem taşımaktadır. Hanın kira geliri ise Yegânzâde'nin kasabada yaptırdığı mektebin masrafları için kullanılmakta olup sicil

hanla hemen hemen aynı yerde inşâ edildiğini ve bu eski yapının yerine yapıldığını ya da bazı eklemelerle eski yapının devamı olarak kullanıldığını düşünmekteyiz.

⁹⁰⁵ BOA. TD. nr. 50.s. 236.

⁹⁰⁶ BOA. TD. nr. 50, s. 243.

⁹⁰⁷ RŞS. nr.1517, 47a.

⁹⁰⁸ RŞS. nr.1520, 82a.; RŞS. nr. 1524, 74a.

⁹⁰⁹ RŞS. nr. 1529, 56a.

⁹¹⁰ Yıllık kirası 16.666 olup altı aylık taksitler halinde ödeme yapılmakta idi. RŞS. nr. 1546,18b3.

⁹¹¹ RŞS. nr. 1529, 56a. ; RŞS. nr. 1523, 3a.

⁹¹² Mevlâna Ahmet Çelebi bin Mevlâna Yegân, sicil kayıtlarında çoğu zaman Yegânzâde olarak zikredilmektedir.

⁹¹³ BOA. TD. nr. 50, s. 243.

⁹¹⁴ Yegânzade Mevlâna Ahmet Çelebi Hanı XV.yy'ın sonlarında inşâ edilmiş olduğundan , hanın bulunduğu yerde bir yerleşim birimi bulunmamaktaydı. XVI.yy'ın ortalatına doğru Bevvab Mehmed Bey kurulmuş ve han de bu mahallenin sınırları içinde kalmıştır, RŞS. nr.1524, 10b.

defterlerine nazaran XV.yy'ın ikinci yarısında hanın üç yıllık kira geliri 17.500 akça miktarındadır⁹¹⁵. Ancak hanın bir kısmı XVI.yy'ın sonlarına doğru oldukça harap olmuş ve uzun yıllar âtil kalmıştır. Bunun üzerine kasabanın pazarşısı olan Seferşah b. Ali öncülüğünde bir grup kasaba sakini harap olup 15 yıl âtil kalan 13 bâb mahzenin yıkılarak Yegânzâde vakfı arâzisine 42 bâb tahtânî ve 42 bâb fevkanî kârgir hücrelerden oluşan bir han ve handan arta kalan arâzîye dükkânlar yapılmasını teklif etmişlerdir. Hatta Yegânzâde vakfı arâzisine bitişik olan boş arâzînin de satın alınarak buraya bir kervansaray ve kervansarayın önüne iskeleye yük getiren kira arabalarını çekmek için bir alan ve hayvanların ihtiyaçlarını karşılamak üzere otluk ve samanlık yapmak için vakıf mütevellisine teklif sunmuşlardır⁹¹⁶. Ancak bu girişim proje halinde kalmış olmalı ki daha sonraki yıllarda böyle bir hanın yapıldığına dair kayıtlara rastlanmamıştır. Zîrâ günümüze de böyle bir yapı ulaşmamıştır.

Abdüsselam Bey Hanı

Abdüsselam Bey'in Rodosçuk iskelesi yakınlarında deniz kenarında 16 bâb ve 18 bâbdan oluşan iki parçalı bir mahzenler grubu bulunmakta idi⁹¹⁷. Bu ticari kompleksin 1530'lardan sonra inşâ edilmiş olduğu anlaşılmaktadır⁹¹⁸. Bu yapı sicil defterlerinde ve tahrîr kayıtlarında her ne kadar han olarak zikredilmese de kasabadaki benzer yapılar bu kategoride ele alındığından, Abdüsselam Bey yapıları da bu anlamda bir bütünlük ifade etmesi sebebiyle han olarak adlandırmak yerinde olacaktır. Sicil kayıtlarından anlaşıldığı üzere 18 bâb mahzenden oluşan grup deniz kenarında olup duvarlarından biri denizle sınırdı. Hatta hanın kendine ait bir de iskelesi bulunmaktaydı⁹¹⁹.

Denizle bitişik olan kısmın denizin şiddetiyle sık sık harap olup tamir gördüğü hakkında pek çok kayıt bulunmaktadır. İskele karşısında olan mahzenlerin tamiri için 1559 yılında 800 akça⁹²⁰, 1561 yılında 6000 akça⁹²¹, 1570 yılında ise 1300 akça⁹²² masraf edilmiştir.

⁹¹⁵ RŞS. nr. 1523, 9a.

⁹¹⁶ RŞS. nr.1524, 10b.

⁹¹⁷ BOA.TD. nr.185.

⁹¹⁸ Bu hana ait bilgiler ilk kez 1535 tarihli tahrîr defterinde geçmektedir, bundan önceki tahrîrde mezkûr han hakkında bir kayıt bulunmamaktadır, BOA. TD. nr. 185.

⁹¹⁹ RŞS. nr. 1524, 127b.

⁹²⁰ RŞS. nr. 1516, 53a.

⁹²¹ RŞS. nr. 1517, 96a.

⁹²² RŞS. nr. 1524, 28b.

Abdüsselim Bey hanı kasabadaki diğer hanlar gibi mukataaya verilmek suretiyle işletilmekte idi. XVI.yy'ın ikinci yarısına ait bir kayıttan üç yıl süresince 15.000 akçaya mukataaya verildiği anlaşılmaktadır⁹²³. XVII. yy'ın başlarında ise han üç yıla 20.000 akçaya mukataaya verilmiştir⁹²⁴. Bu hanın kira gelirleri merhum Abdüsselim Bey'in Hasköy kazâsına tâbî Hafsa nâm karyede bina ettiği zaviyenin (imâret⁹²⁵) masrafları için kullanılmakta idi⁹²⁶.

Görüldüğü üzere kasabanın hanları daha ziyade iskele tarafında bulunmakta idi. Abdüsselim Bey hanı Dizdârzâde Mahallesinde, Yegânzâde ve İbrahim Paşa hanları da Bevvab Mehmet Bey Mahallesi'nde bulunmakta idi.

Bu büyük hanların yanı sıra sayıları oldukça fazla olan mahzenlerin bulunduğunu söylemek gerek. Özellikle İstanbul'un ihtiyaçlarının arttığı dönemlerde çok fazla sevkiyat yapılıyor kasabadaki bu han ve mahzenler gelen malların depolanmasında yetersiz kalıyordu. Kasabada kiracıların yaşadığı odalar aylık 20-30 akça arasında değişen fiyatlarla kiralanıyorken, XVII. yy'da depo olarak kullanılan mahzenlerin günlük kirası 5 akça idi⁹²⁷. Bu sebeple Rodosçuk'ta bu tür depolar yapmak oldukça kârlı bir işti ve yeniçeri taifesinden olanların bu tür depoları bulunmakta idi⁹²⁸.

R ü s t e m P a ş a H a n ı

Rüstem Paşa hanının nerede bulunduğu dair modern kaynaklarda her hangi bir bilgi bulunamamaktadır. Vakfiye kayında da handan bahsedilmemekle birlikte kasabada 45 bâb mahzen ve bunun yakınında da 8 bâb debbağhâne bulunduğu kayıtlıdır⁹²⁹. Şehri ziyaret eden Evliya Çelebi kervansaray ve handan ayrı ayrı bahsetmektedir⁹³⁰. Bir sicil kaydında Rüstem Paşa Câmii vakfindan olan hanın içindeki ve taşrasındaki mahzenler ve debbağhânenin yine bazı vakıf mülkleriyle birlikte 3 yıllığına 97.000 akçaya iltizâma verildiğini görmekteyiz⁹³¹. Bu kayıtta

⁹²³ Câmî-i Atik mahallesi'nden İsa Bâlî b. Mustafa 970 Şaban guresinden 3 yıl tamamına 15.000 akçaya 6 ayda kıst şartıyla mukataaya tutmuştur, **RŞS.** nr. 1523, 86b.

⁹²⁴ **RŞS.** nr.1547, 55b,

⁹²⁵ Hafsa'da olan imâreti evkafından 988 de üç yıla 21.500, **RŞS.** nr. 1528, 70a.

⁹²⁶ **RŞS.** nr.1523,3a.

⁹²⁷ **RŞS.** nr. 1530, 5a.

⁹²⁸ **RŞS.** nr. 1530, 5a.

⁹²⁹ VGMA, **Rüstem Paşa Vakfiyesi**, D. 635/2, s. 137.

⁹³⁰ **Seyahâtnâme**, XVIII, s. 348.

⁹³¹ **RŞS.** nr. 1527, 11a.

debbağhane ve hanın birlikte zikredildiği görülmektedir. Vakfiyede de debbağhane ile birlikte mahzenlerin kaydedildiğini görmekteyiz. Bu mahzenler çeşitli kayıtlarda Rüstem Paşa Çevre Mahzeni diye geçmektedir⁹³². Aynı yıllarda benzer kasabada benzer yapılardan biri olan İbrahim Paşa Hanı için de sicil kayıtlarında *çevre mahzen* denildiği görülmektedir⁹³³. XVI.yy kayıtlarında “*çevre mahzen*” teriminin “*han*” karşılığında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kaldı ki başka bir sicil kaydı bu bilgiyi desteklemektedir. Vakfiyede her ne kadar bu yapıdan han olarak bahsedilmese de şu halde debbağhâne yakınındaki bu mahzenlerin han olduğu anlaşılmaktadır.

Sicil kayıtlarına nazaran mezkûr vakıf mahzenlerinin ve debbağhânelerin külliye dâhil olan hamamın yakınında olduğunu tesbit etmekteyiz⁹³⁴. Bu hamam câminin doğu tarafında ve 30 metre uzağında bulunduğu göre Rüstem Paşa hanlarının da bu tarafta olduğu anlaşılmaktadır.

⁹³² RŞS. nr. 1551, 20b.; RŞS. nr. 1529, 33a.

⁹³³ RŞS. nr. 1529, 33a.

⁹³⁴ RŞS. nr.1521,s. 75b.



- 1 - Câmî-i Atik
2 - Câmî-i Cedid / Kürkçü Sinan / Câmî-i Vasat
3 - Rüstem Paşa Câmîi



- Kervansaraylar ve Hanlar
1 - Dizdar Mehmed Kervansarayı
2 - Çandarlı İbrahim Paşa Hanı
3 - Yegânzade Hanı
4 - Abdüsselâm Bey Hanı
5 - Mevlana Kırımı Hanı
6 - Minnet b. Hacı Ali Hanı
7 - Hüseyin Çavuş Kervansarayı
8 - Kürkçü Sinan Kervansarayı
9 - Rüstem Paşa Kervansarayı



- Hamamlar
1 - Rüstem Paşa Hamamı (Orta / Çifte)
2 - Piri Mehmed Paşa Hamamı
3 - Hekim Şirvânî Hamamı
4 - İbrahim Paşa Hamamı (?)



- Bedestenler



- İmâret



- Mahzenler



- Fırınlr



- Kahvehâneler



- Şemhâne



- Odalar



- Debbağhâneler



- Boyahâneler



- Bozahâneler



- Şiruganhâneler



- Bezirhâneler



- Su ve Hayvan Gücüyle İşleyen Değirmenler



- Yel Değirmenleri

Harita 6 : Şehrin Fonksiyonel Yapıları



B- TİCARİ FAALİYETLER

1- İç Ticaret

Rodosçuk odaklı iç ticaret organizasyonunun kapsadığı iki alan bulunmaktaydı. Birincisi Tekirdağ tarımsal art alanı ile onu çevreleyen kazâ ve şehirlerin oluşturduğu Gelibolu, Hayrabolu, Malkara, Çorlu ve hatta Edirne'ye kadar uzanan bir coğrafyayı kapsayan alan, ikincisi ise İstanbul iaşesi kapsamında Rodosçuk ile bağlantılı olan Selânik, Filibe ve Edirne gibi Rumeli şehirleri ile Tablus-Şam⁹³⁵, Mısır ve Batı Anadolu şehirlerini geçerek Adalar üzerinden Rodosçuk ve İstanbul'a uzanan sahil şeridini içine alan coğrafya olarak tanımlanabilir⁹³⁶.

Tekirdağ kırsalından hâsıl olan ürünlerin başta buğday olmak üzere oşrû sipâhiye verildikten sonra geri kalanın “*Akreb Bazara*” götürülüp satılması kanun gereği idi. Bu doğrultuda Hayrabolu, Keşan ve Malkara gibi Rodosçuk'a yakın kazâlarda hâsıl olan ürünler matbâh-ı âmire görevlilerince satın alınmak üzere Rodosçuk'a getiriliyordu⁹³⁷.

Bu konu üzerinde devlet görevlilerinin hâssasiyetle durduğu görülmektedir. Tekirdağ, Hayrabolu, İbsala, Malkara, Uzunköprü, Vize, Kırkkilise⁹³⁸ Bergoz, İneçik ve Keşan kazâlarında bazı kimselerin hâsıl olan terekelerini Rodosçuk iskelesine götürüp satmadığı ve ambarlarda muhafaza ederek İstanbul'dan zahire cemine gelen gemi reislerine yüksek fiyat ile sattıklarının duyulması üzerine Rodosçuk kadısına bir emir gönderilerek bu şekilde hareket edenlerin uyarılması ve kadimden olageldiği üzere Rodosçuk iskelesine götürüp satmalarının sağlanması istenmektedir⁹³⁹.

İstanbul iaşesi için nerelerden ne miktarda hangi ürünlerin alınacağı önceden belirlenmekteydi. Bu uygulamayı ifade etmek için kullanılan “*kadimden verilegeldiği üzere*” tâbiri durumun geleneksel yapısını göstermek açısından anlamlıdır. Saray adına kilâr-ı âmire ya da matbâh-ı âmire için gönderilen çavuşlar, belirlenmiş köy ya da mahallelerden narh-ı rûzî (*ya da narh-ı cârî*) üzerinden istenen miktarda alım yapmakta idiler.

⁹³⁵ Rodosçuk iskelesinden iki reisin Tablus-Şam iskelesine mal sevkıyâtı yaptıklarına dair kayıt bulunmaktadır. Ancak bu malların nelerden ibâret olduğu ise belirtilmemiştir. RŞS. nr.1544, 11a.

⁹³⁶ Bu ticaret ağı sicil kayıtlarındaki bilgilerden yola çıkılarak belirlenmiştir.

⁹³⁷ RŞS. nr. 1551, 65a.

⁹³⁸ RŞS. nr. 1550, 50 a.

⁹³⁹ RŞS. nr. 1551, 85 b.

Görüldüğü üzere Tekirdağ kırsal alanında ve civar kazâlarda yaşayan köylüler ürünlerini Rodosçuk'a getirip satmak zorunda idiler. Böylelikle yakın bölgedeki halkın Rodosçuk'a gelmesini zorunlu kılan bir ticari ağ oluşmaktaydı.

Bu iaşe ağının dışında yine ticaret amaçlı olmak üzere çevre kazâlardan insanlar Rodosçuk pazarına gelerek ihtiyaçlarını karşılamakta idiler. Rodosçuk, bölgenin en büyük pazarı durumunda idi ve günün koşullarına göre çok çeşitli ürünlerin mevcut olduğu, istenilen her ürünün kolayca bulunabildiği sicil kayıtlarından anlaşılmaktadır⁹⁴⁰. Ancak kazânın diğer bir pazarı İncik oldukça sınırlı bir alana hizmet sunması sebebiyle yerel bir ticari alan olarak nitelendirilebilir. Rodosçuk ise gerek satışa sunulan ürünler gerekse müşteri profili açısından uluslararası bir görüntü çizmektedir.

Sicil kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla kırsal kesim ile kazânın merkezi olan Rodosçuk arasında oldukça sıkı bir ticari ilişki bulunmaktaydı⁹⁴¹. Kırsalla merkez arasındaki bu yakın ilişkisi hesaba katıldığında seyyar satıcıların, yakın köylere giderek satış yaptığını düşünmek pek de yanlış olmasa gerektir. Tahrîr kayıtlarına nazaran köylerde her hangi bir pazarın kurulduğuna dair bir bilgiye tesadüf edilmemiştir. Ancak köyle merkez ve köyle köy arasında hareketli bir ticaretin söz konusu olduğuna dair sicil kayıtlarına rastlanmaktadır. Örneğin Büyük Banarlı karyesinden Recep b. Ahmet'in, Çanakçı karyesine ipekli bohça satmak için gittiğini sicil kayıtlarından anlaşılmaktadır⁹⁴². Yine bu ticaret örüntüsü içinde Rodosçuk'lu kadınların da aktif rol aldıkları görülmektedir. Teslime adlı kadının Rodosçuk'tan mal alıp köylerde sattığı anlaşılmaktadır⁹⁴³. Kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla Teslime, Kurt adlı şahıstan falfal, makrama, keten bezi, yorgan başı gibi tekstil ürünlerini toptan alarak bizzat kendisi satmakta idi.

⁹⁴⁰ RŞS. nr. 1526, 12a ; RŞS. nr. 1512, 83 b. Rodosçuk pazarında satılan mal ve ürünlerle ilgili daha pek çok kayıt bulunmaktadır.

⁹⁴¹ Rodosçuk'ta, civar köylerin kent ile başka hiçbir Osmanlı kentinde olmadığı kadar hukuki, idari ve mali ilişkiler içinde olduğu görülmektedir. İlber Ortaylı, "16. Yüzyılda Rodosto (Via Egnatia'nın Marmara'daki Uzantısı)", **Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380- 1699)**, Ed. Elizabeth A. Zachariadou, İstanbul 1999, s. 216.

⁹⁴² RŞS. nr. 1544, 52a.

⁹⁴³ Birbirini takip eden kayıtlarda Teslime adlı kadının muhtemelen toptan mal satan Kurt adlı kişiden falfal, makrama aldığı ve bir sonraki kayıta da, Teslime'nin Ayşe binti Hızır'dan keten bezi, yorgan başı satın aldığı ve bunları da sattığı ile ilgili bilgiler mevcuttur. RŞS. nr.1526, 12a.

İstanbul İaşesi Organizasyonu İçinde Rodosçuk Limanı

İç ticaret ağının ikinci ve en önemli kısmını İstanbul iâşesi ekseninde gelişen ticaret ağı oluşturmakta idi. Mısır ile İstanbul arasındaki deniz yolu tamamen Osmanlılar'ın eline geçtikten sonra Batı Anadolu'dan geçen kervan yollarının önemini yitirmesiyle, varlıkları bu kervan yoluna bağlı olan limanlar da âtil kalmıştır. Denizlerde güven sağlandıktan sonra pahalı ve daha tehlikeli olan kara taşımacılığı ikinci plâna atılmıştır⁹⁴⁴. Bu dönemde İzmir limanı Batı Anadolu'nun ürünlerinin depolandığı bir merkez olarak gelişme göstermiştir.

İzmir'de toplanan Batı Anadolu tarımsal ürün fazlası Rodosçuk limanı üzerinden İstanbul ve Balkanlar'a iletilmekte idi. Batı Anadolu'nun üzüm, incir gibi yaş ve kuru meyveleri İzmir limanından hareketle Rodosçuk limanına gelip depolanıyor sonra Rodosçuk'ta ihtiyaç doğrultusunda İstanbul ya da Edirne sarayına gönderilmeyi bekliyordu. Ancak bu ürünler gayr-ı resmi yollardan Edirne üzerinden Balkanlara satılmakta idi. Tekirdağ ticaret ağı yukarıdaki alanlarla sınırlı değildir. Kıyısında Tekirdağ'ın da bulunduğu Marmara Denizi trafiği de bu ticaret ağının başka bir ayağını oluşturmakta idi. Gelibolu, Tekirdağ, Bursa ve nihayet İstanbul arasındaki bu ticarete her iki yakada en belirgin rolü Tekirdağ ve Bursa üstlenmiştir. Anadolu'nun ticaret kapısı olan Bursa *ipek yolunun* nihayetlendiği nokta idi. Tekirdağ ise bu anlamda Rumeli'nin dünyaya açılan kapısı olarak nitelendirilebilir.

⁹⁴⁴ Faroqhi, **Batı ve Orta Anadolu'da Şehirleşme ve Ticaret**, s. 206.

Şehir	Ticari Mallar
Edirne	Deri ve kürk, kalay
Samako	Ham demir, çelik, çivi, demirden mamul alet edevât
Filiba	Başta pirinç olmak üzere çeşitli tahıl ürünleri ve aba
Bursa	Kestane, buz, esir,
Eflak	Deri, kürk, mum yağı ve hayvansal ürünler
Dimetoka	Başta buğday olmak üzere çeşitli tahıl ürünleri ve sair hammaddeler
Gelibolu (İnöz-Kavak)	Tuz
Marmara Adası	Mermer ve zeytin ⁹⁴⁵
İzmir	Başta kuru üzüm olmak üzere çeşitli yaş ve kuru meyveler, keten ⁹⁴⁶ tulum peyniri, mazi, zeytin, sabun, zeytinyağı, penbe, kirpas ⁹⁴⁷ . Ayrıca Batı Anadolu’da yetişen bazı ürünler (Örneğin Sandıklı’dan Afyon)
Mısır	Pirinç, mecimek ⁹⁴⁸ , şeker, biber, karanfil, baharat, kahve ve keten.

Tablo-34 Rodosçuk Limanına Gelen Ticari Mallar

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere Tekirdağ limanına gerek kara yolu gerekse deniz yolu ile çok sayıda şehir ve bölgeden çeşitli ürünler gelmekte idi. Balkanlar ve Edirne’den elde edilen buğday, deri, yapağı, demir gibi ticari metalar Rodosçuk iskelesine genelde kara yolu ile getirilmekte idi. Bu taşıma işleminde deve, at ve merkeplerden faydalandığı anlaşılmaktadır. Develer genellikle devlete ait malzemelerin taşınması için kullanılmakta idi. Bunlar *mîri develer* olup Tekirdağ’ın kuzey batı sınırında bulunan Hayrabolu Mîri Ahır, develerin bakılıp beslendiği yerlerden biri olarak organize edilmişti⁹⁴⁹. Rumeli şehirleri ile Tekirdağ arasında yük taşıyan mîri develerin zaman zaman şikâyet konusu olduğu görülmektedir. İskele tarafında bulunan Yegânzâde hanındaki mahzenleri kiralayan mültezim, mîri develerin mahzenlerin kapısını ve aralarında olan duvarı yıkıp harap ettiğini, tereke koymaya kabil olmayan bu mahzenlerin 10 ay boş kaldığından

⁹⁴⁵ Kasabaya Marmara adasından zeytin gelmekte idi (Marmara adasından Mihal b. Duka 30 kantar zeytini 300 akça navlun ücretiyle Rodosçuk’tan Mahmut b. Mehmet’e getirmiştir.) RŞS. nr. 1520,75a.

⁹⁴⁶ RŞS. nr.1522,4a

⁹⁴⁷ BOA. MD. LXXIV, 56/179.

⁹⁴⁸ BOA. MD. LXXIV, 56/179.

⁹⁴⁹ Bununla ilgili Başbakanlık Arşivi’nde çok sayıda belge bulunmaktadır. Örneğin, BOA. MAD. nr. 9878.

şikâyet etmektedir⁹⁵⁰. Develer, uzun yol koşullarına dayanıklı hayvanlar olması sebebiyle yük taşımada tercih edilmekte idi. Rodosçuk'ta bu develerin bakımı için özel yerlerin olduğu anlaşılmaktadır. Tırhala'lı bir tüccârın Rodosçuk'a geldiğinde 3 devesini bir deve emanetçisine bıraktığı ve bu develerin bakımı için günlük 25 akça ödediği kayıtlıdır⁹⁵¹. Ticari metalar develerin yanı sıra arabaları ile de taşınmakta idi. Bunun yanı sıra kısa mesafelerden yük taşımak üzere merkepler de kullanılıyordu⁹⁵². Öküz ve öküz koşulmuş arabalar daha çok köylerde ürün taşımakta kullanılmakta idi.

Gerek Samakov gerek Filibe ve Edirne'den Rodosçuk iskelesine mal getirecek olan tüccârlar, malın cinsi ve miktarına göre arabacılarla pazarlık usulü anlaşılarak malın sevkiyatı yapılmaktaydı. Demir ticareti ile uğraşan Hacı Ruşen adlı tüccâr Samakov kantarı ile 100 kantar demiri Rodosçuk iskelesine getirmek için Samakov arabacıları ile 1420 akçaya anlaştıkları anlaşılmaktadır⁹⁵³.

Başkentle birlikte pek çok şehrin ve vakfın pirinç ihtiyacını karşılayan Filibe'den Rodosçuk iskelesine pirinç nakli yine at arabalarıyla yapılmaktaydı. Filibe kazâsından Kara Reis adlı köyden Mustafa b. Yunus, Sultân Selim Han imâreti için 31 *müdd* Filibe pirincini her kilesi 8 akça üzerinden taşınması için arabacılarla anlaşmış ve üç arabaya yüklenen pirinç Rodosçuk iskelesine getirmiştir⁹⁵⁴. Aynı güzergâhtan Mısır, İzmir ve Ege adalarından gelen ticari metalar Edirne ve Balkanlar'a yine aynı usûlde taşınmakta idi.

Ticaretin gelişmesi ve bu aktivitenin sürekliliği için ticaretin yapıldığı yerin güvenli olması şüphesiz çok önemli idi. Rodosçuk, iç denizde bir iskele olduğu için herhangi bir korsan saldırısı söz konusu değildir ve ayrıca kasaba doğrudan sefer güzergâhında da bulunmamaktadır. Ancak batıya yapılacak her hangi bir sefer hazırlığı dahî bölge halkını huzursuz etmekte şehirde güvenlik endişesi ortaya

⁹⁵⁰ RŞS. nr. 1511, 75b.

⁹⁵¹ RŞS. nr.1552, 66a.

⁹⁵² RŞS. nr.1560, 1a.

⁹⁵³ Hacı Ruşen'in bundan daha düşük bir fiyat önermesi ve ücreti vermemesi üzerine arabacılar kadiya gitmişler ve pazarlıklarının mezkûr fiyat üzerinden olduğunu bildirip şikâyet etmeleri üzerine diğer arabacıların fiyatlarını örnek göstererek ilk önce anlaştıkları fiyatı almayı hak kazanmışlardır. RŞS. nr. 1514,

⁹⁵⁴ RŞS. nr. 1526, 30a.

çıkmakta idi. Bu durum ticari faaliyetleri aksatmak yanında ticarete bağlı olan gelirleri tehdit etmekte idi.

1012 yılında Bosna Beylerbeyi'nin sefer-i hümâyuna varmak için Rumeli'ye geçişi esnasında halkın korkudan Rodosçuk iskelesine gelemediği anlaşılmaktadır. Rodosçuk'ta bâc-ı pazar mukataasını tutan mültezim bir ay içinde hiçbir arabanın iskeleye mal getirmediğini ve bundan dolayı da ticaret yapamadığını ve zarar ettiğini bildirmektedir⁹⁵⁵. Örnekte de görüldüğü üzere ticaret vasıtasıyla gelişen bir bölgenin bu aktiviteyi devam ettirecek koşulları ticaret erbâbına sunması gerekli idi. Ticaretin azalması ya da yapılamaması, kasaba gelirlerinden olan kantar resmi, bâc-ı siyâh ya da gümrük resmi gibi vergilerin azalması ya da ortadan kalkması demektir. Bu da kasabanın ticari yoğunluğu ile doğrudan ilgili mukataa sahiplerini zarara uğratmakta idi.

2- Dış Ticaret

Balkanlar'dan ve Rumeli'nin çeşitli yerlerinden ticari değeri bulunan ürünlerin Tekirdağ üzerinden ülke dışına gönderildiği malûmdur. XVI.- XVII yy.'da Rodosçuk'ta dış ticaretin aktörleri Venedik, Ceneviz ve Dubrovnik'li tüccârlardır. Bu tüccârların Rodosçuk iskelesinden yoğun olarak talep ettikleri ürünlerin başında buğday gelmekte idi. Buğdaydan sonra ikinci sırada deri ve yapağı da ülke dışına satışı gerçekleşen ürünlerdendir. Daha çok iç piyasaya hitap etmesine rağmen şarap da ihraç edilen ürünler arasında bulunmaktaydı. Bunun yanı sıra bal mumu ve penbe de bu *memnû metalar* listesine girdiği için bunların da ihrâç edilen ürünler olduğu söylenebilir⁹⁵⁶. Aslında ihrâç edilen ürünlerin serbest ya da memnû olarak sınıflandırılması devletin o anki ihtiyaçları doğrultusunda belirlenen bir kuraldı da denebilir. Zîra savaş zamanlarında ya da kıtlık gibi durumlarda çoğu stratejik ürüne yasak konduğu bilinmektedir. Örneğin, tersanede yeni gemi yapımı olduğu zamanlarda gemi yapımında gerekli olan malzemenin de ülke dışına çıkarılması yasaktır.

⁹⁵⁵ RŞS. nr. 1544, 11a.

⁹⁵⁶ Gön ve sahtiyan ve bal mumu ve yapağı ve penbe ve bunun gibi memnu olan metayı tahmil edip dar'ül harbe vesair vilâyetlere gönderildiğinin duyulması üzerine buna engel olunması ve adı geçen metaların İstanbul'a gönderilmesi husunda Rodosçuk ve Silivri kadılarına gönderilen hüküm, BOA. MD. XXII, 294/58.

Bu memnû ürünlerin içinden buğday, temel besin maddelerinden biri olduğu için stratejik ürünler arasında sayılabilir. Başkentin kalabalık nüfusu ve askerî sınıfın beslenmesi için buğdayın mümkün olduğunca ülke içinde tutulması için çaba sarf edilmiş hatta çok sıkı kanunlar çıkarılmıştır. Rumeli'nin köylerinden toplanan buğday, arabalarla Rodosçuk iskelesine getirilip depolanıyor oradan gemilerle İstanbul'a ya da ihtiyaç olan yerlere sevk ediliyordu. Buğdayın özellikle savaş zamanlarında bilhassa düşman devletlerine satışı kesinlikle yasaktı⁹⁵⁷. Ancak ürün fazlası olduğu durumlarda sulh halinde olunan devletlere buğday satışının yapılması ahidnâmelerce tesbit edilen kurallar içinde serbestti. Belli gümrük kuralları şartını yerine getirerek buğday almaya izinli olan devletler, Rodosçuk iskelesinden gemilerini yükleyerek tezkerelerini alıp Gelibolu'dan serbestçe geçebilmekte aksi takdirde böyle bir nakliyat söz konusu olmamaktaydı.

İhrâç edilen buğdayların başında öncelikli olarak hâslardan elde edilen mahsûller gelmekteydi. Edirne ve Dimetoka hâsları mahsullerinden olan buğdayların çoğu Venedik ve Ceneviz tüccârları tarafından satın alınmakta idi⁹⁵⁸. Halkın elindeki buğday daha düşük bir fiyatla iç piyasa gereksinimini karşılamak amacıyla kullanılırken, hâsların mahsûlleri daha yüksek bir fiyatla dış piyasaya pazarlanıyordu.

Akdeniz limanları ile İstanbul ve Tekirdağ arasında yoğun buğday trafiğinin sürekliliği iyi bir organizasyonu zorunlu kılmaktaydı. Özellikle Venedik ve Ceneviz tüccârları geleneksel olarak bunu başarılı bir şekilde yürütmekteydiler. Kendileri İstanbul'da bulunuyorken, vekilleri aracılığıyla bölgedeki ticârî faaliyetlerini yürütüyorlardı. Özellikle Venedikliler Bizans döneminden beri Rumeli buğdayının Latin devletlerine taşınmasında en büyük rolü üstlenmişlerdi. Hatta Venedikliler IV. Haçlı Seferi sonunda oluşan idârî sistem içinde buğday ticaretini kontrol edebilecekleri liman bölgelerini idareleri altına almış olmaları bu konuda Venediklilerin tarihsel bir rolünü ortaya koymaktadır.

XVI.yy'da Akdeniz havzasında yaşanan nüfus artışıyla birlikte temel besin maddelerine olan ihtiyaç artmış, bu da Latin devletlerini daha çok buğdayı taşımaya

⁹⁵⁷ Buğdayın harice verilmemesi hususunda çok sayıda kayıt bulunmaktadır. Bunlardan bazıları; BOA. MD. V, 238/615.; MD. XXIII, 209/441; MD. XXVI, 61/161; MD. XLVI, 312/709; MD. XLIX, 146/485.

⁹⁵⁸ RŞS. nr. 1512, 8a.

sevk etmiştir. Bu hususta Venedikliler savaş zamanlarında dahi bütün cezaları göze alarak gerek yasal gerekse kaçak yollardan Latin devletlerine buğday taşıma işini sürdürmüştür. Venediklilerin bu ısrarları üzerine buğday kaçakçılığının önüne geçilmesi için pek çok emir çıkmıştır. Bu yönde özellikle XVI.yy belgelerinin sayısının artmasından da anlaşıldığı üzere bu alınan tedbirlerin yetersiz kaldığı görülmektedir. Kıyı bölgelerinde yaygın olarak yürütülen kaçak buğday ticaretine ilişkin belgelerde % 20 fiyat veren vurguncu Avrupalı armatörlere satmak üzere büyük miktarda buğday stoklandığı görülmektedir⁹⁵⁹.

Buğday kaçakçılığının önüne geçilmek üzere oldukça sıkı tedbirler alınmakta idi. Saray için buğday ya da başka ürün almaya gelen gemi reislerinin yükledikleri malı doğrudan İstanbul'a götürmeleri hususunda kendilerinden *yarar kefil* talep edilmekte idi⁹⁶⁰. Böylece aldıkları terekeyi İstanbul'dan başka yerlere götürüp satmaları engellenmiş olacaktı. Ayrıca gümrük eminlerine İstanbul'a mal getirecek reislerin gemilerine ne miktarda hangi ürünü yüklendiğini ayrıntılı olarak bir deftere kaydetmeleri ve bu defterleri bir ya da iki ayda bir kontrol etmeleri hususunda uyarılar yazılmakta idi⁹⁶¹. Bunun dışında buğdayın gemilere çuval ile değil dökülerek koyulması da bu tedbirlerden bir idi⁹⁶². Böylece denize açıldıktan sonra terekenin başka bir gemi ya da kayığa nakledilmesi zorlaşmış olacaktı.

Ülke dışına ihraç edilen ürünler yukarıda da bahsedildiği üzere buğdayla sınırlı değildir. Deri, yapağı ve kürk gibi hammaddelerin yanı sıra şarap ve kuru meyve gibi yiyecekler de ihraç edilen ürünler arasında idi. Rumeli'den gelen deri, kürk, yapağı gibi hammaddeler buğday ve diğer tarım ürünleri gibi Rodosçuk iskelesinden ihraç edilmekteydi. Venedikliler gibi Ceneviz ve Dubrovnikliler de Osmanlı limanları ile sıkı ticari ilişkiler içinde idiler. Sicil kayıtlarına nazaran Dubrovnik ve Ceneviz tüccârlarının Rodosçuk iskelesinden daha çok deri, yapağı, post ve kürk satın aldıkları tesbit edilmiştir.

Tekirdağ artalanında bölgenin en büyük pazarından biri olan Edirne Rumeli'de elde edilen buğday, deri ve yapağı gibi ticari metaların toplandığı bir ara merkezdi. Dubrovnikli tüccârlar Edirne ve civârından aldıkları mallarını kara yolu

⁹⁵⁹ Halil İnalcık, **Sosyal ve Ekonomik Tarihi I. Cilt**, çev. Halil Berktaş, İstanbul 2000, s.231.

⁹⁶⁰ RŞS. nr.1549, 68b.

⁹⁶¹ RŞS. nr. 1512, 65b.

⁹⁶² BOA. KK. nr.70, s. 451.

vasıtasıyla Rodosçuk'a iskelesine getirip buradaki mahzenlerde muhafaza ederek daha sonra gemilere yükleyip ardından tekrar mal almak üzere Edirne'ye dönmekteydiler. Edirne haricinde Rodosçuk'a yakın olan yerlerden de deri getirilmekte idi. Örneğin Çorlu kazâsında toplanan deriler de arabalarla Rodosçuk iskelesine getiriliyordu⁹⁶³. Rodosçuk limanı görüldüğü üzere uluslararası pazara açılan bir kapı işlevi görmekte idi.

Edirne- Dubrovnik arasında deri ticareti yapan tüccârların ticaret merkezi İstanbul idi. Tıpkı Venedik tüccârları gibi onların da Rodosçuk'ta vekilleri bulunuyordu. Bu tüccârlar bizzat kendileri ya da vekilleri aracılığı ile deri ya da diğer malları almak üzere İstanbul'dan deniz yoluyla Rodosçuk'a oradan kara yolu ile Rumeli'ye geçiyorlardı. Aşağıdaki örnekte satın alınan ürünlerin cinsi, miktarı ve ticareti yönlendirenlerin kimler olduğu ve bu ticari organizasyonun aktörlerini görmek açısından güzel bir örnektir.

XVI.yy'ın ikinci yarısında, Galata'da oturan Dubrovnikli Bernardo ve Gabriel b. Covan adlı kardeşler Edirne ve Dubrovnik arasında deri ticareti yapmaktadırlar. Bu tüccârlarından Bernardo, Edirne civarından aldığı 2658 adet sığır derisini Rodosçuk iskelesindeki İbrahim Paşa mahzenlerinde depolamış ve tekrar deri almak üzere Edirne'ye gitmiştir. Ancak mezkûr tüccârın Edirne'de hayatını kaybetmesi üzerine Rodosçuk iskelesinde depoladığı mallarına beytül-mâl emini tarafından el konulmuştur⁹⁶⁴. Bernardo'nun Rodosçuk'taki yasal temsilcisi İstapan, derileri teslim almaya geldiğinde beytül-mâl eminin muhalefetiyle karşılaşmışsa da uzun bir uğraştan sonra malları almayı başarmıştır. Teslim aldığı malları Bernardo'nun yasal varisi olan kardeşi Gabriel'e teslim etmek üzere şirketin Galata'da bulunan yetkilisi gelerek derileri teslim alıp Rodosçuk'tan malın transferini gerçekleştirmiştir⁹⁶⁵. Örnekten de anlaşılacağı üzere Dubrovnikli tüccârların

⁹⁶³ Rodosçuk'ta toplanan derilerin bir kısmı Çorlu kazâsından gelmekte idi. Rodosçuk Çorlu arasındaki ticari ağ örüntüsü eski çağlardan gelen bir ticari sistemin devamı niteliğinde idi. Rumeli ana kara yollarının Rodosçuk'a uzanan bağlantısı Çorlu üzerinden sağlanmakta idi. Çorlu'yu besleyen art alanların ürünleri uluslararası pazara açılan kapı olan Rodosçuk limanına gönderilmekte idi. Çorlu kazâsına tabi Kadioğlu nâm karyeden Ahmet b. Mehmet, ücretle 15 *kara sığırı* gönünü arabaya yükleyip Rodosçuk'a satmak üzere getirmiştir. **RŞS.** nr. 1522, 48a.

⁹⁶⁴ **RŞS.** nr.1514, 15a.

⁹⁶⁵ Beytül-mâl emini olan Mihal b. Kosta tüccâr Bernerdo'nun Dubrovnik Beyleri'ne borcu olduğunu, bu sebeple mallarına el konduğunu bildirmiştir. Ancak bunun üzerine tüccâr kardeşlerden hayatta olan Gabriel'in vekili olan Nikola, ölen Bernerdo'nun Dubrovnik Beyleri'ne borcu olmadığını ispatlayan

bu organizasyondaki merkezleri İstanbul'dur ve Rodosçuk'ta bir temsilci bu işi kendi adlarına yürütmektedir. Ancak herhangi bir olumsuz koşulda buradan olaya müdahale edilmektedir.

Bu hammaddenin ülke içinde kalması sağlanarak iç piyasaya hizmet etmesi gerekmekte ve bunun için çeşitli önlemler alınmakta idi. En belirginini derinin taşınması ve satışı esnasında konan vergiler idi. Yerli ve yabancı tüccârlara göre bu vergi miktarı değişiklik göstermekteydi. Rodosçuk piyasasında karasığır postu 45-50, susığır postu 80- 90, öküz postu 100-130-150 akça arasında alınıp satılmaktaydı⁹⁶⁶.

Tüccâr taifesinden taşradan araba ile gön gelip der-mahzen edilirse *araba bâcı* 8 akça alınmakta idi. Ancak gelen mal depolanmayıp satıldığı takdirde *araba bâcı* alınmayıp 40 akçada bir akça bâc alınmakta idi⁹⁶⁷. Tüccârlar bu tür vergileri vermemek için çoğu zaman getirdikleri malları gizlice satma yoluna gitmekte idiler. Musa adlı bir Yahudi tüccâr araba ile kasabaya gön getirmiş ve kendisinden bac-ı araba talep edildiğinde gön getirdiğini inkâr ederek böyle bir vergiyi ödemeyeceğini belirtmiştir. Ancak kasaba sakinlerinden birçok kişi adı geçen Yahudi tüccârın Venedikliler'e 1000 kıta gön sattığına tanık olduklarını söylemişlerdir⁹⁶⁸. Kasabada gerek deri gerekse başka memnû metarlarda olsun bu tür olaylara oldukça sık rastlanmakta idi.

Yine Rodosçuk bâc-ı siyah mukataasını tutan Hüseyin b. Abdullah, Otavyani b. Cerine adlı yabancı tüccârın 5-10 araba gön getirmesi karşısında bâc resmi talep etmiş ve çıkan anlaşmazlık sonunda ehl-i vukûfun cevabı ise bu tür durumlarda kasabaya gelen her araba başına 8 akça bâc-ı siyâh resmi alındığı yönünde olmuştur⁹⁶⁹. Bu ölçütün Rodosçuk iskelesine gön getiren tüm tüccârlar için genel geçer bir kural olduğu açıktır.

Rodosçuk' a gelen ürünlerin satışı esnasında uygulanacak vergi miktarları aşağıdaki gibidir.

belgeyi getirerek müsadere edilen 2658 adet *kara sığırtı* derisini Bernardo'nun yasal varisi olan kardeşi Gabriel'e intikal ettirmiştir, **RSS**. nr.1514, 63b.

⁹⁶⁶ **RSS**. nr. 1527, 70b.

⁹⁶⁷ Kaçak deri yükleyip giden bir tüccârın yakalanması sonrasında *bâcı* mukataaya tutan Cafer'in deriden alınan vergiler hususunda ehl-i vukûf Müslümanların görüşleri doğrultusunda bu minval üzere bâc alınageldiği ile ilgili kayıt. **RSS**. nr.1518, 49a.

⁹⁶⁸ Kasaba sakinlerinden Hüseyin b. Abdullah, Hasan b. Memi, Hasan b. Abdullah adı geçen Yahudi'nin Venediklilerle alış verişi yaptığını bildirmeleri üzerine bâc-ı siyah zabiti olan Beylerhan b. İbrahim'in talebi üzerine kaydolunmuştur. **RSS**. nr. 1518, 21a.

⁹⁶⁹ **RSS**. nr. 1515, 17a.

Ürün Cinsi	Satış Tarzı				
	Arabayla geldiğinde	Hemen Satıldığında	Depolandığında	Depolanmadan gemiye yüklendiğinde	Depolanıp satıldığında
Gön	Araba başına 8 akça bac-ı siyah alınır ⁹⁷⁰ .	Bâc-ı araba alınmaz, 40 akçada 1 akça alınır ⁹⁷¹ .	Bâc-ı araba 8 akça ⁹⁷²	İskeleden gemilere yüklendiğinde mîri için gümrük alınır ⁹⁷³ .	-
Hamr	Fıçı başına 12 akça alınır ⁹⁷⁴ .	-	-	-	-
Yapağı	-	-	-	Bâc ve resm-i kantar alınmaz mîri için gümrük alınır ⁹⁷⁵ .	Bâc alınmaz resm-i kantar alınır ⁹⁷⁶ .

Tablo- 35 Rodosçuk'ta Satılan Mallardan Alınan Vergi Miktarı

Rodosçuk İskele Gümrüğü

Gümrükler, devlete ait pek çok gelir kalemleri gibi iltizâm usûlüyle işletilmekte idi. Genel olarak üç yıllık periodlar halinde yüksek meblağlarla ihâle usûlüyle satışa sunulmakta ve en yüksek ücreti ödeyen mültezimde kalmaktaydı. İltizâm süresi devam ederken dahî daha yüksek teklifte bulunan başka bir mültezime verilebilmekteydi. Gümrük mukataası kendi içinde daha küçük birimlere bölünmekte böylece bazı yerel limanların kendine ait gümrük binaları oluşmakta idi. Dolayısıyla, imparatorluk, bir gümrük bölgeleri mozayikine bölünmekteydi. Her bölgede gümrük vergisi ödenmesi şarttı ve bunlardan her birinin ayrı kânûn ve yönetmelikleri, ayrı oranları olabiliyordu. Örneğin İstanbul Gümrük bölgesi Avrupa tarafında Karadeniz kıyısındaki Varna'dan Gelibolu yarımadasındaki Kilidülbahir veya Eceovası'na kadar kadar bütün liman ve iskeleleri kapsıyordu⁹⁷⁷.

⁹⁷⁰ RŞS. nr. 1518, 108a. ; RŞS. nr. 1515, 17a.

⁹⁷¹ RŞS. nr. 1518, 69a. ; RŞS. nr. 1518, 49a.

⁹⁷² RŞS. nr. 1518, 69a.

⁹⁷³ RŞS. nr. 1518, 53

⁹⁷⁴ RŞS. nr. 1518, 102a.

⁹⁷⁵ RŞS. nr. 1518, 50a

⁹⁷⁶ RŞS. nr. 1518, 50a.- 102a.

⁹⁷⁷ Halil İnalçık, **Sosyal ve Ekonomik Tarih I. Cilt**, s. 245.

Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla İstanbul'dan Gelibolu'ya kadar olan kısım aynı mukataa altında toplanmakta idi. Bu mukataa kalemi içinde Tekirdağ-Rodosçuk gümrüğü Galata, Ereğli ve Gelibolu ile birlikte İstanbul Gümrüğü'ne tabii idi.

Gümrük işletmeciliğinde Türklerle birlikte Yahudi cemaatinden kimselerin de oldukça etkin olduğu görülmektedir. Ayrıca asker taifesinden de bu göreve gelenlerin sayısı azımsanamazdı. Örneğin, İstanbul ve tevâbî (Galata, Ereğli, Gelibolu, Tekirdağ) gümrüğünü silahtarlar cemaatinden Ali uhdesine verildiğine dair padişah hükmü sureti Gelibolu, Tekirdağ, Ereğli kadılarına gönderilerek, bir önceki mültezim olan Cemaloğlu Ali'nin adamlarının adı geçen kazâ gümrüklerinden alınarak yerine yeni mültezim Ali'nin adamlarının atanması istenmiştir⁹⁷⁸. Bu tür memuriyet değişimlerinin ve atamaların *kadın*ın onayından geçmesi ve kadı hüccetinin verilmesi sonucu resmi atama gerçekleşmekteydi. Mültezim değişikliğinde, değişiklik tarihinden itibaren durumun kadıya intikâl etmesi arasındaki geçen zaman zarfında gümrükten elde edilen gelirin tasarruf ve tahsil hakkı yeni mültezimine ait olmaktaydı. Yeni mültezimin aradan geçen süre içinde toplanan geliri bir önceki mültezimden talep etmekteydi. Nitekim yukarıdaki mültezim değişikliğinde de uygulama aynı usûlde gerçekleşmiştir⁹⁷⁹.

Gümrüklerde ticari metadan alınacak olan gümrük vergileri *ad valorem* yani hükümet temsilcisinin yahut gümrük mülteziminin takdir ettiği değer üzerinden hesaplanırdı⁹⁸⁰. Ticari sistemi içinde Osmanlı tebasındaki Müslim ve Gayr-ı Müslimlerden farklı miktarlarda gümrük alındığı görülmektedir. Bu hususta Rodosçuk iskelesinde tüccâr taifesinden tahmîl ve ihrâc ettikleri metâdan şu miktarlarda gümrük alınmakta idi⁹⁸¹.

⁹⁷⁸ RŞS. nr. 1512, 48a.

⁹⁷⁹ RŞS. nr.1512, 48a.

⁹⁸⁰ Mübahat S. Kütükoğlu, "Gümrük", *DiA*, XIV, s. 263- 268; bu hususta Halep'teki Venedik konsolosunun mektubuna göre, 1596 yılında ithal edilen mallara gümrük binasında değer biçilirken yerel piyasa fiyatları üzerinden bu işlemin yapıldığı belirtilmektedir. Bkz. Halil İnalcık, *a.g.e.*, s.249.

⁹⁸¹ RŞS. nr. 1544, 24a.

Müslim / Gayr-ı Müslim	Gümrük oranı	
	Normal ticaret için	İstanbul iaşesi için ⁹⁸²
Müslümanlardan	%2	%1
Kâfir ve Yahudiden	%4	%3

Tablo- 36 Rodosçuk İskelesinde Alınan Gümrük Miktarı

Tekirdağ iskelesinde, üst düzey devlet adamlarına ait mal taşıyan gemilerden gümrük alınmamaktaydı. Bu gemilerin reisleri ya da adamlarının eline gümrükten muaf tutuldukları hususunda emr-i şerif verilmekte böylece gümrüklerden ücret ödmeden geçmeleri sağlanmaktaydı. Ancak bu muafiyetten faydalananların bunu kötüye kullanarak, aldıkları buğday ya da başka metalleri *deryaya bey etmemeleri* yani savaş halinde olunan devletlere satmamaları tenbih edilmekte idi⁹⁸³.

Osmanlı limanlarından ticaret yapan yabancı devletlerin ticaret esasları ve gümrükleri ahidnâmelerle belirlenmişti⁹⁸⁴. Gümrüğe tabi ticari emtianın gümrük vergisinin belirlenmesinde yukarıda da belirtildiği gibi *ad valorem* olarak hesaplanmakta idi. Ancak bazı devletlerin kapitülasyonlarla elde ettikleri imtiyazlar bu miktarın değişmesine neden olmakta idi. Bunda ticari emtianın cinsi ve miktarının da önemli ölçüde rol oynadığı anlaşılmaktadır⁹⁸⁵.

Rodosçuk ve sair yalılardan gön satın alan Dubrovnikli tüccârın ahidnâme uyarınca %2 gümrük vergisi vermesi uygun görülmüştü. Ancak mezkûr iskele reislerinin ahidnâmeye muhalif davranarak kendilerinden %5 gümrük talep edilmesinin şikâyet konusu olduğu görülmektedir. Bu hususta iskele eminleri uyarılarak 10.000 kıta göne kadar % 2, ziyâdesinde ise %5 gümrük alınması hususunda emir gönderilmiştir⁹⁸⁶. Rodosçuk gümrük emini Mustafa Bey 10.000 kıta gön yükleyen Dubrovnikli tüccârdan %5 gümrük talep etmiş ancak tüccâr ahidnâmede %2 olduğunu bildiren emr-i şerifi göstererek %2 üzerinden ödeme

⁹⁸² İstanbul iaşesi için bütün tüccârlardan %1 akça ref' olunmakta idi. RŞS. nr. 1544, 24a.

⁹⁸³ RŞS. nr.1512, 67a.

⁹⁸⁴ RŞS. nr. 1530, 98a.

⁹⁸⁵ RŞS. nr. 1533, 62a.

⁹⁸⁶ RŞS. nr. 1533, 62a.

yapmıştır⁹⁸⁷. Örneklerden, ahidnâme maddelerinin bu hususta kesin çizgiler çizmediği anlaşılmaktadır. Dubrovnikli tüccârların bir şekilde bu kuralı esnettikleri, 10.000 kıtanın üzerindeki alımların da %2 oranından gümrüklendirilmesini rica ettikleri ve bu talebin kabul edildiği görülmektedir. Duvrovnikli tüccâr 12.000 kıta gönü %2 gümrük oranıyla yüklemiştir. Zîrâ bu şekilde üç reis toplam 40.000 kıta gön yüklemeyi başarmışlardır⁹⁸⁸. Gön haricinde kumaş ve esbâb aldıkları takdirde ise %2 gümrük vermeleri kararlaştırılmıştır⁹⁸⁹.

Örnekten de anlaşılaçağı gibi ticari metanın miktarı vergilendirmede oldukça önemli yere sahipti. Gümrüğün haricinde yabancı tüccârlardan *dellâliye ücreti* de alınmakta idi⁹⁹⁰. Kayıtlardan anlaşıldığına göre Venedikli ve Dubrovnikli tüccârların bu uygulamadan pek de memnun olmadıkları söylenebilir. Venedikli tüccârlar bu hususta itiraz etmesine rağmen “*gümrük verenlerin dellâliye de verdikleri*” şeklinde çıkan kararlar iskele eminlerinin bu hususta esnek olmadıklarını göstermektedir. Ancak Venedikli tüccârlar bu konuda ısrar edilmesi halinde Silivri ya da başka iskelelerde yükleme yapacaklarını söyleyerek idarecileri tehdit etmekten geri kalmamışlardır⁹⁹¹. Yine aynı şekilde Dubrovnikli tüccârların da dellâliye ücreti vermemekte ısrar ettikleri anlaşılmaktadır⁹⁹².

Dubrovnikler, Osmanlı limanlarından deri alıyor dönüşte Osmanlı topraklarına çuka getiriyorlardı. Getirdikleri bu metayı ise her şehirde farklı gümrük oranlarında satmakta idiler. Dubrovnikliler’den İstanbul’da ve Galata’da sattıkları maldan %5 akça Edirne ve Bursa’da sattıklarından %3, bunların dışında yerlerde satarlarsa sattıkları metadan %2 akça gümrük alınmakta idi.

Bizans idaresinde küçük bir iskele olan Rodosçuk iskelesinin Osmanlı idaresinde uluslararası bir liman haline dönüştüğü açıkça görülmektedir. İskelenin bu fonksiyonu Rumeli demiryolunun faaliyete geçmesiyle birlikte sona ermiştir. Bu durum Kuzey Marmara sahilinde önemli bir liman olan Rodosçuk limanını yerel bir

⁹⁸⁷ RŞS. nr. 1530, 98a.

⁹⁸⁸ RŞS. nr.1530, 132b.

⁹⁸⁹ RŞS. nr. 1529, 9b.

⁹⁹⁰ Dellâliye ücreti alıcı ile satıcı arasında aracılık yapan kimsenin bu iş mukabilinde aldığı ücrettir. Fatih Kanunnâmesinde bu %1 nisbetinde tesbit edilmiştir. Bu oran farklı yerlerde farklı miktarlarda uygulanmakta idi. Yusuf Halaçoğlu, “Dellâl”, *DiA*, XIX, s. 145- 146; Ayrıca bkz. Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul 1983, s. 287.

⁹⁹¹ RŞS. nr.1530, 156a.

⁹⁹² RŞS. nr.1530, 119a.

liman haline getirmiştir. XVI.yy'da günde yüze yakın geminin yanaştığı Rodosçuk iskelesine 1870'lerde haftada ancak iki gemi geldiği anlaşılmaktadır⁹⁹³.



- Rumeli ve Anadolu yönünden
- Trablus-Şam, Mısır ve İzmir yönünden ulaşan ticari yollar

Görüntü: 2 - Rodosçuk Kasabasının Ticari Artalanı

⁹⁹³ Pazartesi ve Salı günleri olmak üzere haftanın iki günü İstanbul ve Tekirdağ arasında iki vapur yolcu, mal ve eşya getirip götürmekte idi. *Sâlnâme-i Vilâyet-i Edirne* (1308), s. 141.

IV. BÖLÜM

TEKİRDAĞ ARD ALANINDA YERLEŞME VE TOPRAK İDARESİ

A- Yerleşme ve Nüfus

1- Türk Yerleşimi Öncesinde Tekirdağ Kırsal Alan Yerleşmeleri

Şehrin dışında kalan ve kır iskân merkezleri diye tanımladığımız yerleşim birimleri ekonomisi tarıma dayalı olan yerleşimlerdir. Bu yerleşmelerde oturanlar kendi besin maddelerini kendileri üretirler ve ihtiyaç fazlasını da şehre satarak geçimlerini sağlarlar. Bu alışveriş esnasında, yaşadıkları yerlerde eksik olan ya da imal edilmeyen tüketim mallarını şehirdeki pazar ve alışveriş merkezlerinden karşılamaktaydılar. Kır yerleşmelerinin bazılarında san'at faaliyetleri görülmesine rağmen ihtisaslaşmış sanat ve meslekler daha çok şehirlere mahsus bir özellik olduğu bilinmektedir⁹⁹⁴.

Bilindiği üzere kırsal alanda en büyük yerleşme ünitesi köylerdir. Ancak köylerin yanı sıra neredeyse köylerle boy ölçüşecek büyüklükte çiftlikler de bulunmaktadır. Bu sıralamada çiftliklerden sonra kırsal alanda dikkat çeken yerleşmelerden biri de mezralardır. Mezralar, sâkinlerinin yaşadıkları toprakları terk etmeleriyle birlikte nüfusu kalmamış ve sadece tarım amaçlı kullanılan topraklar olarak adlandırılabilir. Kırsal alanda Osmanlı yerleşmelerini incelemeden önce kır yerleşiminin merkezlerinin Osmanlı öncesinde nereler olduğunu, Bizans döneminde köylerin hangi coğrafyada ve nerelerde kurulduklarını tesbit etmek yerinde olacaktır. Bu hususta tahrîr defterlerindeki küçük notlar ve sicil kayıtlarındaki ayrıntılı bilgiler, kırsal alandaki Bizans döneminden kalan köyler hakkında ipuçları vermektedir.

XV.yy'ın ikinci yarısında tutulmuş olan ilk defterde Banados yakınlarında bulunan *Nusretviranı* köyüne ait kayıtta “*kadimden kâfir ekermiş*” şeklinde bir ibâre bulunmaktadır. Anlaşılan o ki burası Osmanlı fethi esnasında Rumların meskûn olduğu bir yerleşmedir⁹⁹⁵. Yine Rodosçuk yakınlarında bulunan *Paşayığit* (Güvençli) köyünde XV.yy'ın ikinci yarısında köyün raiyyeti incelendiğinde 12 hâne 1 mücerred olmak üzere yaklaşık 60 kişilik bir Hıristiyan grubun bulunduğu

⁹⁹⁴ Bedriye Tolun Denker, *Yerleşme Coğrafyası*, s. 41.

⁹⁹⁵ BOA. TD. nr. s. 216.

görülmektedir⁹⁹⁶. Bunlar muhtemelen köyün eski sakinleri olmalıdır. XVI.yy'ın başlarına gelindiğinde köyde eski Rum nüfustan geriye kimse kalmadığı anlaşılmaktadır. Köy bu tarihte bir müslüman köyü olarak görülmektedir. Köyün sakinleri arasında İlyas veled-i Mihal adlı hâne sahibi ise Bizans döneminden kalan son ailelerden biri olup müslümanlığı seçmiş olmalıdır⁹⁹⁷. Eski Bizans köyü olduğu tahmin edilen köylerden biri de *Rumcalı* köyüdür. Adından da tahmin edileceği üzere buranın eski bir Rum köyü olduğu anlaşılmaktadır. Köyün nüfusu zamanla ya Müslümanlaşmış ya da köylerini terk ederek başka yerlere yerleşmiş olmalıdır ki köye sonradan başka bir isim verildiği görülmektedir. XV. yy'ın sonlarından itibaren köy Rumcalı ismiyle birlikte *Karaca Musalı* ya da *Karaca Musa* isimleriyle de anılmaya başlamıştır⁹⁹⁸. Nitekim TD 518 ve TD 651 defterlerde köyün iki ismi de zikredilmektedir. Yine Banados ve Rodosçuk arasında kalan kısımda Paşayiğit (Güvençli) köyünün hemen aşağısında bulunan *Büyük Yazır* köyünde akan derelerden birinin adının *Kilise Deresi* olması mânidârdır⁹⁹⁹. Bu köy de tahmin edileceği üzere Bizans döneminde meskûn bir köydür ve muhtemelen Osmanlı fethi esnasında boşalmış olduğu akla gelmektedir.

Kırsal alanda etnik ve dînî dönüşümü yansıtan en ilginç yerleşmelerden biri ise *Ahıryanlı* karyesidir¹⁰⁰⁰. Ahıryanlı karyesi XV.yy'ın ikinci yarısından itibaren mevcuttur. Ancak köyün isminden de anlaşılacağı üzere bu köyün daha önceden var olduğu açıktır. Rumeli'nin fethi esnasında Müslümanlığı seçenler daha sonra kendi dinleri olan Hristiyanlığa geri dönmüşlerdir. Bu şahıslar Türk ismi almış olmalarına rağmen Müslüman değillerdir. Bunların mürtedd ya da ahıryân olarak adlandırıldığı bilinmektedir¹⁰⁰¹.

⁹⁹⁶ BOA. MAD. nr. 35, s35, 47b.

⁹⁹⁷ BOA. TD. nr. 50, s. 204.

⁹⁹⁸ Sicil defterlerinde mezkûr köyün ismi Urumca Ali olarak da zikredilmektedir. RŞS. nr. 1551, 28a.

⁹⁹⁹ RŞS. nr. 1518, 42a.

¹⁰⁰⁰ BOA. MAD. nr. 35, vr. 45a.

¹⁰⁰¹ V.L.Ménage, 1960'larda bir çalışması esnasında ahıryân kelimesine dikkat çekerek kelimenin etimolojik yapısını incelemeye başlamış bir bilgiden yola çıkarak bu kelimenin Dobruca'da Türkler ayrıldıktan sonra Müslümanlıktan vazgeçenler manasında kullanıldığını görmüştür. Selçuknâme'nin Revan Köşkü nüshasında "Rumeli'nde kalanların soyu Sarı Saltuk fevt olduktan sonra mürtedd ve ahıryân oldular" ifadesi araştırmanın çıkış noktasını teşkil etmiştir. Konu hakkında diğer örnekler ve açıklama için bkz. V.L.Ménage, "On The Ottoman Word Ahıryân/Ahıryân", *Archivum Ottomanicum*, T. I, 1969, s. 197- 212.

Tekirdağ'ın en eski köylerinden olan Ahıryanlı köyünün Rumeli'nin fethini müteakiben yukarıda bahsi geçen gruplar tarafından kurulduğu anlaşılmaktadır. Bu köy daha önce Hıristiyan Rumlardan oluşuyor iken köyün sakinleri fetih sonrası tekrar eski dinlerine dönmüş olmalıdırlar. Ancak köyün isminin dışında köydeki bu dönüşümü ispatlayacak bir veri bulunmamaktadır. Bu dönüşüm bölgeye ait daha eski tahrîr defterlerinde bulunuyor olmalıdır.

Mevcut verilere nazaran köyler içinde sadece bir kaçında gayri Müslim halkının bulunduğu görülmektedir. Rumeli'nin fethi esnasında çoğu yerde halkın can güvenliği hususunda tanınan imtiyazlar bölgedeki Rum nüfusun varlığını korumasını sağlamış ancak fetih esnasında yaşanan askeri harekât sürecinde köylerdeki halkın çoğunun yakındaki kale, kasaba ve şehirlere kaçmış olabileceği düşünülmektedir¹⁰⁰². Bu sebeple fetih sonrasında Türk yerleşimi esnasında Rodosçuk yakınlarındaki köylerin haricinde bölgenin tamamen boş olduğu söylenebilir. Ancak kırsal alanda köylerin sayısının en fazla 6-7 köyle sınırlı olması burada tarım yapılmadığı anlamına gelmemelidir. Bizans döneminde kırsal alanda tarımsal faaliyetlerin yürütüldüğü en azından ekim ve hasat zamanlarında geçici yerleşmelerin kurulduğu akla gelmektedir. Zîrâ tarihîn her döneminde tahıl üretimi ile dikkati çeken bir bölgede zirâatin yapılmadığı ve zirâat alanında bir yaşamın olmadığı düşünülemez.

Tahrîr kayıtlarında Rodosçuk'a bağlı bir köy olarak kaydedilen Banados ise kırsal alanda farklı bir yapılanmanın merkezi olarak dikkat çekmektedir¹⁰⁰³. XVI.yy başlarında kıyıda önemli bir yerleşim merkezi olan Banados'un kırsal alanında tıpkı Rodosçuk kırsalında olduğu gibi Bizans döneminde köylerin bulunduğu tahmin edilmektedir. Ancak XV.yy'a ait ilk defterde Banados'un hemen arka kısmında bugün Işıklar (Ganos) dağının eteklerinden kuzeye doğru uzanan vadi boyunca Samedli, Avşar, Kaşıkçılı, Çanakçılı gibi Türk köylerinin bulunuyor olması, bölgenin fethi esnasında Banados kırsalında mevcut köy halkın Banados kalesine

¹⁰⁰² Rumeli fütuhâtı esnasında yerli halkın memleketlerini bırakarak kaçmaları sonucu yerlerine Türkler yerleştirilmiştir, bkz. M.Tayyib Gökbilgin. **a.g.e.** s.14- 15; Ayrıca Batı Anadolu'nun fethi esnasında benzer uygulama için, F.Emecen, **Manisa**, s.115.

¹⁰⁰³ Banados kayıtlarda köy olarak zikredilmesine rağmen XVI.yy başlarında 6 mahalleden oluşan küçük bir kasaba görünümündedir. Burası tamamen hıristiyanlardan kurulu bir yerleşim iken XVI.yy'ın başlarından itibaren müslümanların da yaşamaya başladığı görülmektedir. Banados hakkında bkz. I.Bölüm.

sığındıklarını akla getirmektedir. Böylece Türkmen grupları bölgeye geldiklerinde boş arâzî ya da köylerle karşılaştıkları ve bu vadede yeni yerleşmeler kurdukları anlaşılmaktadır. XVI.yy'ın ikinci yarısına kadar Banados civarında her hangi bir Gayr-ı Müslim yerleşiminin bulunmaması bu düşüncemizi desteklemektedir.

2- Kırsal Alanın Türkler Tarafından İskânı ve Köylerin Kurulması

Tekirdağ kazâsında Osmanlı öncesinde bölgede Gayr-ı Müslim halkın Rodosçuk ve Banados gibi merkezler hâriç tutulursa birkaç köyde ve şehre yakın bazı çiftliklerde meskûn olduğu tesbit edilmiştir. Rumeli'ye geçişle birlikte Osmanlı idarecileri bölgeyi şenlendirmek amacıyla Anadolu'daki Türk asâlet sınıfına mensup birçok aileyi Rumeli'de kendilerine verilen zengin topraklara yerleştirmeyi plânlamışlardır. Anadolu'dan Rumeli'ye muhacereti teşvik için askeri sınıf mensuplarının tüm akraba ve taallukatiyle geçecek olanlara yurtluk, toprak, tîmâr ve imtiyazlar verilerek bölgenin şenlendirmesi yoluna gidilmiştir¹⁰⁰⁴.

Bu plân dâhilinde Anadolu'nun çeşitli yerlerinden gelerek gaza hareketine katılan Türkmen beyleri, yanındaki adamlarıyla birlikte Anadolu'daki yaşam tarzlarına uygun bölgelere yerleşmişlerdir. İlk olarak Karesi vilâyetinden gruplar Gelibolu'dan geçerek bir müddet burada sâkin olduktan sonra Hayrabolu taraflarına gelerek gazâ hareketine devam etmişlerdir. Bölgenin fethi tamamlanıncaya kadar bu yerleşim hareketi belli aralıklarla devam etmiştir.

Kırsal alanın ana yerleşim merkezlerini köyler oluşturmaktadır. Tekirdağ kırsal alanında köylerin oluşumunun yaya ve müsellemler çiftlikleri ekseninde geliştiği ve zamanla buraların köy haline dönüştüğü anlaşılmaktadır. Osmanlı devletinin ilk maaşlı askerleri olan yaya ve müsellemler, avâriz-ı divâniye karşılığı sefere giden, sefer esnasında masraflarına karşılık günde bir akça alan, yarı askeri yarı sivil bir teşkilât idi. Ancak Yeniçeri teşkilâtının kurulmasından sonra yaya ve müsellemlerin maaşları kesilerek eyalet askerleri statüsüne tabi olmuşlardır¹⁰⁰⁵. Artık maaşlarına mukabil bir *çiftlik* tasarruf eden ve *avâriz-ı divaniyeye* karşılık bir hizmetle yükümlü

¹⁰⁰⁴ M.Tayyib Gökbilgin. **a.g.e.s.** 15.

¹⁰⁰⁵ Muzaffer Arıkan, "Yaya ve Müsellemlerde Toprak Tasarrufu", **Atatürk Konferansları**, VIII, 1975- 1976, Ankara 1983, s. 174- 201.

tutulan yaya ve müsellemler kendilerine tahsis edilen çiftliklerinde yarı askeri bir hayat sürmeye başlamıştır.

Bir yaya ve bir yamaktan meydana gelen üniteye *ocak* denilmekte olup aynı şekilde bir müsellemler ve bir yamaktan oluşan birim de yine ocak olarak tanımlanmakta idi. Tekirdağ müsellemleri, 1 müsellemler 2 çatal ve genelde sayıları 6-9 arasında değişen yamakların bulunduğu ocaklardan oluşmaktaydı¹⁰⁰⁶. Her ocak bir çiftliği temsil etmekteydi. Rumeli'ye geçişle birlikte zengin Rumeli toprakları Osmanlı ordusunun bir kolunu oluşturan yaya ve müsellemlere tevzî edilerek bu askeri gruplar ocaklar halinde diğer Tekirdağ kırsalında ve diğer Rumeli topraklarında yerleşmeye başladılar. Böylece kırsal alanın ana yapı ünitesi olan köylerin de ilk nüveleri oluşmuş oldu.

Tahrîr defterlerine nazaran Tekirdağ kırsalındaki köylerin çoğu, birkaç istisna hâriç tutulursa bölgenin fethinden sonra bu iskân politikası çevresinde Anadolu'nun çeşitli yerlerinden gelen Türkmen aşiret gruplarından oluşan yaya ve müsellemlerce meskûn edildiği anlaşılmaktadır. XV. yüzyıla ait ilk verilerden edindiğimiz bilgiler doğrultusunda fethi müteakiben Tekirdağ kırsal alanında Türkmenler tarafından neredeyse yüze yakın yeni yerleşmelerin kurulduğunu söylemek mümkündür.

Rumeli'ye geçişin hemen ardından kimlerin nerelere yerleştikleri hakkında dönemi anlatan tahrîrlerin mevcut olmayışı sıkıntı yaratmasına rağmen XV.yy'ın ikinci yarısı başlarına ait olan defter (*MAD 35*) bu hususta konuyu aydınlatacak verilere sahiptir. Tahrîr defterlerindeki köy isimleri incelendiğinde çoğunun öncelikle yaya ve müsellemlerin mensubu oldukları Türkmen gruplarından boy, kol ya da cemaatin isimlerini taşıdığı görülmektedir (*Kayı, Avşar, Kınık, Köpekli, Bıyıklı* vs.). Bazı köyler Türkmen gruplarının Anadolu coğrafyasında yaşadıkları yerin adından almıştır (*Karesili, Menteşeli* gibi) . Diğer geri kalan köylerin bir kısmı ise köyü ilk tasarruf eden toprak sahibinin (*Rodosçuk Kadısı'nın tasarruf ettiği Kadıköy* gibi) ya da ocak içinde *asıl eşen* (sefere giden) yaya ya da müsellemin isminden (*Yayabaşı*

¹⁰⁰⁶ Bu sayı teşkilâtın kuruluşundaki sayı ile oldukça büyük farklılıklar arz etmektedir. Teşkilâtın kurulduğu dönemde 1 yaya ya da müsellemler ve bir yamak bir ocağı temsil etmekte idi. Bu uygulama Rumeli'ye geçildikten sonra farklı bir yapıya dönüşmüştür. BOA. **MAD**. nr.35, vr. 39b-109b. Bu hususta ayrıca bkz. Muzaffer Arıkan, **a.g.m.**, s. 174- 201.

Kutluca'nın tasarruf ettiği Kutluca köyü) aldığı anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra coğrafi özelliklerden etkilenecek verilmiş köy isimleri de bulunmaktaydı (*Dereköy, Tepeköy gibi*).

Görüldüğü üzere XV.yy'ın sonlarında Tekirdağ kırsalında köylerin kurulduğu alanın boş olduğu ve buranın Türkler tarafından iskân edildiği açıktır. Yukarıda da bahsedildiği üzere eski Rum köyleri ancak Banados ve Rodosçuk yakınlarında bulunmakta idi. Ancak XVI.yy'ın ortalarında Banados'un kuzey taraflarında Ganos (Işıklar) Dağı eteklerinde bulunan vadide yeni yeni Rum köyleri kurulduğu görülmektedir. Ayvalıgöl, Işıklar ve Kumbağ yakınlarındaki Yeniköy bu zamanlarda kurulmuş köylerdir¹⁰⁰⁷. Bu köyler Teselya, Mora ve Batı Anadolu'dan göçüp gelen Rumlar tarafından kurulmuştur¹⁰⁰⁸.

XV. yy'dan ve XVI. yy'ın ortalarına kadar köylerin hangi nahiyelere ait olduğuna dair herhangi bir ayırım söz konusu değildir. Ancak XVI.yy'ın sonlarına doğru bu tür bir ayırımın olduğu görülmektedir. XVII.yy'da Tekirdağ kazâsının iki nâhiyesi olan Rodosçuk (Tekirdağ)¹⁰⁰⁹ ve İncik nâhiyelerine bağlı toplan 56 köy bulunmaktadır. Bu sayı XVI.yy'a ait köylerden az bir sayıdır. XVII.yy'da Rodosçuk ve İncik nâhiyelerine bağlı köyler Tablo-37'de gösterilmiştir.

Aşağıdaki tabloda *Hüsünlü, Yerbasan, Gündüzlü, Müsellem, Hacı ve Ortaca* gibi köylerin bulunduğu görülmektedir. Bu köylerin ismine ilk kez rastlanmakla birlikte sicil kayıtlarına nazaran mezkûr köylerin yeni kurulmuş köyler olmadığı anlaşılmaktadır. Bölgedeki komşu kazâlar arasında bulunan köylerin zaman zaman yakınındaki kazâlara bağlandığına dair sicil kayıtlarına sıkça rastlanmaktadır. Köyler bazen Tekirdağ bazen Çorlu bazen de Ereğli kazâlarına bağlanmakta idiler.

Yukarıda ismi geçen köyler (*Hüsünlü, Yerbasan, Gündüzlü, Müsellem, Hacı, Ortaca köyleri*) Tekirdağ'a kayıtlı görülmelerine rağmen XVII.yy'ın başlarında Çorlu kazâsına ait olduklarına dair kayıtlar mevcuttur¹⁰¹⁰. Yine

¹⁰⁰⁷ BOA. TD. nr 385, s. 26- 28; 394- 395.

¹⁰⁰⁸ RŞS. nr. 1512, 94; RŞS. nr. 1515, 1a.

¹⁰⁰⁹ Rodosçuk, Tekirdağ kazâsının ilk kadılık merkezi olması sebebiyle kayıtların çoğunda Tekirdağ ile birlikte anılmaktadır.

¹⁰¹⁰ RŞS. nr. 1549, 70a. Benzer bir durum Köpekli karyesi için de söz konusudur. XV.yy'da Tekirdağ'a bağlı olan Köpekli köyü, XVI.yy sonlarında Çorlu'ya bağlanmış, ancak XVII.yy'ın başlarında tekrar Tekirdağ'a ilhâk olunmuştur. RŞS. nr. 1549, 70a.

XVI.yy'da Çorlu kazâsına tâbi gözüken Çeşme köyü¹⁰¹¹ XVII. yy'ın sonlarında Ereğli kazâsına ait görülmektedir¹⁰¹².

Tekirdağ (Rodosçuk) ¹⁰¹³	İnecik
Avşar	Ağaç Halil
Bıyıklı	Ahmetçe
Büyük Banarlı	Avcılar
Büyük Karaevli	Dedecik
Büyük Karaevli	Deli Ahmet
Büyük Kılıçlı	Ferhadanlı
Çanakçı	Generli
Demirli	Ismailli
Dereköy	Kınıklı
Evkülü? (Üğülü)	Mehramlı [Muharremlı] ¹⁰¹⁴
Fakraoğlu	Nusret fakih
Gazioğlu	Oğuzlu
Gündüzlü	Osmanlı
Güvençli	Sametli
Hacı	Selçuk
Hüsünlü	Umurcu
Kadı	
Kara Halil	
Karahisarlı	
Karesili	
Kayı	
Köpekli	
Köse İlyas	
Küçük Banarlı	
Küçük Karacamurat	
Küçük Karaevli	
Küçük Kılıçlı	
Müsellem	
Naib	
Nuretli	
Ortaca	
Oruçbeyli	
Osmanlı	
Sarı İsmail	
Sekbanlı	
Sırt	
Yağcı	
Yayabaşı	
Yazır	
Yerbasan	

Tablo- 37 XVII.yy'da Tekirdağ Kırsal Alanında Köyler

¹⁰¹¹ RŞS. nr. 1549, 70a.

¹⁰¹² BOA. TD. nr. 816, 28.

¹⁰¹³ BOA. TD. nr. 816

¹⁰¹⁴ BOA. TD. nr. 816, s. 9

3- Kırsal Alanın Sâkinleri ve Nüfus

Osmanlı toplumu temelde iki gruba ayrılmaktadır. Birincisi *askerî* grup denilen ve görevi îcâbı vergiden muaf olan askerler, çeşitli devlet görevlileri ve ilmiyye sınıfı mensupları, ikincisi ise şehirli ve köylülerden oluşan reâyâ denilen vergi mükellefi gruplardır. Reâyâ grubu içinde şehirde yaşayanlar daha ziyade ticaret ve san'atla uğraşırken kırsal alanda yaşayanlar şehirliden farklı olarak toprağa bağlı bir hayat sürdürmektedirler. Kırsal alanın en önemli unsuru köyde meskûn olan hâne tabir olunan çiftçi ailelerdir. Ekonomisi tarıma dayalı toplumlarda çiftçi ailesi oldukça önemli bir yere sahiptir. Bir çift öküzü ve onun işleyebileceği kadar toprağı tapu rejimi kuralları dairesinde, tasarrufu altında bulunduran köylü ailesi, zirâî rejimin ana ünitesi olarak sistemin temelini oluşturmaktadır¹⁰¹⁵.

Köylü ailesi (*hâne*) tasarruf ettiği toprak miktarına göre kendi içinde bazı gruplara ayrılmaktadır. Bir çift öküzü ve onun işleyebileceği toprağa sahip olan aileye *çift hânesi* denilmekte idi. Ancak toplumda çiftlik tasarruf eden aileler yanında toprağını kaybetmiş topraksız aileler ya da yeterince toprağı olmayan aileler de bulunmaktaydı. Devlet, bu ailelere çift resmi sistemi içinde farklı statü vererek ayrı kalemlerde toplayıp ve vergi yükünü bunlar için toprak esasına göre değil emek kapasitesine göre belirlemektedir. Böylece vergi bakımından raiyyet rûsûmu sisteminde şöyle bir sıralama gerçekleşmektedir. İlk önce Hâne sahibi olanlar defterde *çift* olarak kaydedilmekle birlikte, çiftin yarısı kadar bir toprak miktarına sahip olanlar *nim çift* ve bundan daha az toprağa sahip olanlar da *bennâk* olarak kaydedilmişlerdir. *Bennâk*lerden sonra evli olmayan fakat bir gelir kaynağı üreten bekârlar yer almakta idi. Evli olmayan ve ailesiyle birlikte yaşayan bekâr erkekler defterlerde *mücerred* olarak kayıtlıdır. Bunlar iş gücü oluşturabilecek nitelikte olmaları sebebiyle raiyyet rûsûmuna tabi idiler. Bu grubun sonuncusu ise kocasının toprağını işleten dul kadınlardır ki bunlar bîve adıyla kaydolunmuşlardır.

XV. yy'a ait defterlerde Tekirdağ'da *mücerred* statüsünde olanlar için küçük anlamına gelen "*kiçi*" teriminin kullanıldığı görülmektedir. Bu ifade sadece XV.yy defterlerinde kullanılmış XVI. yy'ın başlarından sonra terk edildiği

¹⁰¹⁵ Halil İnalçık, "Köy, Köylü, İmparatorluk", V. Millerler Arası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, Tebliğler, Ankara 1990, s. 5

anlaşılmaktadır¹⁰¹⁶. Tekirdağ köylerinin çoğu müselleme toprağı olması sebebiyle mücerredler de bu toprak organizasyonu içinde müselleme reâyâsı olarak kaydedilip yamaklar içine dâhil edilmişlerdir. Bu durumda müselleme toprağında bulunan mücerredler vakti geldiğinde yamak olmaları gerektiğini belirtmek üzere “*yarıyacak yamak ola*” diye kaydedilmekte idiler¹⁰¹⁷. Eğer mücerred tîmâr toprağında ise “*yarayacak raiyyet ola*” diye ismin altına not düşülmekte idi¹⁰¹⁸. Bunun yanı sıra ilim tahsil edenler de *mekâtib* olarak kaydedilip mücerred statüsünde sayılmakla birlikte eğitimleri bittikten sonra bulundukları toprağın statüsüne göre *raiyyet* ya da *yamak* sayılmaları hususunda defterde kayıtlar bulunmaktadır¹⁰¹⁹.

Defterlerden anlaşıldığı kadarıyla 13 yaşına kadar olanlar *kiçi* olarak kaydedilmekte idi. Osmanlı köyünde Süleyman v. Dügüncü’nün 13 yaşında olduğu ve 4. yıl (14 yaşı kastedilmektedir) yamak olarak yazılması gerektiği hususunda bir kayıt bulunmaktadır¹⁰²⁰. İsmi altına “*kiçi*” ibaresi bulunanların “*yarıyacak yamak*” ya da “*raiyyet ola*” şeklinde bir not düşülmediği görülmektedir.

Anlaşılan o ki *kiçi* olarak kaydedilenler, eğer yamaklık yaşına yakın değiller ise sadece *kiçi* olarak kaydediliyorlardı. Fakat bunların içinden 10 yaşını geçenler potansiyel bir vergi ünitesi olarak görülüyor olmaları ki “*üç yıl sonra yamak ola*” ya da “*dört yıl sonra yamak ola*” diye ayrıca belirtilmekte idi. Görüldüğü üzere kırsal alanda kişiler 13- 14 yaşlarından sonra vergi yükümlüsü olarak görülmekte idi. Bu yaşın altındakileri ise ailelerinin bakımına muhtaç çocuklar olarak nitelendirebiliriz.

Yukarıda belirtilen ve bir vergi ünitesini temsil eden şahıslar bu sistem içinde belirlenen miktarlarda vergi vermekle yükümlü idiler. XVI.yy’da Tekirdağ’da bu oran *çift* için 24 akça, *bennâk* için 12 akça, *mücerred* için ise 6 akça olarak kayıtlı idi¹⁰²¹. Burada *bennâk*lerin ödediği vergiye bakıldığından bunların çift toprağının yarısı miktarında bir arâzîyi tasarruf ettiği söylenebilir.

¹⁰¹⁶ BOA. MAD. nr. 35, vr. 42b, 43a, 45a, 56a, 64a .

¹⁰¹⁷ BOA. MAD. nr. 35 vr.87a, 88a.

¹⁰¹⁸ Yayabaşı İsmail’in tîmârından olan Ahmedekli köyünde İnebeyi v. Halil adlı mücerred için bu kayıt tutulmuştur. BOA. MAD. nr. 35, vr. 86a. Yine aynı defterde başka bir kayıt, vr. 97b.

¹⁰¹⁹ BOA. TD. nr. 385, s.57.

¹⁰²⁰ BOA. TD. nr. 385, s.69.

¹⁰²¹ BOA. TD. nr. 385, s. 26-3 0.

Karye adedi	Hâne				Kiçi
	Çift	Bennak	Muaf		97
			Müsellem	Yamak	
86	969 ¹⁰²²	1421 ¹⁰²³	519	1299	

Tablo-38 XV.yy'da Tekirdağ Kırsal Alnında Nüfus

Tablodan da anlaşıldığı üzere XV. yy'da Tekirdağ kırsalının nüfusu 2390 hâne, 97 mücerreden ibaret idi. Bu da yaklaşık 12.000- 12.1000 kişiye tekabül etmektedir. Kazânın genç nüfusu ise 97 kişi olup bunların çok az bir kısmı aktif olarak tarım işleriyle meşgul olabilecek yaşta idi.

XV.yy'da Tekirdağ kırsalında arâzî müsellemler, tîmâr ve vakıf toprakları olmak üzere kısımlara ayrılmaktaydı. Kazâda 157 müsellemler ocağında yaklaşık 1818 hâne bulunduğu tesbit edilmektedir. Kırsal alanın toplam 2390 hâne olduğu düşünülürse köylerin çoğunda müsellemler raiyyeti olduğu açıkça görülmektedir. Buna göre köylerdeki 522 hâne tîmâr raiyyeti ve 25 hâne de vakıf reâyâsı statüsünde bulunmaktaydı.

Tîmâr köylerinde ilk defterde tîmâr sahibinin akrabalarının ve adamlarının büyük bir nüfusu teşkil ettiği görülmektedir. Bazı köylerin nüfusunun bir bölümünü sipâhinin *taallukatı* oluşturmakta idi. Kutluca¹⁰²⁴, Kulsalar Çiftliği¹⁰²⁵, Paşayiğit¹⁰²⁶, Melekler (Kocalı)¹⁰²⁷, Kınıklı¹⁰²⁸, Asilbeyli¹⁰²⁹ köylerinde toprağı tasarruf eden yayabaşlıların akraba ve adamları mezkûr köylerin nüfusunun bir kısmını teşkil ettiği anlaşılmaktadır.

XV.yy'da Tekirdağ kazâsı kırsalında oldukça kalabalık bir nüfusun olduğu görülmektedir. XVI.yy'ın sonlarına kadar bu nüfus yoğunluğunun devam ettiği söylenebilir. Tekirdağ kırsal alanının dahil edildiği XVI.yy'a ait elimizde dört defter

¹⁰²² Bu sayıya 10 hâne vakıf reâyâsı dâhil edilmiştir.

¹⁰²³ Bu sayıya 15 hâne vakıf reâyâsı dâhil edilmiştir.

¹⁰²⁴ BOA. MAD. nr.35, vr.39b.

¹⁰²⁵ BOA. MAD. nr.35, vr.44a.

¹⁰²⁶ BOA. MAD. nr.35, vr.47b.

¹⁰²⁷ BOA. MAD. nr.35, vr.67b.

¹⁰²⁸ BOA. MAD. nr.35, vr.75a.

¹⁰²⁹ BOA. MAD. nr.35, vr.86a.

bulunmaktadır. Ancak kazâ topraklarının tîmâr, müselleme, vakıf toprakları gibi farklı birimlere ayrılması sonucu mevcut defterler de bu doğrultuda tutulmuş defterler olup bütün köyleri kapsamamaktadır. Bu sebeple kesin nüfus verileri elde etmek mümkün olmamaktadır. XVI.yy defterleri içinden 1595 yılına ait defter birkaç vakıf karyesi hâriç hemen hemen bütün köyleri kapsadığından bu defter baz alınarak XVI.yy'da kırsal alan nüfus hesaplaması yapılabilmektedir.

Hâne	Mücerred	Muaf ¹⁰³⁰									
		Müselleme	Yamak	Yağcı	Eşkinici	Pir	İmam	Küreci	Sipâhi	Yeniçeri	Doğancı
2058	347	149	218	4	1	2	10	1	2	7	1

Tablo- 39 XVI. yy Sonlarında Tekirdağ Kırsal Alan Nüfusu

XVI.yy'da Tekirdağ kırsalında nüfus 2058 hâne, 347 mücerred olarak tesbit edilmiştir. Bu da yaklaşık olarak 10.600-10.650 kişiye tekabül etmektedir. Bu defterde 67 köy bulunmakla birlikte Işıklar, Yenice, Ayvalıgöl, gibi Gayr-ı Müslim köyler dahil değildir. Bu köylerin toplam nüfusu XVI.yy'ın ortalarında; Yenice 63 nefer, Ayvalıgöl 45 nefer, Işıklar ise 50 nefer olmak üzere toplam 158 hânedan mürekkeptir¹⁰³¹. XVI.yy sonlarında da yaklaşık olarak bu sayıda olduğu kabul edilirse kırsal alan nüfusunun 2216 hâne nüfusun olduğu kabul edilebilir. Böylece kazânın kırsal alan nüfusu yaklaşık XVI.yy sonlarında 11.450-11.500 kişi olduğu söylenebilir.

Görüldüğü üzere XV.yy ile XVI.yy'lar arasında geçen yüzyıla rağmen çok fazla bir nüfus farkı olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak XVI.yy ile XVII.yy'lar arasında oldukça büyük farkların olduğu açıkça görülmektedir. XVII. yy'ın sonlarında Tekirdağ kazâsı kırsal alanında 56 köy bulunduğu tesbit edilmektedir. Bu

¹⁰³⁰ Muaf gruplar tabloda bilgi amaçlı gösterilmiş olup gerçek hâne sayısı içinde kaydedimişlerdir.

¹⁰³¹ BOA. TD. nr. 385, s. 26- 27; 394- 395.

köylerdeki toplam nüfus ise 459 avâriz hânedir¹⁰³². Bu verilere göre XVII. yy'ın sonlarında nüfusun oldukça azaldığı görülmektedir.

XVII. yy'da ülkenin içinde bulunduğu ekonomik zorluklar ve ağırlaşan vergi oranları karşısında ezilen köylülerin topraklarını terk ederek şehirlere göç etmeye başladıkları bilinmektedir. Bunun yanı sıra veba gibi salgın hastalıklar neticesinde köylerin bazılarında nüfus kayıpları da yaşanmıştır. Ancak geçen süre içinde sayının bu derece azalması düşündürücüdür. Burada avâriz defterlerinin tutuluş maksatlarını göz önünde bulundurarak nüfus tahmininde bulunmak gerekmektedir. Avâriz defterlerindeki sayılar gerçek hâne sayısını yansıtmamaktadır. Bilindiği üzere avâriz defterleri belirli yükümlülükleri yerine getirmesi gereken şahısların kaydedildiği defterlerdir. Bu sebeple XVI.yy'daki gibi gerçek hâne sayısını yansıtmamaktadır dolayısıyla bu defterler yükümlülükle ilgisi bulunan şahısların kaydedildiği defterler olarak algılanmalıdır.

B- Kırsal Alanda Toprak İdaresi ve Tarım Alanları

1- Toprak Tasarruf Şekilleri

Osmanlı Devleti'nde arâzi; mîri, vakıf ve mülk olmak üzere üç ana gruptan oluşmaktaydı. Birlikte bunlardan mîri arâzi de kendi içinde hâs, zeâmet ve tîmar olmak üzere üç kısma ayrılmaktaydı. XV.yy'da Tekirdağ'da sadece İnebazarı (İnecik) Çirmen Sancak Beyi hasları arasında bulunmakta idi¹⁰³³. Diğer geri kalan topraklar ise yayabaşı tîmârı ve müsellemler toprakları ile vakıf ve mülklere tahsis edilmişti.

Köylerin içinden *Kadı* köyün Tekirdağ kadısına tîmâr olarak verildiği görülmektedir. Kadılara görevleri karşılığında devlet tarafından her hangi bir maaş verilememekte, kadılar baktıkları dava başına ücret almakta idiler. Ancak ilk dönemlerde kadıların maaşlı devlet görevlileri olduğu anlaşılmaktadır. Örnekten de anlaşılacağı üzere vazifesi karşılığında Kadı köyü *Tekirdağ Kadısı'na* tîmâr olarak verilmiştir¹⁰³⁴. Köylerden bazılarında; Fahreddinli, Paşayiğit, Güvençli, İkizli,

¹⁰³² BOA. TD. nr. 816, s. 7- 29.

¹⁰³³ BOA. MAD. nr. 35, vr. 1b-3b

¹⁰³⁴ BOA. MAD. nr. 35, vr. 107a.

Osmanlı ve Hoca Ali köylerinin bir kısım arâzîlerinin *Defterdâr* tasarrufunda olduğu görülmektedir.

Tîmâr toprakları	Tîmâr sahibi
Kutluca	Yayabaşı Mustafa
Umur	Yayabaşı Mustafa v. Kutlaca
Çiftlik-ı Kul Salar	Ali ve Hamza
Paşayığit	Ali Ve Hamza ve Bali, Evlad-ı Mehmet
Kara Halil	Ali Ve Hamza ve Bali, Evlad-ı Mehmet
Sekbanlı	Yusufhan v. Budak
Küçük Süleyman	Yusufhan v. Budak
Ali Bey	Yusufhan v. Budak
Çanakçılı	Yayabaşı Ali
Dumanlı	Yayabaşı Ali
Bıyık Ali	Yayabaşı Umur v. Sebetçi
Hoca Bayezid	Yayabaşı Kasım v. Mehmet ,
Melekler (Kocalar)	Yayabaşı Hoca Bali Ve Yusuf Birader-i O.
Esenli	Yayabaşı İsmail v. Seferşah
Osmanlı	Yayabaşı Hoca Bali ve Yusuf Birader-i O.
Kınıklı	Yayabaşı Mustafa v. İlyas
Çayırköy	Yayabaşı Mustafa v. İlyas
Nusretli	Yayabaşı Mustafa v. İlyas
Kara Musalı	Yayabaşı Evrenos v. Karaca
Rahmanlı	Yayabaşı Evrenos v. Karaca
Seğitli	Yayabaşı Evrenos v. Karaca
Asilbeyli	Yayabaşı Murat v. Ali Naib
Ahmedekli	Yayabaşı İsmail Gulam-ı Mir
Selçuk (Sarı hocalı)	Yayabaşı İsmail Gulam-ıMir
Ahmedekli	Yayabaşı İsmail Gulam-ı Mir
Fahreddinli	Yayabaşı Momi v. Rumbey
Osmanlı	Yayabaşı Momi v. Rumbey'in
Paşayığit	Yayabaşı Momi v. Rumbey
Demircili	Yayabaşı Momi v. Rumbey
Güvençli	Yayabaşı Momi v. Rumbey
İkizli	Yayabaşı Momi v. Rumbey
Fahreddinli	Abdi Çavuş Defterdar-ı Türk Kemal
Paşayığit	Abdi Çavuş Defterdar-ı Türk Kemal
İkizli	Abdi Çavuş Defterdar-ı Türk Kemal
Güvençli	Abdi Çavuş Defterdar-ı Türk Kemal
Osmanlı	Abdi Çavuş Defterdar-ı Türk Kemal
Hoca Ali	Abdi Çavuş Defterdar-ı Türk Kemal
Kurt Kocalı	Yayabaşı Ali v. Hamza
Kurt Kocalar	Ağay-ı Ebna-i Sipâhiyan
?	Yayabaşı Ali v. Hamza ve Yusuf Biraderzâde O.
Karaca Murat	Tîmâr Yayabaşı Umur v. Paşayığit
Kayı Halil	Murat ve Karındaşı Mustafa Evlâd-ı Oğulpaşa
Karağı Halil	Yayabaşı Hacı v. Yakub
Fakraoğlu	Yayabaşı Hacı v. Yakub
Kadı	Tîmâr Mevlana Tekirdağ Kadısı

Tablo- 40 XV.yy'da Tekirdağ Kazâsı Kırsal Alanında Toprak Tasarrufu

Yukarıdaki tablodan da anlaşıldığı üzere bu iki tîmâr sahibi hâriç tutulursa kazâdaki tîmâr arâzîlerinin çoğunlukla aktif olarak askerlik hizmeti yapanların tasarrufunda olduğu açıkça gözükmektedir. Ancak XVI.yy'ın sonlarında bu durumun yavaş yavaş değiştiği anlaşılmaktadır.

XVII.yy'da köyler ya üst düzey devlet görevlilerine tîmâr olarak verilmiş ya da vakıflara ayrılmıştır. XVI.yy'ın sonlarına ait olan defterde çoğu köylerin kimler tarafından ne şekilde tasarruf edildiği tam olarak kaydedilmemiştir. Ancak Bazı köylerin Ser-çakırcıyân (Selçuk, Kınıklı, Fahreddinli köyleri), bazdâr (Oruçbeyli, Yazır-ı büzürk köyleri) gibi padişahın av esnasında kullandığı kuşları yetiştirmekle görevli kişilere arpalık olarak verildiği dikkat çekmektedir¹⁰³⁵. Ayrıca bunun yanı sıra Müstahfizân-ı Gelibolu (Kadı köyü), Ser-topçuyân (Asilbeyli köyü) gibi vazifelilere de tîmâr olarak verildiği kayıtlıdır. Ancak bu defterde vakıflara ait hiçbir bilgi bulunmamaktadır.

Kırsal alanda toprakların bir kısmı vakıf arâzîleri olarak tevzî edildiği görülmektedir. Vakıf arâzîleri vakfedenin tayin ettiği şartlar dâhilinde, daima ailenin ancak bazı mümessillerinin istifade edebileceği bir şekilde bütün olarak kalması koşuluyla vakfedilmiştir. XV.yy'da çok fazla vakıf arâzîsi bulunmamakla birlikte mevcut olanların ise çiftlik gibi küçük arâzîler olduğu anlaşılmaktadır. Kazâdaki vakıf arâzîleri aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tasarruf edieln arâzî	Hangi vakfa ait olduğu
Dereköy	Vakf-ı Kasım Fakih
Çiftlik-i Kamer Kaba Ağaç	Vakf-ı İdris Fakih
Çiftlik (Danişmend Halil Yeri)	Vakf-ı Hayrettin
Çiftlik-i Ahi Mihal Çiftliği	Vakf-ı Evrenos

Tablo- 41 XV.yy'da Tekirdağ Kırsal Alanında Vakıf Arâzîleri

XVI. yy'da kırsal alanda vakıf toprakları bulunduğu dair bir bilgi bulunmamaktadır. Bu durum defterlerin ayrı ayrı tutulmuş olmasından kaynaklanıyor

¹⁰³⁵ BOA. TD. nr. 651, s. 279- 475.

olmalıdır. Ancak XVII.yy sonlarında tutulmuş defterlerde Rodosçuk’a bağlı birçok köyün çeşitli vakıflara tahsis edildiği görülmektedir. Bu köylerden Gazioğlu, Gündüzlü, Yerebasan karyelerinin *Vâlîde Sultân* (Üsküdar) vakfına ait olduğu kayıtlıdır¹⁰³⁶. Yağcı, Karağı Halil¹⁰³⁷ köyleri ile Yeniköy (Ayvalı)¹⁰³⁸ köyleri ise *Sultân Süleyman* vakfından idi. Nusretli ve Yayabaşı¹⁰³⁹ ile Işıklar köyleri *Sultân Selim Han* evkafından idi.¹⁰⁴⁰ Oruçbeyli¹⁰⁴¹ köyü ve Nusret Fakih¹⁰⁴² köyleri de İncik’teki Umur Bey Câmîi vakfına ait köyler olarak kayıtlıdır. Görüldüğü üzere XVII. yy’da çok fazla sayıda köyün gelirinin vakfa tahsis edildiği anlaşılmaktadır.

2- Tarım Alanları

Tekirdağ kırsal alanında tasarruf edilen topraklar, ülkenin genelinde olduğu gibi arâzînin büyüklüğü ve tasarruf ediliş şekline göre gruplara ayrılmaktaydı. Ülke genelinde kırsal alanda toprağın temel birim ölçüsü “*çiftlik*” olup kelime anlamı, iki öküz tarafından sürülebilecek büyüklükteki toprak parçası anlamına gelmektedir¹⁰⁴³. Çiftlik kelimesi bazen *-lik* eki almaksızın sadece *çift* olarak da kullanılmaktadır. Tekirdağ kırsal alanındaki zirâat sahaları göz önünde bulundurulduğunda kazâ geneli için birim alan olarak ikinci tanımı yani çift terimini kullanmak uygun olacaktır. Zîrâ kazâ genelinde özellikle içinde pek çok *çift* arâzîsi bulunan *çiftlik*ler mevcuttur ki bu sebeple çift ve çiftlik kavramları birbirine karıştırılmamalı ve birbirinin yerine kullanılmamalıdır.

Kırsal kesimde zirâat sahaları olarak bilinen *çiftlik* arâzîsi bölgedeki toprağın verimliliği, iklim ve coğrafi koşullarına göre *a’lâ*, *evsât* ve *ednâ* olmak üzere kategorilere ayrılmış olup, bu oran Çirmen sancağına yakınlığı göz önünde bulundurulan Silistre sancağında 90- 80 dönüm *a’lâ*, 110-120 dönüm *evsât* ve 130-

¹⁰³⁶ BOA. TD. nr. 816, s.3- 6.

¹⁰³⁷ BOA. TD. nr. 816, s.5- 6.

¹⁰³⁸ BOA. TD. nr. 816, s. 11

¹⁰³⁹ BOA. TD. nr. 816, s.7- 8.

¹⁰⁴⁰ BOA. TD. nr. 816, s.11.

¹⁰⁴¹ BOA. TD. nr. 816, s.9.

¹⁰⁴² BOA. TD. nr. 816, s.29.

¹⁰⁴³ Çiftlik terimi kökü Farsça *cuft* (öküz) olup, Türkçe *-lik* ekiyle birlikte Türkçe söyleyişle çiftlik olarak literatürde yerini almıştır. Çiftlik kavramı için bkz. Halil İnalcık, “Çiftlik”, *DiA*, XVIII, s. 313-314.

140 dönüm yer ise ednâ olarak vasıflandırılmıştır¹⁰⁴⁴. Aynı hususta Saruhan kazâsında 70 dönüm âlâ, 100 dönüm evsât ve 150 dönümlük arâzî ednâ olarak belirlenmiştir¹⁰⁴⁵.

Yukarıda da izah edildiği üzere *çiftlik* diye adlandırılan arâzîler klasik çiftlik tanımına uymayan, içinde bir ve birden fazla *çift* arâzîsi bulunan tarım alanları olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin kazânın ikinci ana yerleşim merkezi olan İneçik sınırları dâhilindeki Hayreddin veled-i İsa vakfına ait evlâtlık vakıf olan *Ahi Mihal çiftliği*, 5 adet *çift* ve 2 adet *nim-çift* gibi farklı ölçülerde arâzîden oluşmaktadır¹⁰⁴⁶. Kırk Yılan köyünde, Doğancı Ferhad tîmârından olan *çiftlikte* de benzer bir durum söz konusudur.¹⁰⁴⁷ Bu *çiftlikte* de 1 adet 2 *çift* ve 2 adet 1 *çift* miktarında olmak üzere toplan 3 *çift* arâzîde zirâat yapılmaktadır. Kazâdaki toprak verimliliği dikkate alındığında bir çift miktarı arâzînin yaklaşık 80 dönüm olduğu hesaplanırsa mezkûr çiftliklerden birincisi 480 ikincisi ise 320 dönümlük arâzîleri kaplayan *çiftlikler* olduğu görülür. Örneklerden de görüldüğü üzere *çift* ve *çiftlik* arâzîler birbirinden oldukça farklı toprak birimlerini tanımlamaktadır.

Köylerde, reâyânın yanı sıra “*hâriçten ekenler*” ya da “*hâriç raiyyet*” diye tanımlanan köy halkından olmayıp köyün bir kısım arâzîsinde zirâat yapanlar bulunmaktaydı¹⁰⁴⁸. Hâriç raiyyet tarafından tasarruf edilen arâzîler ise XVI.yy’ın ortalarına ait defterde “*derdest*” ve *çiftlik* olarak kayıtlıdır. Derdest arâzîler, *nim-çift*, *bir çift*, *bir buçuk* veya *iki çift hatta üç*, *üç buçuk* çift miktarı büyüklüğünde arâzîleri ifade etmekte idi. Örneğin 1550- 1553 yılları arasında hazırlanan tahrîr defterine nazaran Kınıklı Köyü’nde üç buçuk çift miktar (ج ج ج)¹⁰⁴⁹, Karacalı köyünde iki çift (ج ج)¹⁰⁵⁰, Selçuk (Sarı Savcılı) köyünde çift (ج)¹⁰⁵¹ ve nim çift (نم) miktarında *derdest* arâzîler olduğu görülmektedir.

¹⁰⁴⁴ Ö.Lütfi Barkan, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Zirâi Ekonominin Hukûki ve Mâli Esasları**, İstanbul, 1943, s. 273- 277.

¹⁰⁴⁵ Feridun M. Emecen, **Manisa**, s. 223; Kuzey Karadeniz sahilinde Ordu kazâsında *has* yerden 80, *vasat* yerden 100, *ednâ* yerden ise 130 dönüm bir çift olarak kabul edilmiştir. Bahaeddin Yediyıldız, **Ordu Kazâsı Sosyal Tarihi**, Ankara 1985, s. 151 (Ek I kısmı)

¹⁰⁴⁶ BOA. TD. nr.385, s. 391

¹⁰⁴⁷ BOA. TD. nr. 385, s.278; *çiftlik*, tîmâr-ı Doğancı Ferhad

¹⁰⁴⁸ Oktay Özel, XV.ve XVI.yy’da Osmanlı Toplumunda “Hâriç Raiyyet”, **Türk Dünyası Araştırmaları** , S.43, Ağustos 1986, s. 159-160.

¹⁰⁴⁹ BOA. TD. nr. 385, s. 258.

¹⁰⁵⁰ BOA. TD. nr. 385, s. 265.

¹⁰⁵¹ BOA. TD. nr. 385, s. 263.

Köylerin bir kısmında *derdest* arâzîlerin yanı sıra bir kaç zemîn, bir çift veya nim çift miktarı büyüklüğünde *çiftlikler* de bulunmakta idi. *Osmanlı* adlı karyede iki zemînden oluşan bir çiftlik¹⁰⁵² bulunmaktayken, Esenli karyesinde bir *çift* ve Karağı Halil Karyesi'nde de *nim-çift* miktarında çiftlikler mevcuttu¹⁰⁵³.

Yukarıda da bahsedildiği üzere hâriç raiyyet tarafından tasarruf edilen arâzîleri işaret etmek üzere *derdest* ve *çiftlik* terimleri birlikte kullanılmakta iken bu tür arâzîlerin XVI.yy'ın sonlarına doğru sadece *çiftlik* ibaresi ile kaydedilmiş oldukları görülmektedir ve bu uygulama XVI.yy'ın sonuna kadar bu şekilde devam etmiştir. 1572 yılına ait tahrîr defterinde bu tür çiftliklerin sayısı 140 olup bir önceki tahrîre göre oldukça arttığı tesbit edilmektedir¹⁰⁵⁴. 1590'da yapılan sayıma göre ise kazâdaki çiftliklerin sayısının 202 olduğu ve kazâ genelinde yaygınlaştığı anlaşılmaktadır ki aşağıdaki tabloda bu durum net bir şekilde ortaya çıkmaktadır¹⁰⁵⁵.

¹⁰⁵² BOA. TD. nr. 385, s. 265.

¹⁰⁵³ BOA. TD. nr. 385, s. 265. - 270.

¹⁰⁵⁴ BOA. TD. nr. 521, s. 240- 501.

¹⁰⁵⁵ BOA. TD. nr. 651, s. 380- 479.

Tablo- 42 XVI.yy’da Hâriç Raiyyet Tarafından Tasarrûf Edilen Arâzi Miktârı

Karye	1572							1595						
	4 çift	3,5 çift	3 çift	2 çift	1,5 çift	1 çift	nim çift	4 çift	3,5 çift	3 çift	2 çift	1,5 çift	1çift	nim çift
Aheryanlı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Ahmedekli	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	5	-
Ahmetçe	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Avşar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-
Bekirdanlı	-	-	-	-	-	5	5	-	-	-	-	-	-	-
Bezirganlı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	6	4
Bıyıkali	-	-	-	1	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-
Çanakçı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
Çayır ¹⁰⁵⁶	-	-	-	1	-	2	4	-	-	-	2	-	1	2
Dereköy	-	-	-	-	-	2	1	-	-	-	-	-	-	-
Dedecikli	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	2	7	1
Demircili	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	7
Dumanlı	-	-	-	1	-	7	2	-	-	-	-	-	2	1
Emir isa	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	8	1
Esenli	-	-	-	-	1	6	1	-	-	-	-	-	-	-
Fahreddinli	-	-	-	-	-	-	4	-	-	-	2	-	7	-
Fakraoğlu	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	1	1	-
Hamzaca	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-
Hocabayezid	-	-	-	1	2	13	4	-	-	-	-	-	-	-
Kadı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Kalaycı	-	-	1	2	-	3	3	-	-	1	2	-	4	3
Kara Sevindik	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	3
Karacalı	-	-	-	2	1	13	1	-	-	-	-	4	4	-
Karaevli	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1	13	1
Karamusa	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-
Karesili	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-

¹⁰⁵⁶ Halkı perâkende olup etrafında zirâat edenler öşürlerini ve resm-i zemînlerini sahib-i arza eda ederler deyü mukayyedir, BOA. TD. nr. 651, s. 462

Kaşıkcı Ahmet	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Kılıçlı Büyük	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7
Kınıklı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	5	2	-
Kırkıylan	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
Kışlakçılı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	1
Kulsalar	-	-	-	1	-	4	-	-	-	-	-	-	2	6
Küçük Karaca Murat	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	1
Küçük Kılıçlı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-
Maslak şeyh	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1	-
Naib ishak	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Nusretli	-	-	-	-	1	3	1	-	-	-	-	-	-	-
Nusretviranı	-	-	-	2	1	11	3	-	-	-	-	-	-	-
Ortaca	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	8	6
Oruçbeyli	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	3	-
Osmanlı	-	-	-	-	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-
Paşayiğit	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	1
Recepköy	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
Rumcalı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-
Selçuklu	-	-	-	-	-	4	-	-	-	-	1	-	-	1
Sultanşah	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1
Şaraphanlı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
Uğurlu	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Urulmuş	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Yağcı	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1

XVI.yy'ın sonlarına doğru kazâdaki müsellemler ocaklarının çoğu mensûh olup müsellemlerin başka ocaklara kaydedildiği bilinmektedir¹⁰⁵⁷. Özellikle 1590'larda bu uygulamanın hemen hemen kazâdaki müsellemler ocağı bulunan bütün köylerde uygulandığı göz önünde bulundurulursa, müsellemler çiftliklerinin mensûh olmasıyla köylerde hâriç raiyyet tarafından işletilen çiftliklerin sayısındaki artış arasında bir bağlantının olup olmadığı aklı gelmektedir. Ancak yapılan tetkikler neticesinde mensûh müsellemler çiftliklerinin bulunduğu köylerle, çiftliklerin yoğun olduğu köylerin eşleşmediği görülmüştür.

XVI.yy'ın sonunda bazı köyler köy statüsünde olmalarına rağmen nüfussuzlaşarak neredeyse sadece çiftliklerden ibaret büyük arâziler haline gelmiştir. Bekirdanlı¹⁰⁵⁸, Çayır¹⁰⁵⁹, Hamzaca¹⁰⁶⁰ ve Kışlakçılı gibi köyler artık nüfus olmayan ve büyük çiftliklerin bulunduğu köyler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çiftlikler, genelde nüfusun azaldığı köylerde ortaya çıkmalarına rağmen Tekirdağ köylerinde bu durum ancak birkaç köy için söz konusudur. Bahsi geçtiği üzere Çayırköy ve Bekirdanlı köylerinin halkı perâkende olup köydeki topraklar hâriçten gelenler tarafından işletilmekte idi. Ancak köylerin bazılarında büyük bir nüfus potansiyeli olmasına rağmen çiftlik sayısının da fazla olduğu görülmektedir. Bu durum şüphesiz zirâat edilen toprağın verimliliği ve ekilebilir arâzînin genişliği ile ilgili bir durumdur. XVI.yy'da çiftliklerin ortaya çıkışı kazâ genelinde nüfusun azalması sonucu ya da ekilebilir arâzînin genişliği ile alakalı bir durum olduğu söylenebilir

Derdest arâzî ve çiftliklerin, hâriç raiyyet tarafından işletilmekte olduğuna yukarıda değinilmişti. Bu grubun yarıya yakını sıradan reâyâ olmakla birlikte diğer kısmı da sipâhi, sipâhizâde, yeniçeri, kethüda gibi muaf zümrelerden oluşmakta idi. Örneğin Dereköy'de dört derdest arâzînin tümü yeniçeri elinde idi¹⁰⁶¹. Karaca Murat karyesinde ise sekiz çiftlikten beşi çavuş, yeniçeri ve sipâhi tarafından tasarruf

¹⁰⁵⁷ Kayı, Avşar, Karahisarlı, v.s. kazâdaki köylerin çoğunda müsellemler ocakları lağv edilerek müsellemleri başka ocaklara kaydolunmuştur, kazâdaki bu süreci takip etmek üzere BOA. TD. nr.651, s. 387.- 389.- 395. ve diğer sayfalara bakılabilir.

¹⁰⁵⁸ BOA. TD. nr. 651, s. 447.

¹⁰⁵⁹ Perakende, s. 462

¹⁰⁶⁰ Hâlî, Hâriçten zirâat ederler, BOA. TD. nr. 651, s. 457.

¹⁰⁶¹ BOA. TD. nr. 385, s. 263

edilmekte idi¹⁰⁶². Yine Karağihalil köyünde 13 çiftlikten 5'i yeniçeri ve sipâhinin tasarrufunda idi¹⁰⁶³. Bunun yanı sıra köy halkı ya da başka köylerde yaşayan reâyâ tarafından da bu çiftlikler işletilmekte idi. Karamusa köyündeki çiftlikler köy halkı tarafından işletilmekteyken¹⁰⁶⁴ Karacalı köyündeki çiftliklerin bir kısmı Osmanlı köyünden ve İncelik'ten gelenler tarafından tasarruf edilmekte idi¹⁰⁶⁵. Yine Dumanlı köyündeki çiftliklerin bir kısmı da Kılıçlı ve Güvençli köyünden gelenler tarafından ekilmekte idi¹⁰⁶⁶.

H â s s a ç i f t l i k l e r

Kazâda hâriç raiyyet tarafından tasarruf edilen çiftliklerin yanı sıra doğrudan sipâhiye kayıtlı *hâssa çiftlikler* de bulunmaktaydı. Hâssa çiftlikleri, bilhassa sipâhi tarafından doğrudan doğruya işletilmekte olup sipâhi ve aile efrâdı toprak işleriyle meşgul olmak istemedikleri takdirde sipâhi tarafından kiraya verilebilmekteydi. Ancak sipâhinin hâssa çiftliğini satması gibi bir durum söz konusu olmayıp böyle bir satış vaki ise toprağın yeni sipâhisi satış işlemini feshedebilmekte idi¹⁰⁶⁷.

XV.yy'ın ikinci yarısında kazâyâ ait defterlerde köylerde hâssa çiftliklerin mevcut olduğu görülmektedir. *Hoca Bayezid*, *Hoca Ali*, *Karaca Murat*, *Karağ Halil*, *Generli (Malkoç)*, *Kurtkocalı (Pınarbeyli/Yağcı)*, *Melikler* gibi köylerde birer hâssa çiftlik bulunmaktayken *Nusretviranı* köyünde ise iki hâssa çiftlik bulunmakta idi¹⁰⁶⁸. XVI.yy'ın başında da bu çiftliklerin mevcut olduğu görülmektedir¹⁰⁶⁹. XVI.yy'dan itibaren hâssa çiftliklerin yavaş yavaş reâyâ çiftliğine dönüştürüldüğü bilinmektedir ki kazâyâ ait yaklaşık 1553'lerde tutulmuş defterde sadece Karaca Murat köyünde bir hâssa çiftliğin bulunması, ülkenin genelinde olduğu gibi Rumeli'de de bu tür toprak değişimlerinin yaşandığını göstermektedir¹⁰⁷⁰.

¹⁰⁶² BOA. TD. nr.651, s. 379.

¹⁰⁶³ BOA. TD. nr.521, s.496.

¹⁰⁶⁴ BOA. TD. nr. 521, s. 331.

¹⁰⁶⁵ BOA. TD. nr.521, s. 334.

¹⁰⁶⁶ BOA. TD. nr.521, s. 337, konuyla ilgili benzer örnekler mezkûr defterde mevcuttur.

¹⁰⁶⁷ Hâssa çiftliklerin hususiyeti ve bu çiftliklerde zirâat yapma koşulları hakkında bkz. Ö. Lütfi Barkan, "XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak İşçiliğinin Organizasyon Şekilleri", *Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler I*, s. 71- 72,

¹⁰⁶⁸ BOA. MAD. nr. 35, vr 43b.

¹⁰⁶⁹ BOA. TD. nr. 50, s. 208.

¹⁰⁷⁰ XV. yy'da kazâ genelinde 10 hâssa çiftlik bulunmakta iken XVI.yy'ın ortalarına gelindiğinde bu sayı bire inmiştir. BOA. TD. nr. 385, s. 271; Halil İnalçık, XVI.yy'da genel uygulamanın asker çiftliklerinin raiyyet çiftliği haline getirilmesi yönünde olduğunu ifade etmektedir. Halil İnalçık, "Çiftlik", *DİA*, III. s. 314.

Zemînler

Kırsal alanda en küçük tarım alanı olarak bilinen zemînlerin hangi büyüklükte bir arâzîyi tanımladığı açık değildir¹⁰⁷¹. XV.yy'ın ikinci yarısında tutulan ve kazâyâ ait ilk defter olan MAD 35 no'lu tahrîr defterinde “*zemîn*” adı ile kaydolunmuş toprak parçalarına rastlanmamaktadır. XVI.yy'ın başlarında tutulmuş ve kazâyâ ait -*mevcut*- ikinci defter olan TD 50 no'lu defterde *zemîn*lerin bulunduğu görülmektedir. Mezkûr zemînlerin hangi köyde, kimin tasarrufunda olduğu incelendiğinde iki defter arasında benzerlik olduğu ortaya çıkmaktadır.

TD 50 no'lu defterde *zemîn* olarak kayıtlı olan arâzîlerin MAD 35 no'lu defterde “*yer*” adıyla kayıtlı olduğu ve bunların *yayabaşı* ve *müsellem*ler tarafından tasarruf edilen *çiftlik*ler olduğu görülmektedir. Örneğin MAD 35'te Yayabaşı Ahmet'in tîmârından olan Bıyıkali köyünde mezkûr yayabaşının tasarrufunda; *Hüseyin yeri, Adil yeri, Kılağuz Fakih yeri, Mahmut yeri, Yakub yeri, İnebeyi yeri, Hızır yeri, İsa yeri, Ümid yeri, Arab İsa yeri ve Kılağuz yeri* olmak üzere 11 *yerin* bulunduğu ve bunların toplamda 11 *çiftlik* ettiği kayıtlıdır¹⁰⁷². TD 50'de ise aynı arâzîler *zemîn-i Hüseyin, zemîn-i Adil, zemîn-i Kılağuz fakih* ve diğerleri şeklinde kaydedilmiş olup yine toplamda 11 *çiftlik* olarak kaydedildiği tesbit edilmiştir¹⁰⁷³. Örnekten de anlaşıldığı üzere XV.yy'da *zemîn* karşılığı olarak “*yer*” teriminin kullanıldığı ve her bir *zemîn*in bir *çiftlik* olarak algılandığı görülmektedir.

Zemînlerin miktar olarak kapladıkları alanlar bölge ve toprak yapısına göre değişiklik göstermektedir¹⁰⁷⁴. Yukarıda da görüldüğü üzere *zemîn*, XV.yy'ın ikinci yarısında ve XVI.yy'ın başlarında bir *çiftlik* olarak kayıtlıdır. XVI.yy'ın ikinci yarısında *zemîn*lerin içinde ölçüleri farklı toprak parçalarının bulunduğunu hatta burada ailelerin yaşadığı görülmektedir. Pir Mehmet Paşa vakfından olup Yağcı

¹⁰⁷¹ *Zemîn* teriminin ne olduğu konusunda kesin bir tanım bulunmamakla birlikte vilâyet kanunları incelendiğinde bu tür toprakların daha ziyade sipâhi toprağında karye halkı haricinde zirâat edenlerin ne miktar arâzî tasarruf ettiklerini belirlemek üzere alınan *resm-i zemîn* vergiden yola çıkarak bir dönümlük yeri ifade ettiği söylenebilir. Bir dönün ise ‘alâ yerden arzen ve tûlen orta adımla kırk adımlık yer olup *resm-i zemîn* iki dönüme bir akça olarak tesbit edilmiştir. Ö.L. Barkan, **Kanûnlar**, Kanunnâme-i Vilâyet-i Karesi, s. 25. Ayrıca benzer uygulama için bkz. Barkan, **a.g.e**, Diyarbekir Vilâyeti Kanûnu, s. 132.

¹⁰⁷² BOA. **MAD**. nr. 35vr. 59a.

¹⁰⁷³ BOA. **TD**. nr. 50, s. 201.

¹⁰⁷⁴ Manisa kazâsında *zemîn* olarak kayıtlı arâzîler 1 çift ve üzerinde bir toprağı ifade ettiği gibi cerîb diye tabir edilen (*eni ve boyu 60 zirâ olan yer*) küçük tarım alanlarını ifade etmekteydi, Emecen, **Manisa**, s. 224.

karyesinde bulunan zemîn-i Paşayiğit’de bir adet 2,5 çift , bir adet çift ve iki adet nim-çift miktarında toprak tasarruf eden 4 hâne yaşamaktayken Nusretli karyesinde bulunan zemîn-i Paşayiğit’de 4 adet çift, 3 adet nim-çift ve 1 adet bennâktan oluşan 8 hâne yaşamaktadır¹⁰⁷⁵. Zemînlerin bazıları neredeyse küçük birer köy kadar nüfusa sahip oldukları söylenebilir.

M e z r a a l a r

Mezraalar, sürekli yerleşim yeri olmayan ekinlik olarak kullanılan küçük toprak parçaları olarak bilinmektedir¹⁰⁷⁶. XVI. yy ortalarında kazâdaki mezraların yerleşimden ziyade tarım yapıldığı alanlar olduğu görülmektedir. 1550’lerde kazâda toplam 9 mezra bulunmaktaydı ve 1570’lerde de bu sayı değişmemiştir. Ancak XVI.yy sonlarında kazâda mezraaların sayısında büyük bir artış olmuştur. Bu durum kazâda zirâat yapılan tarım bölgelerinin tümünün kullanılması, arâzînin boş kalmaması ile ilgilidir denebilir. Zîrâ aynı tarihlerde çiftliklerin sayısında da bir artış yaşanmıştır.

Mezraların hâsılları köylerde olduğu gibi tek tek yazılmayıp “*anil galle ve gayrihu*” şeklinde cem edilip yazılmakta idi¹⁰⁷⁷. Bazı mezraların hâsılının her tahrîr döneminde aynı olması mezraların mukata usulüyle kiralandığını düşündürmektedir. Örneğin Doğancı mezrası mirliva hâssı olup 1550 ve 1572 yıllarında yapılan tahrîrlerde 1052 akça olarak kayıtlıdır¹⁰⁷⁸. 1590’larda kazâ genelinde 23 mezra mevcut olup bunlardan bazıları kazâdaki mevcut köylerle aynı adı taşımakta idi. Mezra-i Kumbağ, mezra-i Işıklar, mezra-i Seğitli, mezra-i Sametli gibi mezraların varlığı artık buralarda nüfusun bulunmadığını göstermektedir.

T a r ı m a l a n l a r ı n ı n d ı ş ı n d a k u l l a n ı l a n a r â z î l e r Ç a y ı r l a r

Tekirdağ kırsalında hayvancılığın yaygın olması sebebiyle bazı köylerin bir kısmı hayvanların ot ihtiyacını karşılamak üzere çayırılık olarak bırakılmakta ve bu çayırlar civar halkın, kazâ merkezinin ve aynı zamanda ıstabl-ı âmirenin ot ihtiyacını da karşılamaktaydı.

¹⁰⁷⁵ BOA. TD. nr. 385, s. 392.

¹⁰⁷⁶ Bir yere mezra denmesi için oranın önceden meskûn ve daha sonra terk edildiğine dair örneğin harabesi, suyu, mezarlığı gibi işaretlerin bulunması gerekir. Bu yerler ören ya da evren olarak da bilinmektedir. Mezra aslında zirâat edilen ekilen yer anlamındadır.

¹⁰⁷⁷ BOA. TD. nr. 651, s.447.- 451.

¹⁰⁷⁸ BOA. TD. nr. 385, s. 258; BOA. TD. nr. 521, s. 320.

XVI.yy'ın başlarında Esenli, Fahreddin, Paşayığit (*Güvençli*), Seğitli, Karacamurat, Pınarbeyli, Kutluca (*Naib*) ve Umur köylerinde köyün bir kısmında çayırlar bulunmaktaydı. Fahreddin, Karacamurat, Pınarbeyli (*Yağcı*), Kutluca (*Naib*) ve Paşayığit (*Güvençli*) köylerindeki çayırlar hâssa çayırlardı¹⁰⁷⁹. Hâssa çayır, tıpkı hâssa çiftlik gibi tasarruf hakkı sipâhiye ait olup sipâhi reâyâsı ya da sipâhinin isteğiyle dışarıdan kimseler tarafından ücret karşılığı biçilmekte idi¹⁰⁸⁰. XVI.yy'ın başlarında 5 hâssa çayır bulunmakla birlikte XVI.yy'ın ortalarına gelindiğinde bu sayı 9'a çıkmıştır¹⁰⁸¹. Bu tarihlerde kazânın genelinde hatta kazâ merkezi Rodosçuk etrafında dahi yeni çayırılık alanların oluştuğu görülmektedir¹⁰⁸². Rodosçuk sınırında bulunan 8 çayırın 4'ü Rodosçuk'ta oturan yeniçeri, sipâhi ve çavuş gibi asker sınıfından kimselere ait olup bu grubun içinden Atmacacıbaşı Gazanfer Ağa ile İskender Çavuş kasabanın ileri gelenlerindendi.

Çayırların bu denli rağbet görmesi Rodosçuk'ta yaşanan ticari hareketlilikle alakalı olmalıdır. Kaynaklarda Rodosçuk'a günde 300 arabanın mal getirdiği kayıtlıdır. Bu arabalara koşulan hayvanların beslenmesi de başlı başına bir sektör oluşturmaktadır. Nalbantlar ya da hancılar müşterilerinin ot ya da saman gibi yem taleplerini karşılamak üzere işyerlerinin yanına otluk ve samanlık gibi yerler inşa ediyorlardı. Ayrıca Hayrabolu ahır ve bölgedeki menzillerin ihtiyacı olan otlar da bu çayırlardan temin edilmekte idi.

1570'lerden sonra kazâdaki çayırların sayısı genel olarak artarken hâssa çayırların yavaş yavaş ortadan kalktığı dikkat çekmektedir. Pınarbeyli (*Yağcı*) köyünde üç olan çayır sayısı 10'a çıkarken 1550'lerden sonra kurulan yeni köylerde de çayırılık alanlar oluşturulmuştur. Yeni kurulan köylerden biri olan Yeniceköy (*Ayvalı*)'deki çayır, Hafsa Hatun Vakfından olup yıllık 400 akça mukataa ile Gazanfer Bey'in tasarrufunda idi¹⁰⁸³. Bu dönemde Osmanlı ve Sultânşah köylerinde

¹⁰⁷⁹ BOA. TD. nr. 50, s. 213.- 219.

¹⁰⁸⁰ Hâssa yazılan çayır ya da sazlıklar hâssa çiftliklerde olduğu tapu karşılığı satılamazlardı, Barkan, **Kanûnlar**, Silistire Livası Kânûnu, s. 283, Hâssa çayırın bulunduğu köyde reâyâ sipâhiye o çayır biçmek zorunda fakat götürülmesi gereken yere arabalarla taşıma zorunluluğu yoktur. s. 295

¹⁰⁸¹ BOA. TD. nr. 385.

¹⁰⁸² BOA. TD. nr. 385, s. 416.

¹⁰⁸³ BOA. TD. nr. 521, s. 438.

de yeni çayırılık alanlar oluşmuştur. Çayırların daha çok bir yıl süreliğine mukataaya verildiği görülmektedir¹⁰⁸⁴.

XVI.yy'ın sonlarına doğru köylerin hemen hepsinde köy halkının ihtiyaçlarına cevap verecek çayırılık alanlar bulunmaktayken kazâ genelindeki büyük çayırılık alanların artık mevcut olmadığı görülmektedir. Köylerin içinden Karacamurat köyünde 5'i yeni olmak üzere 15 adet çayır olup diğer köylerde böyle geniş çayırılık alanlar bulunmamaktaydı¹⁰⁸⁵. Ayrıca hâssa çayırların sayısı da azalarak sadece Karacamurat ve Fahreddinli köylerinde kalmıştır.

Karye raiyyeti tasarrufunda olan arâzî										Hâriç raiyyet tasarrufunda olan arâzî							
5.5 çift	3.5 çift	3 çift	2.5 çift	2 çift	1.5 çift	1 çift	Nim çift	Bennâk	Zemîn	4.5 çift	3.5 çift	3 çift	2.5 çift	2 çift	1.5 çift	1 çift	Nim çift
1	1	1	-	10	36	325	178	255	352	1	1	2	-	17	22	110	58

Tablo- 43 XVI. yy'ın Sonlarında Kazâ Genelinde Ekili Alanlar

Köylerde ekili olan yani reâyâ tarafından tasarruf edilen toprak 564 çift, 352 zemîn büyüklüğünde idi. Hâriç raiyyet tafarından tasarruf edilen alan ise 220 çift idi. Bu durumda toplam ekili arâzî 784 çift 352 zemîn olarak hesaplanabilir. Tekirdağ toprakları verimli topraklar olması sebebiyle bir çift miktarının ortalama 80 dönüm olduğu varsayılırsa kazâ kırsalında ekili alan yaklaşık 62.720 dönüm olarak kabul edilebilir. Ayrıca zeminlerin bir dönümlük yerler olduğu düşünüldüğünde bu sayıya 352 dönüm daha eklendiğinde kırsal alanda tarım yapılan alanın 63.072 dönüm olduğu tesbit edilmektedir¹⁰⁸⁶.

¹⁰⁸⁴ Örneğin, Paşayığit (Güvençli) köyünde Pir Mehmet Paşa vakfından olan üç pare çayır her biri 25, 40 ve 100 akça olmak üzere mukataya verilmişti, BOA. TD. nr. 521, 486; Karacalı köyündeki 2 kıta çayır da yıllık 400 akçaya mukataya verilmişti. BOA. TD. nr. 651, 427- 428.

¹⁰⁸⁵ BOA. TD. nr.651, s. 380.

¹⁰⁸⁶ BAO. TD. nr. 651,s. 279- 476.

C - Kırsal Alanın Ekonomisi: Tarım ve Hayvancılık

1- Ziraî Faaliyetler

Bölgedeki ürün çeşitliliği toprağın verimliliği, iklim özellikleri ve arâzînin yapısıyla sıkı sıkıya bağlı idi. Tekirdağ sahil kesiminde görülen Akdeniz iklimi burada üzüm ve pamuk gibi ürünlerin yetiştirilmesine imkân vermektedirken iç kesimlerdeki karasal iklim koşulları başta buğday olmak üzere arpa ve darı gibi tahıl ürünlerinin yetiştirilmesini mümkün kılmaktadır.

XV.yy'ın ikinci yarısına ait deftere nazaran kazâda çeşitli tahıl ürünlerinin ve baklagillerin yetiştirildiği görülmektedir. 1466'da köylerin tümünde gendüm/hınta (*buğday*), cev (*arpa*), gâvers (*darı*)¹⁰⁸⁷, alef (*yulaf*) gibi tahıl ürünleri yetiştirilmekte idi. Bazı köylerde nohut ve mercimek (*ades*) gibi baklagiller ile seyreke, piyaz (*soğan*), sir (*sarımsak*) gibi ürünler de yetişiyordu. Köylerin hemen hemen hepsinde üzüm bağları bulunmakla birlikte sicil defterlerindeki kayıtlardan bazı köylerde kiraz, dut, kavun, karpuz, şeftali ve armut gibi meyvelerin de yetiştirildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca bazı köylerin hâsılları içinde ceviz ve badem gibi yemişlerin de bulunduğu görülmektedir.

Köylerde yetişen ürünlerin zaman içerisinde farklılıklar gösterdiği tahrîr defterlerinden tesbit edilebilmektedir. Böylece bölgeye yeni yerleşen Türkmenler'in ilk zamanlarda klasik ürünleri ekip dikerken daha sonra yeni ürün çeşitlerini de yetiştirmeye başladıkları görülmektedir.

XV.yy'a ait deftere nazaran kazâda yetiştirilen ürünlerin çok çeşitli olmadığı ve köylerde genellikle temel besin maddeleri ile günlük ihtiyaca yönelik taze sebze ve meyvelerin yetiştirildiği dikkat çekmektedir. Bu dönemde susam, keten, tütün ve pamuk gibi sanayi hammaddesi olan ürünlerin yetiştirildiğine dair her hangi bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak XVI.yy'ın ortalarına doğru ürün yelpazesinin genişlediği ve susam, keten, pamuk gibi ürünlerin de yetiştirilmeye başlandığı ve XVI.yy'ın ikinci yarısından itibaren ise yine bazı köylerde tütün yetiştirildiği ve ayrıca dut ağaçları yetiştirilerek ipek böceği üretimi yapıldığı görülmektedir.

¹⁰⁸⁷ Bkz. Feridun M. Emecen, Doğu Karadenizde İki Kıyı Kasabasının Tarihi, Bulancak-Piraziz, İstanbul 2005, s. 148.

Tahıl ve Bakliyat Üretimi

Tekirdağ ve çevresinde yetişen tahıl ürünleri gerek bölge halkının gerekse İstanbul iâşesinin temini açısından oldukça önemli bir yer teşkil etmekte idi¹⁰⁸⁸. Bizans döneminde olduğu gibi Osmanlı döneminde de İstanbul'un buğday ve diğer tahıl ihtiyacı Trakya bölgesinden sağlanmaktaydı. Tekirdağ kırsalında buğday başta olmak üzere arpa, çavdar, darı, yulaf, burçak, kabluca gibi tahıl ürünleri yetiştirilmekteydi.

Tekirdağ'da birkaç çeşit buğday cinsi yetişmekte olup bulardan en meşhuru *devediş buğdayı* idi¹⁰⁸⁹. Sicil kayıtlarından anlaşıldığı üzere *devediş buğdayı* sadece Tekirdağ kırsalında değil Çorlu'ya bağlı civar köylerde de yetiştirilmekteydi¹⁰⁹⁰. Bunun yanı sıra yine sicil kayıtlarında *sarı buğday* diye bir başka buğday cinsinden de bahsedildiği görülmektedir¹⁰⁹¹.

Tekirdağ'da buğdayın satış fiyatında belli bir standartın olmadığı anlaşılmaktadır. 1550'li yılların başında tutulmuş bir kayıttan Galata tacirlerinden Zuzu adlı bir tacire buğdayın kilesi 8 akçadan¹⁰⁹², yine Anton adlı tüccâra ise kilesinin 7 akçadan satıldığı görülmektedir¹⁰⁹³. 1554- 55 yıllarında bir İstanbul kilesi buğdayın 7,5 akçadan¹⁰⁹⁴ satıldığı kayıtlı iken aynı tarihte İstanbul Ekmekçiler kethüdâsı Emir Efendi'nin adamına ise kilesi 9 akça 2 pula sattığı kayıtlıdır¹⁰⁹⁵. Aynı yıllarda *devediş buğdayının* kilesi ise 10 akça üzerinden satıldığı görülmektedir¹⁰⁹⁶.

Buğday satışı esnasında İstanbul kilesi, Tekirdağ kilesi ve Bergos kilesi olmak üzere üç ayrı ölçü birimi kullanıldığı görülmektedir. Buğday alım satımında çoğunlukla İstanbul kilesi kullanılmakta idi ki yukarıdaki satışlarda da İstanbul kilesi kullanılmıştır. Tekirdağ kilesi yerel bir ölçü birimi olup İstanbul kilesi karşısında ne miktarda ölçüyü karşıladığı açık değildir. Sicil kaydında 125 *Tekirdağ müdünün*

¹⁰⁸⁸ Suraiya Faroqhi, "İstanbul'un İâşesi ve Tekirdağ-Rodosçuk Limanı (16- 17. yüzyıllar)", **ODTÜ Gelişme Dergisi Özel Sayısı** (1979- 1980), s. 139- 143.

¹⁰⁸⁹ Evliya Çelebi, Tekirdağ'da yetişen deve dişi buğdayının kalitesinden bahsetmektedir, **Seyahatnâme**, VIII, s. 349

¹⁰⁹⁰ **RŞS.** nr. 1513, 77 b.

¹⁰⁹¹ Bu buğday cinsinin Karaevli karyesinde yetiştiği kayıtlıdır, **RŞS.** nr. 1548, 31 b.

¹⁰⁹² **RŞS.** nr. 1512, 95 b.

¹⁰⁹³ **RŞS.** nr. 1513, 25 b.

¹⁰⁹⁴ **RŞS.** nr. 1514, 64 a.

¹⁰⁹⁵ **RŞS.** nr. 1513, 26 a.

¹⁰⁹⁶ **RŞS.** nr. 1513, 77 b.

2500 *Tekirdağ kilesine* karşılık geldiği görülmektedir¹⁰⁹⁷. Böylece 1 müd buğday 20 kile gelmektedir ki bu da standart ölçü birimidir¹⁰⁹⁸.

Bergos kilesi ise Rodosçuk çarşısında alışveriş esnasında kullanılan bir ölçü birimi değil, civar kazâlardan hubûbat alımı yapılırken kullanılan bir ölçü olduğu anlaşılmaktadır¹⁰⁹⁹. Bergos kilesi ile satılan buğdayın kilesi ise 12 akçadan işlem görmekte idi¹¹⁰⁰. Görüldüğü üzere XVI.yy'ın ikinci yarısına ait sicil kayıtlarına nazaran Tekirdağ'da buğdayın kilesinin 7 ile 12 akça arasında değiştiği tesbit edilmektedir. Ancak tahrîr defterlerindeki hâsıl kısmında ürünlerin öşrü mukâbili belirlenen *tahrîr kıymeti* pazardaki satış fiyatından farklıdır. Tekirdağ kazâsında istisnai durumlar göz ardı edilirse kırsal alanda hâsıl olan mahsulden $\frac{1}{10}$ oranında vergi (öşür) alınmakta idi. Aynî olarak alınan öşrün miktarı günün koşullarına göre râyiç bedel üzerinden akça olarak fiyatlandırılmakta idi ki buna tahrîr kıymeti denilmekteydi¹¹⁰¹. Aşağıdaki tablo XVI.yy boyunca hubûbat ve bakliyatın tahrîr kıymetindeki değişiklikleri göstermektedir. Buna göre XVI. yy'da buğdayın bir kilesinin tahrîr kıymetinin 7 ile 10 akça arasında değiştiği görülmektedir.

Tarih	Buğday	Arpa	Yulaf	Darı	Kabluca	Çavdar	Burçak	Seyrek	Nohut	Mercimek
1515	7	5	4	4	4	4	4	8	14	14
1550-1555	10	5	3	4 ¹¹⁰²	3	-	3	5	-	10
1572	10	5	5	5	3	5	4	5	12	10
1595	10	5	5	5	5	5	5	5	12	10

Tablo- 44 XVI.yy'da Hubûbat ve Bakliyatın Tahrîr Kıymeti (akça olarak)

¹⁰⁹⁷ RŞS. nr. 1512, 7 a.

¹⁰⁹⁸ Halil İnalçık, *Sosyal ve Ekonomik Tarih I. Cilt*, s. 445.

¹⁰⁹⁹ Rodosçuk çarşısında her hangi bir alış verişte bu ölçünün kullanıldığına dair bir kayıtla karşılaşılmamıştır. Ancak yakınlardaki kazâlarla yapılan alış verişte kullanıldığı görülmektedir. Örneğin Hayrabolu'nun Buğucak köyünden buğday alımı esnasında bu ölçü biriminin kullanıldığı görülmektedir. RŞS. nr. 1513, 30 b.

¹¹⁰⁰ RŞS. nr. 1513, 30 b.

¹¹⁰¹ Lütfi Güçer, *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hubûbat Meselesi ve Hubûbattan Alına Vergiler*, İstanbul 1964, s. 58

¹¹⁰² Aynı yıllara rastlayan sicil kaydında darının kilesinin 5 akçadan satıldığı görülmektedir, RŞS. nr. 1512, 84 b.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde ürünlerin birim değerlerinin yıllara göre değişikliğe uğradığı görülmektedir. XVI.yy boyunca buğday, yulaf, çavdar, darı, burçak ve kablucanın tahrîr kıymetinde artış görülürken seyreke, nohut, mercimek gibi bakliyatın ise değer kaybettiği tesbit edilmektedir. Bunda mezkûr ürünlere olan talebin yoğunluğu rol oynamış olmalıdır. Bölgedeki tahıl ürünleri genellikle İstanbul iaşesinin temininde önemli bir yer tutmakla birlikte ülke dışına da ihraç edilmekte ve bu da fiyatın yükselmesine neden olmaktadır. Diğer bakliyat ürünleri ise bölge halkının ihtiyaçlarını karşıladığı ve şehir piyasasına hitâb ettiği sebepten fiyatında bir artış olmamıştır denilebilir.

Yukarıda da bahsedildiği üzere Tekirdağ kazâsında genel olarak hâsıl olan mahsulden onda bir nisbetinde vergi (öşür) alınmakta idi. Buna göre XVI.yy'da öşür miktarı baz alınarak kırsal alanda hasıl olan hubûbat ve bakliyât miktarı aşağıdaki gibidir.

Ürünler	1515			1550			1572			1595		
	Müd	Kile	Bahâ (akça)	Müd	Kile	Bahâ (akça)	Müd	Kile	Bahâ (akça)	Müd	Kile	Bahâ (akça)
Buğday	436	243	-	343	79	-	946	-	-	688.5	15	-
Şair	190	290	-	165	83	-	79	11	-	504	35	-
Duhne	32	222	-	84	99	-	43	3	-	176	19	-
Çavdar	-	8	-	-	-	-	3	12	-	205	45	-
Alef	301	181	-	166	37	-	60	17	-	294	27	-
Kabluca ¹¹⁰³	34	191	-	19	38	-	9	-	-	20.5	12	-
Burçak	-	10	-	2	20	-	-	10	50	26	15	-
Seyrek	3	153	-	15	62	-	20	-	-	5	3	-
Mercimek	-	81	-	-	34	-	4	4	-	-	27	-
Nohut	-	59	-	-	-	-	-	3	-	63	-	-
Bakla	-	13	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-
Börülce	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-

Tablo- 45 XVI.yy'da Hubûbat ve Bakliyât Üretimi

¹¹⁰³ Buğday arasında biten yulafa müşâbih hubûbat nevi, Şemseddin Sâmî, **Kamûs-ı Türkî**

Yukarıdaki tabloda kayıtlı olan veriler kazâdaki hubûbat ve bakliyât üretiminin tümünü yansıtmamaktadır. Kırsal alanda arâzînin tîmâr ve müsellemler toprağı olmak üzere temelde iki kısma ayrılmış olması hâsıl kayıtlarının da ayrı tutulmasına neden olmuş bu sebeple kırsal alandaki zirai faaliyetlerin bir bütün halinde ortaya konulması güçleşmiştir. Ancak 1572¹¹⁰⁴ yılına ait olan ve birbirini tamamlayan tîmâr ve müsellemler defterlerinin mevcut olması, kırsal alanın genelinde ürün miktarını görmek açısından önem arz etmektedir. Fakat bu tahrîr kaydında bazı köyler bulunmamakla birlikte bunların genel içinde önemli bir yekûn teşkil etmediğı ve bunun sonucu çok etkilemeyeceğı düşünülebilir. XVI.yy'ın sonlarında 1595 yılında tutulduğı anlaşılan defterde de yine bazı köylerin kaydedilmediğı anlaşılmaktadır.

Yukarıdaki tablo bazı eksiklerinin olması yanında XVI.yy boyunca kırsal alanda ekimi yapılan ürünlerin miktarı ve çeşidinin görülmesi açısından yine de bir fikir vermektedir. Buna göre kazâda oldukça yüksek oranda buğday (hınta) yetiştirildiğı görülmektedir. Bunun yanı sıra arpa (şair), darı (duhne), çavdar üretiminin de XVI.yy'ın başlarına göre oldukça arttığı görülmektedir.

Sınaî Bitkiler

XV. yy'ın ikinci yarısında düzenlenmiş tahrîr defterinde Tekirdağ kırsal alanında pamuk, tütün, susam gibi sınaî ürünlerinin yetiştirildiğine dair her hangi bir kayıt bulunmamaktadır¹¹⁰⁵. Bu tür ürünler XVI.yy'ın başından itibaren kazâda yetiştirilmeye başlandığı söylenebilir.

XVI.yy başlarında kazânın merkezi Rodosçuk etrafında ve hemen yakınındaki Banados'ta *pamuk* yetiştirildiğı görülmektedir. Banados'ta *öşr-i penbe* 2014 ludre olup 4028 akça tutarında idi¹¹⁰⁶, Rodosçuk'ta ise bu miktar 3958 ludre

¹¹⁰⁴ 1572 yılına ait olan BOA. TD. nr. 521 (tîmâr ve vakıf) ve BOA. TD. nr. 518 (müsellemler) no'lu defterler eksik olmasına rağmen birbirini tamamlayan defterlerdir.

¹¹⁰⁵ 1466 yılına ait defter (BOA. MAD. nr. 35) sadece Tekirdağ kırsalındaki tîmâr ve müsellemler toprağı kayıtlarını ihtiva ettiği sebepten Fatih vakfından olan Rodosçuk ve Banados'a ait veriler bu defterde bulunmamaktadır. Daha sonraki tahrîrlerde görüleceğı üzere Banados'ta pamuk yetiştirildiğı bilinmektedir. Bu sebeple mezkûr ürünlerin 1466 yılında Banados'ta yetiştiriyor olduğu ihtimali dikkate alınmalıdır.

¹¹⁰⁶ BOA. TD. nr. 50, s. 243.

olup öşür değeri 7916 akça idi¹¹⁰⁷. Aynı yıllarda Tekirdağ köylerinden Pınarbeyli (*Yağcı*), Paşayiğit, (*Güvençli*), Hocabayezid (*Yayabaşı*), Fahreddinli (*Ferhadanlı*) köylerinde de pamuk üretimi yapıldığı görülmektedir. Mezkûr köylerin *penbe öşrü* toplam 363 akça tutarında idi¹¹⁰⁸.

XVI. yy'ın ikinci yarısına gelindiğinde ise kazâda pamuk yetiştiriciliğinin yaygınlaştığı görülmektedir. Karağıhalil, Selçuk, Osmanlı, Kulsalar, Dumanlı, Kösdemirli (*Esenli*), Nusretli, Bıyıkali, Asilbeyli, Rumcalı (*Karamusalı*), Kumbağ (*Naib/ Kutluca*) ve Ayvalıgöl (*Yenice*) köylerinde olmak üzere toplam on iki köyde pamuk yetiştirilmekle birlikte sadece Karağıhalil köyünden alınan penbe öşrü XVI.yy başlarında köylerin tümünden alınan öşre yakın bir değer olup 338 akça idi¹¹⁰⁹.

Banados ve Rodosçuk çevresinde ise pamuk üretiminde geçen yıllara oranla büyük bir düşüş olduğu görülmektedir. Pamuk öşrü Banados'ta 312 kıyye ve Rodosçuk'ta 683 kıyye miktarında idi. Pamuk üretimi az olmakla birlikte tahrîr kıymetinin yükseldiği görülmektedir. 1550 sonrası pamuğun kıyyesi 14 akça üzerinden değerlendirilmekte idi¹¹¹⁰. Fakat hemen hemen aynı tarihlere tesadüf eden sicil kaydında Banados ahalisinin penbe öşrü vukıyyesini 10'ar akçaya kabul ettikleri kayıtlıdır¹¹¹¹. Hemen takip eden sene içinde ise penbe öşrünün 9 akça olarak kabul edildiği görülmektedir¹¹¹².

XVI.yy'ın sonlarında (1595 yılı) Kulsalar (İvaz Fakih), Bıyıkali, Avşar, Yağcı (Pınarbeyli), Kara Musa (Rumcalı), Vatancık , Dumanlı , Asilbeyli, Osmanlı, Malkoç köylerinde pamuk yetiştirildiği anlaşılmaktadır. Bu köylerin penbe öşrü toplam 605 akça idi¹¹¹³. Aynı yıllarda Rodosçuk ve Banados çevresindeki üretimin 1550 sonrasında tutulmuş kayıtlarla aynı olduğu görülmektedir¹¹¹⁴.

Kazâda *ipek* üretiminin de geç zamanlarda başlayan bir faaliyet olduğu görülmektedir. Bu ürün tahıl ya da bakliyat ürünleri gibi bölgenin karakteristik

¹¹⁰⁷ BOA. TD. nr. 50, s. 237

¹¹⁰⁸ BOA. TD. nr. 50. 237.

¹¹⁰⁹ BOA. TD. nr. 385, s. 26.

¹¹¹⁰ BOA. TD. nr. 385, s. 416. - 424.

¹¹¹¹ RŞS. nr. 1512, 79b

¹¹¹² RŞS. nr. 1513, 82a.

¹¹¹³ BOA. TD. nr. 651

¹¹¹⁴ TK.KKA.TD. nr. 572, s. 14. -16.

ürünleri arasında değildir. Tekirdağ'ın ipekle tanışması XVI.yy'ın ikinci yarısına rastlamaktadır. Bu zamana kadar ipek üretimi yapıldığına dair her hangi bir bulguya tesadüf edilmemiştir. İlk kez 1550'lerin başlarına ait tahrîr defterinde *berk-i tut* ve *öşr-i ipek* adıyla vergi alındığı görülmektedir¹¹¹⁵. Bu verginin alındığı köyün bulunduğu alana dikkat çekmek gerekmektedir. Işıklar dağı eteklerinde olup sahilde Kumbağ yakınlarında bulunan bu köy *Yeniceköy*'dür¹¹¹⁶. İleride de bahsedileceği üzere Yeniceköy'ün de bulunduğu bölgeye yani sahilden başlayıp Işıklar dağı eteklerinde devam eden vadiye aynı yıllarda Teselya, Mora, Balkanlar ve Batı Anadolu'dan olmak üzere pek çok ailenin gelip yerleştiği bilinmektedir. Hemen hemen tüm nüfusun Gayr-ı Müslim olduğu anlaşılan *Yeniceköy*'ün de bu süreçte kurulduğu anlaşılmaktadır¹¹¹⁷. Zîrâ bu köy daha önceki kayıtlarda mevcut değildir. Teselya ve Mora tarafından gelen göçmenler sayesinde köyde ipek üretilmeye başlandığı kuvvetle muhtemeldir. Zîrâ Mora taraflarında ipek böcekçiliği ve ipek üretiminin oldukça yaygın bir faaliyet olduğu bilinmektedir. 1550'lerde ilk defa başlayan bu faaliyetten alınan vergi *berk-i tut* 30 ve *öşr-i ipek* 50 akça idi.

Ürünler	1515		1550		1572		1590	
	Miktar	Baha	Miktar	Baha	Miktar	Baha	Miktar	Baha
Susam	4 kile	-	-	-	2 kile	60	-	-
Keten	-	-	-	-	-	-	-	800
Keten tohumu	61.5 kile ¹¹¹⁸	364	-	543	-	10	-	300
Pamuk	-	12307	-	15.151 ¹¹¹⁹	-	1154 ¹¹²⁰	-	14.535 ¹¹²¹
Duhan	-	-	-	242	-	356	-	1646
İpek	-	-	-	50	-	-	-	-
Berk-i tut	-	-	-	30	-	-	-	-

Tablo- 46 XVI.yy'da Kazâda yetişen sınaî ürünler

¹¹¹⁵ BOA. TD. nr. 385, s. 395.

¹¹¹⁶ Yeniceköy, bugünkü Işıklar Dağı eteklerinde Uçmakdere ile Kumbağ arasındaki Yeniköy'dür.

¹¹¹⁷ 69 hânelik köyün 6 hânesi Müslümanlardan oluşmaktadır. BOA. TD. nr. 385, s.394.

¹¹¹⁸ Hoca Bayezid, Seğitli, Ahmedekli, Paşayığıt- Fahreddin –Güvenç, Osmanlı, Pınarbeyli, Nusretli, Karacamurat, Paşayığıt –Kutluca- Umur köylerinde keten yetiştiriliyordu. Keten tohumun öşrü ise bir kilesi 8 akça hesabından olmak üzere hesaplanmıştır. BOA. TD. nr. 50, s. 193- 226.

¹¹¹⁹ Köylerden elde edilen öşür 1221 akça, Banados ve Rodosçuk çevresinden ise 13930 akça tutarında idi.

¹¹²⁰ Bu tarihte Banados ve Rodosçuk'a ait bilgiler mevcut değildir, tablodaki kayıt kırsal alandaki köylere ait verilerdir.

¹¹²¹ Bu rakamın içinde 605 akça köylerden elde edilen penbe öşrüdür.

Bağcılık ve Meyvecilik

Bağcılık günümüzde de Tekirdağ'da yoğun bir tarım uğraşı olarak devam etmektedir. XVI.yy'da köylerin hemen hemen hepsinde bağ bulunmakta idi. Ancak bağların en çok bulunduğu alan Tekirdağ merkezine yakın olan bölgelerde bulunmakta idi. Rodosçuk ve Banados arasında bulunan bağlar köylerle mukayese edilemeyecek derecede idi. Bu sebeple bu iki yerleşim arasında kalan bağlar Fatih evkafına dahil edilmişlerdi.

Köylerde bulunan bağlardan alınan vergi oranına bakıldığında XV.yy'dan itibaren bağcılığın köylerde yaygınlaşmaya başladığı görülmektedir. XV.yy'ın başlarında resm-i bağ 1731 akça iken XVI.yy sonlarına gelindiğinde 3086 akçaya çıktığı tesbit edilmektedir¹¹²².

Bağlardan alınan vergiler toprağın statüsü ve zirâat eden kişinin Müslim ya da Gayr-ı Müslim olmasına göre değişmekte idi. Köylerde Müslüman halk 2 dönüm için 1 akça vermekte idiler. Fatih evkafından olan arâzîler içindeki bağları tasaruuf edenler ise dönüm başına 10 akça vermekteydiler¹¹²³. XVII.yy'da göçler neticesinde kasabaya gelen Ermeniler de bağcılıkla ilgilenmişler ve Rodosçuk etrafındaki bağlarda zirâat yapmaya başlamışlardır¹¹²⁴. Defterlere nazaran Müslümanlar ile Gayr-ı Müslimlerin bağcılık hususunda ödedikleri vergilerin farklı olduğu anlaşılmaktadır. Müslümanlar 2 dönüme 1 akça ödemekte iken Ermenilerden her dönüme 4 akça alındığı görülmektedir¹¹²⁵. Bağlardan alınan verginin genelde bağ bozumunda tahsil edildiği anlaşılmaktadır¹¹²⁶.

Sicil kayıtlarına nazaran Rodosçuk yakındaki bağların oldukça değerli olduğu anlaşılmaktadır. XVI.yy'ın sonlarında 3 dönüm bağın fiyatı 5700 akça değerinde idi¹¹²⁷. Bu fiyat aynı yıllarda Rodosçuk'ta iyi vasıflarda bir ev fiyatına eşittir. Satış kayıtlarına yansıyan bilgilerden bağların ölçüsünün *kıta* ya da *çubuk adedi* üzerinden satıldığı tesbit edilmektedir. 1500 çubuklu bir bağın satış fiyatı 1500

¹¹²² BOA. TD. nr. 651, s. 369- 775.

¹¹²³ RŞS. nr. 1520, 97b.

¹¹²⁴ RŞS. nr. 1551, 5a.

¹¹²⁵ TK. KKA. TD. nr 572, s. 13b.

¹¹²⁶ RŞS. nr. 1520, 97b.

¹¹²⁷ RŞS. nr. 1539,15.

akça tutarında idi¹¹²⁸. Buradan bir çubuğun 1 akçaya tekabül ettiği anlaşılmaktadır. Bir kıta bağın kaç dönüm ettiği yahut bir dönümün kaç çubuk olduğu hususunda bir bilgi bulunmamaktadır. Acaba bu veriler değerlendirildiğinde satış fiyatları üzerinden bir genellemeye gidilebilir mi sorusu akla gelmektedir. Örneğe göre üç dönüm bağ 5700 akça ise bir dönüm bağ 1900 akça etmektedir. Şu halde, *bir çubuk*, bir akça olduğuna göre, 1900 akça tutarındaki bir dönümlük bağda bu doğrultuda 1900 bağ çubuğu bulunuyor olmalıdır.

Bağların korunması için hasat zamanına kadar korucu tutulmakta idi. Özellikle Rodosçuk ve Banados arasındaki bağların korunması işi korucular tarafından gerçekleştirilmekteydi. Korucular bağ sahipleri tarafından tutulmakta olup her bağ sahibinden günlük 2 ile 4 akça arasında değişen ücret almakta idiler¹¹²⁹.

Kazâda bağların yanı sıra çeşitli meyveler ve yemişler de yetiştirilmekte idi. Kiraz, kavun, karpuz, şeftali, armut, dut gibi meyvelerle birlikte ceviz ve badem de yetiştiriliyordu. Gayr-ı Müslimlerin yetiştirdikleri meyve mukabili verdikleri vergi sıra öşrüne dâhil edilmiştir. XVI.yy'da Gayr-ı Müslimler öşr-i sıra olmak üzere 100 medre sıra için 12,5 akça vermekte iken buna 0,5 akça eklenerek bağ ve bahçelerinde yetişen yetişen kiraz, zerdali, kaysı ve armut gibi meyvelerin öşrü mukabilinde sayılması kararlaştırılmış idi¹¹³⁰. Böylece öşr-i sıra için 100 medrede 13 akça vererek meyveler için de ayrıca bir vergi ödemekten muaf tutulmakta idiler.

Köylerin bazılarında hâssa meyvelikler ve meyve ağaçları bulunmakta idi. Hâssa meyvelikler ve meyve ağaçlarının reâyâ meyveliklerinden farklı olduğu görülmektedir. Bunlar tıpkı hâssa çiftlikler gibi özel statüye sahip idiler. Asilbeyli köyünde armut ve ceviz gibi hâssa meyve ağaçları bulunmaktaydı¹¹³¹. Ahmedekli köyünde hâssa armut ağacı vardı ve yıllık geliri 100 akça idi¹¹³². Esenli köyünde de hâssa armut geliri 100 akça idi¹¹³³. Kutluca, Umur, Paşayığıt ve Karacamurat

¹¹²⁸ RŞS. nr. 1549, 47a.

¹¹²⁹ RŞS. nr.1513, 37b, 42a; RŞS. nr. 1514, 79b.

¹¹³⁰ RŞS. nr.1512, 87a

¹¹³¹ BOA.TD. nr. 50, s.214.

¹¹³² BOA.TD. nr.50, s. 200.

¹¹³³ BOA. TD. nr. 50, s. 209.

köylerinde de hâssa ceviz ağacı bulunmakta idi¹¹³⁴. Dumanlı, Çanakçılı ve Alibey köylerindeki hâssa meyveliklerin yıllık gerliri 266 akça tutarında idi.¹¹³⁵

2- Hayvancılık

Bölgede zirâatle birlikte hayvancılık kısal nüfusun temel geçim kaynağını oluşturmakta idi. Tekirdağ ve civarında tarımsal üretim ve buna bağlı olarak hayvancılık sadece kırsalın değil aynı zamanda şehrin ve İstanbul iaşesi için oldukça önemli bir yer teşkil ettiği söylenebilir. Özellikle koyun üreticiliği bölgede yaygın olarak görülmekteydi. Köylerin hemen heme hepsinde adet-i ağnam vergisinin alındığına dair kayıtlar mevcuttur. Tekirdağ köylerinde her iki koyuna bir akça resm-i ganem ve her 300 koyun için 5 akça resm-i ağıl alınmakta idi¹¹³⁶. Vergilendirme bahar aylarında yapılmakta olup kazâdaki koyun ve kuzular Nisan başında sayılıyordu.

Tekirdağ kırsalında büyük baş hayvancılığın yanı sıra kümes hayvanları yetiştiriciliği de önemli bir uğraş idi. Bazı köyler avâriz mukabili olmak üzere matbâh-ı amire mühimmâtı için tavuk ve piliç gibi kümes hayvanları vermekle yükümlü tutulmuştu. Bu sebeple köylerin bazılarında bu kümes hayvanları beslenmekte idi. Örneğin Osmanlı köyü yılda 120 tavuk vermekle yükümlü idi¹¹³⁷. Yine Kılağuzlu köyü de avâriz mukabili tavuk veren köylerdendi¹¹³⁸. Karağı Halil, Büyük Karaca Muratlı ve Kayı köyleri de her sene avâriz bedeli hâne başı 20 tavuk vermekletheydiler¹¹³⁹.

XVI.yy'da köylerin çoğunda arıcılık yapıldığı da görülmektedir. 1515 yılında resm-i kovan 1719 akça idi¹¹⁴⁰. XVI.yy'ın ikinci yarısında bu sayının arttığı görülmektedir. 1572 yılında resm-i kovan 3184 akça idi. XVI.yy'ın sonlarında ise 6579 akçaya yükseldiği tesbit edilmektedir¹¹⁴¹. Tekirdağ kırsal alanında hayvancılıktan elde edilen vergiler şöyle idi.

¹¹³⁴ BOA.TD. nr.50, s. 213.

¹¹³⁵ BOA. TD. nr.50 s. 211.

¹¹³⁶ RŞS. nr.1517, 7a.

¹¹³⁷ RŞS. nr. 1551, 82a.

¹¹³⁸ RŞS. nr. 1550, 33b.

¹¹³⁹ RŞS. nr. 1545, 116a.

¹¹⁴⁰ Köylerden hasıl olan toplam gelir.BOA. TD. nr. 50, s. 190- 226.

¹¹⁴¹ Köylerden hasıl olan toplam gelir.BOA. TD. nr. 651, s. 379- 476.

Alınan vergi	1515	1572	1590
Adet-i ağnam	249	550	150
Resm-i ağıl	290	560	1689

Tablo- 47 XVI.yy’da Kırsal Alanda Hayvancılıktan Elde Edilen Vergi Miktarları

Kasabada Rodosçuk - Banados arasındaki sahilde balıkçılık da yapılmakta idi. Sicil defterlerinden anlaşıldığı kadarıyla balık avlanan dalyanlar mîriye ait olup mukataaya verilemek suretiyle işletilmekte idi. XVI.yy’ın ortalarına doğru Kumbağ tarafında da yeni dalyanlar hasıl oldu. 1555 yılı sonlarında Kumbağ yakınlarındaki bu dalyanı Câmî-i Atik Mahallesi’nden Hüseyin b. Mehmet tarafından 3 yıllığına 6000 akçaya iltizâma tutulmuştu¹¹⁴². Yine Banados ve Rodosçuk arasındaki mîri dalyanların da aynı kişi tarafından 3 yılı için 7000 akçaya iltizama tutulduğu anlaşılmaktadır¹¹⁴³. Bu mültezimin tahvili bitiminde Rodosçuk- Banados arasındaki mîri dalyanın 3 yıl için 8000 akçaya Kadı köyünden Derviş Mehmet b. Hüseyin tarafından iltizama tutulduğu görülmektedir¹¹⁴⁴. Dalyanlarda lakerda ve çipura¹¹⁴⁵ balıklarının avlanıp satıldığı anlaşılmaktadır. Sicil kayıtlarından anlaşıldığı üzere şehirde ve sahil kenarındaki köylerde balık tüketiminin yaygın olduğu söylenebilir¹¹⁴⁶.

¹¹⁴² RŞS. nr. 1512, 70b.

¹¹⁴³ RŞS. nr.1512, 82a.

¹¹⁴⁴ RŞS. nr.1515, 44b.

¹¹⁴⁵ Sicil kaydında bu isim “*piçura*” şeklinde kayıtlıdır. RŞS. nr.1529, 66b.

¹¹⁴⁶ RŞS. nr.1539, 24a.

SONUÇ

XVI.- XVII. yy'larda Tekirdağ kazâsının incelendiği bu çalışmada kazânın merkezi olan Rodosçuk kasabası üzerinde odaklanarak küçük bir iskeleden ibaret bir yerleşimin Osmanlı fethini müteakip mükemmel bir şehir görünümüne kavuştuğu ortaya çıkmaktadır. Bizans'ın son dönemlerinde kendi kaderine terk edilmiş olan 5-6 mahalleli Rodosçuk, bölgenin fethiyle birlikte yeni bir oluşum içine girmiştir.

Deniz ticareti için oldukça elverişli bir liman olan Rodosçuk limanı Osmanlı'nın üç başkenti Bursa- İstanbul- Edirne arasında bir transfer merkezi olması sebebiyle kısa sürede gelişmeye başlamıştır. Kasaba özellikle Fatih devrinde hızlı bir yapılanma içine girmiş ve oldukça önemli bir gelir getiren bu liman kasabası evkafına dâhil edilmiştir. Bu süreçte İstanbul'un iâşe temininde büyük bir antrepo vazifesi gören kasabada özellikle liman bölgesinde pek çok depo, han ve kervansaray inşâ edilmiştir. Bu hareketli ticaret hayatı sayesinde Rodosçuk bir cazibe merkezi olmuş ve çevresine ve art alanına çeşitli iş imkânları sağlamıştır. Bunun neticesinde XVI.yy'ın başlarından itibaren kasabaya yakın çevrelerden ve Balkanlar, Mora, Teselya ve Batı Anadolu taraflarından göçler yaşanmıştır. Bu doğrultuda şehirde kısa zamanda büyük nüfus artışı gözlenmiş ve nihayetinde bu demografik baskı kasabada bir takım fiziki yapılanmaları beraberinde getirmiş ve mahalle sayısında artış gözlenmiştir.

Şehrin büyüyüp gelişmesinde XV.yy ile XVI. yy'ın başlarına kadar üst düzey devlet adamlarının önemli rolü olduğu hatta özellikle Fatih devri ulemâsı ve devlet adamlarının bu işe bizzat ön ayak oldukları sicil kayıtlarından anlaşılmaktadır. Bununla birlikte XVI.yy'ın başlarından itibaren ticaretin gelişmesiyle kasabada tüccar ve esnaftan oluşan yerel bir zengin sınıfın oluştuğu tesbit edilmektedir. Bunun sonucunda XVI.yy'ın başlarından itibaren şehrin büyümesinde dış faktörlerden ziyâde şehrin iç dinamiklerinin etkili olduğu görülmektedir. Ticaret sayesinde zenginleşen kasaba esnafı yatırımlar yaparak ekonomik anlamda kasabanın gelişmesine katkıda bulunmanın yanı sıra kendi adlarını taşıyan yeni mahalleler kurarak kasabanın fiziksel olarak da genişlemesini sağlamışlardır. Bu anlamda ticaretin şehrin gelişmesinde oldukça büyük rol oynadığını açıkça ifade etmek gerekir. XVI. yy başlarında Rum mahalleleri ile birlikte 10 mahallesi olan Rodosçuk, XVI. yy'ın sonları ile XVII.yy'ın başlarında 30 mahalleli bir kasaba halini almıştır.

XVI.yy'da kasabanın sosyal ve kültürel anlamda zenginleşmesinde ise Rüstem Paşa'nın önemli rolü olduğu görülmektedir. XVI.yy'ın ikinci yarısında kasabanın batı sahilinde Rüstem Paşa Câmii ve sosyal yapıları ile birlikte yeni iskelenin faaliyete geçmesinin ardından gelişmenin yönü bu istkamette olmuştur. Anadolu'da cereyan eden Celâli isyanları sonucu XVII.yy'ın başlarından Tekirdağ ve çevresine büyük kitleler halinde Ermeni göçleri yaşanmıştır. Bu gelen nüfus grupları kasabanın yeni gelişen kısmı olan Rüstem Paşa İskeleyi taraflarına yani kasabanın batı sahili kısmına yerleşmişlerdir. XVII.yy'ın ortalarında da bu göç dalgası devam etmiş ve kasabanın demografik yapısı hayli değişmiştir. Böylece XVII. yy'da kasabada Türkler ve Rumlarla birlikte Ermeni, Yahudi ve Karamanlı Rumlar'ın yaşamakta olduğu tesbit edilmektedir.

Rodosçuk, XV. yy'da eski kale içindeki pazar yeri çevresi, batı sahildeki Rum mahalleler ve hemen üst kısmında bulunana kasabanın ilk Müslüman maalleleriyle birlikte üç ana yerleşim merkezinden oluşmakta iken XVI.yy'ın başlarından itibaren doğu sahilindeki merkez iskele taraflarının yerleşmeye açılmasıyla birlikte kasabada görülen bu çok parçalı bir yerleşimin giderek bütüncül bir yapıya büründüğü tesbit edilmektedir. Birbirinden uzak ve bağımsız yerleşmelerin özellikle XVI.yy'ın ikinci yarısından sonra birleşme eğilimine girdiği görülmektedir. XX.yy'a gelindiğinde ise şehrin bu yapısından izler kalmadığı görülmektedir. Bu yapıyla şehir tek parça halinde bütünlük arzeden bir tablo çizmektedir.

Rodosçuk nüfusu ise XV.yy'da sadece Türkler ve Rumlardan ibaret iken XVII.yy'ın sonlarına gelindiğinde Türk, Rum, Ermeni ve Yahudilerden meydana geldiği tesbit edilmektedir. Ayrıca buna kasabada bulunan yabancı uyruklu tüccar sınıfı da dâhil edildiğinde kasabanın oldukça kozmopolit bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Bu haliyle şehir başkentin adeta küçük bir modelidir.

Sonuç olarak Bizans döneminde küçük bir iskele yerleşiminin Osmanlı idaresinde gerek nüfus gerekse ekonomik ve sosyal anlamda büyük ve zengin bir kasabaya dönüştüğü net olarak görülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

I. ARŞİV KAYNAKLARI

A) BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

1. Tapu Tahrir Defterleri (TD)

50, 185, 210, 370, 385, 521, 572, 651, 816,

2. Maliyeden Müdevver Defterler (MAD)

35, 3040, 9861, 9878

3. Mühimme Defterleri (MD)

V, XIII, XXII, XXIV, XLVI, XLIX, LV, LXXXV,

5. Kepeci Tasnifi (KK)

a) Ahkâm Defterleri

nr. 67, 70.

b) Mevkufât Defterleri

nr. 2781

6. Evkaf Defterleri (Ev.d)

nr. 13952

II) TAPU KADASTRO KUYUD-I KADİME ARŞİVİ (TK. KKA)

nr. 572

III) ATATÜRK KİTAPLIĞI (AK)

Muallim Cevdet Yazmaları, nr. O. 116

IV) RODOSÇUK ŞER'İYYE SİCİLLERİ (RŞS)

nr. 1510, 1511, 1512, 1513, 1514, 1515, 1516, 1517, 1518, 1519, 1520, 1521,
1522, 1523, 1524, 1526, 1527, 1528, 1529, 1530, 1533, 1539, 1543, 1544, 1545,
1546, 1547, 1548, 1549, 1550, 1551, 1552, 1560, 1522, 1600.

V) VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ARŞİVİ (VGMA)

Hurûfat, nr. 1200, s.79.

Vakfiye, D. 635/2, s. 137.

Sâlnâme-i Vilâyet-i Edirne

nr. 1308, s.235.

KAYNAK ESERLER

- Aşıkpaşazâde: **Tevârih-i Âl-i Osman**, Çiftçioğlu N.Atsız neşri, İstanbul, 1970.
- Azamat, Nihat: Anonim **Tevârih-i Âl-i Osman**, F.Giese Neşri, İstanbul 1992
- İbn-i Kemâl: **Tevârih-i Âl-i Osman**, II. Defter, Şerafettin Turan neşri, Ankara 1983.
- Neşrî: **Kitab-ı Cihan-nümâ**, I-II, F.R. Unat- M. Altay Köymen neşri, Ankara 1987.
- Oruç b. Âdil: **Tevârih-i Âl-i Osman**, Babinger neşri, Hanover 1925, (Atsız Önsözlü -1972).
- Evliyâ Çelebi: **Seyahâtname**, C. VIII, İstanbul 1935

ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

- Akgündüz, Ahmet: **İslâm Hukûkunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi**, Ankara 1988.
- _____ : **İslâm Hukûkunda Kölelik-Câriyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem**, İstanbul 1995.
- Aktepe, Münir: “Çimbi”, **DİA**, VIII, s. 317- 318.
- Andreasyan, Hrant D.: “Celâlılerden Kaçan Anadolu Halkının Geri Gönderilmesi”, **İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan**, Ankara 1988. s. 45.
- Arı, Bülent: “Türk- İslâm-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İnalcık'ın Çalışmaları”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi (Türk Şehircilik Tarihi)**, İstanbul 2005.
- Arıkan, Muzaffer: “Yaya ve Müsellemlerde Toprak Tasarrufu”, **Atatürk Konferansları**, VIII, (1975- 1976), Ankara 1983, s. 174- 201.
- Aydın, Mehmet Akif: “Aile”, **DİA**, II, s. 196- 200.
- Ayönü, Yusuf: **Katalanların Anadolu ve Trakya'daki Faaliyetleri 1302- 1311**, İzmir 2009.

- Barkan, Ö. Lütü: XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak İşçiliğinin Organizasyon Şekilleri", **Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler I**, s. 71- 72.
- _____ : "Edirne Kassamsına Âid Tereke Defteri", **TTK Belgeler**, III/ 5- 6, s. 4-8 Ankara 1968.
- _____ : **Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirâi Ekonominin Hukûki ve Mâli Esasları**, İstanbul, 1943.
- _____ : "Türkiye'de İmparatorluk Devrinin Büyük Nüfus ve Arâzî Tahrîrleri", **İFM**, II/1, İstanbul 1940, s. 20- 59
- Bostan, Hânefi : **XV- XVI. Asırlada Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadî Hayat**, Ankara 2002.
- Canard, Marius: "Târih ve Efsaneye Göre Arapların İstanbul Seferleri", çev. İsmâil H. Danişment, **İstanbul Enstitüsü Dergisi**, II (1956), s. 213-259..
- Cansever, Turgut: "Osmanlı Evi", **Yeni Türkiye, 701 Osmanlı Özel Sayısı**, VI, Sayı: 34, Temmuz–Ağustos 2000, s. 475-483.
- Çadırcı, Musa: "Anadolu Kentinde Mahalle (Osmanlı Dönemi)", **Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme**, İstanbul, s. 257- 263.
- Çalık, Sıddık: **Çirmen Sancağı Örneğinde Balkanlar'da Osmanlı Düzeni (15.- 16.yy)**, İstanbul 2005
- Çevik, Hikmet: **Tekirdağ Müzesine Doğru**, İstanbul 1964.
- _____ : **Tekirdağ Tarihi Araştırmaları**, İstanbul 1949.
- Delemen, İnci: **Tekirdağ Naib Tümülsü**, İstanbul 2004.
- Denker, Bedriye Tolun: **Yerleşme Coğrafyası**, İstanbul 1977.
- Dukas : **Bizans Tarihi**, Mirmiroğlu Tercümesi, İstanbul 1956.
- Durî, Abdülaziz: "Hükümet Kurumları", **İslâm Şehri**, Ed. R.B. Serjeant, (çev. Elif Topçugil,) İstanbul 1997.
- Emecen, Feridun M.: "Gelibolu", **DİA**, XVIII, s. 1-6.
- _____ : **XVI. Asırda Manisa Kazâsı**, Ankara 1989.

- _____ : “Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrîr Defterleri”, **Tarih ve Sosyoloji Semineri**”, 28- 29 Mayıs 1990, Bildiriler. İstanbul 1991, 143- 156.
- _____ : **Doğu Karadenizde İki Kıyı Kasabasının Tarihi, Bulancak-Piraziz**, İstanbul 2005.
- Erdem, Y. Hakan: **Slavery in the Ottoman Empire and its Demise: 1800- 1909**, London 1996.
- Ergenç, Özer: **Osmanlı Klasik Dönemi Kent Târihçiliğine Katkı XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya**, Ankara 1995.
- _____ : **XVI.yy’ın Yüzyıl’ın Sonlarında Bursa**, Ankara 2006.
- _____ : “Osmanlı Şehirlerindeki Mahalle’nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, **Osmanlı Araştırmaları**, IV, 1984, s. 69- 87.
- Ergin, Osman: “Bedesten” , **İA**, II, s. 440- 441.
- Erkal, Mehmet: “Beyt-ül-mâl”, **DİA**, C.VI, s. 90- 94.
- Eyice, Semavî: “Bedesten”, **DİA**, V, s. 302- 305.
- _____ : “Bizans Devrinde Edirne ve Eserleri”, **Edirne’nin 600. Fethi Yıl Dönümü Armağan Kitabı**, Ankara 1965, s. 39- 76.
- _____ : “Trakya’da İnecek’te Bir Tabhâneli Câmi”, **Târih Enstitüsü Dergisi**, S.1, İstanbul 1970, s. 175- 189.
- Faruqi, Suraiya: “ A Map Of Anatolian Friday Mosques (1520- 1535)”, **Osmanlı Araştırmaları**, IV. İstanbul 1984, 161- 173.
- _____ : **Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak** (çev. Gül Çağlı Güven- Özgür Türesay), İstanbul 2003.
- _____ : **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla**, çev. Elif Kılıç, İstanbul 2002.
- _____ : **Osmanlı’da Kentler ve Kentliler**, çev. Neyyir Kalaycıoğlu, İstanbul 2000.
- _____ : **Orta Halli Osmanlılar**, çev. Hamit Çalışkan, İstanbul 2009.

- _____ : **Batı ve Orta Anadolu’da Şehirleşme ve Ticaret** (Hacettepe Üniversitesi Basılmamış Doçentlik Tezi) Ankara 1980.
- _____ : “İstablul’un İaşesi ve Tekirdağ-Rodosçuk Limanı (16-17. yüzyıllar)”, **ODTÜ Gelişme Dergisi Özel Sayısı** (1979- 1980), s. 139- 154.
- Goffman, Daniel: **İzmir ve Levanten Dünya (1550- 1650)**, çev. Ayşen Anadol- Neyyir Kalaycıoğlu, İstanbul 1995.
- Gökbilgin, M. Tayyib: **Rumeli’de Yörükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fatihân**, İstanbul 1957.
- _____ : “Nâhiye”, **İA**. IX. s. 36- 37.
- _____ : “Edirne Şehri’nin Kurucuları”, **Edirne’nin 600. Fethi Yıl Dönümü Armağan Kitabı**, s. 162- 178.
- _____ : “XVI. yy. Başlarında Trabzon Livâsı ve Doğu Karadeniz Bölgesi”, **Belleten**, XXVI/102, Ankara 1962, s. 293- 337.
- _____ : **XV.-XVI. Asırda Edirne ve Paşa Livası- Vakıflar- Mülkler- Mukataalar**, İstanbul 1954.
- Gölpınarlı, Abdülbaki: “İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı, **İktisat Fakültesi Mecmuası**, XI/1- 4, (1949- 50), s. 354.
- Göyünç, Nejat: “Osmanlı Belgelerinde Konut Terminolojisi”, **Târihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme**, ed. Yıldız Sey, İstanbul, s. 264- 268.
- _____ : **Mardin Sancağı**, İstanbul 1969.
- Güçer, Lütfi: “XVIII. Yüzyıl Ortalarında İstanbul İaşesi İçin Lüzumlu Hubûbatın Temini Meselesi”, **İFM**, 11/ 1- 4, 1949- 1950, s. 400.
- _____ : **XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Hubûbat Meselesi ve Hubûbattan Alınan Vergiler**, İstanbul 1964.
- Halaçoğlu, Yusuf: “Dellâl”, **DİA**, XIX, s. 145-146.

- Herodotos: **Herodot Tarihi-** çev. Muntekim Ökmen, İstanbul 1991.
- Heyd, W. : **Yakın-Doğu Ticareti**, çev. Enver Ziya Karal, Ankara 1975.
- Imber, Colin: **Şeriattan Kanuna Ebussuud ve Osmanlı'da İslami Hukuk**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları,
- İçişleri Bakanlığı Yayınları: **Tekirdağ İl Yıllığı**, 1973.
- İlgürel, Mücteba: “XVII. Yüzyıl Balıkesir Şer’iyye Sicillerine Göre Subaşılık Müessesesi”, **VIII. TTK (Ankara 11–15 Ekim 1976), Kongreye Sunulan Bildiriler**, c. II, Ankara 1981,s. 1275- 1282.
- İnalcık, Halil: **Osmanlı İmparatorluğu’nun Sosyal ve Ekonomik Tarihi I. Cilt 1300-1600**, çev. Halil Berktaş, İstanbul 2000.
- _____ : “Çiftlik”, **DİA**, XVIII, s. 313- 314.
- _____ : “Halil Köy, Köylü, İmparatorluk”, **V. Millerler Arası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, Tebliğler**, Ankara 1990, s. 1- 11
- _____ : “Mehmet I”, **DİA**, XXVIII, s. 391- 394.
- İnciciyan, L. -H. D. Andreasyan: “Osmanlı Rumelisi’nin Tarih ve Coğrafyası”, **GDAAD**, Sayı 4- 5, İstanbul 1976, s. 135- 136.
- Jennings, R.C : “The Office of Vekil (Wakil) in 17th Century Ottoman Sharia Courts”, **Studia Islamica**, Paris 1975, s. 155–157.
- Kaplan, Michael: “İmparatorluğun Midesi”, **Konstantinopolis 1054-1261**, Ed. Alain Ducellier-Michel Balard, İstanbul 2002.
- Karpuz, Haşim: “ Türk Evi, Osmanlı Evi”, **Yeni Türkiye, 701 Osmanlı Özel Sayısı**, VI, Sayı: 34, Temmuz–Ağustos 2000, s.484- 489.
- Köse, Ali : “İhtidâ”, **DİA**, XXI, s. 554- 558.

- Kuban, Doğan: “Anadolu-Türk Şehri, Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerine Bazı Gelişmeler”, **Vakıflar Dergisi**, Sayı VII, İstanbul 1968, s. 55- 60.
- Kurtuluş, İsmail Hakkı: **Tekirdağ Mürefte-Şarköy Kıyı Şeridi Morfolojisi**, İstanbul 2005.
- Kütükoğlu Mübahat S.: “Berat”, **DİA**, V, s. 472- 473.
- _____ : “Gümrük”, **DİA**, XIV, s. 263- 268
- _____ : **Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Târihli Narh Defteri**, İstanbul 1983.
- Mansel, Arif M.: **Trakya’nın Kültür ve Tarihi**, İstanbul 1983.
- Martindale, Don: “Şehir Kuramı”, **Şehir ve Cemiyet**, (haz. Ahmet Aydoğan), İstanbul 2005, s. 35-101.
- Ménage, V.L.: “On The Ottoman Word Aḥriyān/Aḥiryān”, **Archivum Ottomanicum**, T . I, 1969, s. 197- 212.
- Mikes, Kelemen: **Türkiye Mektupları**, çev. Sadettin Karatay, Ankara 1944.
- Ortaylı, İlber: “16. Yüzyılda Rodosto (Via Egnatia’nın Marmara’daki Uzantısı)”, **Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380- 1699)**, Ed. Elizabeth A. Zachariadou, İstanbul 1999, s. 215- 225.
- _____ : **Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı**, Ankara 1994.
- _____ : **Osmanlı Toplumunda Aile**, İstanbul 2000.
- Ostrogorsky, Georg: **Bizans Devlet Tarihi** , (çev. Fikret Işıltan), Ankara 1981, s. 321.
- Oy, Aydın: **Tekirdağ İli Yer Adları Merkez İlçenin Toponimisi**, İstanbul 1964.
- Öz, Mehmet: **XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı**, Ankara 1999.
- Özaydın, Abdülkerim -
Nebi Bozkurt: “Harem”, **DİA**, XVI, s. 132- 135.

- Özcan, Koray: **Anadolu’da Selçuklu Dönemi Yerleşim Sistemi ve Kent Modelleri**, (basılmamış doktora tezi), Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya 2005.
- Özdoğan, Mehmet: “Trakya’da Târih öncesi Araştırmalar”, **Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, S.10- 11, (1981- 1982), s. 30- 31.
- Özel, Oktay: XV.ve XVI.yy’da Osmanlı Toplumunda “Hâriç Raiyyet”, **Türk Dünyası Araştırmaları** , S.43, Ağustos 1986, s. 159-160.
- _____ : “Avârız ve Cizye Defterleri”, **Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik**, Ed. Halil İnalcık- Şevket Pamuk, Ankara 2000, s. 35- 50.
- Öztürk, Necdet **Fatih Devri Kaynaklarından Düstûrnâme-i Enverî, Osmanlı Tarihi Kısmı (1299- 1466)** , İstanbul 2003.
- _____ : “Erken Dönem Osmanlı Vekayinâmelerinde Yer İsimlerinin İmlâsı: Malkara Örneği” **Uluslararası Osmanlı Tarihi Sempozyumu Bildirileri**, İzmir, 8- 9 Nisan 1999, s. 11- 23.
- Pakalın, Zeki: **Târih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**,
- Pirenne, Henry: **Ortaçağ Kentleri, Kökenleri ve Ticaretin Canlanması** (terc. Şadan Karadeniz), İstanbul 1994.
- Plinius: **Naturalis Historia (Natural History)** çev. H.R. Rackhman (Loeb), IV, London 1958, s. 48.
- Raymond, Andre: **Osmanlı Döneminde Arap Kentleri**, çev. Ali Berktaş, İstanbul 1995.
- Sahillioğlu, Halil “Askerî”, **DİA**, III, s. 488- 489.
- Saktın, Münir: **Tekirdağ Ahşap Evleri**, Tekirdağ 1996.
- Sandfuchs, Özlem Sert: **Reconstructing a Town from its Court Records Rodosçuk (1546- 1553)**, München 2008.
- Sevin, Veli: **Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası I**, Ankara 2001.
- Sezgin, İbrahim: **XV. ve XVI. Asırlarda Gelibolu Kazâsının Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, (Marmara Üniversitesi, Sosyal

- Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1998.
- Simeon: **Seyahatnâme (Polonyalı Simeon'un Seyahatnâmesi**, trc. H. Andreasyan, İstanbul 1999.
- Sümer, Mahmut: **Tekirdağ'ın Eski Günleri, Tekirdağ'ın Eski Günleri**, İstanbul 1970.
- Şahin, İlhan-Feridun Emecen: "XV. Asrın İkinci Yarısında Tokat Esnafı", **Osmanlı Araştırmaları**, VII-VIII, İstanbul 1988, s. 287- 308
- Tabakoğlu, Ahmet: **Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Mâliyesi**, İstanbul 1985.
- Taeschner, Franz: "İslam Ortaçağında Futuvva" **İktisat Fakültesi Mecmuası**, (trc. Fikret Işıltan), XV/1-4 1955, s.1-32;
- Tankut, Gönül: "Osmanlı Şehrinde Ticari Fonksiyonların Mekânsal Dağılımı", **VII. TTK Kongresi**, Kongrede Sunulan Bildiriler, 1970, s. 778.
- Taş, Hülya: **XVII. Yüzyılda Ankara**, Ankara 2006.
- Taşlıkılıoğlu, Zafer: **Trakya'da Epigrafi Araştırmaları I**, İstanbul 1983.
- Tuncel, Mehmet: **Babaeski, Kırklareli ve Tekirdağ Câmileri**, Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları No: 241, Ankara 1974.
- Tümertekin, Erol: **Ekonomik Coğrafya** İ.Ü.E.F.Yayınları nr.2926, İstanbul 1994.
- Xenophon: **Anabasis**, VII, II. bölüm, çev. H. Örs, İstanbul 1962.
- Weber, Max: "Şehrin Doğası", **Şehir ve Cemiyet**, haz. Ahmet Aydoğdu, İstanbul 2005, s. 101-131.
- Yaşar, Ahmet: "Osmanlı Şehir Mekânları: Kahvehâne Literatürü", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, III/6, İstanbul 2005, s. 237- 256.
- Yediyıldız, Bahaeddin: **Ordu Kazâsı Sosyal Tarihi**, Ankara 1985.
- Yıldız, Hakkı Dursun: "Emeviler Devri", **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, II, İstanbul 1986, s. 399- 400.

EKLER



Ek- 1: Bugünkü Tekirdağ Şehir Plânı



Ek- 2: Saadet Sokak'ta taştan yapılmış eski bir evin ön yüzü



Ek- 3: Bitişik iki ev: solda ahşap, sağda taş ve ahşap malzeme kullanılmış



Ek- 4: Zemin taş, üst katları ahşap malzemedен inşa olunmuş evler



Ek- 5 Nushetiye Sokak'ta kerpiç malzemeden inşâ edilmiş iki katlı bir ev



Ek- 6 Nushetiye Sokak'ta eski bir evin kerpiç duvarı

Ek- 7 XV- XVII .yy’larda Tekirdağ Kırsal Alan Yerleşmeleri

1466	1515	1550	1572	1595	XVII. yy sonu köyler ¹¹⁴⁷
Ağaç Halil [Koyunluca Halil] ¹¹⁴⁸	-	Ağaç Halil	Ağaç Halil	Ağaç Halil /Akça Halil ¹¹⁴⁹	
Ahıryanlı	-	-	Aheryanlı	Aheryanlı	
Ahmedekli	Ahmedekli	Ahmedekli	Ahmedekli	Ahmedekli	Ahmedekli
Aher Bıyıklı ¹¹⁵⁰	-	-	-	-	-
Ali bey	Ali bey				
-	-			Ahmetçe ¹¹⁵¹	
Asilbeyli	-	Asilbeyli	Asil Bey ve	Asilbeyli	
Avcılar	-		Avcılar	Avcılar	
Avşarlı	-		Avşarlı	Avşar	Avşar
Aydoğmuş [Deli Polatlı] ¹¹⁵²	-		Ay Doğmuş	Aydoğmuş	
-	-	Ayvalıgöl	Ayvalıgöl	-	Ayvalı [Yeniköy]
Banarlı [Banaralı] ¹¹⁵³	-		Küçük Banarlı	Küçük Banarlı	
Banarlı Büzürk	-		Büyük Banarlı	Büyük Banarlı	
Bargirli	-		Bargirli	Bargirli	
Bekirdanlı[Buğurdanlı] ¹¹⁵⁴	Bekirdanlı	Bekürdenlü	Bekirdanlı	Bekirdanlı	
Bezirganlı	Bezirganlı		Kara Bezirganlı	Bezirganlı	
Bıyıklı Ali [Bıyık Ali] ¹¹⁵⁵	Bıyıklı	Bıyıklı	Bıyık ali	Bıyık Ali	Bıyık Ali
Çanakçı [Çanakçılı] ¹¹⁵⁶	Çanakçılı	Çanakçı	Çanakçı	Çanakçı	Çanakçı

¹¹⁴⁷ BOA. TD. nr. 816, s. 3- 11.

¹¹⁴⁸ BOA. MAD. nr. 35, vr. 57b.

¹¹⁴⁹ BOA. TD. nr. 651, , s. 397.

¹¹⁵⁰ BOA. MAD. nr. 35, vr. 62a.

¹¹⁵¹ Yeni kurulman bir köy

¹¹⁵² BOA. MAD. nr. 35, vr. 80b.

¹¹⁵³ BOA. MAD. nr.35, vr. 61b.

¹¹⁵⁴ BOA. MAD.nr. 35, vr. 47a.

¹¹⁵⁵ BOA. MAD.nr. 35, vr. 59a.

¹¹⁵⁶ BOA. MAD. nr. 35, vr. 51a.

Çayırköy	Çayır	Çayır ¹¹⁵⁷	Çayır köy Hayman-i Sabık	Çayır ¹¹⁵⁸	
Danişmentli	-	-	-	-	
Dedecikli	-			Dedecikli/ kekecikli	
Değirmenci Ahmet	-		Degirmenci Ahmet ¹¹⁵⁹	Değirmenci pınarı	
Demircili	Demircili		Demircili	Demircili	
Demirli [Şaraphanlı] ¹¹⁶⁰	Demirlü			Demirli	Demirli
Demiroğlu	Demiroğlu		-	-	
Demirşeyh	-		Demir Şeyh	-	
	Dereköy	Dereköy	Dere Köy	Dereköy	
	Doğancı				
Dumanlı	Dumanlı	Dumanlı	Dumanlı	Dumanlı	
Emir isalı	Emir isa	Emir isa	Emir İsalı	Emir isa	
Esenli	Esenli[Köstemirli] ¹¹⁶¹	Esenli[Köstemirli] ¹¹⁶²	Esenli	Esenli	
Fahreddinli	Fahreddinli	Fahreddin	Fahreddinli	Fahreddinli	Fahrioğlu
Fakraoğlu[Veled-i Fakra] ¹¹⁶³	Fakraoğlu	Fakraoğlu	Fakraoğlu	Fakraoğlu	
-	-	-	-	-	Gazioğlu
-	-	-	-	-	Gündüzlü
Generli [Malkoçlu] ¹¹⁶⁴	Generli		-	Generli	
Güvenç	Güvenç		Güvenç		Güvençli
-	-	-	-	-	Hacı

¹¹⁵⁷ Ahâlisi perâkende olmuştur, BOA. **TD.** nr. 385, s.278.

¹¹⁵⁸ Perâkende olmuş, BOA. **TD.** nr. 651s. 462.

¹¹⁵⁹ Haymana-i Sabık

¹¹⁶⁰ BOA. **MAD.** nr. 35, s. 88a.

¹¹⁶¹ BOA. **TD.** nr. 50, 209

¹¹⁶² BOA. **TD.** nr. 385, s. 268

¹¹⁶³ BOA. **MAD.** nr. 35, s. 4a

¹¹⁶⁴ BOA. **MAD.**nr. 35, s. 88a

Hoca Ali ¹¹⁶⁵	-	-	-	-	-
Hamzaca	-	Hamzaca	Hamzaca	-	-
Hoca Bayezid	Hoca Bayezid	Hocabayezid [Yayabaşı] ¹¹⁶⁶	Hoca Bayezid		Yayabaşı
-	-				Hüsünlü
-	-	Işıklar	Işıklar		Işıklar
İkizli	-	-	-	-	-
İlbasan	-		İlbasan	İlbasan	Yerebasan
Kadı	Kadı	Kadı		Kadı	Kadı
Kalaycı	-		Kalaycı	Kalaycı	
Kanlıcı	-		Kanlıca	Kanlıcı	
Kapaklı	Kapaklı		Kabaklı	Kapaklı	
-	-				
Karahisarlı	-				Karahisarlı
Kara Musalı	Kara Musa	Kara Musa [Rumcalı] ¹¹⁶⁷	Karamusa	Kara Musa	-
Karaca Murat	Karaca Murat	Karaca Murat	Karaca Murat	Karaca Murat	Büyük karaca Murat
-	-			Küçük Karaca murat	Küçük karaca murat
-	-		Karacalı Ahmet] ¹¹⁶⁸ [Divane		
-	-				
Karaevli	Karaevli		Karaevli	Karaevli	
Karağı Halil [Sığırılı] ¹¹⁶⁹	Karağı Halil	Karağı Halil	Karağı Halil		Kara Halil
Karesili	Karesili		Karesili	Karesili	Karesili
Kasap Ahmet	-		Kasap Ahmet	Kasap Ahmet	
Kaşıkçı	-		Kaşıkçı		

¹¹⁶⁵ . “Sarı Hoca Ali” köyü bir kayıтта “Hoca Ali” diye yazılarak sonradan “Sarı” sıfatı eklendiği anlaşılmaktadır. Bu köyün Sarı Hocaali yani Sarıhocalı köyüdür. BOA. **MAD.** nr. 35, vr. 81b. Köyün ismine sadece bir kez tesadüf edilmesi de bu sebepten olsa gerek.

¹¹⁶⁶ BOA. **TD** 385, s. 272.

¹¹⁶⁷ BOA. **TD.** nr.385, s.278.

¹¹⁶⁸ BOA. **TD.** nr.385, s.426.

¹¹⁶⁹ BOA. **MAD.** nr. 35, vr.104a.

Kaşıkcı Aher			Kaşıkcı Ahmet	Kaşıkcı Ahmet ¹¹⁷⁰	
Kayı Halil [Kayı] ¹¹⁷¹	Kayı	Kayı	Kayı	Kayı	Kayı
Kececikli	Kececik		Kececik	Kececik	
Kılıçlı, Kınıklı dahi derler ¹¹⁷²	Kılıçlı		Kılıçlı -	Küçük kılıçlı	Aşağı kılıçlı
			Büzürk Kılıçlı	Kılıçlı Büyük	Yukarı kılıçlı
Kındamış					
				Kışlakçılı	
Kınıklı	Kınıklı	Kınıklı	Kınıklı	Kınıklı	
Kırık yılan	Kırkyılan		Kırık Yılan	Kırkyılan	
				Kışlakçılı	
Koyunluca Ali ¹¹⁷³					
Köpekli		Köpekli	Köpekli	Köpekli	Köpekli
Kulsalar (Çiftlik)	Kulsalar	Kulsalar [İvaz Fakih] ¹¹⁷⁴	Kulsalar	Kulsalar	
Kumbağ (çiftlik)	-	Kumbağ [Kutluca] ¹¹⁷⁵	-	-	Kumbağ
Karasevindik			Karasevindik	Karasevindik	
Kurtkocalı	Kurtkocalı	Kurkoca ¹¹⁷⁶			
Kutluca	Kutluca [Naib] ¹¹⁷⁷	Kutluca [Naib] ¹¹⁷⁸	Kutluca		Naib
Küçük Süleyman				Karaevli	Karaevli
Maslak şeyh	-		-	Maslak şeyh	

¹¹⁷⁰ Köyün asıl adı Aher Kaşıkcı'dır (BOA, **MAD** 35, s.92a.) Kazâda Kaşıkcı adlı iki köyün bulunması sebebiyle bir diğerine *Aher Kaşıkcı* adı verilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Aynı şekilde kazâdaki iki *Bıyıkali* köyünün tefrik amacıyla bir diğerine *Aher Bıyıkali* ismi verilmiştir. Ancak Aher Kaşıkcı ismindeki “Aher” kelimesi daha sonraki defterlere sehven “Ahmet” olarak geçirilmiş ve bu hata diğer tahrirlerde de devam etmiştir. Böylece köyün adı Kaşıkcı Ahmet olarak XVI.yy'ın sonlarına kadar kullanılagelmiştir.

¹¹⁷¹ BOA. **MAD**.nr. 35, vr.102a.

¹¹⁷² Mad 35, s.78

¹¹⁷³ BOA. **MAD**. nr.35, vr. 58b.

¹¹⁷⁴ BOA. **TD**. nr.385, s.265.

¹¹⁷⁵ Kutluca nâm-ı diğer Kumbağ, BOA. **TD**. nr. 385, s 393. Bu durumda Kutluca, Naib ve Kumbağ aynı yeri ifade ediyor olmalı ya da birbirlerine yakın yerlerdeler. Zira Kutluca karyesi nâm-ı diğer Naib olarak kayıtlıdır, BOA. **TD**. nr. 50, s. 217.

¹¹⁷⁶ Kurtkocalı ismi daha sonraki tahrirlerde yanlış yazılarak Ku(o)rkoca şekline dönüşmüştür. BOA. **TD**. nr. 385, s. 29. Köy, daha sonra yakındaki köylerle birleşmiş olsa gerek ki isimleri birlikte anılmaya başlanmıştır. Karye-i Ku(o)rkoca nâm-ı diğer Pınarbeyli Yağcı dahi derler, BOA. **TD**. nr. 385, s. 29

¹¹⁷⁷ BOA. **TD**. nr. 50, s. 217

¹¹⁷⁸ BOA. **TD**. nr. 385, s. 392

Mehramlı			Mehramlı	Mehramlı	
Melekler [Kocalar] ¹¹⁷⁹	Kocalı ¹¹⁸⁰	Kocalı [Divane Ahmet] ¹¹⁸¹			
Menteşe(li)			Meşeli ¹¹⁸²	Meşeli	
Moltay	Moğoltay		Moğoltay	Moğoltay	
					Müsellem
Naib ishak			Naib İshak	Naib ishak	
Nusretli	Nusretli	Nusretli	Nusretli	Nusretli	Nusretli
		Nusret fakih			
Nusretviranı	Nusretviranı	Nusretviranı	Nusretviranı	Nusretviranı	
Ortacaköy				Ortaca	Ortaca
Oruçbeyli	Oruçbeyli	Oruçbeyli	Oruç Beyli	Oruçbeyli	Oruçbeyli
Osmanlı	Osmanlı	Osmanlı	Osmanlı	Osmanlı	Osmanlı
Paşayığit	Paşayığit	Paşayığit [Güvenç] ¹¹⁸³			
Pınarbeyli	Pınarbeyli		Pınarbeyli		
Rahmanlı	Rahmanlı		Rahmanlı	Rahmanlı	
-	-	-	-	Recepköy	
Samedli		Sametli ¹¹⁸⁴	Sametli	Sametli	
Sarıhocalı [Sarıhocaali]	Sarısavcı ¹¹⁸⁵ [Selçuk] ¹¹⁸⁶	Selçuk [Sarıhocalı] ¹¹⁸⁷	Sarı hocalı	Selçuklu	

¹¹⁷⁹ BOA. **MAD.** nr. 35, vr.67b

¹¹⁸⁰ Kocalı Köyü, Melekler Köyü'nün diğer adıdır. BOA. **TD.** nr. 50, s.195

¹¹⁸¹ BOA. **TD.** nr. 385, s.264, Melekler, Kocalı ve Divâne Ahmet köyleri birbirine yakın yerlerde kurulmuş olmaları ki isimleri birlikte anılmaya başlanmıştır. XVI.yy'ın ikinci yarısında Melekler köyünün bir çiftlik olduğu kayıtlıdır (Çiftlik-i Melekler nâm-ı diğer Kocalı, BOA. **TD.** nr. 385, s.265). Şu halde Melekler köyü diğer iki köyün toprağına katılmış olmalıdır.

¹¹⁸² Köyün asıl adı Mentese(li) olup sehven Meşeli olarak aktarılmış ve bu hatalı yazım XVI.yy'ın sonlarına kadar devam etmiştir.

¹¹⁸³ BOA. **TD.** nr. 385, s.260.

¹¹⁸⁴ Bu köy XVI.yy'ın başlarında boşalmış iken XVI.yy'ın ikinci yarısından itibaren yeniden şenlendirilmiştir.

¹¹⁸⁵ Köyün adı MAD nr. 35, vr. 86'da Sarı hocalı/ Sarıhoca Ali şeklinde yazılmış iken bir sonraki tahrirde (TD 50 s. 201) Sarı savcılar nâm-ı diğer Selçuk şeklinde kaydedildiği görülmektedir. Tetkikler neticesinde her iki defterde de köydeki zemîn isimleri karşılaştırılarak iki köyün aynı köy olduğu ortaya çıkarılmıştır.

¹¹⁸⁶ BOA. **TD.** nr. 50, s. 201.

¹¹⁸⁷ BOA. **TD.** nr. 385, s.261.

Seğitli	Seğitli		Seyitli	Seğitli	
Sekbanlı	Sekbanlı	Sekbanlı	Sekban Küçük	Sekbanlı küçük	Sekbanlı
-	-	-	-	-	Sırt
				Sekbanlı	
Sultanşalı	Sultanşah	Sultanşah	Sultanşahlı	Sultanşah	
Şaraphanlı [Demirli] ¹¹⁸⁸	Şaraphanlı		Şaraphanlı	Şarphanlı	
Tepeköy	-	-	-	-	-
Umur	Umur	Umur	Umur		
Urlamış ¹¹⁸⁹	-		Urulmuş	Urulmuş	
			Uğurlu	Uğurlu	
Üğülü	Üğülü				
-		Vatancık	Vatancık	Vatancık	
Yağcı	Pınarbeyli /Yağcı		Yağcı	Yağcı	Yağcı
Yalnızca İsmail			Yalnızca İsmail	Yalnızca İsmail	
Yazırlı	Küçük Yazır [Yazır]	Küçük Yazır	Küçük Yazır	Küçük Yazır	Yazır
Yazırlı büyük	Yazır büyük	Yazır Büyük	Yazır Büyük	Yazır Büyük	
-	-	Yenice ¹¹⁹⁰			

¹¹⁸⁸ BOA. **MAD.** nr. 35, vr. 88a.

¹¹⁸⁹ BOA. **MAD.** nr. 35, vr. 55b, 59a.

¹¹⁹⁰ Kumbağ yakınlarındaki bugünkü Yeniköy

Ek- 8 XVI. Yüzyılın Sonlarında Tekirdağ Kırsal Alanında Hâsıl Olan Ürünler (BOA. TD. nr. 651).

Karye	Hınta	Şair	Çavdar	Duhne	Alef	Kabluca	Seyrek	Nohud	Mercimek	Giyâh	Duhan	Penbe	Meyve	Bostan	Bağ	Kovan	Ağıl	Ceviz	Şıra	Aded-i Ağnm	Burçak
Karaca Murat	20 m*	3 m	3 m	2 m	5 m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sekbanlı	-	5 m	-	2 m	8 m	5 k	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Paşayığıt [Güvençli]	3 m	15 k	3m	-	2 m	-	10 k	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kulsalar [İvaz Fakih]	4 m	4 m	12 k	-	4 m	-	-	1 k	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Oruçbeyli	6 m	5 m	18k	1.5 m	5 m	15 k	-	5 m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ahmedekli	15 m	9	-	4 m	4m	12 m	6 k	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bıyıklı	8 m	4 m	4 m	4 k	4 m	15 k	-	10k	10 k	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3k	-	15k
Kayı	20 m	10 m	10 m	-	-	-	-	-	-	?m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Karaevli	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Avşar	8 m	5 m	4 m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Büyük Kılıçlı ve Küçük Kılıçlı	12.5 m	15m	6 m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Büyük banarlı	7. 5m	12 m	4 m	-	12 m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Küçük Kılıçlı	3 m	2.5 m	1.5 m	1.5 m	2 m	-	-	-	1k	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Selçuk	4 m	3 m	2 m	1.5m	0.5 m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Çanakçı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Karahisarlı maa Demirli Ali	3 m	-	3m	-	2m	-	-	-	-	?m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ağaç Halil	10 m	5,5 m	1 m	-	3 m	-	-	-	-	?m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Fahreddinli	16	3	1,5 m	-	2,5 m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kınıklı	4 m	4 m	5 kile	-	1 m 6 kile	-	-	-	-	?m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

* m: mudd , k: kile

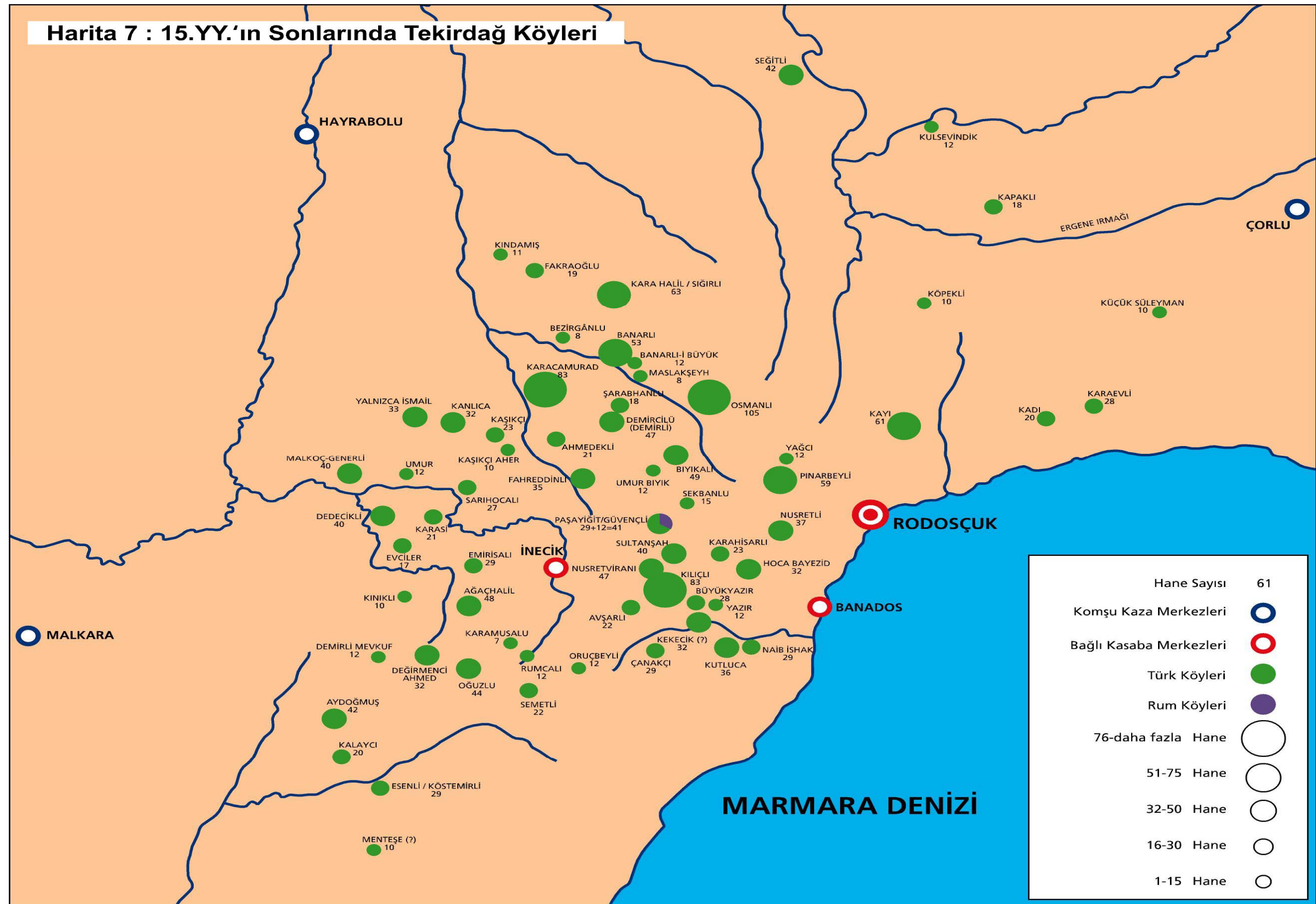
Yazır-1 Büzürk	3 m	1m	2 m	1,5 m	1m	-	-	-	5 k	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kadı	6,5 m	6 m	4 m	6 m	5 m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Nusretli</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Çanakçı	8 m	12 m	3m	-	3 m	-	-	-	-	?m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yazır-1 Küçük maa çiftlik-i İskender	5 k	10 k	-	-	4 k	-	-	-	-	?m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sekban-1 Küçük	3,5 m	4,5 m	-	8 m	3 m	-	-	-	-	?m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Bıyık Ali</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Osmanlı	10 m	10 m	8,5 m	8 m	4 m	-	-	-	-	?m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Pınarbeyli	2.5 m	35 m	3 m	3 m	3 m	-	-	-	-	?m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sultanşe ve Bekirdanlı	6 m	5m	3 m	3 m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Büyük Yazır	7.5 m	7 m	5. 5 m	3,5 m	4,5 m	-	-	-	-	?m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Nusretviran</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yağcı ve Pınarbeyli	15 m	10 m	10 m	3 m	3m	-	-	-	-	?m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kasab Ahmet	8 m	2 m	-	-	2 m	-	-	2 m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sultanşe	5 m	4 m	-	-	3 m	-	-	3 m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bıyık Ali	9 m	12m	-	-	2 m	-	-	2 m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2m
Karaca Murat	10 m	10 m	-	-	3 m	-	-	3 m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3m
Karaca Murat	-	-	-	-	-	-	?m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Karaca Murat	11 m	10m	-	-	3 m	-	-	3m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3m
Karaca Murat	6 m	6,5 m	-	-	2 m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sultanşe	3,5 m	3 m	-	-	3 m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Dere	8 m	6m	-	-	4m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bargirli	2 m	1,5 m	1 m	1 m	1 m	-	-	-	-	?m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Aydoğmuş	2 m	3 m	2m	2 m	2 m	-	-	-	-	?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Aydoğmuş	8 m	8 m	-	-	5 m	-	-	3 m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3m
Aydoğmuş maa Nusretli	5m	5m	-	-	4m	-	-	2 m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2m
Maslak şeyh ve Pınarlı ve Osmanlı	5m	4 m	-	-	2m	-	-	1 m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1m
Demirli	10 m	10	-	-	10 m	-	-	-	-	-	-	-	-	50	50	50	-	-	-	-
Demircili	8 m	8 m	-	-	-	-	-	6 m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6m
İlbasan	7 m	8 m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4m
Fahreddinli	4m	4m	-	-	3,5 m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1 m
Nusretviranı	5	4	-	-	2	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1 m
Şarabhanlı	5 m	5 m	-	-	1 m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Dumanlı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kara Musa [Rumcalı]	2m	2m	2m	2m	3m	2m	10k	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Karacalı [Divane Ahmet]	12m	4	7m	4m	7m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Vatancık	4m	2m	-	1,5m	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Dumanlı	4m	5m	-	1m	2	1m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Esenli- Köstemir	18m	6m	-	3m	3m	1,5	12k	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kaşıkcı Ahmet	6m	5m	3.5m	3.5m	3m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Moltay	6m	3m	3m	2m	3m	-	-	-	2k	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Uğrulu	25	18,5m	18,5m	12,5m	12,5m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Asilbeyli	12m	2m	2m	3m	1m	2m 2k	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Osmanlı	4m	2m	-	2m	2.5m	12k	10 k	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Malkoç	3m	2m	2m	1m	1m	-	1m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

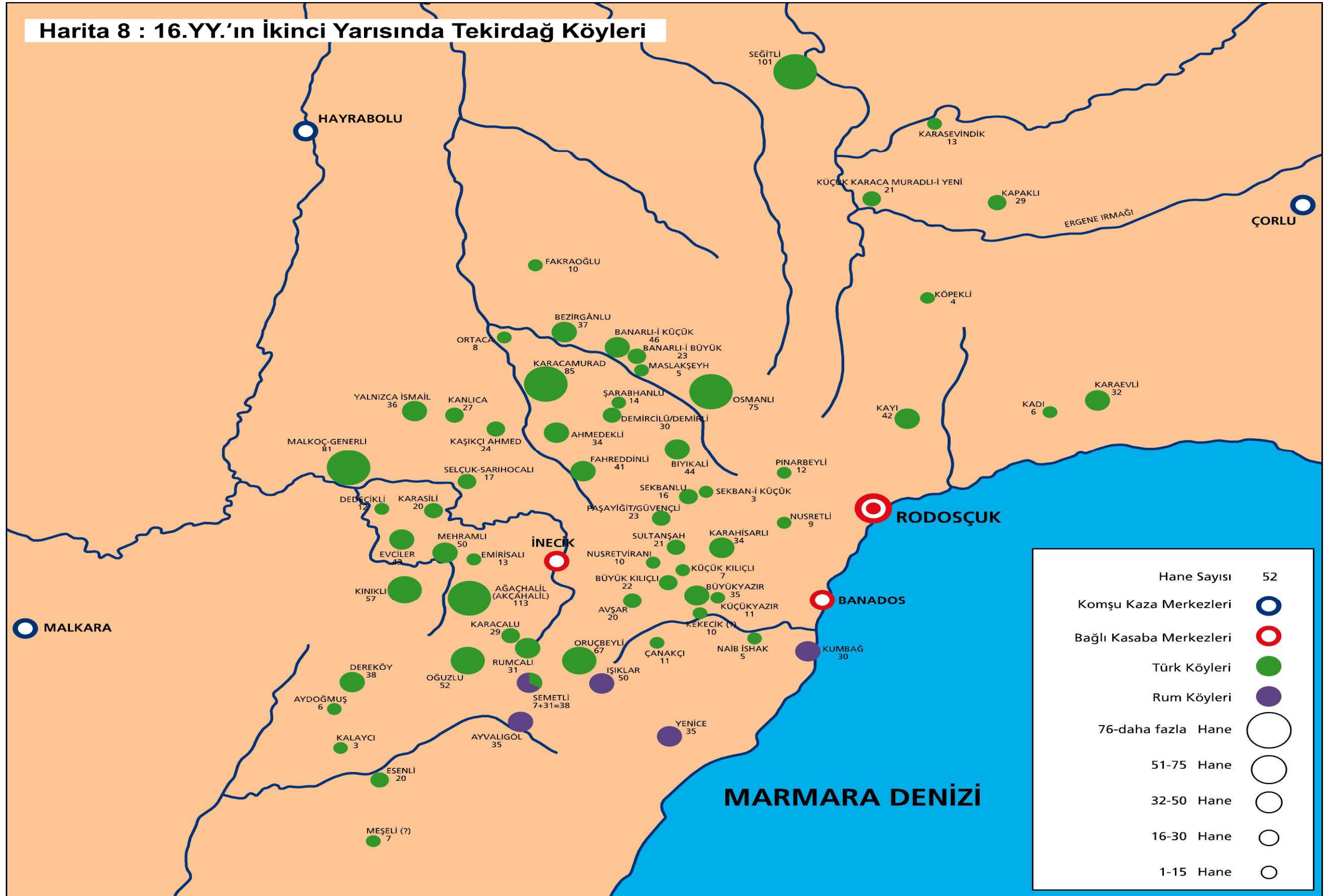
Esenli	1m	1m	1m	1m	1m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Karesili	2 m	2m	2m	2m	3m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Avcılar	10m	3m	2m	3m	1m	-	-	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Seğitli	10m	6m	5m	3m	5m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kabaklı	8m	2m	2.5m	2,5m	2m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bezirganlı	12m	6m	3m	3m	2.5m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Urulmuş	20m	10m	8m	5m	7m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Generli	3m	1.5m	1m	1m	1m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bekirdanlı	9m	3m	-	1m	2m	3k	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Samedli	10m	8m	7m	5m	5.5m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yalnızca İsmail	7.5m	10m	8m	7m	7m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Recepköy	5m	4m	3m	2m	2m	-	-	-	2k	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Oruçbeyli	7m	8m	7m	5m	6m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Emir isalı	4.5m	3m	3m	3m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kırkyılan	9m	8m	3m	-	3m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Dereköy	2m	1m	1m	0.5m	0.5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Karahisarlı	15m	12m	5m	5m	2.5m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kaşıkçı	7m	5m	3m	2m	3m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Generli [Malkoç]	2.5m	3m	2m	2m	1m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Malkoç	15m	3.5m	2.5	3.5m	3.5m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Çayır	14m	2m	3m	1.5m	1m	-	10k	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Nâib İishak	12m	10m	3m	3m	2m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Emir İsa	8m	8m	-	-	3m	-	-	2m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Osmanlı	3m	1m	-	-	0.5m	-	-	0.5m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kabaklı	10m	-	-	-	10m	-	-	6m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Osmanlı	5m	6m	-	-	2m	-	-	15	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Kekecik ve Büyük Yazır	5m	4m	-	-	2m	-	-	1m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	1000	400	-	-	200	-	-	100	-	-	-	-	20	-	100	-	-	-	-	-	-
Ağaç [Akça] Halil	8m	6m	-	-	5m	-	-	2.5m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kınıklı	8m	-	-	-	5m	-	-	3m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kalaycı	7m	10m	-	-	5	-	-	3m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Rumcalı	5m	10m	-	-	5m	-	-	3m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Meşeli	8m	8m	-	-	3m	-	-	3m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Demirli ve Bzerganlı	11m	11m	-	-	3m	-	-	3m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Asilbeyli	8m	6m	-	-	3m	-	-	3m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Fakraoğlu	3m	3.5m	2m	2m	1m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Banarlı küçük	8m	3.5m	1m	1m	1m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Karaca Murat	8m	6m	-	-	3m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Şaraphanlı	6m	1m	2m	-	2m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ortaca	10k	10k	10k	10k	10k	-	-	10k	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Küçük Karacamuratlı	3m	2m	-	-	2m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Moğoltay	4m	4m	2m	2m	2m	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Harita 7 : 15.YY.'ın Sonlarında Tekirdağ Köyleri



Harita 8 : 16.YY.'ın İkinci Yarısında Tekirdağ Köyleri



ÖZGEÇMİŞ

Hacer ATEŞ, 30.07.1974 tarihinde Ordu’da doğdu. İlk ve Orta öğrenimini Ordu’da tamamladı. 1991 yılında Trakya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih bölümüne girdi. 1995 yılında mezun olarak lisans eğitimini tamamladı ve Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı’nda Araştırma Görevlisi olarak çalışmaya başladı. 1995 yılında kaydolduğu T.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Programından “ 1685 Yılında Mora’nın Venedikliler Tarafından İşgali ve Sonuçları” başlıklı teziyle 1998 yılında mezun oldu. 2000 yılında T.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nün açtığı Araştırma Görevlisi sınavını kazanarak Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalında görev yapmaya başladı. 2003 yılında İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı Doktora programına kayıt yaptırdı.